لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرى

جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر
ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىسى تۈزدى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئۈرۈمچى — 1983

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرى

جۇڭگو يازغۇچىلار جەمىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر
ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىسى تۈزدى

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھەر ئازاتلىق كوچا 306 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
فورماتى: 850 × 1168 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 8.875 قىستۇرما ۋارىقى: 3
1982 - يىل 10 - ئاي 1 - نەشرى
1983 - يىل 8 - ئاي 1 - بېسىلىشى
كىتاپ نومۇرى: M10098·715
تىراژى: 1 — 20,000
باھاسى: (قاتتىق مۇقاۋىلىق) 1.00 يۈەن
(ئاددى مۇقاۋىلىق) 0.62 يۈەن

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرىنىڭ تولۇقلاپ نەشر قىلىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن

هازىرقى زامان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى، ۋەتەنپەرۋەر شائىر، ئىنقىلاۋىي قۇربان لۇتپۇللا مۇتەللىپ تۇغۇلغىنىغا بۇ يىل 11-ئاينىڭ 16-كۈنى 60 يىل تولدى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىسى شائىرنىڭ هازىرغىچە تېپىلغان ئەسەرلىرىنى رەتلەپ، «لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرى» توپلىمىنى نەشر قىلدى. بۇ پارتىيە ۋە خەلقىمىزنىڭ شائىرغا بولغان چوڭقۇر مۇهەببەت ۋە سېغىنىشىنىڭ يارقىن ئىپادىسى!

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئۆزىنىڭ 23 ياشلىق قىسقا ئۆمرىدە پەقەت 9 يىلدەك ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئەمدىلا ۋايىغا يېتىشكە باشلىغاندا، بىزدىن ۋاقىتسىز ئايرىلغان بولسىمۇ، ئۇ بىزگە، ۋەتەنگە، خەلققە چوڭقۇر مۇهەببەت بىلەن تولغان جەڭگىۋار ئەسەرلىرىنى قالدۇرۇپ كەتتى؛ خەلقىمىزنىڭ ئازاتلىق ئىشلىرى يولىدا باتۇرلارچە قۇربان بولۇپ، خەلق قەلبىدىن مەڭگۈلۈك ئورۇن ئالدى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئۆز زامانىسىنىڭ ئىلغار ئىدىيىسىگە ۋەكىللىك قىلغان ئىنقىلاۋىي شائىر، ماركسىزم-لېنىنىزىملىق ئىدىيىنىڭ تەسىرى ئاستىدا ئۇسۇپ يېتىلىۋاتقان يېڭى بىخ ئىدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ ياشىغان دەۋر شىنجاڭدىكى هەر مىللەت ئەمگەكچىلىرى ئومۇمىيۈزلۈك ئويغىنىشقا باشلىغان، يېڭى مەدەنىيەتكە بولغان ئىنتىلىش كۈچلۈك ئەۋج ئالغان يىللار ئىدى. بۇ چاغدا لېنىن-ستالىن باشچىلىقىدىكى سوۋېت ئۇكتەبىر ئىنقىلاۋىنىڭ تۈپ-زەمبىرەك

ئاۋازى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىدا سوتسىيالىزمنىڭ دەسلەپكى غەلىبىسى پۈتۈن جۇڭگوغا، جۈملىدىن شىنجاڭغا زور تەسىر كۆرسەتكەن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شىنجاڭغا ئەۋەتكەن ۋەكىللىرى— چېن تيەنچىۋ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق يولداشلارنىڭ تىرىش-چانلىقى ئارقىسىدا، شىنجاڭدا ماركسىزم-لېنىنىزم ئىدىيىسى دەسلەپ-كى قەدەمدە تارقىلىشقا باشلىغان ئىدى. جۈملىدىن ماۋدۇن (شىڭ يەنبىڭ) قاتارلىق يولداشلار باشچىلىق قىلغان «شىنجاڭ مەدىنى ئالاقە باغلاش جەمىيىتى» شىنجاڭغا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ۋە ئازات رايونلاردىن كۆپ مىقداردا ئىلغار كىتاب-ژورناللارنى كەلتۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ مائارىپ، ئەدەبىيات-سەنئەت تەرەققىياتىدا يېڭى بىر سەھىپە ئاچقان ئىدى. مۇشۇنداق يېڭى ۋەزىيەت شىنجاڭ يېڭى زامان ئەدەبىياتىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈ-رۈپ، بىر تۈركۈم ياش شائىرلار ۋە ئەدەبىيات-سەنئەت ھەۋەسكار-لىرىنى بارلىققا كەلتۈردى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەنە شۇ ئىلغار ئىدى-يىدىكى ياشلارنىڭ ۋە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا كۆزگە كۆرۈنگەن باشلامچىلارنىڭ بىرى بولۇپ يېتىشتى. ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسەتكەن يېڭى ئىدىيە كېيىنكى چاغلاردا شائىرنىڭ ئە-دەبىي ئىجادىيىتىنىڭ ئىدىيىۋى ئاساسى بولۇپ قالدى.

بىز لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرىنى ۋاراقلاپ كۆرسەك، ئۇنىڭدىن كوممۇنىستىك غايىنىڭ يېڭى بىخلىرىنى، دېموكراتىك ئىلغار ئىدىيىنىڭ ئۇچقۇنلىرىنى كۆرىمىز. لۇتپۇللا مۇتەللىپ ياش ئەدەبىيات ھەۋەسكار-لىرىنىڭ ئۆگىنىشىگە ياردەم بېرىش مەقسىتىدە يازغان «ئەدەبىيات نەزەرىيىسى» دېگەن ئىلمىي ئەمگىكىدە بىزگە ماركس، ئېنگېلس، لېنىن، ستالىنلارنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەت توغرىسىدىكى بايانلىرىنى يەتكۈزدى. ئەدەبىيات نەزەرىيىسىنى ماركسىزملىق نۇقتىئىنەزەر بويىچە چۈشەندۈردى، ئەدەبىياتنىڭ كەڭ ئەمگەكچىلەر ئاممىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى لازىملىقىنى شەرھىلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ

«لېنىن شۇنداق ئۆگەتكەن» دىگەن شېئىرىدا دۇنيا پرولېتارىياتى-
نىڭ ئۇلۇغ داھىسى لېنىننى چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن مەدھىيىلىدى.
«بىز شىنجاڭ ئوغۇل-قىزلىرى»، «جانان ئەيلەر» دىگەن شېئىرلىرىدا:
"مەزلۇملار بىرلىشىڭلار"، "قوزغال، ئەي قۇللۇقنى خالىمىغان ئىنسان"
دىگەن جاراڭلىق خىتاپلار ئارقىلىق كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئونال
شوئارلىرىغا ياندىشتى. ئۇ يەنە «بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئې-
چىلاتتى» دىگەن شېئىرىدا جاھانگىرلىك يوقىتىلغان، مەزلۇم ئەللەر
ئازاتلىق-ئەركىنلىك ئالغان يېڭى بىر دۇنيانىڭ بارلىققا كېلىشىنى
تەقەززالىق بىلەن كۈتتى. «كۆرەش قىزى» ئوپېراسىدا:

"ھەقىقەتنىڭ كىتاۋىدۇر مېنى قوزغاتقان،
ئىنقىلاۋىي يەنئەن ئۇنىڭ تورەلگەن جايى"

دىگەن مىسرالار ئارقىلىق ئۇز قەلبىنىڭ كوممۇنىستىك پارتىيىگە، يەنئەنگە قاراپ تەلپۈنىدىغانلىغىنى، ئۇنى ئويغاتقان ۋە قوزغاتقان كۈچ يەنئەندىن تارقالغان ئىنقىلاۋىي ھەقىقەت ئىكەنلىگىنى ئىزھار قىلدى. بىز بۇ پاكىتلاردىن لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ قەلبىدە بىخ سۈرۈپ ئوسۇۋاتقان ماركسىزىم-لېنىنىزىم ئىدىيىسى ۋە كوممۇنىزىم غايە-لىرىنى كورەلەيمىز.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋەتەنپەرۋەر شائىر ئىدى. ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەت، ۋەتەننىڭ بىرلىگى، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىغى، ياپون تاجاۋۇزچىلىرىنى جۇڭگودىن قوغلاپ چىقىرىپ، ئازات-ئەركىن يېڭى جۇڭگو قۇرۇش — ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى مەركىزىي ئىدىيىنى تەشكىل قىلىدۇ. شائىر «جۇڭگو» دىگەن شېئىرىدا ئۆزىنىڭ ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز جۇڭگونىڭ پەرزەندى ئىكەنلىگىنى پەخىرلەنگەن ھالدا تىلغا ئېلىپ، ۋەتەن تاپشۇرغان ۋەزىپىلەرنى ئادا قىلىش يولىدا جېنىنى پىدا قىلىشقا تەييار ئىكەنلىگىنى بىلدۇرىدۇ. «مۇخەممەس»

خەلقنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۈرەشكە ئاتلىنىش ۋە ئالدىن-
قى سەپكە ئاكتىپ ياردەم بېرىشكە چاقىردى، ياپون تاجاۋۇزچىلىرى-
نىڭ فاشىستىك جىنايەتلىرىنى، ۋەتەن خائىنلىرىنىڭ ساتقىنلىقىنى
پاش قىلدى، خەلقىمىزنىڭ تاجاۋۇزچىلارغا قارشى ئېلىپ بارغان
كۈرىشىنىڭ چوقۇم غەلىبە قازىنىدىغانلىقىغا ئىشەنچ بىلدۈردى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئۆزىنىڭ ياشلىق باھارىنى خەلقىمىزنىڭ
ئازاتلىق ئىشلىرىغا بېغىشلىغان قەيسەر جەڭچى ئىدى. 1943-
يىلى شىڭ شىسەي ئۆزىنىڭ ئەكسىلئىنقىلاۋىي قىياپىتىنى ئۆزۈل-
كېسىل ئاشكارىلاپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن تىل بى-
رىكتۈردى. شۇنىڭ بىلەن تىيانشاننىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىنى قارا
بۇلۇتلار قاپلاپ كەتتى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرى
ۋە ئۇلار يېتىشتۈرگەن ئىلغار كىشىلەر ئارقا-ئارقىدىن قولغا ئېلىنىپ،
تۈرمىلەرگە تاشلاندى. ئەمگەكچى خەلق ئۈستىدىكى زۇلۇم ۋە ئې-
كسپىلاتاتسىيە تېخىمۇ ئېغىرلاشتى. بۇنداق زوراۋانلىق شىنجاڭدىكى
ھەر مىللەت خەلقىنى قاتتىق غەزەپكە كەلتۈرگەن ئىدى. شۇڭا
1944-يىلى 3 ۋىلايەت خەلقى گومىنداڭغا قارشى قوراللىق
قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىنى گومىن-
داڭ زۇلمىدىن ئازات قىلدى، ئىنقىلاپنىڭ ئوت-ئۇچقۇنى پۈتۈن
شىنجاڭنى قاپلىدى. ئىنقىلاپ بىلەن ئەكسىلئىنقىلاپ ئوتتۇرىسىدىكى
كۈرەش راسا كەسكىنلەشكەن بۇ كۈنلەردە، بىر قىسىم ئىلغار ئىدى-
يىدىكى زىيالىيلار خەلق بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ، گومىنداڭ ئەك-
سىيەتچىلىرىگە قارشى كۈرەشكە ئاتلاندى ۋە 3 ۋىلايەت ئىنقىلا-
ۋىنى قىزغىن ھىمايە قىلدى. لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەنە شۇ ئىلغارلار
سېپىنىڭ ئالدىنقى قاتارىدىكى بىر جەڭچى ئىدى. گومىنداڭ ئەك-
سىيەتچىلىرى قاتتىق ۋە يۇمشاق ۋاستىلەرنى قوللىنىپ شائىرنى
"تۇۋە قىلىش"قا زورلىغان بولسىمۇ قەتئىي باش ئەگمىدى. شۇڭا
گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۇنى ئۈرۈمچىدىكى ئىلغار كۈچلەردىن يە-

ناملىق شېئىرىدا: "ئۇ بۈيۈك تەنىنىڭ موجىسى، ھەرگىز كېسىلمەس"
دېگەن مىسرا ئارقىلىق شائىرنىڭ ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ ئايرىلـ
ماس بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ، بۇ يەردە ياشاۋاتقان
13 مىللەتنى "قان قېرىنداشلار" دەپ ئاتايدۇ. 1940 - يىلى
يازغان «مۇخەممەس» تە "مىللەتلەرنىڭ تەكشى ياشاش مەزگىلىنى
بەك خالايمەن"، "خەلق ئەركىن نەپەس ئالسا، شۇ بىزنىڭ ئالى
بەختىمىز" دېگەن مىسرالار ئارقىلىق مىللەتلەر تەڭ باراۋەرلىككە
ئېرىشكەن، خەلق ئازات - ئەركىنلىككە ئېرىشكەن يېڭى جۇڭگونىڭ
بالدۇراق بارلىققا كېلىشىنى ئۈمىت قىلىدۇ. بىزگە مەلۇمكى، 1937 -
يىلى ياپون باسقۇنچىلىرى جۇڭگوغا كەڭ كۆلەملىك تاجاۋۇزچىلىق
ئۇرۇشنى باشلىغاندىن كېيىن، ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى تۇرۇش
ۋە ئۇنى جۇڭگودىن قوغلاپ چىقىرىش — پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ
مۇقەددەس ۋەزىپىسى بولۇپ قالغان ئىدى. بۇ چاغدا جۇڭگو كومـ
مۇنىستىك پارتىيىسى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئىرادىسىگە ۋەـ
كىللىك قىلىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۆرەشكە ئاتلاندى.
جياڭ جېشى ئەكسىيەتچىلىرى بولسا، كوممۇنىستىك پارتىيىگە ئاكـ
تىپ قارشى تۇرۇش، دۈشمەنگە پاسسىپ قارشى تۇرۇشتىن ئىباـ
رەت ۋەتەن ساتقۇچلۇق — تەسلىمچىلىك سىياسىتىنى يولغا قويۇپ،
ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى بىرلىكسەپكە بۇزغۇنچىلىق قىلدى،
ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ئورنىغا ئازات رايونلارغا
ھۇجۇم قىلدى. بۇ مەزگىلدە لۇتپۇللا مۇتەللىپ جۇڭگو كوممۇنىسـ
تىك پارتىيىسى كۆتەرگەن ۋەتەنپەرۋەرلىك تۇغىغا ئەگىشىپ
«ئۇنىڭ كەلگۈسى زور ھەم پارلاق»، «ياپون سامۇرايلىرى ئېـ
غىر ھالسىرايدۇ» قاتارلىق نەسر ۋە فېلىيەتونلارنى، «كۆرەش
قىزى» ئوپېراسى، «مۇھەببەت ۋە نەپرەت» داستانى، «تۈن
يېرىپ ئىزلار باسقاندا» قاتارلىق بىرمۇنچە شېئىرلارنى يېزىپ،
كۆرەشنىڭ ئالدىنقى سېپىدىكى جەڭچىلەرنى قىزغىن مەدھىيىلىدى،

غايىلىرىنى، ۋەتىنىنى، خەلقنى قىزغىن كۆيلىگەن، خەلقىنىڭ ئازاتلىق ئىشلىرى يولىدا باتۇرلارچە قۇربان بولغان ئالىجاناپ روھىنى ئۆگىنىشىمىز، ئۇنىڭ قاراڭغۇ زۇلمەتلىك كۈنلەر قوينىدا يۈلتۇزدەك چاقناپ تۇرغان ئەسەرلىرىنى مەڭگۈ قەدىرلىشىمىز لازىم.

لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ھاياتى ھارماي - تالماي ئۆگىنىش ۋە ئىجات قىلىش بىلەن ئۆتكەن جەڭگىۋار ھايات ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ قىسقا ئۆمرىدە، ئوقۇغۇچى ۋاقتىدىن تارتىپلا ماركسىزىم - لېنىنىزىم كىلاسسىكلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ، نەزەر دائىرىسىنى ئۆز-لۈكسىز كېڭەيتتى؛ سوۋېت ئەدەبىياتى ۋە ئازات رايونلار ئەدەبىياتىغا دائىر كىتابلارنى زور قىزىقىش بىلەن ئوقۇپ، ئۆز ئىجادىيىتى ئۈچۈن ئۈرنەك قىلدى. ھەتتا ئىلغار كىتابلارنى ئوقۇش "جىنايەت" ھىساپلانغان كېيىنكى يىللاردىمۇ ئۇ، خۇددى چىراقتا ئۆزىنى ئۇرغان پەرۋانىدەك، كېچىلىرى ئۇخلىماي مەخپى كىتاپ ئوقۇش ۋە ئۆگىنىشنى داۋاملاشتۇردى. 15 يېشىدىلا ئەدەبىياتقا قەدەم قويغان بۇ ياش تالانت ئىگىسى جاپاغا چىداپ مەشق قىلىش، ئىشلىنىپ تەپەككۇر قىلىش ئارقىلىق ئۆز ئىقتىدارىنى ئۈزلۈكسىز ئاشۇردى. ئۇ يالغۇز شېئىر يېزىش بىلەنلا شۇغۇللىنىپ قالماستىن، ئەدەبىياتنىڭ ھەر قايسى ساھەلىرى بويىچە ئۆز تالانتىنى جارى قىلىپ، ئۆتكۈر ھەجۋىلىككە ئىگە فېلىيەتونلارنى، قويۇق تۇرمۇش پۇرىقىغا ئىگە سەھنە ئەسەرلىرىنى، مۇلاھىزە ماقالىلىرى ۋە ئوبزورلارنى يازدى.

ئۇ ئەنە شۇنداق تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۆز ئىجادىيىتىنى يۈزەلىكتىن چوڭقۇرلۇققا، ئابستراكتلىقتىن كونكرېت-لىققا قاراپ راۋاجلاندۇرۇپ، ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان ئىجادىيەت يولىنى ئاچتى: ئۇ بارماق ۋەزنى ۋە چاچما شېئىردىن ئىبارەت ئەركىن شەكىلنى تاللاپ ئېلىپ، ئۇنى بارغان-سېرى مۇكەممەللەشتۈردى؛ شېئىرنىڭ تۈپ ئامىلى بولغان تىل

راقلاشتۇرۇش، ئۇنىڭ «شىنجاڭ گېزىتى» ئەدەبىيات بېتىدىكى تەھ-
رىرلىك ئورنىنى تارتىۋېلىش ۋە ئۇنىڭغا بولغان نازارەتنى كۈچەي-
تىش ئۈچۈن ئاقسۇغا يوتكىدى. شائىر ئاقسۇغا بارغاندىن كېيىن،
گومىنداڭغا قارشى كۈرەشنى قەتئىي داۋاملاشتۇردى. ئۇ ئۆزىنىڭ
1944-يىلى يازغان «شائىر توغرىسىدا مۇۋەششەھ» ناملىق شېئىرىدا
شائىرغا خىتاب قىلىش ئارقىلىق خەلقنى "ياشاش ئۈچۈن
كۈرەش" كە چاقىردى. 1945-يىلىنىڭ باشلىرى يازغان
«خىيالچان تىلەك» دېگەن شېئىرىدا ئازات رايونلار
ۋە 3 ۋىلايەتتىن ئىبارەت "يورۇق بۇرجەكلەر"
دىن خەلققە بىشارەت بېرىپ، خەلق ئازاتلىقى يولىدا يەڭ
تۈرۈپ مەيدانغا چىققانلىقىنى جاكالىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئوتكۈر
قەلىمى بىلەن زۇلمەتلىك كۈنلەرگە ئوت ئېچىپلا قالماستىن،
ئاقسۇدا خىزمەت قىلىۋاتقان مۇنىرىدىن خوجا، شائىر بىلال ئەزىزى
قاتارلىق ئىلغار ياشلار بىلەن بىرلىشىپ گومىنداڭغا قارشى
"ئۇچقۇنلار ئىتتىپاقى" تەشكىلاتىنى قۇردى. بۇ تەشكىلات 3 ۋى-
لايەت ئىنقىلاۋىغا ماسلىشىپ، دۈشمەنلەرنى قوراللىق قوزغىلاڭ كو-
تۈرۈشكە ئۇيۇشتۇرۇۋاتقان بىر ۋاقىتتا، خائىنلارنىڭ ساتقىنلىقى
بىلەن پاش قىلىنىپ، لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرى
قولغا ئېلىندى. 1945-يىلىنىڭ كۈز پەسلىدە 3 ۋىلايەت مىللى
ئارمىيىسى مۇزداۋان ئارقىلىق ئوتۇپ، ئاقسۇغا ھۇجۇم باش-
لىغاندا، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى شائىرنىڭ تۈرمىدىكىلەرنى
تەشكىللەپ ئىسيان كوتۈرۈشىدىن قورقۇپ، شۇ يىلى 9-ئاينىڭ
18-كۈنى شائىرنى ۋە ئۇنىڭ سەپداشلىرىنى ۋەھشىلەرچە ئول-
تۈردى. شۇنىڭ بىلەن خەلقىمىز ئۆزىنىڭ تالانتلىق شائىرى،
جەڭگىۋار ئوغلى لۇتپۇللا مۇتەللىپتىن مەڭگۈ ئايرىلىپ قالدى.

بىز لۇتپۇللا مۇتەللىپنى ئەسلىگەندە، ئۇنىڭ ئۆز ھاياتى جەر-
يانىدا ھەقىقەتنى تىنماي ئىزلىگەن، ئۆز شېئىرلىرىدا كوممۇنىزىم

بەلگىلىك ئورۇن ۋە ئابرويغا ئىگە قىلىشتا ئەدەبىي تەشكىلاتچىلىق رولىنى ئوينىدى. ئۇنىڭ «شىنجاڭ گېزىتى»دە ئىشلىگەن چېغىدا "ئەدەبىيات گۈلزارى" بېتىنى، ئاقسۇ گېزىتىدە ئىشلىگەن چېغىدا "جەنۇب شامallىرى" بېتىنى تەشكىل قىلىپ، ئەدەبىي ئىجادىيەت ئۈچۈن يېڭى سەھنە ئاچقانلىغى، ئۆز زامانداشلىرى ئارىسىدا ئۆزىنىڭ ئەدەبىي كۆز قاراشلىرىنى تەشۋىق قىلىپ، ياش ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرىغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىپ، يېڭى كۈچلەرنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە يار-يۆلەك بولالىغانلىغى بۇ خۇلاسىمىزنى دەلىللەپ بېرىدۇ.

ئازاتلىقتىن كېيىن خەلق ھۆكۈمىتى شائىرنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيىتىگە يۇقۇرى باھا بېرىپ، ئۇنىڭ ۋەتەنپەرۋەر شائىر، ئىنقىلاۋىي شائىر ۋە ئىنقىلاۋىي قۇربان ئىكەنلىگىنى مۇقىملاشتۇردى، جۈملىدىن ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى شائىرنىڭ ئەسەرلىرىنى توپلاش، رەتلەش، تەرجىمە قىلىش ئىشلىرىغا ئالاھىدە كۆڭۈل بولدى. 1956-يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى شائىرنىڭ «مۇھەببەت ۋە نەپرەت» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنى نەشر قىلدى؛ شۇ يىلى يەنە بېيجىڭ يازغۇچىلار نەشرىياتى خەنزۇ تىلىدا «مۇتەللىپ شېئىرلىرىدىن تاللانمىلار» توپلىمىنى چىقاردى؛ 1959-يىلى ئۇنىڭ شېئىرلىرى مەملىكەت بويىچە تارقىتىلغان خەنزۇ تىلىدىكى «ئىنقىلاۋىي قۇربانلار شېئىرلىرى توپلىمى»غا كىرگۈزۈلدى، كېيىن بۇ توپلامغا كىرگۈزۈلگەن شېئىرلىرى ئىنگلىز ۋە فرانسۇز تىللىرىغىمۇ تەرجىمە قىلىندى.

ئەپسۇسكى، "توت كىشىلىك گۇرۇھ" ھۆكۈم سۈرگەن ئاشۇ قارا يىللاردا شائىرنىڭ شەرەپلىك نامىغا ھەر خىل بوھتانلار چاپلىنىپ، ئىنقىلاۋىي شائىر "ئەكسىلئىنقىلاپچى" دەپ، ۋەتەنپەرۋەر شائىر "چوڭ فانتۇركىست" دەپ، گومىنداڭ جاللاتلىرىنىڭ قىلىچى ئاستىدا ئۆلتۈرۈلگەن شائىر "گومىنداڭچى ئۇنسۇر" دەپ قارىلاندى. بۇ ھەقىقەتەن نومۇسسىزلىقتا ئۈچىغا چىققانلىق ئىدى!

ئاينى ئېتەك بىلەن ياپقىلى بولمايدۇ، ھەقىقەت ئېگىلىدۇ،

ۋاستىسىنى قوللىنىش جەھەتتە يېڭىچە ئەدەبىي تىلدا يېزىشنى ئاساس قىلىپ، ئۆز ئەسەرلىرىنى ساپ، ساددا، راۋان بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە قىلدى. بىز ئۇنىڭ شېئىرلىرىدا چۈشىنىش قىيىن بولغان جۈملىلەرنى، ئەرەپ - پارىس سۆزلىرىنى، ھەشەمەتلىك قۇرۇق ئىبارىلەرنى ئاز ئۇچرىتىمىز. شائىر كېيىنكى يىللاردا بەدىي تەپەككۇرنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە قاراپ يۈرۈش قىلىپ ئىدىيىۋىلىك بىلەن بەدىئىلىك زىچ ماسلاشقان، يېڭى پىكىر، چوڭقۇر ھېسسىياتچانلىققا ئىگە بىر قىسىم شېئىرلارنى يازدى. شائىر ئىجادىيىتىدىكى «جۇڭگو»، «ياشلىق ئۆگەن»، «تۈن يېرىپ ئىز-لار باسقاندا»، «يىللارغا جاۋاپ»، «شائىر توغرىسىدا مۇۋەششەھ»، «خىيالچان تىلەك» قاتارلىق شېئىرلار ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ يېڭى ئۈلگىلىرى بولۇپ، بۇ شېئىرلاردا بەدىي تەپەككۇرنىڭ ئوخ-شىتىش، جانلاندۇرۇش، سېلىشتۇرۇش، مۇبالىغە، رىتورىك خىتاپ، رىتورىك سوئال قاتارلىق ۋاستىلىرىنى قوللىنىش ئارقىلىق مۇ-كەممەل ئىدىيىۋى مەزمۇن يۈكسەك بەدىئىلىككە كۆتىرىلگەن.

بىز لۇتپۇللا مۇتەللىپنى ئەسلىگىنىمىزدە ئۇنىڭ ئەنە شۇن-داق ھارماي - تالماي ئۆگىنىش ۋە ئىجات قىلىش ئارقىلىق ئەدەبىياتنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە قاراپ ئورلەشتەك قاينام - تاش-قىن روھىنى ئۆگىنىشىمىز ۋە ئۆزىمىزگە ئۈلگە قىلىشىمىز لازىم.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ 40 - يىللار ئەدەبىياتىدا تۇتقان ئورنى ۋە تەسىرى جەھەتتىن قارىغاندا، شەك شۈبھىسىزكى، ھازىرقى زامان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى بو-لۇشقا مۇناسىپ، چۈنكى ئۇ غايىۋى جەھەتتىن ئەينى يىللاردىكى ئىلغار دېموكراتىك ئىدىيىلەرنىڭ يۇقىرى پەللىسىدە تۇرالىدى، ئۆز غايىلىرىگە كوپلىگەن كىشىلەرنى مەپتۇن قىلىپ، ئۇلارنى يېتەكلەش رولىنى ئوينىدى. شەكىل جەھەتتە دەۋر تەلىۋىگە باپ يېڭىلىق يارىتىش يولىدا ئىزلەندى. شۇ زامان ئەدەبىياتىنى

يىلى نەشر قىلىنغان «ل. مۇتەللىپ ئەسەرلىرى»گە كىرگۈزۈلگەن ئەسەرلەر ئاساسىي گەۋدە قىلىنىپ، شائىرنىڭ يېڭىدىن تېپىلغان بىر قىسىم ئەسەرلىرى قوشۇپ نەشر قىلىندى. بۇ توپلامغا شائىرنىڭ جەمى 54 پارچە شېئىرى، 3 فېلىيەتونى، 2 سەھنە ئەسىرى ۋە 3 پارچە ماقالىسى تاللاپ كىرگۈزۈلدى. ئەسەرنى نەشرگە تەييارلاشتا ئەسلىدىكى ئارگىناللارغا سېلىشتۇرۇش ۋە شائىرنىڭ زامانداشلىرىدىن پىكىر ئېلىش ئارقىلىق ئىلگىرى بېسىلغان نۇسخىلىرىنىڭ قىسمەن جايلىرىغا ئەدىبىي جەھەتتىن بەزى ئۆزگەرتىشلەر كىرگۈزۈلدى، زۆرۈر تېپىلغان جايلارغا تەھرىر ئىزاھاتى بېرىلدى.

ئەپسۇسكى، لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرى "مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى" مەزگىلىدە چوڭ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغاچقا، شائىرنىڭ «داۋانلار ئاشقاندا» رومانى، «چىمەنگۈل»، «سامساق ئاكاڭ قاينايدۇ» قاتارلىق سەھنە ئەسەرلىرى ۋە ئىلگىرى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنمىغان شېئىرلىرىنىڭ قولىيازما ياكى كۆچۈرمىسى ھازىرغىچە تېپىلغىنى يوق. شۇڭا ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت ئەدەبىيات - سەنئەتچىلىرى ۋە مەدەنىيەت خادىملىرىنىڭ لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرىنى توپلاش يولىدا داۋاملىق ئىزدىنىشلىرىنى، كەڭ كىتابخانلارنىڭ بۇ قېتىمقى توپلامنى رەتلەش، نەشرگە تەييارلاش جەريانىدا كۆرۈلگەن يېتىشمەسلىكلىرىمىزنى تولۇقلاش يۈزىسىدىن تەنقىدىي پىكىر بېرىشلىرىنى ئۈمىد قىلىمىز.

جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم
رايونلۇق شۆبىسى لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرىنى
نەشرگە تەييارلاش گۇرۇپپىسى

1982 - يىل سېنتەبىر

سۇنمايدۇ! "توت كىشىلىك گۇرۇھ" نىڭ بەدناملىرى مەلۇم مەزگىل ھۆكۈم سۈرگەن بولسىمۇ، ئاخىرى پۇت تىرەپ تۇرالمىدى. ئۇلۇغ، توغرا، شەرەپلىك جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى "توت كىشىلىك گۇرۇھ"نى تارمار قىلغاندىن كېيىن، ئىلگىرى قارىلانغان مىڭلىغان كىشىلەر قاتارىدا شائىرنىڭ نامىمۇ ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1979 - يىلى 5 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى مەخسۇس قارار چىقىرىپ، ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىدىكى "قارا كېزەندىلەر" دېگەن ناھەق ئەنزىنى ئاقلىغاندا، شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپكە چاپلانغان بوھتانلارنىڭمۇ ئاساسسىز ئىكەنلىكىنى جاكالىدى. 1981 - يىلى بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى شائىرنىڭ «ل. مۇتەللىپ ئەسەرلىرى» ناملىق توپلىمىنى ئۇيغۇر تىلىدا، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى خەنزۇ تىلىدا نەشر قىلدى. 1982 - يىلى 4 - ئايدا جۇڭگو ياشلار نەشرىياتى "ئىنقىلاۋىي قۇربانلار شېئىرلىرىنىڭ تولۇقلانغان توپلىمى»نى نەشر قىلىپ، بۇ توپلامغا شائىرنىڭ 6 پارچە شېئىرىنى كىرگۈزدى. مەملىكەت بويىچە ئاتاقلىق پىشقەدەم يازغۇچى ۋە ئەدەبىياتشۇناس شاۋسەن 1982 - يىلى 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنىدىكى "خەلق گېزىتى" گە يازغان «ئۇلارنىڭ شېئىرلىرى چاقناپ تۇرغان گوھەر» دېگەن ماقالىسىدا ئىنقىلاۋىي قۇربانلار ۋە ئۇلارنىڭ شېئىرلىرىغا يۇكسەك باھا بېرىپ: "ئۇيغۇر شائىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ شېئىرلىرى «ئىنقىلاۋىي قۇربانلار شېئىرلىرى توپلىمى» غا تەرجىمە قىلىپ كىرگۈزۈلگەن بىردىن بىر ئاز سانلىق مىللەت ئىنقىلاۋىي قۇربانىنىڭ شېئىرلىرى بولۇپ، ئىنتايىن زور قىممەتكە ئىگە" دەپ يازدى.

× × ×

بۇ قېتىم لۇتپۇللا مۇتەللىپ ئەسەرلىرىنى نەشرگە تەييارلاشتا، 1956 - يىلدىكى «مۇھەببەت ۋە نەپرەت» توپلىمى، 1981 -

مۇندەرىجە

شېئىرلار

خەلقىمگە........................ 3
«ئەپەندى» بولماق.................. 5
دېخىنىمغا........................ 6
كۈرەشچان جۇڭگو خوتۇن-قىزلىرى...... 8
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى...... 9
كوكلەم ئىشقى...................... 12
چىمەن............................ 13
بىز شىنجاڭ ئوغۇل-قىزلىرى.......... 15
جۇڭگو پارتىزانلىرى................ 17
كۈرەش............................ 19
جانان ئەيلەر...................... 20
جۇڭگو............................ 21
چوڭ كۈرەش قوينىدا................ 25
كۈرەش ئىلھامى.................... 27
كۈرەش سېپىدىن شەپە.............. 31
كۈرىشۋاتىمىز..................... 32
ئىشلە، دېخان ئاكا................ 34
كۈرەش دولقۇنلىرى................ 36
خوش.............................. 38
قىزىلگۈلگە پۈركەنگەچە يەر-جاھان...... 40

شائىر توغرىسىدا مۇۋەششەھ 94
چال، سازەندىم 96
مۇھتەمىلات 98
باھار ھەققىدە مۇۋەششەھ 99
خىيالچان تىلەك 101
ئاخىرقى سوز 102
مۇھەببەت ھەم نەپرەت (كىچىك داستان) 103

نەسرى ۋە فېلىيەتونلار

ئۇنىڭ كەلگۈسى زور ھەم پارلاق 125
«پادىشا ساموراىلىرى» ئېغىر ھالسىرايدۇ 131
ئەجەل ھودۇقۇشىدا 134

سەھنە ئەسەرلىرى

كۇرەش قىزى 141
چىن مودەن 182

ماقالىلار

ئەدەبىيات نەزەرىيىسى 239
سەنئەتكە مۇھەببەت 249
تىياتىرنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە راۋاجلىنىش تارىخى 256

ئازاتلىق تويى 41
باتۇر يىللار 43
مارشلار 45
جۇڭگو قىزى رەيھانىنىڭ مارت شامىلىغا بۇيرۇغى........ 47
مۇخەممەس 48
ماي ناخشىسى........................ 50
كەل، يېڭى يىل........................ 52
چوڭ قەھرىمان ئويغاندى........................ 53
دوستۇمغا........................ 55
يەنە ئويغان........................ 57
پارچىلار 58
لېنىن شۇنداق ئۆگەتكەن........................ 59
ماي — كۆرەشچان ئاي........................ 61
يانار تاغلار........................ 63
پارچە........................ 66
تۈن يېرىپ ئىزلار باسقاندا........................ 67
مۇخەممەس........................ 70
ياشلىق، ئۆگەن 74
ھەسەن - ھۈسەن........................ 76
غەزەل........................ 79
پەريات 80
يىللارغا جاۋاپ........................ 81
ئىككى شېئىر 84
بىزنىڭ مەمەت........................ 85
كەل، باھار 90
تەسىراتىم 92
كۆردۈم........................ 93

شېرلار

خەلقىمگە

ئەي شىنجاڭ خەلقى، خىزمەتكە دائىم تەييار بول،
ئۈستۈنلۈكلەرنى جانلاندۇرۇشتا ھۇشيار بول.
نىمىلەر چوڭگۇلىمەكتە جۇڭگو بېشىدا،
خەلقىم، پۇرسەت يەتتى، ھەممىگە تەييار بول.

جەڭ مەيدانىدا غالىپ بولماقتىمىز،
قەھرىمانلارغا ياردەم توپلاش① كويىدا بول.
ئاخىرقى چوڭ ئۈستۈنلۈكنى ئېلىپ چىقىشقا
جاھانگىرلارغا توسالغۇ ئوڭكۈر - غار بول.

تىرىشقىن، خەلقىم، كېچە - كۈندۈز ئىش يولىدا،
ئادىقى دەمدە سائادەتلىك باھار بول.
ياخشى چۈشىنىپ سوۋېت بىلەن دوستلۇقنى②،
كۆرەشتە سەن قەھرىمان، جەسۇر بول.

---

① شۇ يىللىرى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۆرەشنىڭ ئالدىنقى سېپىدە جەڭ قىلىۋاتقان 8-ئارمىيىگە ماددى جەھەتتىن ياردەم بېرىش ئۈچۈن، شىنجاڭدا "ئالدىنقى سەپكە ياردەم بېرىش ھەيئىتى" تەشكىل قىلىنغان، بۇ ھەيئەت ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ماددى ياردەملىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئالدىنقى سەپكە يوللاپ بەرگەن ئىدى. — تەھرىردىن.

② 1933 - يىلىدىكى ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋەكىللىرىنىڭ تەشەببۇسى ۋە تىرىشچانلىق

"ئەپەندى" بولماق①

— بۇ يىل ئون ئىككى يىل بولۇپ قالدى، ئوكام،
بۇ، ئەپەندى بولماق مېنى بىر بالاغا سالدى، ئوكام.
شۇ ئون ئىككى يىل ئىچىدە ساقىلىمنى قىرىپ يۈردۈم،
كەينى يېرىق چاپانلارنىمۇ كىيىپ يۈردۈم،
لېكىن "ئەپەندى" دىگۈچىلەرنى ھېچ كۆرمىدىم، ئوكام،
بىر جاۋاپ بەرسىڭىزچۇ، "ئەپەندى" دىمەسكە يەنە نىمەم كام؟

— غەم يىمەڭ ئاكا، ئۇنىڭ ئىشى بۇ زاماندا بەك ئاسان،
ھازىر توپ-توغرا ماگىزىنغا بارسىز.
ئازراق پۇلىڭىزغا كاستيۇمدىن بىرنى ئالسىز،
يەنە كازىبىك② تىن يانچۇققا بىرنى سالسىز.
يەنە ئالسىز ئاق كوينەك ۋە ئۇزۇن گالستۇك،
بىر سېرىق شىبلىت كىيىسىز ئاندىن ئۇنى موك.
تاماكىڭىزنى قىڭغىر چىشلەپ يۈرۈۋېرىڭ،
سىزنى "ئەپەندى" دىگۈچىلەرنى كۆرۈۋېرىڭ.

1937 - يىل نويابىر، غۇلجا.

---

①شائىرنىڭ بۇ ساتىرىك شېئىرى شۇ ۋاقىتتىكى «ئىلى گېزىتى» گە بېسىلغان. ئۇ چاغلاردا زىيالىلار قوشۇنىمىز ئەمدىلا شەكىللىنىشكە باشلىغان ۋاقىت بولۇپ، كوپ قىسمى ئوقۇتقۇچىلاردىن ئىبارەت ئىدى، كىشىلەر ئۇلارنى ھورمەتلەپ "ئەپەندى" دەپ ئاتايتتى. شائىر بۇ ساتىراسىدا ئوزى بىلمىسىز بولسىمۇ، زىيالىلارچە ياسىنىش ئارقىلىق "ئەپەندى" بولوش ئارزۇسىدا يۈرگەن بىر ئەخمەقنى مەسخىرە قىلىدۇ.

② كازىبىك — شۇ ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شىنجاڭغا كەلتۈرۈلگەن تاماكىنىڭ بىر خىلى. — تەھرىردىن

قەدەم چىقماستىن ئازاتلىقنىڭ يولىدىن،
مەھكەم بۇزۇلماس سەپنىڭ قوينىدا بول.
ماڭغىن سائادەت دۇنياسىغا كەڭ ئاتلاپ،
ۋەتەن، ئەل ئۈچۈن قايتماس پىداكار بول.

ئازاتلىق يولىنى مەزلۇملارغا ئېچىشقا،
ئۇلارنىمۇ ئىنسان قاتارىغا قېتىشقا،
قاراڭغۇ ماكانغا ساپ نۇرلار چېچىشقا،
سۈيۈملۈك خەلقىم، قۇۋۋەتلىك ساپ نۇر بول.

1937 - يىل ئوكتەبىر، غۇلجا.

كورستىتشى ئارقىسىدا، شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتى "ئالتە چوڭ سىياسەت" نى يولغا قويغان ئىدى. بۇ، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش، مىللەتلەر ھوقۇقتا باراۋەر بولۇش، پارىخورلۇقنى يوقىتىش، تېچلىقنى ساقلاش، شىنجاڭنى ئىسلاھ قىلىشتىن ئىبارەت. شائىر بۇ مىسرادا ئالتە سىياسەتنىڭ بىرىنى ئەسلىتىپ ئۆتكەن. — تەھرىردىن.

ئېتىزلارنى
بوستان قىلىپ،
يەر باغرىغا
پاك كۆچ سېلىپ،

تۆرگۈن ھوسۇل
ئېلىشنى،
ئەي دېخىنىم،
سېغىندىڭمۇ؟

كېچە - كۈندۈز
كەتمەن چېپىپ،
قارا يەردىن
ئالتۇن تېپىپ؛

ماڭلاي تەرنى
يەرگە سېپىپ،
ئېتىزلارنى
سېغىندىڭمۇ؟

1938 - يىل مارت، غۇلجا.

دېخىنىمغا

قىشلار كەتتى،
كوكلەم يەتتى،
كۈننىڭ نۇرى
چېچىلدى.

ئاپپاق قارلار
ئېرىدى،
دېخىنىم، باھارنى
سېغىندىڭمۇ؟

بوستانلاردا
قۇشلار سايراپ،
ئىشقى ـ شوقى
بىلەن قاراپ،

دەرتلىك كوڭۇلنى
ئاچقان
ئوماق قۇشلارنى
سېغىندىڭمۇ؟
يەر قويىنىنى
تىلغاشنى
بوگۇن يەنە
سېغىندىڭمۇ؟

بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى

كۆرەش، كۆرەش دەپ دائىما تىرىشىپ تۇرساق،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.
ھەر قەدەمدە كونا تۇرمۇش بىلەن ئېلىشىپ تۇرساق،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

جاھانگىرلار يەر يۈزىدىن تامام يوقالسا،
مەزلۇم ئەللەر يېڭى ھاياتتىن كەڭ يول ئالسا،
زادى تۈگىمەس سائادەتكە قەدەم قويسا،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

ئومەكلىشىپ مەزلۇملار① بىلەن بىللە ئىشلىسەك،
ھەقىقەتەن يېڭى يولغا راست كىرىشسەك،
باراۋەرلىك ئۇللىرىنى مەھكەم قۇرساق،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

يوقسۇل، مىسكىنلەر ئەمدى تارتمىسا مۇشەققەت،
"ئاھ... نەيلەي، قىسىلدىمغۇ" دېمىسە پەقەت،
ئازاتلىقتىن شولارغا ياغسا مېھرى ـ شەپقەت،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

ئېلىمىزدە ئىلىم ـ مەرىپەت تېشىپ تۇرسا،
دولقۇنلاپ ئوزىمىزدىن ئېشىپ تۇرسا،

① مەزلۇملار — ئېزىلگۈچىلەر مەنىسىدە. — تەھرىردىن

كۇرەشچان جۇڭگو خوتۇن - قىزلىرى

"ئىت ۋاپا، خوتۇن جاپا" دەپتىكەن بىر ساددا،
تىترەك، قارا يىللارنىڭ بىر "دانىشمىنى" (!؟)

بىر ئەمدى ئارقىغا
تاشلىدۇق، بىز يىراققا،
"چىچى ئۇزۇن، ئەقلى قىسقا"
دىگەن چىگىش ئۇتمۇشنى.

ئەقلىڭ بىلەن تەڭشەپ ئۇتمۇش يىللىرىنىڭ
دەل كوكسىگە كۇرەش خەنجىرىنى ئۇرساڭ؛
مىڭ بىر بالالار بىلەن چاپلاشتۇرغان سىرلىرى
ئېچىلىدۇ روشەن بولۇپ، قىلنى قىرىق يارساڭ.

ھەممىمىزلا كۇرەشچان بىز، يىللىرىمىز كۇرەش يىللىرى،
كۇرەشنىڭ نازۇك سىرلىرىنى ئۇگەندى
بىزدە ئەر - خوتۇن قىز.
ئۇتمۇشنىڭ تار يوللىرى قالدى ئارقىدا،
ماڭىمىز، ئېچىلدى —
ئالدىمىزدا داغدام يول — ئىز.

1938 - يىل مارت، غۇلجا.

ھەر بىر ئىشتا ئەل خىزمىتىگە ئاساسلانساق،
قورۇپ تېخنىكا، ئېغىر ئىشنى ئاسانلاتساق،
تەرەققىيات يولىغا ئەزىز جاننى ئاتىساق،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

مۇتەللىپ، سەن ھەقىقەتنى تارتىنماي سۆزلە،
غەيرەت بىلەن قوزغۇنلار يوللىرىنى تورا،
بۇ يولدا ۋاقىرا، ھەيۋەتلىك قورقماي "ئۇررا"
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

1938 - يىل ئاپرېل، غۇلجا.

خائىنلارنىڭ يوللىرى كېسىلىپ تۇرسا،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

ھەر بىر يەردە زاۋۇت ـ فابرىكا ۋاقىراپ تۇرسا،
تومۇر يولدا ئوت ھارۋىلار جاقىراپ تۇرسا،
ھاۋا قۇشلىرى ئۈستىمىزدە غاقىراپ تۇرسا،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

قەھرىمان ياشلار ئەمدى تەييار تۇرسا،
قەھرىمانلارچە ھەر بىر ئىشتا ھوشيار تۇرسا،
قاراڭغۇ بۇلۇڭلارغىمۇ چىراقلار يېقىلسا،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

ئەسكى تۇرمۇش ھەر قەدەمدە ۋەيران بولسا،
ئىستىبداتچى قارا كۈچلەر گۇمران بولسا،
ئوقۇمىغان نادانلار ئەمدى ئىنسان بولسا،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

گۇرۇھ ـ گۇرۇھ زىيالىلار قىلسا خىزمەت،
ھەر بىر ئېغىر ئىشلارغا قىلسا جۇرئەت،
پۈكسە كوڭلىگە دائىما توغرا نىيەت،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

مىللەتچىلىك يىلتىزىنى يۇلۇپ تۇرساق،
ھەقىقەت دەپ مەيدىمىزنى كېرىپ تۇرساق،
جۇڭگونىڭ ئازاتچى ئەللىرى بولساق،
بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

چىمەن

چىمەن — ئىشچان قىز، زادى هارمايدۇ،
ئىشلەپ كېچە — كۈندۈز بىكار تۇرمايدۇ.
ئەمگەك يارىتىدۇ، ئاڭا جان ئاتىدۇ،
خوشاللىق تاپىدۇ، لايغەزەل بولمايدۇ.

خوراز قىچقارغاندا، تاڭلار ئاتقاندا،
ئىلدام ئېتىز ياققا قاراپ چامدايدۇ.
ناخشىلار ئېيتىپ، تەرلەر ئاققۇزۇپ،
ئىشلاردا ئۇزۇپ، مولچەر قامدايدۇ.

كۈمۈش ئايدىڭلاردا، ساپ هاۋالاردا
ئورۇپ ئومىلار، چوڭلاردىن قالمايدۇ.
ئالتۇن باشلاردىن ئۈنچىلەر تىزىپ،
سۈرەتتەك قىلىپ باغنى باغلايدۇ.

كەيىندە قالغانلار، "ئۇھ" دەپ هارغانلار،
چىمەن كۈلۈپ قويغاندا ئالغا ئاتلايدۇ.
چىمەنگۈل شۇنداق، بىرىنچى هەر ۋاق،
ئاھ، هەممە ئامراق "چىمەن" دەپ يادلايدۇ.

تېخى چىمەنگۈل "بەشىنچى"① بۇ يىل،
خۇددى ئۇ بۇلبۇل، كىتاپقا قارايدۇ.

① شائىر بۇ يەردە باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 5 - سىنىپىنى كوزدە تۇتىدۇ. — تەھرىردىن.

كوكلەم ئىشقى

يېشىل كوكلەم، سەن پەسللەر ئەركىسى،
سېغىندىم، سېغىنغاندۇ سېنى ھەر كىشى.
يەنە گۈللەر، بۇلبۇل ۋە سۇمبۇللار،
سېنىڭ نەقىش زىننەتىڭدۇر بولار ھەممىسى.
يەنە سۇلار، شاقىراتمىلار، شوخ شامالار،
ئەركىلەپ، سۆيۈپ باغرىڭدا جەۋلان قىلغۇسى.
سۇزۇك تاڭ، سۇزۇك كەچ، ئايدىڭ تۈنلىرىڭ،
ئەمگەك كۈنلىرىڭ سىردىشىدۇر دىخان بالىسى.
ئېتىز چىرايلىق، ئېتىز قايناق، ئېتىز يېقىملىق،
ئېتىز ئەمگەكنىڭ كەڭتاشا، ئەركىن سەھنىسى.
قۇش-قۇرۇتلار سازەندە، تورغايلار داپچى،
ئۇرغۇپ جاراڭلار ھەر يەردە ئەمگەك نەغمىسى.
چاپ كەتمەننى، تىلغا يەرنى، تەڭكەش قىلىپ،
شۇ سەھنىنىڭ سەنئەتكارى—دىخانلار ئاممىسى.
ئانىسى ئۇرۇقچى، قىزلىرى سورەمدە، ئائىلە ئىشتا،
ھەر بىر ئايال—داڭدار مېھنەت ئارتىسكىسى.
ئېتىزدا توي، داغدۇغىلىق كونسىرتىنى قوي،
كوكلەم ئىشقى—ياش شائىرنىڭ ئىلھامچىسى.

1938 - يىل ئاپرېل، غۇلجا.

بىز شىنجاڭ ئوغۇل - قىزلىرى

بىز شىنجاڭ ئوغۇل - قىزلىرى، بىز ئۈمىت يۇلتۇزلىرى،
كۆرەش قاينىمىدا ئۆسكەن، كىرسىز - پاك قۇندۇزلىرى.
بىز ئۈمىت يۇلتۇزلىرى،
كەلگۈسىنى كۆزلەيمىز هامان.

ئالى بىزنىڭ تىلەكلەر، ئىشچان باتۇر بىلەكلەر،
دائىم ئالغا ئىنتىلىدۇ دولقۇنلاپ ياش يۈرەكلەر.
ئالى بىزنىڭ تىلەكلەر،
ئالغا ئاتلايمىز تىنماي هەر زامان.

ناخشا ئېيتىمىز تارتىنماي، ۋەتەن يولىدا تىنماي،
بىرلىك سەپتە تەكشى ماڭىمىز، بىر-بىرىمىزدىن قالماي.
ۋەتەن، ئەل يولىدا تىنماي،
قەھرىمانلارچە ماڭىمىز كۆزلەپ مەيدان.

ئىگىز - پەسنى تۈزلەيمىز، يېڭىلىقنى كۆزلەيمىز،
"مەزلۇملار، بىرلىشىڭلار!" دەپ دائىما سۆزلەيمىز.
ئىگىز - پەسنى تۈزلەيمىز،
پۈتۈن جۇڭگونى قىلىمىز گۈلىستان.

سەھنىگە چىقىپ ئۇقۇسا ناخشا،
شېئىر يادلىسا، بۇلبۇلدەك سايرايدۇ.

ئۇقۇش تۇگىسە، ئاتا ـ ئانىسى كونسە،
يەنە مەكتەپتە ئۇقۇشنى ئويلايدۇ.
ئىلىم ئۇقۇپ نىيەتكە، چۇشىنىپ سىياسەتكە،
ئەل ئارا خىزمەتكار بىر يوللا بويلايدۇ.

چىمەننىڭ مەقسىدى شۇ، ئاڭا يەتمەكچى ئۇ،
ئېيتىپ "قوزغال"نى خوشال ئوينايدۇ.
دەۋر چىمەنلىرى بەرگەندە سالام،
مۇتەللىپ يۇرىگىدە ئىلھام قاينايدۇ.

1938 ـ يىلى ماي، غۇلجا.

جۇڭگو پارتىزانلىرى

جەڭ قايناملىرى دېڭىزدەك قايناپ تۇرىدۇ،
ئاچكوز ياپونلار بىزگە قارشى سويلاپ يۈرىدۇ،
ياغدۇرۇپ بومبا، چېچىشىپ زەھەرلىك گازلار،
يىرتقۇچ هايۋاندەك قان ئىچىپ، بويلاپ يۈرىدۇ.
شۇ پورۇقلىغان چوڭ كۆرەش، مەيدان ئىچىدە
كوكرەكلەر كېرىپ بارماقتا بىزنىڭ پارتىزانلار.

سوققىلار بېرىپ هەر قەدەمدە فاشىستلارغا،
قانلار كېچىشىپ ئىنتىقام ئالماقتا ئارسلانلار.
تۈن كېچىلىرى ياتمايدۇ دۈشمەننى كوزلەپ،
قايتىدۇ جەڭدىن ياۋنى يومۇلتىپ يۈزلەپ.
ئالى بولغاچقا تىلىگى، قىلماي هېچ نالە،
كېتىپ بارىدۇ ياپوننىڭ ئاكوبىنى تۈزلەپ.
ئېغىرلىقلارغا چىدايدۇ، ئىزدىن تايمايدۇ،
قىزغىن جەڭلەردە هەرگىز ئارقىغا يانمايدۇ.
ۋەتەننى ئازاتلىق ـ هورلۇككە يەتكۈزمەي تۇرۇپ،
كۆرەش كەۋسىرىن ئىچىپ يۈرىگى قانمايدۇ.
ئەنە قولىدا جۇڭگو ئەلىمى يەلپۈنىدۇ،
"ۋەتىنىم!" دەپ ئالغا قاراپ تەلپۈنىدۇ.

بىزگە قەدىرلىك ئەمگەك، شۇڭا يېپپىشىمىز بەك،
ئەمگەك بىلەن ھەر ئىشىمىز ئالغا ماڭار دىگەندەك.
بىزگە قەدىرلىك ئەمگەك،
ئەمگەك بىلەن پەيدا بولار ھور ماكان.

بىز كۈرەش يارىتىمىز، بىز ئۈنىڭغا جان ئاتىمىز،
كۈرەش بىزگە شۇنداق يېقىن، ئۇ ئاتا - ئانىمىز.
بىز كۈرەش يارىتىمىز،
كۈرەش بىلەن كېلىدۇ بىزگە چوڭ دەرمان.

سازىمىزنى قولغا ئېلىپ، بىرلىك پەدىگە چېلىپ،
خەلقى - ئالەم دىققىتىنى ئۈزىمىزگە جەلپ قىلىپ،
بىرلىك پەدىگە چېلىپ،
قويمايمىز يۈرەكتە ھىچ ئارمان.

جەڭ قاينىمىدا قايناپ، جەسۇرانە مەيداندا ئويناپ،
ھەر مىنۇتتا غالىپ كېلىپ، ئەزىز تۇپراقنى قوغداپ،
ھەر مىنۇتتا غالىپ كېلىپ،
بولىمىز راست ئازاتچىل قەھرىمان.

1938 - يىل ئاۋغۇست، غۇلجا.

كۈرەش

كۈرەشنى قىزىقتۇق بىز، ئاخىرقى يېڭىش بىزنىڭدۇر،
كۈرەشكەنىرى چېڭىش، زەپەرلىك سۇرئەت بىزنىڭدۇر.

كۈرەشكەن ھەر فۇرۇنتتا، ھەر دائىما بىزلەر يەڭدۇق،
يېڭىشتە ئالغا مېڭىش، كۈچ - قۇۋۋەت بىزنىڭدۇر.

ئەسىر بويى مەزلۇملار زۇلۇم - زۇقۇملار تارتىپ كەلدى،
جاھانگىر - جاللاتلارنى يوق قىلىش نوۋەت بىزنىڭدۇر.

شۇڭلاشقا بۇ كۈرەشنىڭ قايناملىرىغا چۇشتۇق بىز،
ئازاتلىقنىڭ يولىدا چىن غالىبىيەت بىزنىڭدۇر.

بۇ كۈرەش ئىقباللىدىن قايناق تىلەك تاغدەكتۇر،
ئەڭ ئاداققى زور يېڭىش، يېڭى ھايات بىزنىڭدۇر.

1938 - يىل سېنتەبىر، غۇلجا.

باسقۇنچىلارنىڭ يىلتىزىن قومۇرۇپ تاشلاشقا
ھەر چامدامدا ئالغا قاراپ تەمشىلىدۇ.
ئىشقا ئاشمايدۇ ياۋنىڭ مەخپى پىلانلىرى،
چوچۇتەلمەيدۇ بومبىلاپ ئايروپىلانلىرى.
كوتىرىلسە گەر دۈشمەن كوككە خۇددى قۇشتەك،
چۈشۈرىدۇ تىك، مەرت جۇڭگو پارتىزانلىرى.

1938 - يىل سېنتەبىر، غۇلجا.

جۇڭگو

جۇڭگو...
جۇڭگو! ئانا يۇرتىمىز سەندۇ،
چۈنكى بىر مىليونلىغان خەلق
سېنىڭ ئۇماق قوينۇڭدا
ساپ ھاۋاڭدا چوڭ بولغان؛
تېپىپ سېنىڭدە ئەقىل،
ئۆزىمىزنى تونۇپ ئۆك بولغان.

ئېخ!
شۇڭلاشقا جۇڭگو،
بىزنىڭ بويىنىمىزدا تۈگىمەس قەرزىڭ بار،
ئۇنى بىر مۇكەممەل قىلىمىز ئادا،
بۇ يولدا جېنىمىز پىدا.
شۇڭلاشقا مانا
كېچىپ دېڭىز ئوخشاش قانلار،
ئىگە بولۇۋاتىمىز
تارىختا كورۇلمىگەن ئۇتۇقلارغا.
بىراق، سەن جۇڭگو،
ئۇيلىساڭ ئىدىڭ،
بىردىن ئۇتمۇش تارىخىڭنى ۋاراقلاپ؛
شۇ چاغ روشەن بولاتتى،

جانان ئەيلەر

بۇ كۇرەش مەزلۇملارنىڭ بەختى - تەلىيىن گۇلىستان ئەيلەر،
ئەزگۇچى، قانخور جاھانگىرلارنىڭ باغرىن كىسەر، قان ئەيلەر.

مەزلۇملارنىڭ قۇدرەتلىك بىرلىك كۇچىن يىڭەلمەيدۇ دۇشمەن،
دۇنيادا ۋەھشىلەر تەختىن قويماستىن چاقار، ۋەيران ئەيلەر.

يورۇقتۇر مەزلۇملار ئىقبالى كۇرەشكەندە ئالغا چامداپ،
گاڭ بىلەكلەر تاۋلانغان، دۇنيانى چاپسان كەڭ مەيدان ئەيلەر.

"قوزغال، ئەمدى قۇللۇقنى خالىمىغان ئىنسان ئەۋلادى"،
كۇرەش، ئالغا چامدا، بۇ كۇرەش بەختىڭنى ئاچار، جانان ئەيلەر،

1938 - يىل سىنتەبىر، غۇلجا.

ھەم پۈتۈن دۇنيا تارىخىغا
ئۇچمەس
ئالتۇن سىيالار بىلەن يېزىلدۇق.
مانا شۇنىڭغا دەلىللەر
بىر ئاچتۇق يېڭى يول،
ئازاتلىق ئۇچۇن كۈرەشلەر قىلدۇق.
ئەمەلگە قويدۇق
تارىخىڭدا مىسلى كۆرۈلمىگەن ئىشلار.
بىر قۇرۇشقا
ئازات يېڭى جۇڭگو
ئېتىۋاتىمىز بىر جان،
بىر تەن،
مانا كەڭ مەيداندا "گې مىنزۇ"①
ئۇيلا، چوڭ شەرەپتۇر بىزگە بۇ.
شۇڭلاشقا مانا دۇنيانى چاڭ كەلتۈرۈپ،
دۈشمەنلەرنى دىر ـ دىر تىترىتىپ
قىلىۋاتىمىز جەڭ.
"فەندى" ② بىزدە كۈچلۈك،
بولغاچقا يالقۇنلۇق،
بولالمايدۇ بىز بىلەن ياپون تەڭ.
تېخى ئاتىمىز يانماي،
ۇلاچنى كەڭ.
ئەمدى جۇڭگو،
يېڭى پارلاق تارىخ ئاچ،
بۇ كۈرەش يىللىرىنى ئۇچۇق ياز.

---

① "گې مىنزۇ" ـ شۇ ۋاقىتتا ئازات رايونلاردىن تارقالغان "ھەمە ـ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىشايلى" دىگەن ناخشا.

② "فەندى" ـ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش. ـ تەھرىردىن.

سەندە كىملەر
كۆلدى پاراقلاپ...؛
ئاچ، تارىخىڭنى!
سېنى غالجىرلار،
قانخور مەنچىڭلار،
گوشۇڭنى شىلىگەن ئىدى،
ھەم تەييارتاپ جاھانگىرلار
سېنى تەقسىم قىلىپ بولگەن ئىدى.
ياپونىنىڭ قارا قاغىلىرى
قونۇپ دەرەخلىرىڭگە،
سېنى ئالداپ ھەريانىدىن چوقىلىغان ئىدى؛
شىرنى سوزلەپ،
ھىلىگەرلىك بىلەن
قېنىڭنى شوراپ، قوسىقىنى توقلىغان ئىدى.
"ئالى جىنىس بىز،
ھاكىمىيەت بىزگە خاس" دەپ،
ئەلگە ھەددىدىن تاشقىرى زۇلۇمنى سالدى.
ئەي تارىخ، يانما!
بولدى سەن ئەمدى ئۆتتۈڭ،
سەن قارا تارىخمۇ...
شۇ قارا گەۋدىلىك يىللار بىلەن پۈتتۈڭ.
ئەمدى بىز ئاچىمىز،
ئۆزىمىزنى يازىمىز،
پارلاق، ئاق يېڭى تارىخ بېتىگە.
مانا ئەمدى ھىساپ؛
چۈنكى بىز
"ماھىر جۇڭگو ئازاتچى قەھرىمانلىرى"
دەپ ئاتالدۇق

چوڭ كۈرەش قوينىدا

كوڭۈللۈك چاڭ - چاڭ سايراپ،
تەلپۈنۈپ، خوشلىنىپ ئويناپ.
هايات ياكى مامات
مەيدانىغا چۈشتۇق بويلاپ.

قالماپدۇ يۈرىگىمىزدە ئارمان،
بولساق مۇندا قۇربان،
چۈنكى چېلىش بىلەن بىز
تاپىمىز چوڭ دەرمان.

كۈچلۈك قولىمىز،
كىرسىز، پاك يولىمىز.
مەيدىلىرىمىز ساپ گاڭ،
دائىم هۇشيار بولىمىز.

دۇنيانى هەيران قىلىپ،
دۈشمەننى ۋەيران قىلىپ،
چېلىشۋاتىمىز مانا
ياۋنى گۇمران قىلىپ.

ئۇ، دەهشەت، تاجاۋۇزلار،
ئۇ، زەهەرلىك گازلار،

قوي بۇ باتۇر يىللارغا
تارىخىي كورسەتكۈچ قىلىپ
ئاپىرىن، تەھسىن، ئىمتىياز...
ياز!
كۈرەش مەنبەسى دۇڭبېي، لوگۇچياۋنى.
ياز!
ۋەتەنپەرۋەر، جەسۇر
ياش ئەسكەرلەرنى،
ياز! ئارسلانلارنى،
يانماس كوڭۈللۈك پارتىزانلارنى.
ياز!
ئارقا سەپتە تۇرغان
گۈزەل شىنجاڭنى!
مانا شۇنداق، جۇڭگو،
مەيداندا ئويناپ،
ھەر مىنۇتتا سېنى قوغداپ،
سېنىڭ ئىستىقبالىڭنى
قولغا ئالىمىز.
دۇنيادا بىرلا قىلىپ
يېڭى، مۇستەقىل جۇڭگو قۇرىمىز.
جۇڭگودا مەڭگۈ
لەپىلدىتىپ،
تا ئەبەدى چۇشمەس قىلىپ،
ئازاتلىق تۇغىنى قادايمىز.

1938 - يىل سېنتەبىر، غۇلجا.

كۆرەش ئىلھامى

ئېغىر يىللارنىڭ ئېيتقۇسىز
قايىنغان قايناملىرىدا،
ماتروسلارچە ئۈزۈپ
باشتىلا قايناپ پىشتۇق؛
شۆكلاشقا قاينام سۈيىنى
خۇددى كەۋسەردەك،
ئالاھىدە باھا بېرىپ،
زوق بىلەن يارىتىپ ئىچتۇق.
يەنە بىزنى توت كوزى بىلەن
بەك ساقلاپ تۇردۇ،
ئالدىمىزدا پورۇقلىغان
ھەر چوڭ قايناملار.
تېخى بىز قەھرىمانلارچە
چېقىپ، پارچىلاپ ئوتىدىغان
بار ئالدىمىزدا نۇرغۇن
ئەسكى پۇتلاش تاملار.
شۆكلاشقا، جان دوستۇم،
ھەئە! شۇنداق،

قورقىتالمايدۇ بىزنى
ئۇ، فاشىست ياۋۇزلار.

ئەمدى سەن فاشىستلار،
ئالدامچى، غالجىر ئىتلار،
بوزەكلەرنى چاقالمايسەن
سەن لوجى، پىتلار.

چۈنكى مىليونلىغان ئەل،
باغلىدى مەھكەم بەل،
ھەم ماڭدى سۈرئەت بىلەن
مەيداننى كوزلەپ دەل.

مەقسىدى پەقەت
قۇرۇش سائادەت،
سەن قانخورلارغا
بەرمەك زاللەت.

ئەنە چوڭ مەيداندا
ھېساپسىز قەھرىمانلار،
دۈشمەنگە كولاۋاتىدۇ گور
چوڭ كۈرەش قويىندا.

1938 - يىل ئوكتەبىر، غۇلجا.

ناخشا ئېيتىپ،
پادىشاھ چىقىپ كېتىپتى،
دوستۇم، ھوشيار بول.
چوغدەك كوكۇلگە بىر مونچىلا
سۇ قۇيماقچى، بىل.
شولارغا، دوستوم، سەن
سىنىق كوز بىلەن باق.
بارغانسېرى ئۇلارنىڭ
كوزلىرى قارغۇلىشىپ،
كورەش يىللىرىنىڭ
چوڭقۇر ئورنىغا چوشىدۇ جاق.
مانا شۇ چاغ بىز كېچىپ
ئوتكەن لايلىق سولار
قالدۇرىدۇ بىزنى
پەقەتلا... ھەيران.
چۇنكى ئاندا تىزىلغان
بولىدۇ تازا لىققىدە،
كورەش يىللىرى تەرىپىدىن
كوپ ئۇنچە - مارجان.
ئۇنىڭ ئىچىدە ئوينىغان
مىليونلىغان بېلىق،
شۇ ئۇنچە - مارجانلارنى
چاچرىتىپ ئوينايدۇ.
ئېخ! كورەشنىڭ ئاداققىسى
مۇشۇمۇ دەپ،
ئېغىر يىللارنىڭ باتۇرلىرى
چومۇلۇپ تويمايدۇ.

كىچىكىدىن باشلاپ،
ئۆزىمىزنى چوڭمىغا سالدۇق.
بۇ ئېغىر يىللارنى بىزگە
ھېچكىم مەجبۇر قىلمىدى،
پەقەتلا ئۆزىمىز
كوڭۇللۇك خالاپ ئالدۇق.
ئىشەنمىسەڭ يۇرىگىمگە
يېقىن كېلىپ تىڭشا، بېرى كەل!
تۇرىدۇ لاۋۇلداپ خۇددى
يانغان قىزىل چوغدەك.
ئېغىر يىللارنى ئالدىراپ
ئىلدام سورەيمەن دەيدۇ،
كۆرەش سېپى ئالدىدا
لەپىلدىگەن تۇغدەك.
تۇنۇگۇنلا پۇشۇلداپ،
تەر توكۇپ، ھاسىراپ ئۇتكەن،
ئېغىر ئىزلىرىمىغا بۇگۈن
ئايلىنىپ قارىسام،
سىزەلمەي يۇرۇپتۇ،
ئۇماق چىچەكلەرنى
ھىلىقى سەن ماختىغان
داڭلىق، ئۇستا رەسسام.
كوردۇڭمۇ ئالدىمىزدىكى
چوڭ ئېغىر داۋاننى؟
ئىچىدىكى تىك غار،
تا بىر ئۇتىدىغان يول.
توماق قىرلاپ، يۇكنى مۇرىگە ئارتىپ،

كۆرەش سىپىدىن شەپە

خەلقىم ئۇزاق يىللار جەبرۇ-زۇلۇملار چېكىپ كەلدى،
زۇلۇم دەستىدە كوز يېشى دەريادەك ئېقىپ كەلدى.
قانچە رەت قوزغالدى ئەركىنلىك ۋە ئازاتلىق ئىزلەپ،
يېتەلمەي مەقسىدىگە، شۇم قارا تاغلار بېسىپ كەلدى.

ئەمدىچۇ؟ ئازات-ئەركىنلىك ئۇچۇن كەلدى كەڭ پۇرسەت،
ھەممە كورسەتكەچكە بۇ يولدا چىدام ۋە غەيرەت،
ياغدۇردى ئىستىبداتچىلارغا لەنەت ۋە نەپرەت،
شۇڭا بىز كۆتكەن سائادەت كەڭ قۇچاق ئېچىپ كەلدى.

بىز ھازىر ھەر قۇرۇنتتا قىلىشۋاتىمىز كەسكىن جەڭ،
ئازاتلىق يولىدا ئوتتەك يېنىپ ئون ئۇچ مىللەت تەڭ،
بىر نىيەت-بىر مەقسەتتە ئىزىلگۇچىلەر تۇرۇپ يەڭ،
غەلىبىمىزگە تەڭكەش بولۇپ زەپەر مارشى يېتىپ كەلدى.

1938-يىل نويابىر، غۇلجا.

تېخى تۇنۇگۇنلا تام تۇۋىلىرىدە
توپىغا مىلىنىپ
مەن ئىدىم، دوستۇم،
ئويناپ يۈرگەن مۇتەللىپ.
مانا بۈگۈن كۈرەش قوينىغا
ئۆزەمنى ئاتتىم،
كۈرەش دولقۇنلىرىدىن
تاتلىق ئىلھاملار ئېلىپ.

1938 - يىل نويابىر، غۇلجا.

بىز بۇلبۇل بولۇپ
سايراۋاتىمىز،
ھاياتقا ئىشقى-شوقىمىز بىلەن قاراۋاتىمىز،
خەلق خىزمىتىگە ياراۋاتىمىز.
ئەسكىلىكلەر ئورنىغا يېڭىلىقلار،
كورۈۋاتىسلەر، قاداۋاتىمىز.
ئىستىبدادتچىل چىرىك نىيەتلەرنى
تارمار ئەتتۇق،
يەنە ئەتمەكچىمىز.
ئەنە!
جاھانگىر ياپونلارنى
قانلىق مەيداندا دىر-دىر تىترەتتۇق.
بەلنى باغلاپ،
چاغنى چاغلاپ،
ئىش مەيدانىغا ئىرغىدۇق.
ئىشلەيمىز،
يېڭى ھايات مەۋسىدىن چىشلەيمىز.
ئومۇر بويى نۇر چاچار،
بىر كۇتۇۋاتقان مەڭگۇ ئازاتلىق
مەزلۇملارغا بەخت ئىشىگىنى كەڭ ئاچار.
ئۇنىڭ بىلەن بىز
خۇراپاتنىڭ توپىسىنى كوككە سورۇيمىز.
بىزنى كۇتمەكتە
پارلاق ئىستىقبال؛
خوش، خوش... كونا دۇنيا،
سېنىڭ بىلەن كورۇشۋاتىمىز.

1939-يىل مارت، غۇلجا.

كۈرىشىۋاتىمىز

بىز كونا دۇنيا بىلەن كۈرىشىۋاتىمىز،
ھەر بىر ئىشتا،
ھەر قەدەمدە
چىپىش ياساپ،
بىر ـ بىرىمىزنى سورىشىۋاتىمىز.
ئەنە ئالدىمىزدا
ئوتلۇق ۋولقان،
كويدۇرىدۇ ئەسكىنى
قىلىپ كۈكۈم ـ تالقان.
قاراڭلار ئەتراپقا،
رەڭمۇ ـ رەڭ، چىپ ـ چىرايلىق
يېڭىشتىن گۈللەر ئېچىلغان.
قاراڭغۇ، قاڭسىق بۇلۇڭلارغا
خۇشبۇي چېچىلغان.
مانا!
كونا دۇنيا بىلەن خوشلىشىۋاتىمىز،
خۇراپات بىلەن ئېلىشىۋاتىمىز،
ھەر قەدەمدە سېلىشىۋاتىمىز.
شۇڭلاشقا،
ئولكىمىزدە ئىستىقبال چېچەكلىدى،

ئەمگەك بىلەن بىز خوشال - خورام ياشايمىز،
كوڭۇلدىكى چوڭ - چوڭ ئىشنى باشلالايمىز.
بۇ قايناملاردا پىشقان باتۇر بىلەكتە
جاھانگىرلارنى يىلتىزىدىن يۇلۇپ تاشلالايمىز.

1939 - يىل ئاپرېل، غۇلجا.

ئىشلە، دىخان ئاكا!

بۇ مىنۇت ـ سېكۇنت تازا ئىشلەشنىڭ چېغى،
ئەمگەكچى، باتۇر دىخنىم، تىنماي ئىشلە.
كەڭتاشا ئېتىز ساپ ئەمگەكنىڭ بېغى،
ۋاق يېتىپ قالدى، خوشناڭدىن قالماي ئىشلە.

ئېيتقىن ناخشاڭنى هاۋالاردا لەيلىسۇن،
دوستلىرىڭ كۇلۇپ ئاهاڭغا زوق ئەيلىسۇن،
چېپىپ كەتمەننى، باتۇر قولۇڭ تالمىسۇن،
ئەمگەك بىلەن دۇنيا جەننەتلىگىن ئاڭلىسۇن.

ناخشاڭغا مۇڭداش بوپ دوستۇڭ بوز تورغاي؛
ئۇمۇ چىرىلداپ ناخشىسىنى ئېيتقاي.
قۇچاغلىشىڭلار، مۇڭدىشىڭلار دەرتمەنلەر،
كەڭ ئېتىز جىمىڭ ئەمگەكنىڭ ۋايىغا تولغاي.

بېلىڭنى باغلاپ، تۇرۇپ پۇشقاق ـ يېڭىڭنى،
ئىشلە قېلىشماي، يەرگە قويماي كەتمىنىڭنى.
شۇ چاغدا مايلىق پولۇغا تېگىشمەيسەن،
ماڭلايدىن تامچىلاپ تەر ئاققاندا يىگەن نېنىڭنى.

كوپچىلىك ئېزىلگۈچىلەر ھەممىسى بىزنىڭ ياقتا؛
توختا، ئالدىرىما... يىللار ئۆتۈپ، ئۇلارنى قۇچاغلايمىز.
قاقاس چۆللەردە ئاتىدۇ شۇ چاغ كۆرەش چىچىگى،
ئۇلار ئارىسىدا خۇددى كۈن نۇرىدەك پاقىرايمىز.
ئۆتۈپ بىردىن قانلىق داغلار، كۆرۈنمەكتە يېڭى باغلار،
كۆرەش دولقۇنلىرى بىلەن ھۆرلۈك تۇغىنى قادايمىز.

1939 - يىل ئىيۇن، غۇلجا.

كۆرەش دولقۇنلىرى

كۈرەش دولقۇنلىرى قايناق، غۇلاچ تاشلاپ ئۈزۈمىز،
كۈرەش بىلەن دىلدىكى مەقسەتلەرنى ئورۇنلايمىز.
جۇڭگو ئازاتلىقى شەكسىز گەۋدىلەندى كۈرەشتە،
تېخى دۇنيا يوقسۇللىرىنىڭ تويلىرىنى ئۈزۈمىز.
يېڭى تۇرمۇش ساھەسىدە ئېغىر يىللار شۇنچە كوپ،
شۇڭلاشقىمۇ بۇ كۈرەشكە ھىلىتىنلا تويمايمىز.
يولىمىزدا پۇتلاش قالدۇق ـ ئەسكىلىكلەرگە ھۇجۇم،
چۆكا ـ چاتقال، لوجىلارنى ھېچ قالدۇرماي ئورتەيمىز.
جىڭ تارىخ كورسەتتى بىزگە كەلگۈسى ھەم ئوتمۇشنى،
ئالدىنقىسى تازىم قىلدى، زادى يەتمەي قويمايمىز،
ئوتۇپ بىردىن قانلىق داغلار، كورۇنمەكتە يېڭى باغلار،
چېلىش بىلەن ئالغا يۈگرەش يوللىرىدىن يانمايمىز.
ئەمگەك سۆيەر ئىنسانلار بۇ كۈرەش تەرەپدارى،
شۇڭا كۈرەش ناخشىسىنى بىز دائىما توۋلايمىز.
بەخت ياكى بەختسىزلىك ئەمەس ھېچ ۋاقىت پىشانىدە،
تىرىشچانلىققا باغلىق، شۇڭا "ئالغا"نى بويلايمىز.
كىملەر ئۇ ئىنكۋاتور بويلاپ زۇلۇم ئاستىدا ياتقان،
ئاھ... شۇلارنى ئويلاپ بۈگۈن تىپىرلاپ تۇرالمايمىز.

ئېخ!...دولقۇنلۇق ئۇندىكى قاينام نامايىشلار،
قان بېرىدۇ يۈرەككە، قىلىدۇ دىلنى مەپتۇن.
قارا مۇشت قوللار سوزۇلغاندا توغلارغا،
سۈرۈلگەندى قېچىپ ئۇندىنمۇ قاپقارا تۈن.

....

كېلەرمەن يېڭى قۇۋۋەت توپلاپ يۈرەككە،
ئۇلكەمنىڭ ھەر بىر بۇلۇڭىدا ئىشلەش ئۈچۈن.
بىلدۈرۈپ ئاندىن ئالغان ساۋاقلارنى خەلقىمگە،
ئالى بالداق مۇۋسىنى پاتراق چىشلەش ئۈچۈن.

مەن كەتسەم، مېنىڭ ئورنۇمغا مىڭلىغان ياشلار بار،
بىزدە ھازىر، شەھرىم، ئورۇن قالماس ھەرگىز بوش.
سەنمۇ زادى چىقمايسەن ئېسىمدىن ئەسلا ـ ئەسلا،
مەن كەتتىم ئۇ شەھەرگە، تۇغۇلۇپ ئۆسكەن شەھرىم، خوش!

1939 ـ يىل ئاۋغۇست، غۇلجا.

خوش①

ئوسكەن يېرىم، مېنى كەتتى دەپ زادى زارلانما،
ئوزەڭمۇ بىلسەن، بىر باردىغان شەھەرنى.
يېڭى هايات نۇرلىرى، ئەرك غۇنچىلىرى
ئېچىلىپ دولقۇنلاپ قايندىغان شەھەرنى.

كورسەڭ ئىدىڭ، شەھرىم، ئاندا مەكتەپ، ئالى جايلارنى،
ئاندا زىرەك، چېۋەر، تەكشى ئوسۇۋاتقان كۆچلەرنى.
ئاندا كۆرەش، ئاندا قايناش، شەرۋەتلىك باغلار،
ئاندا پىشىپ، ئاندا مەي بولۇپ كېلىۋاتقان يېمىشلەرنى.

مانا بۈگۈن مەنمۇ شۇ دولقۇنىڭ كەڭ قوينىغا
قىپ يالىڭاچ بولۇپ ئوزەمنى ئاتىمەن.
شۇ شەھەردە ئوزۇق ئېلىپ دىلىمغا،
تاۋلىنىپ، يۈرەككە يېڭى كۆچلەرنى تاپىمەن.

---

① شائىر بۇ شېئىرىنى 1939 - يىلى 8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئىلىدىن ئۈرۈمچىگە ئوقۇشقا ماڭغان ۋاقتىدا يازغان، شېئىر «ئىلى گېزىتى»دە بېسىلىپ چىققان. — تەھرىردىن

ئازاتلىق تويى

چوڭ دېڭىز ئوركەشلىنىپ ھەر قاچان، ھەر چاغدا
پەيدا قىلىدۇ دولقۇنلۇق، ئۇلۇغ تەۋرەشنى.
دەل شۇنداق، دۇنيا تارىخىنى بىر ـ بىر ۋاراقلا،
ئۇچرىتالمايسەن مۇنداق قۇتلۇق كۇرەشنى.

لاۋۇلداپ يېنىپ، چاچراپ كۈچلۈك ئۇچقۇنلار،
يانمۇ ـ يانلاردىن ئەزگۈچىلەرگە ئوت چاچماقتا.
يەنە تۇتىشىپ، ئۇچقۇنلاردىن چىقىپ يالقۇنلار
بوزەكلەر تەلمۈرگەن بەخت ئىشىگىنى ئاچماقتا.

ئەنە، دەھشەتلىك ئوت، قانلىق فرونت — بىزنىڭ مەيدان،
بوزەكلەرنىڭ ئازاتلىق تويى قىزىماقتا.
ئۈستۈن بولسۇن دەپ، توي شەرىپىگە بېرىپ قۇربان،
توي داغدۇغىسى دۇنيا بويى يېڭى تۈس ئالماقتا.

چۈنكى توت يۈز ئەللىك مىليون خەلق① ئەنە،
قىنى ـ قىنىغا پاتماي شۇ تويىنى ئويناۋاتىدۇ.
يېڭى جۇڭگو بىلەن ئازات گۈلنى جۈپلەشكە
ياۋنى ئىتتىرىپ، جۇڭگو خەلقى قايناۋاتىدۇ.

---

① شۇ يىللاردا مەملىكىتىمىزنىڭ ئومۇمى نوپۇسى 450 مىليون ھېساپلىناتتى. — تەھرىردىن

قىزىلگۈلگە پۈركەنگىچە يەر-جاھان

بىر باشتىلا كۆرەشنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى بولۇپ قالغان،
شۇڭلاشقىمۇ كۆرەشنىڭ سازىنى جاراڭلىتىپ چالغان،
ئازاتلىق، ئەركىنلىك دەپ ھەممە بىردەك تەڭ قوزغالغان،
ھەئە...تۈنۈگۈن جۇڭگو "ئەپيۇنكەش" نامىنى ئالغان،
شۇنداق، ئۇ قانچە ۋاقىت مۈگدەپ تاتلىق ئۇيقۇدا قالغان.

بۈگۈن ئۇ داغلىرىنى يۇيۇپ، بىرمۇ-بىر تازىلاپ،
تۈكۈرۈپ ئۆتمۈشكە، كەلگۈسىگە بېلىنى باغلاپ،
ئىككى يۈزلۈك ساتقۇنلارنىڭ زەربە بىلەن گېلىن داغلاپ،
ئۇ غىجەكنى ئازاتلىق مۇقامىغا تەڭكەش قىپ سازلاپ،
ئېغىر يىللاردىن يانماي، ئالغا قاراپ ئاتلار سالغان.

ئازاتلىق ئۈچۈن چوغدەك يانغان بىزنىڭ ئوتلۇق يۈرەكلەر،
قانلىق فۇرۇنتتا قىلىچ ئوينىتىپ تالمىغان بىلەكلەر،
ئالىدىغان ھوسۇل ئۈچۈن مەيلى توكۈلسۇن ئەمگەكلەر،
لېكىن ھەر چامدامدىمۇ ئورۇنلانماقتا ئالى تىلەكلەر،
بۇ يولدا ئاكۇپلاردا قۇربان بېرىپ چالدۇق بارابان.

كۆرەشكە دەپ تاشلىغان ھەر بىر قەدەم شۇنچە ئۇتۇقلۇق،
بىرلەپ ئۇلسەك بۇ يولدا، چىنچەكلەپ مىليونلاپ ئوندۇق،
يېڭى جۇڭگو قۇرۇشچۇن سىمونتتىن چىڭ ئۇللار قۇردۇق،
چىڭ بولسۇن دەپ قان بىلەن سۆڭەكلەردىن خىشلار قۇيدۇق،
چېلىشىمىز بىر قىزىلگۈلگە پۈركەنگىچە يەر-جاھان.

1939-يىل ئاۋغۇست، ئۈرۈمچى.

باتۇر يىللار

— يېڭى يىلغا بېغىشلاپ

تىترەك، بەزگەك، بىرەك يىللارنىڭ بېشى ئۆگۈلۈپ،
كۆرەشچان باتۇر يىللارغا ئايلىنىۋاتقاچقا؛
ئېغىرلىقلارغا چىدام، گاڭ ناخشىلار بېغىشلاپ،
كۆرەشكە غۇلاچنى سوزۇپ كەڭ-كەڭ ئاتقاچقا؛
كېتىپ بارىمىز مانا بىز چىڭ دەسسەپ ئالغا ئاتلاپ،
كۆزلىگەن مەقسەت — يېڭى جۇڭگو، يېڭى تۇرمۇشقا.

كۆزى ياش، بەدىنى قان، ھەسرەتلىك قارا كۈنلەرنىڭ
قولىغا گۈللەر قىسىپ، يېشىنى سۈرتۈپ كۈلدۈردۇق؛
ھېچ مەيۇسلەنمەي قولدىن كەتكەن ئۇلۇغ شەھەرلەرگە،
دىدۇق كۆلۈپكىنە، بەلكى ۋاقىتلىق بېرىپ تۇردۇق؛
ئۇلۇغ ھېكمىتى بار ئۇچۇن ۋاقىتلىق چېكىنىشنىڭ
ئالدى ھەم ئارقىدىن ئۇراپ دۈشمەنلەرنى قىردۇق.

"پات ھەل قىلىش"① پىلانى ئاللىقاچان بىتچىت بولغاچقا،
"پات سۈلھ ياساش"② زەھەرلىرىنىمۇ چېچىپ باقتى.

---

① ② "پات ھەل قىلىش"، "پات سۈلھ ياساش" — بۇلارنىڭ ھەممىسى ياپون باسقۇنچىلىرىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىش ئۇرۇشىدا ئوتتۇرىغا قويغان ئىستراتېگىيىلىك شوئارى بولۇپ، ئۇلار "چاقماق تېزلىكىدە ھۇجۇم قىلىپ، تېز غەلىبە قىلىش"نى خام خىيال قىلغان ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ "سۈلھ قىلىش" پىلانىغا ئاساسەن خائىن ۋاڭ جىڭۋېي

ئازات گۆلنى بەرمەيمەن دىگەن قارا كۆچلەر
شۇ تويچىلار ئارىسىدا دەسسىلىپ ئۆلمەكتە.
ئېلىنىۋاتقاچقا قارا كۆچتىن تارىخىي ئۆچلەر،
ئازات گۆلگە يېقىنلىشىپ تويچىلار كۆلمەكتە.

بىر-بىرى بىلەن قول تۇتىشىپ گومىنداڭ، گۇڭچەنداڭ①
ئۇلەن ئېيتىشىپ تويىنى باشلاپ، ئالغا يول سالدى.
ئازاتلىق چېچەكلىرىنى تېرىپ ھەريان،
كۆرەشكە ئاتقان ھەر غۇلاچتا ئۇتۇقنى مول ئالدى.

تۇندىن قۇتۇلۇپ، چوغدەك ياز تېڭى ئاتقاندەك،
ھەر بۇلۇڭدا تاڭ شولىسى، بىر سىگنال بەرگەچكە؛
بوزەكلەر دۇنياسى داۋالغۇپ خۇددى دېڭىزدەك
مەۋج ئۇرۇپ قوزغالدى، كۆتكەن مىنۇتلار يەتكەچكە.

ئەزگۈچىلەر دۇنياسىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ،
ئازاتلىق بېغىغا كىرىپ شۇنداق جايلىشىمىز؛
ھىلىقى كۆتكەن يېڭى جۇڭگو، يېڭى تۇرمۇشنى باشلاپ،
دۇنيا ئېزىلگۈچىلىرى بىلەن مەڭگۈ قۇچاغلىشىمىز.

1939-يىل نويابىر، ئۈرۈمچى.

① ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن گومىنداڭ بىرلىكسەپ تۈزگەن ئىدى. — تەھرىردىن

مارشلار①

يېتىپ باردۇ

يېرى كەڭ، بايلىغى مول شىنجاڭ،
مانا سوزۇلۇپ، پاقىراپ ياتىدۇ.
كەڭ ئېتىز، قىر - ياۋان دالالىرىدا
چىمەنلەر دائىم چېچەك ئاتىدۇ.

ھەممە مىللەت ئەركىن، كەڭ دەم ئېلىپ،
سائادەتسېرى كېتىپ باردۇ.
خوشال - خورام سازلىرىنى چېلىپ،
بەخت قوشىغىنى ئېيتىپ باردۇ.

تاۋلىدى بىزنى كۈرەشچان يىللار،
كۈرەشتە خەلقىم يېڭىپ باردۇ.
ھەر قەدەمدە باشلاپ يېڭى قۇرۇلۇش
مەنزىلگە تېز يېتىپ باردۇ.

1940 - يىل فېۋرال، ئۈرۈمچى.

ئازاتلىق كۈرەش

ئازاتلىق كۈرەشنىڭ شانلىق دېڭىزى
دولقۇنلاپ تىنىك قىرغاقلارغا تاشتى.

① بۇ ماۋزۇ ئاستىدا بېرىلگەن توت پارچە شېئىر ئوز ۋاقتىدا ئاھاڭغا سېلىنىپ ئوقۇلغان، شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىغا تارقىلىپ، ئوقۇغۇچىلار مارشى بولۇپ قالغان ئىدى. — تەھرىردىن

جۇڭخۋا خەلقى كۇنساناپ ئۇرلەپ ئۇسۇۋاتقاچقا،
ئۇ پىلانلارنىمۇ پاچاق-پاچاق قىلىپ چاقتى.
ئادالەتلىك ئۇرۇش بىلەن دۇشمەنلەرنى يەكسان قىلىپ،
خەلقىم ئاداققى غالىبىيەت مەنزىلىگە قاراپ ئاقتى.

1940-يىل يانۋار، ئۇرۇمچى.

بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ "قورچاق مانجۇگو" دۆلىتىنى قۇرغان بولسىمۇ پۈت تىرەپ تۇرالمىدى. جياڭ جيېشى ئەكسىيەتچىلىرى ياپون باسقۇنچىلىرى بىلەن "سۈلھ" قىلماقچى بولسىمۇ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ كۈچلۈك قارشىلىقىغا ئۇچرىدى. شائىر بۇ شېئىرىدا ياپون باسقۇنچىلىرىنىڭ ئەنە ئاشۇ پىلانلىرىنىڭ بىتچىت بولغانلىقىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەن. — تەھرىردىن

جۇڭگو قىزى رەيھانىنىڭ مارت شامىلىغا بۇيرۇغى

— بىر شائىرغا تەقلىت

ئەي، شوخ مارت شامىلى، توختا!
لىچىڭ!
ئەركىلەپ يېنىمدىن يەلپۈپ ئۆت!
بۇيرۇغۇمنى ئاڭلا!
دۇنياغا:
ياۋروپا،
ئامېرىكا
خوتۇن - قىزلىرىغا
ئاپىرىپ تۇت!
چېلىشسۇن ئۇلار،
فاشىزىمغا ئىچىپ ئەجەللىك ئۇت!
مارت شامىلى،
ئازات خوتۇن - قىزلار شەۋكىتىنى
ئۇچمەس تارىخ ۋاراقلىرىغا پۈت!
بىر تەرەپتە كۈللى كائىنات،
بەس، بىزنىڭ غالىبىيەت.
چۈنكى بىز تەرەپتە
ئادالەت...
مۇساۋەت...
هور - ئەركىن،
بەخت - سائادەت.

1940 - يىل مارت، ئۈرۈمچى.

كۈرەشكە ئامراق بۇ جۇڭگو خەلقى
ئازاتلىققا كەڭتاشا ئىشىك ئاچتى.

قايتارما:

دولقۇنلار ئارىسىدا راست قايناپمىز،
چېكىنمەيمىز، يانمايمىز، ئالغا چامدايمىز.

يېڭىش گېزىگى شەكسىز بىزنىڭ بولغاچقا،
كۈرەشنىڭ سىرلىرىنى ئوبدان ئۇگەندۇق.
هەر دوقمۇشتا "ئۇررا" ۋاقىراپ چامدىدۇق،
يەر، هاۋا، سۇدا ئۇستۇنلۇك قازاندۇق.

قايتارما:

1940 - يىل.

*

ئۆلۈم يا كورۇم دەپ مىليونلىغان ئەل،
قانلىق مەيدانغا چۇشتى، باغلاپ مەككەم بەل.
بۇ يولدا ئاقسىمۇ قانلار بولۇپ سەل،
بۇ كۈرەش مەقسىدىمىزنى قىلغۇسىدۇر هەل.
....
....

*

ۋەهشى فاشىزىمغا قارشى
ئالغا باسار دۇنيا، قوزغال!
ئېيتىپ كۈرەش مارشىنى،
قوزغال، قولغا قورال ئال!

بىز تاۋلاندۇق جەڭلەر ئارا، ياڭرار غەلىبە ناخشىمىز،
چېلىش بىلەن ئالغا ئاتلاپ، بىز قۇرىمىز يېڭى دەۋران.

ئاۋازىمىز جاھان بويلاپ كەتسۇن، ھەقنى بىز سوزلەيمىز،
ئومىلشىپ چىڭ ئىزدلگەن ئەل بىر مەقسەتنى كوزلەيمىز،
ئىسيان كوتىرىپ ئۇستىدىن بىز كونا دۇنيانى تۇزلەيمىز،
غۇلاچ تاشلاپ كۇرەشلەردە ھور-ئازاتلىق ئىزلەيمىز،
كۇرەش ھامان بېغىشلايدۇ بىزگە نۇسرەت ۋە دەرمان.

1940 - يىل ئاپرېل، ئۇرۇمچى.

مۇخەممەس

چارچىمىدىم، چارچىماسمەن، ئەرك دەپ بىلىم باغلانغان،
ئەسكىلىك قايىنغان زاماندىن تېنىم مەجرۇھ ـ داغلانغان،
كۆرەش سېپىنىڭ ئەزاسىمەن، قەلبىم ئوت بولۇپ يانغان،
قوشۇلۇپ كەڭ مەزلۇملارغا ئازاتلىق سازىنى چالغان،
چېكى سوكۇلگەن دۇنياغا نەپرەت كوزۇمنى ئالايتقان.

«ئەپيۇنكەش» دەپ ئاتىلىپ جۇڭگو مەھكۇملۇق دەردىنى تارتتى،
زۇلۇم سولۇكلىرى مەنچىڭ، گومىنداڭ ئەلنى يىغلاتتى،
كورمەي بىزنى ئادەم قاتارى جاھانگىرلارغا ساتتى،
جاھانگىرلار يەلكىمىزگە زۇلۇم يۈكلىرىنى ئارتتى،
زاماندىن كورمىدىم شەپقەت، نەپرىتىم قايىنغان ۋولقان.

مىللەتلەرنىڭ تەكشى ياشاش مەزگىلىنى بەك خالايمەن،
ئازاتلىقنىڭ مەنزىلىنى بويلاپ ماڭدىم، ھېچ ھارمايمەن،
شوخ سازىمنى ئازاتلىقنىڭ مارشىغا تەڭكەش سازلايمەن،
مەن جەڭگىۋار جۇڭگو ئوغلى، ئىرادەمدىن ھېچ يانمايمەن،
تەشنا بولۇپ شات تۇرمۇشقا، بەس، مەن كوكرەكنى ياققان.

ئازات قىلىپ بۇ جۇڭگونى، گۈللەتتىشتۇر چىڭ ئەھدىمىز،
خەلق ئالسا ئەركىن نەپەس، شۇ بىزنىڭ ئالى بەختىمىز،
بۇ كۆرەشچان ئۇلۇغ ئەلنىڭ ۋەتەن سۆيەر پەرزەندى بىز،

ئاتاكىغا كوچىمىز، يېڭىش تۇغىنى لەپىلدىتىپ،
ئاتاكا!...دىمەك، دۇشمەننى قوغلاش ۋەتەندىن سۈرۈپ.

ئەنە! ھىندى، ئىسپان، ھەبەش تاغ چوققىلىرىدىن
دات - پەرياد، زارلىنىش ئاۋازى دەيدۇ ئىنتىقام!
شۇلارغىمۇ ئازاتلىق فىرونت — ماي شامالىرىدىن،
كۆرەشچان جۇڭگو يوللايدۇ قىزغىن ئازاتلىق سالام!

1940 - يىل 1 - ماي، ئۈرۈمچى.

ماي ناخشىسى

ماي ئېيىدا تەبىەت خۇش سازىنى چالغاندا،
كىشىلىكنىڭ پارلاق كۈرىشى پورۇقلاپ قايىنىغان.
قوزغىلاڭلار، نامايىشلار كەڭ تۈس ئالغاندا،
زالىملارنىڭ چىرىك دۇنياسى زەربە چايىنىغان.

ھېچبىر يانماي كەينىگە قورالىق توقۇنۇشتىن،
ئەرك باتۇرلىرى كوكرەك كېرىپ مەيدانغا تاخلىغان.
سىگنال بېرىپ باشلاپقى كەسكىن يۈرۈشتىن
ھېچبىر ئۇچمەس، مەڭگو كومۇلمەس ئىزلار قالدۇرغان.

زۇلۇم، ئولۇم قايىنىغان جايلاردا ئېزىلگۈچىلەر
ئۇتكۈزىدۇ ئوز بايرىمىنى، جاللاتلار ئۇرسىمۇ.
تووۇلاپ كۈرەشچان شوئارلار، قايىنتىپ كۈرەشلەر،
ئۇتكۈزىدۇ، كىشەنلەر بىلەن قاپساپ تۇرسىمۇ.

مىليونلىغان جوڭخوا خەلقىكۈرەشچان ماينى
قاينام فۇرۇنت، جەڭلەر ئىچىدە قارشى ئالىمىز.
پۈركەپ كۈرەش ئۇچقۇنىغا ئېزىلگۈچى ھەر يانىنى،
سىگنال بېرىپ بىز دۇنياغا، سازىمىزنى چالىمىز.

باتۇر يىللار قوينىدا ھامان ئالغا ئىنتىلىپ،
ھېچ ئەيمەنمەي داغلاردىن تىركىشىش باسقۇچىغا يەتتۇق.

چوڭ قەھرىمان ئۇيغاندى①

شۇنداق، بۇ زور بۇيۇك كىشى ئۇزۇن يىللار ئۇخلاپ ياتتى،
دۇنيانىڭ ئون ئىككىدىن بىرىگە پۇتلىرىنى ئۇزاتتى.
"ئۇخلاۋەرسۇن، ئويغانمىسۇن"دىدى قىرى قانخور② ئالجىر،
تىرىك قىرغۇچ ئەپيۇننى زورلاپ ئۇنىڭغا ساتتى.
ئومۇچۇكلەر③ قان شوراشقا بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىشىپ،
تىرىكتاپلىق تورلىرىنى ھەر تەرەپكە توقۇپ تارتتى.
بۇ شوراشقا چىدالماستىن تىپىرلىسا نەچچە قېتىم،
ئومۇچۇكنىڭ مالايلىرى "شىرىن" سوزلەپ ياۋاشلاتتى.
ئومۇچۇكلەر تىكەنلىك پۇت بىلەن چەيلەپ يۇرسىمۇ گەر،
لېكىن ئۇنىڭ چىن ئىنسانلىق نامى مەغرۇر جاراڭلايتتى.
ساپ قان شوراپ قوساق سالغان ياپون پاكار غالجىرلىرى
بۇ زور كىشىنىڭ يۇرەك ـ باغرىن سۇغارماق بوپ كوز ئالايتتى.
ھەر بىر ئىپلاس تۇككۇڭگە ئوق، زەھەرلىك گاز، بومبا ئېسىپ،
بۇ ئادەمنىڭ كوكرىگىگە شۇم تىكەنلىك قول ئۇزاتتى.

---

① چوڭ قەھرىمان ــ شائىر بۇ شېئىرىدا ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز جۇڭ ـ گونى "چوڭ قەھرىمان"غا ئوخشاتقان، شائىرنىڭ بۇ شېئىرى شۇ يىللىرى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شىنجاڭدىكى ئەزالىرى تەھرىرلىگەندە نەشر قىلىنغان «جاھانگىرلىككە قارشى بىرلىكسەپ» ژورنىلىنىڭ 1941 ـ يىل 6 ـ ئايلىق سانىنىڭ ئۇيغۇرچىسىغا بېسىلغان.

② قېرى قانخور ــ ئەنگلىيە جاھانگىرلىگى كوزدە تۇتۇلغان.

③ ئومۇچۇكلەر ــ خەلقارا جاھانگىرلار دىگەن مەنىدە.

كەل، يېڭى يىل!

خوش، كونا يىل، بىز بىلەن سەن خېلى زامان يۈرۈپ كەلدىڭ،
كەل، يېڭى يىل، بىزلەرگە سەن شەرەپ ـ شانلار ئېلىپ كەلدىڭ،
كونا يىلغا قويۇپ چېكىت، باشلا يېڭى ئىشلارنى دەپ،
يېڭى ئۇتۇق مەيدانىدىن خۇش خەۋەرلەر قىلىپ كەلدىڭ.
تىركىشىشتىن ئاتاكىغا① كوكرەك كېرىپ ئوتكەندە بىز،
شەك ـ شۈبھىسىز، قەتئى كۈرەش سازىنى سەن چېلىپ كەلدىڭ.
نەس ھاياتى ئاخىرلىشىپ جان تالاشقان جاھانگىرنىڭ
كوزىگە ئوق، كوكرىگىگە نەيزىلەرنى ئېتىپ كەلدىڭ.
بېرىپ زەربە جاھانگىرلىك باشلىغان شۇم ئۇرۇشلارغا،
مەزلۇملارنىڭ قەلبىگە شات ـ خوشاللىقنى سېلىپ كەلدىڭ.
يېڭىلەيدۇ ھەق ـ ئادالەت، سازى ھەردەم جاراڭلايدۇ،
ھەقىقەتنىڭ گۈرزىسىدا دۈشمەن كوكسىن تىلىپ كەلدىڭ.
كەل، يېڭى يىل، سېنى ئۇتۇق گۈللىرىگە پۈركەيلى بىز،
سەن بىز ئۈچۈن شان ـ ئۇتۇقنىڭ يوللىرىنى ئېچىپ كەلدىڭ.

1941 ـ يىل يانۋار، ئۈرۈمچى

---

① شائىر بۇ يەردە ئەينى ۋاقىتتا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ ئىستىراتېگىيىلىك تىركىشىش باسقۇچىدىن ئاتاكا (ھۇجۇم) باسقۇچىغا قاراپ يۈزلەنگەنلىگىنى دېمەكچى. — تەھرىردىن

دوستۇمغا①

1

راۋابىڭنى كۆرەش مۇقامىغا سازلىمساڭ،
كونا مۇقامىڭ، دوستۇم، قۇلاققا خوشياقماس.
باغ ياساپ، گۈللەر تىرىپ، ياشناتمىساڭ،
غازاڭلىقتا بۇلبۇللار قانات قاقماس.

ئاھ - دات ئېيتىش — ئۆتمۈشنىڭ مىراسى ئۇ،
ئۇ مىراستىن كىشى ھېچ بىر ئۇلۇش ئالماس.
كۆرەش بىلەن ئالغا چامداش چېغى بۇ،
كۆرەشچانلار فرونتنىڭ كەيىندە قالماس.

1941 - يىل، قەشقەر.

2

دوستۇم، ياشلىق شوخلۇقلىرى بىلەن،
بولما بەڭۋاش،
يېتەر ئەمدى، خوشلاشقىن.

---

① بۇ ماۋزۇ ئاستىدا بېرىلگەن ئىككى شېئىرنى شۇ يىللىرى شائىر ئېكسپېدىتسىيە ئومىگى بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭنى بارغاندا قەشقەردە يازغان، بىراق شائىرنىڭ بىرىنچى شېئىرى بىر قانچە كۇپلېت بولسىمۇ، باشقا كۇپلېتلىرى تېپىلمىدى - تەھرىردىن.

لوگوٗچياۋغا[1] دوٗشمەن ئاتقان توپ - زەمبىرەك ئاۋازلىرى
ئوٗخلاپ ياتقان زور كىشىنى ئوٗيقوٗسىدىن دەل ئويغاتتى.
قانغا بوياپ، "پات هەل قىلىش" دىگەن پىلان - ۋاقىراشلار
چوڭ قەهرىمان يوٗرىگىدە ئوتلوٗق غەزەپلەر قوزغاتتى.
"قوٗللوٗق نوموٗس"، "ئوٗخلاۋېرىش مىراس ئەمەس ماڭا" دەپ ئوٗ،
باغلاپ كوٗرەش كەمىرىنى مەيدان ئارا ئات ئويناتتى.
"ئولوٗم ياكى كوروٗم" دەپ ئوٗ چوڭ كوٗرەشكە باستى قەدەم،
شوٗ چاغ گويا كوز ئالدىدا ئازاتلىقنىڭ تىڭى ئاتتى.
كوٗچلوٗك بىلەك، گاڭ قوللاردا مىجىقلاندى شوٗم چەۋىنلەر،
تاغ كوتەرمەك بولغان چەۋىن شوٗ چاغ پاتقاق ئىچرە پاتتى.
ئوز گوشىنى ئوزى يەپ، ئىسكىلىتكە ئايلانغان ئىلانلار
يالوٗجياڭنىڭ قايىنىمىدا يول تاپالماي بىشى قاتتى.
چوڭ قەهرىمان چالدى مانا ئاتاكىنىڭ سىگنالىنى،
غالىپ جوٗڭخوٗا توٗغىنى ئوٗ ئازات مەيدانغا[2] ئورناتتى.

1941 - يىل ماي، ئوٗروٗمچى.

[1] لوگوٗچياۋ — لوگوٗچياۋ كوۋروٗگى.

[2] ئازات مەيدن — ئازات رايونلار كوزدە توٗتوٗلغان — تەھ-
رىردىن

يەنە ئويغان

هەر ياققا نەزەر سالغىن، ئەۋج ئالدى كۆرەش قايناق،
مىليونلاپ تۇغۇلدى مۇشت ئازاتلىق دەپ، شوئار ياڭراق.
چىرىگەن كونا دۇنيا هالاكەتكە قەدەم قويدى،
كويدۇرمەككە تەختىنى غەزەپىنىڭ ئوتلىرىنى ياق!

ئۇلۇغ جۇڭگو، بولۇپ تەشنا ئازاتلىققا ئاياق باستىڭ،
يۈيۈپ داغنى، كۆرەش بىلەن توختىماي داۋان ئاشتىڭ،
ئېزىلگەن ئەلنى ئويغىتىپ، ئازاتلىق چېچىگىن چاچتىڭ،
قۇرۇشقا يېڭى هايات، چۇقاننى سېلىپ ياڭراق.

ئەسىرلەر زۇلۇم - كۈلپەت دەردىنى تارتىپ كەلدۇق بىز،
نادانلىق بوشۇگىدە، غەپلەتتە يېتىپ كەلدۇق بىز،
ئازاتلىق يولىدا جەڭدە قۇربانلار بېرىپ كەلدۇق بىز،
كۆرەشكە باشلىدى بىزنى يولىمىزدا قىزىل بايراق.

يېقىن قالدى سۈزۈك تاڭلار، رىيالدۇر غايىمىز بىزنىڭ،
كۆرەش مەيدانىدا ئوستى پولاتتەك سېپىمىز بىزنىڭ،
ئاداققى غەلىبە كۆنى بولار چوڭ تويىمىز بىزنىڭ،
كۆرەشتىن كېلىدۇ بىزگە ئىستىقبال يورۇق — پارلاق.

1942 - يىل فېۋرال. ئۈرۈمچى.

ئادەم بولۇش يولىغا كىر، يۈرەك زوقلۇقلىرى بىلەن
چۇش مەيدانىغا، غەپلەت - نادانلىق بىلەن مۇشتلاشقىن.

ئادەم — ئۇ مەغرۇر جاراڭلىغۇچى ئۇلۇغ نەرسە،
قاراڭغۇ ئىچىڭنى ساپ ئىلىم نۇرى بىلەن يورۇتقىن.
كېچە - كۈندۈز تىنىماي ئوقى، ئوقى، ئوقى!
يېڭى جەمىيەتكە لايىقلىششقا هەردەم تىرىشقىن.

بۇۋەكلىك مۇقام پەدىلىرى پايدىسىز ئەمدى،
راۋابىڭنى يېڭى مۇقام - پەدىلەرگە سازلاتقىن.
بىر سېكۇنت ۋاقت، بىلسەڭ، ئالتۇندىن قىممەت،
ئېچىل، يېيىل، يېڭى يايلاقتا كوڭلۇڭنى يايلاتقىن.

بىل، جەمىيەتنىڭ توختىماي ئالغا بېسىشىنى
سەت هەم زىيانلىق تۇتىمەن دېيىش قۇيرۇقتىن.
ئۇگىنىپ ئىلىم - ئېرپان، يېڭى باغلار قۇر،
بۇ باققا زىيانلىق شۇمبۇيىلارنى قۇرۇتقىن.

ئادەم — ئۇ مەغرۇر جاراڭلىغۇچى ئۇلۇغ نەرسە،
قەلبىڭنى ساپ مەدەنىيەت نۇرى بىلەن يورۇتقىن.

1941 - يىل 16 - ئۇكتەبىر، قەشقەر.

لېنىن شۇنداق ئۆگەتكەن

لېنىن — تىرىكلەرنىڭ ئەڭ تىرىگى،
ئۇ كۆرەشلەردە يېتىلىپ ئۆگەنگەن.
مىسلىسىز كەڭ تاغ ئۇنىڭ يۈرىگى،
بەس، ئۇ جەڭلەردە يېڭىشكە ئۆگەتكەن.

ئۇ، چۆل-جەزىرىلەرنى بوستان قىلىشقا،
كىشىلىك دۇنياسىنى گۈلىستان قىلىشقا،
ئېزىلگەننى ئالغا باسار ئىنسان قىلىشقا،
گىگانت يېڭىنى قۇرۇشقا ئۆگەتكەن.

كوپچىلىك ئۈچۈن جاندىن كېچىشكە،
ئازاتلىق يولىدا ۋۇجۇتنى تىكىشكە،
كۈرەشتە يېڭىشكە، يېڭىشكە، يېڭىشكە،
يېڭىش توغى بىلەن ئالغا بېرىشقا ئۆگەتكەن.

ئۆتۈقلارغا قاراپ گاڭگىرىماسلىققا،
قىستاڭلار ئارىسىدا ئاقشىماسلىققا،
توغرا-كەڭ يولدا ئۇدۇل مېڭىشقا،
ئەمگەك قوينىدا چېنىقىشقا ئۆگەتكەن.

پارچىلار

سۇ، ھاۋا بولمىسا جاھاندا،
بارچە ھاياتلىق بىر كۈن ياشالماس.
ھەقىقەت بەرمىسە شائىرغا ئىلھام،
شېئىر تۇرماق، ھەتتا چېكىت ئۇرالماس.

1942 - يىل فېۋرال، ئۈرۈمچى.

*

غۇرۇرلىنىپ كەلمىسەڭ بوپتۇ،
پولىشىپ بىر كۈن كېلەرسەن.
كۆز بولۇپ غازاڭلار قويۇلۇپتۇ،
سولىشىپ بىر كۈن ئېگىلەرسەن.

1940 - يىل نويابىر

ماي ـ كۇرەشچان ئاي

بۇگۇن، بۇ كۇرەشچان مايدا،
تەبىئەتتە باھار تويلىرى... ئۆزىدۇ.
خۇددى شۇنداق، پۈتۈن دۇنيادا
كىشىلىكنىڭ پارلاق كۇرەش بايرىمى كېزىدۇ.

زۇلۇم تېغىنى ئاغدۇرۇشقا
كوپچىلىكنىڭ يالقۇنلۇق كۇرىشى قاينايدۇ.
كاپىتالىستلاردا زاۋۇت، فابرىكىلار،
ئىستانوك، ماشىنىلار ئۇخلايدۇ.

جاھانگىرلارنىڭ قانلىق قامچىسىدىن
قان تامغان ھەر بىر ماكاندا،
كەسكىن كۇرەش،
ئۇلۇغ تەۋرەشلەر
تىترىتىدۇ ئۇلۇمگە يۈزلەنگەن چىرىك دۇنيانى.
دولقۇنلۇق نامايىشلار...
ئىگىز كوتىرىلگەن مىليون مۇشتلار،
تەلەپ قىلىدۇ بىر ئېغىزدىن
ھور، سائادەت، ئەركىنلىكنى.

دۈشمەنلەرنى ئېزىپ تاشلاشقا،
يېڭى تارىختىن بەتلەر باشلاشقا،
قۇربانغا تەييار... ئادىل ئۇرۇشقا،
ئالۋاستىلارنى قىرىشقا ئۆگەتكەن.

قارا تارىخنىڭ يۈزىنى يۇيۇشقا،
ھەق قارغۇلىرىنىڭ كۆزىنى ئويۇشقا،
دۇنياغا سائادەت، ئادالەت قۇرۇشقا،
يېتىپ ئالغا ـ ئالغا ئاتلاشقا ئۆگەتكەن.

گېتلىر ئوخشاش ئەژدىھا ـ ئىلاننى،
ئىنسانلار ئۈچۈن ئوغا ـ چاياننى،
تۇڭغۇز تۇمشۇق لالما قاۋاننى،
دۇنيا يۈزىدىن قويماسقا ئۆگەتكەن.

لېنىنسىز گاڭ يىللارنى بېسىپ ئۆتكەن،
قارا يىللارغا گۈل قىسىپ ئۆتكەن،
لېنىن ئىزى بىلەن مىنۇتلاپ يەڭگەن،
ستالىن لېنىندىن يېڭىشنى ئۆگەنگەن.

1942 - يىل ئاپرېل، ئۈرۈمچى.

يانار تاغلار

ماتەم، نومۇس، قارىلىق بايراقلار،
يېتەر، ئارتۇق يەرگە ئېگىلمەس.
يېتەر ئەمدى،
بىر غېرىچ يەرنى بۇ ۋەتەندىن،
بىر پارچە گوشنى ئەزىز تەندىن.
ھېچكىم قانلىق قولى بىلەن كېسەلمەس!
كونا دۇنيا ئېغىر ئاياق ئەمدى،
قوسىغىنى كوتىرىپ يىراق كېتەلمەس!
چۈنكى ماتەملەر يىغىلىپ داغ ياسىدى
ھەم توپلىشىپ بۇ داغلار تاغ ياسىدى،
ئەڭ چوڭقۇر يەر قاتلىمى يادروسىدا
بۇ داغلار ئېغىرلىقىغا
مەدەنلەر ھېچ چىدالمىدى،
ئوت تۇتاشتى، بولمىدى...
بۇنداق ئوتلۇق ۋولقانلار
بىر يەردىلا دەپ كىممۇ ئويلار؟
ئەنە، دۇنيادا ۋولقان ئاۋازلىرى،
يانار تاغلار چاچار لاۋىلار.
كۆرەش قىزىتىپ، ياسايمىز تويلار،
باغرىغا قارا داغ يۇقتۇرماسقا،
ئەنە، كورۇڭ، كاۋكاز تاغلىرى،
ئېلبۇرس چوققىلىرى لاۋا ئاتىدۇ.

بىرىنچى ماي، كۈرەشچان ئاي، چېلىشقا باي...
ئازاتلىق ئۈچۈن كۈرىشىدۇ ھارماي...
جۇڭگودا بۇ كۈرەشچان مايدا
نومۇسلۇق ھەم پاجىئەلەر،
قايغۇلۇق ۋەقەلەر
تىزىلىپ ئۆتكەن.
جىنەن كوچىلىرىغا تولغان قانلار،
جۇڭخۇا تارىخىغا
يېزىلىپ ئۆتكەن.

بىكار ئاقمىدى قانلار،
ئۇ قانلاردىن گۈلىستان ئۈندى.
ماي پۇراقلىرى بىزگە شۇنى تايشۇردى:
بۇندىن كېيىن بىز جۇڭخۇا
شۇ دەسسەلگەن نومۇسنى،
قارا داغلارنى ئاقلايمىز.
جاندىن ئەزىز بۇ ۋەتەننى
قەھرىمانلارچە كۈرىشىپ،
ئازات قىلىمىز، ساقلايمىز.
كوپچىلىكنىڭ ئازاتلىغىنى
ئەبىدى ياقلايمىز.

بىرىنچى ماي، كۈرەشچان ئاي، چېلىشقا باي،
چېلىشىمىز بىز ۋەتەننى ئازات قىلىش يولىدا ھارماي.

1942 - يىل 1 - ماي، ئۈرۈمچى.

يۈرىگىمىز چوڭ تاغ،
بىز يانار تاغلار بولۇپ ئوت چاچىمىز،
قارا داغلارغا دەھشەت قويۇن ئاچىمىز.
مەيلى، تۇتۇشۇڭلار، لاۋا ئېتىڭلار!
ئەي، يانار تاغلار، يانار تاغلار!
تىتىلسۇن قارا تاپ، قارا داغلار!
قالمىسۇن ئۇلار،
ئورنىغا ئۈنسۇن
جاھاندا گۈلىستان باغلار!

1942 - يىل سېنتەبىر، ئۈرۈمچى.

ئىپلاس تاپلارنى ئۈزمىتىشقا،
قوينىغا
يانار مەدەنلەر
تۆكمەس ئاتوملارنى تارتىدۇ.
قارا داغلارغا قارشى پۈتۈن دۇنيا
بۈگۈن قايناق لاۋا چاچىدۇ؛
قارا زىندان، قەپەز، دارلارغا
بۈگۈن يالقۇن - ئوت ئاچىدۇ.
ھىمالايا، مەغرۇر ئالىپ،
كارپات غەيرەتتە،
ئەنە، ئافرىقا كىلىمانجىرا تاغلىرىمۇ،
بۈگۈن تەۋرەشتە،
يانار تاغلار كۈرەشتە.
ئۇلۇغ ئوكيان دولقۇن ئاتىدۇ،
غەزەپ چاچىدۇ،
زور باتۇر كىشى تولايدۇ:
— قارا داغ، بولغىما
سىماپ سۈيۈمنى! — دەپ.
ياۋروپا تىپىرلايدۇ،
پۈتۈن دۇنيا قىمىرلايدۇ،
مىليون ئاراللار ۋاقىرايدۇ،
لاۋا ئاتسۇن ئىككىنچى يانار تاغلار سېپى① دەپ.

دەل شۇ مەدەن
ئوتلۇق ئاتوملار بىز.

---

① ئىككىنچى يانار تاغلار سېپى. - فاشىزىمغا قارشى ئىككىنچى ئورۇش فرونتى مەنىسىدە. — تەھرىردىن

تۇن يېرىپ ئىزلار باسقاندا

ئۇمت پارلاق، يللار ئېغر،
مەنزل داۋانلق سەپەردە.
دۇشمەن ئاكوبى هەر قەدەمدە،
توساق سملار هەر يەردە.

ئالدا دەريا... ئالدا ئۇتكۇل،
ئالدا قسنڭ ... تار يوللار؛
ئالدا كۇرەش، تەۋرەش پۇتكۇل،
ئالدا يەڭگۇچى گاڭ يللار.

سەن كۇرەشنڭ قرغغدا،
سەن كۇرەشنڭ غاردا،
ئالدا دولقۇن هەمدە ئۇپقۇن،
جۇش ئۇرار تنك ياردا.

مۇندا بوران، ئاندا شۇۋرغان،
ئۇ يەردە هاۋا بۇلۇتلۇق.
بۇ سەن تۇغۇلۇپ ئۇسكەن ماكان،
ساي سۇلرى دولقۇنلۇق.

بۇ چۇۋۇلغان، بۇ بۇزۇلغان،
بۇ گۇرۇستان خارابە؛

پارچە

مەرىپەت ئىزلە، ئېرىنمە،
سەرپ ئەتكىن كۈچۈڭنى.
بوياق بىلەن بويىغىچە تېشىڭنى،
ئىلىم بىلەن زىننەتلىگىن ئىچىڭنى.

1942 - يىل ئوكتەبىر، ئۈرۈمچى.

بۇ گاڭ ئىزلار شۇلار باسقان،
تائەبەت ھېچ كومۇلمەس.
يالقۇن ئوتلار ئۇلار ياققان
لوغۇلدار، مەڭگۇ ئۆچمەس.

يەرگە سىڭمەس قانلىق ياشلار،
يەرگە سىڭمەس ياللىدار.
قانلىق ياشلار، قىزىل قانلار
خۇددى كۆندەك پاللىدار.

*

ئەسىرلەر توم، يىللار ۋاراق،
ئايلىرى قۇر، كۈنلەر چېكىت.
ئاي ـ كۈنلەرگە ماغدۇر بېرىپ
يىللار ياسا، جەڭچى يىگىت①.

1943 ـ يىل يانۋار، ئۈرۈمچى.

① بۇ كۇبلېت ئەسلىدە شېئىرنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۇبلېتى ئىدى. ئىلگىرىكى توپلاملاردا "پارچە" دىگەن ماۋزۇ ئاستىدا ئايرىم شېئىر قىلىپ بېرىلگەن، بۇ قېتىم ئۆز ئورنىغا كەلتۈرۈلدى. — تەھرىردىن

سەن تەر توككەن، سەن گۈل قىلغان،
سەن تورەلگەن مەشەدە.

بۇ يېزا، بىل، ئاتا - بوۋاڭ،
تۇپرىغى، ئۇرۇق - پۇشتۇڭ.
دالىلىرى، گۈل باغلىرى،
ئېگىز تاغلىرى جان دوستۇڭ.

ساڭا تونۇش يېشىل جاڭگال،
ساڭا تونۇش ئۇزۇن سايلار،
ساڭا ئۇز ھەتتا پەسىللەر،
ساڭا سىرداش ئايدىڭلار.

ساڭا ئۇماق ئاي - يۇلتۇزلار،
تامچا - تامچا ساپ نۇرلار.
ساڭا ئامراق كەڭ ئېتىزلار،
ئۇچ - چېكى يوق ئېدىرلار...

ئەسكى تاملارنىڭ ئىچىدە
مېھرىۋان باغرىڭ ئاناڭ؛
ئېگىز تاغلارنىڭ ئىچىدە
پارتىزان قېرى ئاتاڭ.

ئوق - دورا، سۇ توشۇيدۇ
ئالتە ياش كىچىك ئىنىڭ؛
جۇزىيى ھەم چورۇق تىكىدۇ
يەتتە ياش سىڭلىڭ سېنىڭ.

ھەم تاپىمدى غەۋغا-ئىختىلاپ ئىچىدە ئۇبدان كامال،
بەخت موككەچكە كورسەتمەستىن بولارغا جامال،
ياشىدى ئەللەر يىغا-زار ۋە قارا قان ئىچىدە.

ئەل قاقشىتىپ، يۇرت زارلىتىپ، ئوتتى خانۇ-چىڭگىزلار،
سوكەكتىن تاغ، ئەل قېنىدىن ياساپ دەريا-دېڭىزلار،
زۇلۇمدىن سەسكىنىپ، تىترىدى ئاسماندا يۇلتۇزلار،
كومۇلگەچكە جاھان ئارا پاك ئىنسانى ئەجىر-ئىزلار،
يوكسەك تاغلار، يېشىل باغلار قالدى گورىستان ئىچىدە.

شۇ يوسۇن ئىزىلىپ زۇلۇم زۇلمەت بىلەنلا ئوچراشتى،
ئولكەمدە ئەلگە دەھشەت قۇچىغىنى كەڭ ئاچتى،
زۇلۇم سولالىسى ياڭ-جىنغىمۇ② كېلىپ ئۇلاشتى،
زىندان، قوۋۇق، كىشەن، ئات-چاپ ھەددىدىن ئاشتى،
زۇلۇم تىغى بېسىپ ئەلنى، قاقشىدى زار پىغان ئىچىدە.

ئولكەم يىراققا سىرلىق③ ھەم موجىزىلىك كورۇنمەس،
چۈنكى ئۇ تەكلىماكانلىق بىر تىلسىم چول ئەمەس،
بىھۇدە خىيال، ئەگرى پەرەزلەر ئاڭا كېلىشمەس،
ئۇ بويۇك تەننىڭ موچىسى، ھەرگىز كېسىلمەس④،
توس ئالىسمۇ يېڭىچە باھار سۇپەت دەۋران ئىچىدە.

لاۋجاڭ بۇگۇن سازلىسا غىنجەككە يېڭى چاڭگار⑤،
قۇناخۇنمۇ راۋابىنى خوشال مۇقامغا سازلار،
موڭغول زىلا ناخشىسىدا ياڭرىسا دالالار،
چاڭقابايىنىڭ دومبىرىسىدىن شادمان ئەن ياغار،
ئون ئۇچ مىللەت قان-قېرىنداش، مىسلى ئەدنان ئىچىدە.

مۇخەممەس①

داغدۇغا، شات تويلارنى ئوينايمىز بوستان ئىچىدە،
ھەر يېڭىشنى ئالقىشلاپ، جەڭگىۋار مەيدان ئىچىدە،
بۇلبۇللاردىن ياغسا مەدھىيە، ئىسسىل گۈلىستان ئىچىدە،
بىزنىڭ يۈرەكتىن چاچرار يالقۇن كۈرەشچان گۈلخان ئىچىدە،
چۈنكى بىز تۇغۇلۇپ ئۆستۇق چەكسىز ماكان ئىچىدە.

كوزلەر كەلگۈسىگە ئۈمىتلىك، ئىشەنچلىك باقىدۇ،
يۈرەك ئەۋجى تار قەپەزلەرنى ئۈرۈپ چاقىدۇ،
چۈنكى ۋىجداندا ئازاتلىق ھىسسى ئۇركەشلەپ ئاقىدۇ،
بەس، ئېزىلگۈچىلەر كۈرەش ئوتىغا كوكرەك ياقىدۇ،
كۈرەشچان ئەل قالماس ئەسلا ئەپسۇس-ئارمان ئىچىدە.

باق، ئولكەم، يىراق ئوتمۈشكە، يوق يورۇق كۈنى،
گەۋدە كەرگەن ئۈستىگە ئاسارەتنىڭ قارا تۈنى،
ھاۋالارنى ياڭراتقان جىدەل، تالاشلار ئۈنى،
كىيىلگەچكە ئۈستىگە غەۋغانىڭ ھوكۈمران تونى،
ئۆزۈن يىللار بۆرۈختۇم بوپ ياتتۇق نىمجان ئىچىدە.

قەبىلە-قەۋملەر تىيانشان باغرىدا باشلاپ جاڭجال،
ھېچ بولمىدى توقۇنۇشتىن ئۆزگە خىسلەتۇ-ئامال

② ياڭ — 1914 - يىلدىن 1927 - يىلغىچە شىنجاڭ ئۆلكىسىگە باشلىق بولۇپ تۇرغان چوڭ مۇستەبىت ياڭزېڭشىننى كورسىتىدۇ. جىن — 1928 - يىلدىن ئاپرېل ئوزگىرىشىگە قەدەر شىنجاڭنىڭ ھەربى مەمۇرى ھوقۇقىنى باشقۇرۇپ كەلگەن جىنشۇرېننى كورسىتىدۇ.

③④ "ئۆلكەم يىراقتا سىرلىق ھەم موجىزىلىك كورۇنمەس"، "ئۇ بۇيۇك تەنىنىڭ موچىسى، ھەرگىز كېسىلمەس" دىگەن بۇ مىسرالار شۇ چاغدا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تارقاتقان "شىنجاڭ سىرلىق ئۆلكە"، "كوممۇنىستلار بۇ ئۆلكىنى كېسىپ ۋەتەندىن ئايرىۋالدى" دىگەن ئىغۋالارغا قارىتىلغان.

⑤ چاڭگار — غەزەل، ناخشا مەنىسىدە.

⑥ قاينام ئوركىشى — شائىرنىڭ ئەدىبىي تەخەللۇسى. — تەھرىردىن

....

....

....

....

بۇگۈن سېنى ئالقىشلايدۇ شىنجاڭ باراۋەر تەكشى،
غۇرۇر زەپەر قوشىغىنى كۈيلەپ ھەر كىشى،
سېنى سۆيۈش، ساڭا كۈيۈش ھەممىنىڭ مېھرى، ئىشى،
بەس، شەرىپىڭگە مۇخەممەس توقۇيدۇ قايىنام ئۇركىشى⑥،
چۈنكى ئىشقىڭدا شائىرنىڭ چەكسىز سەيلان ئىچىدە.

1943 - يىل 12 - ئاپرېل، ئۈرۈمچى.

---

① شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقلىرى 1933 - يىلى مۇستەبىت جىن شۇرېن ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، شۇ يىلى 12 - ئاپرېل كۈنى ھەر مىللەت ۋەكىللىرىدىن تەركىب تاپقان يېڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى قۇرغان ئىدى. بۇ ھۆكۈمەتكە چوڭ ئالدامچى، ھىلىگەر، ئىككى يۈزلىمچى شىڭ شىسەي باشلىق بولۇۋالغان بولسىمۇ، لېكىن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شىنجاڭغا ئەۋەتكەن ۋەكىللىرىنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرى بىلەن بۇ ھۆكۈمەت ئىچكى جەھەتتە كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن بىرلىشىپ، بارلىق ئەكسىيەتچى گۇرۇھلارغا قارشى تۇرىدىغانلىقىنى، تاشقى جەھەتتە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوستلۇق ئورنىتىپ، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرىدىغانلىقىنى جاكالىغان ئىدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا بۇ ھۆكۈمەت "6 چوڭ سىياسەت" يۈرگۈزۈپ، شىنجاڭدا تىنچلىقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە بەلگىلىك روللارنى ئوينىدى. ئەنە شۇ چاغدا ھەر يىلى 12 - ئاپرېل كۈنى چوڭ بايرام قىلىناتتى. شائىر بۇ شېئىرنى 12 - ئاپرېل ئۆزگىرىشىنىڭ 10 يىللىقىغا بېغىشلاپ يازغان.

باق، ئويلان... ئوبدان پىكىر قىل،
دەۋرگە ئامراق يىگىتنىڭ يىگىتسى.

ئۈگىنىش سازىغا ماھىر سازەندە،
كورگىن، سىرىپ قول چەككىنىنى.
تارغا تىل بەرگەنمۇ شۇ ئاددى بەندە،
تاماشا قىل مۇقاملار يولىن ئەككىنىنى.

قايسى مۇقام، قايسى پەدە باغرىڭ،
قايسى سازەندە دىلىڭگە سۇ بەرگەن؟
قايسى ناخشا پەسلەتكەن زارىڭ،
قايسى ناخشا كوكۇلگە گۇل تەرگەن؟

ئويلىساڭ، ياشلىق، قىسقا سىنىڭ ئومرۇڭ،
تاڭدا چىچەكلەپ، گويا كەچتە قويۇلىدۇ.
دىماققا خۇشپۇراق چىچىپ گۇللىرىڭ
كوز ئىچىپ، يۇمغاندەك توپۇلىدۇ.

ئەرلەرنى باسسا ساقال-بۇرۇتلار،
قىزلارغىمۇ ئىز سالىدۇ بۇدۇر-قورۇقلار.
پولاتشمايدۇ دەرەخلەر ياپ-يىشىل تۇرۇپلا،
يىللارنىڭ ئوتتۇشى بىلەن يەيدۇ قۇرۇتلار.

ياشلىق، چاقماقسەن، چىقىپ ئۇچسەن،
ئەۋرىشىم چىغىڭ مۇشۇ، ئۈگەنگىن، ئۈگەن!
قاراڭغۇ دىل چولىگە بىر كۈن چوكسەن،
ئادەم بولۇش دۇلدۇلىغا سالمىساڭ يوگەن.

1943-يىل ئاۋغۇست، ئۇرۇمچى.

ياشلىق، ئۈگەن

ياشلىق، تىرىش ـ تىرماش ھارماي ئۈگەن،
ئىلىمنىڭ دېڭىزى قايىنام ھەم چوڭقۇر.
نادانلىق ئۇ، ھەممىنى بىلدىم دىگەن،
كورۇپ... ۋاراقلاپلا بىر قۇر.

ئىلىم — موجىزىلەرنىڭ سىرىنى ئاچقۇچى،
بىر كۈن ياشاش ئۈچۈن ئوقى ئۇن يىل!
كوزلا ئەمەس ئالدىڭغا نۇر چاچقۇچى،
قاراڭغۇنى يورۇتىدۇ يورۇق دىل.

ھەربىر ھادىسە يوشۇرۇن سىر ساقلايدۇ،
توقۇلمىلىرى ئۇنىڭ ئاجايىپ.
ئىلىم ھارماس، مەرت ئادەمنى ياقلايدۇ،
نادانىنىڭ كوزىدىن ئۇ ھەرقاچان غايىپ.

راھىپ بول ئىلىمنىڭ نازاكەت چولىدە،
موجىزىلەر گۈمبىزىگە "شەيىخ".
كۈن ـ تۈن زىكرى قىل شۇلار تۇۋىدە،
ئىجتىھات سېنى دىگۈزمەس دەرىخ.

ئادەم بالىسى پارقىراق، كىر قونماس ئىسىل،
ھەممىدىن ئۇتكۈر ئۇنىڭ مېڭىسى.

كىم ئۇ بىھۇدە باغدا ماتەمگە مۇقام يوتكىگەن؟
نېمىشقا ئىڭراپ چالىدۇ مۇڭلۇق پەدە؟
ئېلىشماستىن ۋاقىتسىز تەقدىرگە باش ئەككەن
مەجنۇنلار ئۆگسى يوق تېخى ھېچ نەدە.

قېقىپ قانات، بۇلۇتنىڭ سەن زارىنى ئاڭلاپ باق،
يەرگە قاراپ قان-ياش توكۇپ، زار-زار يىغلايدۇ.
يەردە بوران كورۇنمىگەچكە، ئوپ-چورە، ھەرياق
تاقەت قىلالماي تېپىرلاپ، سىنەلىرىنى تىلغايدۇ.

بۇلۇت يىغلايدۇ كويۇنۇپ، ۋەيران يۇرتلارغا قاراپ،
گۇناسىز قىرىلغان ھىساپسىز ئادەم باللىرىنى ئاياپ.
بۇلۇت بىلىدۇ، "بۇلۇت ئولمەس بىر ساياھەتچى"،
سەيلە قىلىپ كورگەن ھەممىنى، جاھاننى ئارىلاپ.

بۇلۇتلار ئالىپ ھەم كارپاتتىن ئوتكەندە
تۇتۇلۇپ، جۇتلىنىپ، جۇدۇنلار توككەن.
گۇلدۇرلىدى قاراسلاپ چاقماق سەپكەندە،
يولغا چىققان قاتىللار تىترىشىپ موككەن.

جۇڭگو دېڭىزى ساھىللىرىدىن ئوتكەن بۇلۇتلار
ئارقا سەپنى كورگەچكە، دىلى بەك مۇڭلۇق.
كوچۇرسىمۇ ئىگىز ھاۋادا "تېچ" مىنۇتلار،
ھاياتىدا "شىرىن سېكۇنت" كورمىگەن ئۇڭلۇق.

بۇلۇت دەيدۇ: يەر يۇزىنى ھېچ كورەلمەيمىز،
زومىگەرلەر يەردىن سۇنئى بۇلۇت ياسىغان.

هەسەن - هۇسەن①

كەڭ ئالەمگە ياڭرىتىپ ئېچلىق شوئارىنى،
هاۋالارغا يېزىپ، ئويۇڭلار ئوتتىن.
ئۇچۇرۇپ ئاسمانغا پەن شۇڭقارىنى،
بۇلۇتلار بويىنغا مۇنچاق ئېسىڭلار ياقۇتتىن.

ۋەتىنىڭنىڭ هاۋاسى - دەردىڭ داۋاسى،
بۇلۇت قۇچاقلاپ، يۇلتۇزلارنى باغ - باغ ئېتىڭلار.
جاراڭلاتسۇن ئاسماننى گاڭ قۇشلار ساداسى،
بومبا بىلەن دۇشمەننى يەردە تالقان ئېتىڭلار.

"تەقدىردىن بەزگەنلەر" تېخى زادى يوق②،
ئەنە شۇ ئۇرۇش ئەۋلىياسى جاهاننى باسقان.
ئېغىزلىرى ئەزرايىل، ئىسراپىل كوزلىرى ئوتلۇق،
تەييار ئۇنىڭدا ئادەم گوشىگە قاسقان.

---

① شائىرنىڭ بۇ شېئىرى ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا فاشىزىمغا قارشى سەپ تەشكىللىگەن بىرلەشمە هاۋا ئارمىيىسىنىڭ غەلىبىلىك يۇرۇشلىرىگە بېغىشلانغان. بۇ شېئىرنىڭ تولۇق تېكىستى تېپىلمىغانلىغى ئۇچۇن، ئىلگىرىكى توپلاملاردا باش قىسمى ئېلان قىلىنغان ئىدى، بۇ قېتىم تولۇق تېكىستىنى ئېلان قىلدۇق.

② "تەقدىردىن بەزگەنلەر" تېخى زادى يوق — شائىر بۇ مىسرانى هالاكەتكە تەن بەرگەن دۇشمەنلەر تېخى دۇنيادا يوق، دىگەن مەنىدە ئىشلەتكەن. — تەھرىردىن

غەزەل

دوستۇم، دىيانەت قوينىنى ئاچمىدىغان دىلبەر تاپ،
ۋىجدانىدىن شەرۋەت ئەمدۇرىدىغان كەۋسەر تاپ.

ئىستىگىم مۇشۇ دەپ، شامال ئارقىسىدىن يۈگۈرمە،
شەكىل ئۈچۈن ھاك-تاك قالما، مەڭگۈ جانلىق پەيكەر تاپ.

قىياپىتى ئۇنىڭ تىياتىر گىرىمى بولۇپ قالمىسۇن،
ھېچقاچان ئۆڭمەيدىغان ھەقىقى سەرۋەر تاپ.

ئىچى كاۋاك سولەت-سەلتەنەتكە زادى يېپىشما،
ھەر سەھىپىسى دەرتكە دەرمان بېرىدىغان دەپتەر تاپ.

بولسۇن خىيالىڭ سېنىڭ ھەر دەم ئىستىقبال قايغۇسى،
ئادالەت مەيدانىدا پارقىرايدىغان خەنجەر تاپ.

تاغ قازمىغۇنچە دىل مەھبۇبى — شىرىن نەدە؟!
پارچىلا بىكار تاشلارنى، بىباھا گوھەر تاپ.

ئۆتمۈشنىڭ ساۋاقلىرى بەلكى سېنىڭ ئېسىڭدىدۇر،
تارىخنى يورۇتقىن، خۇرشىد، ماھۇ-ئەنۋەر تاپ.

نىمە ئارمان، ئوركىشى، دىل قايىنىمىدا ئوركەشلىسەڭ،
دىلدا گوھەر، دىلدا كەۋسەر، دىلدىن تاتلىق شېكەر تاپ.

1943 - يىل دىكابىر، ئاقسۇ.

ھەتتا ئاسماندا خاتىرجەممۇ يۈرەلمەيمىز،
يانلىرىمىزنى سۈنئى چاقماق، ئوتلار قاپلىغان.

سۈنئى تۇتۇنلەر ئارىسىدىن كېلىدۇ ئاۋاز،
ئارقا سەپتە قىرىنداشلار خانۇ-ۋەيران.
بومبا توكۇپ قارا قۇشلار قىلغاچقا پەرۋاز،
قانلىق چوللەر قۇچاقلار كەرگەن ھەريان.

بۇلۇت دەيدۇ: تىزگىنىمىز قارا قۇشلارنىڭ
توكيو، بېرلىن، رىم غارلىرىدا ئۇۋىلىرى بار.
قېنى، تېچلىق دۇنياسىنىڭ پولات قۇشلىرى،
شۇ ئۇۋىنى پارتلىتىپ قىلىڭلار تار مار!

ئۇچقۇچلار، مېھرىۋان بۇلۇتلار يوللارنى ئاچسۇن،
تۇن قىزلىرى يۇلتۇزلار نۇرلىرىن چاچسۇن.
ئېگىزلىكتە خالىسانە سەيلە قىلىڭلار،
زەھەر چاچقۇچ قارا قۇشلار گورىگە قاچسۇن!

سائادەتتىن ھاۋالارغا نەقىشلەر ئويۇپ،
قىزىل چوغدەك ياقۇتلاردىن شوئار يېزىڭلار!
"ئىنسانىيەت تېچلىغى" دىن بۇلۇت كوكسىگە
زادى ئۇچمەس ھەسەن-ھۈسەن ياساپ تىزىڭلار!

1943-يىل نويابىر، ئاقسۇ.

يىللارغا جاۋاپ

ۋاقىت ئالدىراڭغۇ، ساقلاپ تۇرمايدۇ،
يىللار شۇ ۋاقىتنىڭ ئەڭ چوڭ يورغىسى.
ئاققان سۇلار، ئاتقان تاڭلار قايتىلانمايدۇ،
يورغا يىللار ئۆمۈرنىڭ يامان ئوغرىسى.

ئوغۇرلاپلا قاچىدۇ ئارقىغا يانماي،
بىر - بىرىنى قوغلىشىپ يورغىلىشىپ؛
ياشلىق بېغىدا بۇلبۇللار قانات قاقماي،
يوپۇرماقلار قۇيۇلىدۇ، پولىشىپ.

ياشلىق ئادەمنىڭ زىلۋا بىر چېچەكى،
تولىمۇ قىسقا ئۇنىڭ ئۆمرى بىراق.
يەرتىلسا كالىندارنىڭ بىر ۋارىقى
ياشلىق گۈلىدىن توكۇلىدۇ بىر يوپۇرماق.

يىللار شاملى يەلپۈنىدۇ، ئىزلار كومۇلىدۇ،
يوپۇرماقسىز ياغاچ بىچارە بولىدۇ قاقشال ....
يىللار سېخى، قۇرۇق كەلمەيدۇ، ئەكىلىپ بېرىدۇ
قىزلارغا قورۇق، ئەرلەرگە ساقال.

بىراق، يىللارنى تىللاش توغرا كەلمەيدۇ،
مەيلى، ئوتىۋەرسۇن ئۇزىنىڭ يولى...

پەريات①

بۇ مېنىڭ غەملىك كوڭلۇم بولارمىكىن بىر كۈن شات،
غەم تاغلىرىدىن ئۇچۇپ، بولارمەنمۇ مەن ئازات.

يا ھەمىشە قىينىلىپ، زۇلۇم ئوتىدا كويۇپ،
كۈننىڭ سېرىغىن كورمەي، بولارمەنمۇ مەن بەربات.

ۋاقىتسىز غازاڭ بولغان، باغلار چولگە ئايلانغان،
كوڭۇلدىكى بۇ بوستان بولارمۇ يېنىپ ئاۋات.

بورانلاردا ئۇچماقتا مېنىڭ جان ئەمگەكلىرىم،
دەۋردە ئىناۋەت يوق، كۈن-تۈن قىلىمەن پەريات.

① شائىر بۇ شېئىرنى 1943-يىل 12-ئايدا ئاقسۇدا يازغان. ئۇ ئىلىدىكى ئاتا-ئانىسىغا خەت يازغاندا، بۇ شېئىرنى ئۆز خېتىگە قوشۇپ ئەۋەتكەن. — تەھرىردىن

يىللار، مەيدەڭنى تۈتۈپ قاقاقلاپ كۈلمە،
ئالدىڭدا قىزىرىشتىن ئارتۇق كورىمەن ئۆلۈمنى.
قېرىتتىمەن دەپ ئارتۇق كوڭۈل بولمە،
ئاخىرقى جەڭگە ئاتاپ قويارمەن ئوغلۇمنى.

بىللار دېڭىزى دولقۇنلۇق بولساڭمۇ،
ئۆپقۇنلىرىڭنى ياردۇ بىزنىڭ كاراپ.
يىلنىڭ ئۆتۈشى بىلەن قورقىتىپ باقساڭمۇ،
ئىجات يىللارنى قېرىتتىدۇ، دەپ بېرىمىز جاۋاپ.

1944 - يىل يانۋار، ئاقسۇ.

ئادەملەرمۇ ۋاقتنى قولدىن بەرمەيدۇ،
چوللەرنى بوستان قىلغان ئادەملەر قولى.

يىللارنىڭ قوينى كەڭ، پۇرسىتى نۇرغۇن،
تاغدەك ئىشلار يىللار بىلەن ئورە تۇرىدۇ.
قاراپ باق، ئاخشامقى بوۋاق كىچىككىنە تۇرسۇن
تۇنتۇگۇن ئومىلەپ، ھە... بۇگۇن مىڭىپ يۇرىدۇ.

كۇرەشچان بالىلار قوغلىشىپ يىللار،
كۇرەش نەۋرىلىرىنى چوقۇم تاپىدۇ.
ئاخشام بەخت ئۇچۇن قۇربان بولغانلار
قەۋرىسىنى يادلاپ گۇللەر ياپىدۇ.

مەيلى، ساقال سوغا قىلسا قىلسۇن يىللار،
مەنمۇ تاۋلىنىمەن يىللار قوينىدا.
ئىجادىم، شېئىرىمنىڭ ئىز تامغىسى بار
ئالدىمدىن قېچىپ ئۆتكەن ھەر يىل بوينىدا.

قېرىماسمەن كۇرەشنىڭ كەسكىن چېغىدا،
شېئىرىم يۇلتۇز بولۇپ يانار ئالدىمدا.
ئۇلۇغ پەستە قېلىش، كۇرەشنىڭ داۋانلىق تېغىدا
چىدام-غەيرەتنىڭ يەڭگىنى ھەردەم يادىمدا.

ئىسلارمەن ملتىق ئېتىپ تاۋلانغان قولغا،
يېپىشارمەن بايراق بىلەن ئالغا ئاتلىغان يولغا.
كۇرەش باياۋانىدا ھارماسمەن ئەسلا،
يېڭىش بىلەن كىلىپ چىقمىز كەڭ غالىپ يولغا.

بىزنىڭ مەمەت

— باللار بايرىمغا بېغىشلاپ

مەمەت تېخى بۇ يىل
ئاران توت ـ بەش ياش.
قوللىرى بۇدرۇق،
تېنى قاتتىق تاش.

يۈزلىرى ئاپپاق
ھەمدە قارا قاش.
ئاسلان ۋە كۈچۈك
ئۇنىڭغا يولداش.

ئەتىگەن قوپىدۇ،
يۇيىدۇ يۈزىنى.
باسمايدۇ چاپاق
ئۇنىڭ كوزىنى.

ئىشتاننى كيىپ،
كوينەكنى ساپماي،
كوڭلى تىنمايدۇ
مۇشۇكنى تاپماي.

ئىككى شېئىر

دوستۇم...غا

خالايمەن، دوستۇم، بۇلاقتەك
خوشال شاقىراپ ئېقىشىنى...
خالايمەن، ئەركىن تايلاقتەك
نىجات يايلىغىدا قىيغىتىشىنى...

خالايمەن، شېئىرىم ئۇرۇقلىرىنى
ۋەتەن باغرىغا چېچىشىنى.
خالايمەن، دەريا قىرغاقلىرىدا
رەناگۇللەر ئېچىلدۇرۇشىنى.

*

تۇغدى ئاناڭ سېنى، چوڭ قىلدى،
مېھرى بىلەن بېقىپ،
تەربىيىلىدى، ئوڭ قىلدى.
لېكىن، سەن يەنە تىرىش، ئوبدان ئادەم بول،
ئۇنىڭ ئۈچۈن
ئىككىنچى مەرىپەت ئانىسىدىن تۇغۇل.

1944 - يىل مارت، ئاقسۇ.

زەمبىرەك ياساپ ،
مۇشۇك قوشىدۇ.

پاقالچەكلىرى
راسا تۇرۇلگەن.
قولىدا چىۋىق
تالدىن ئۇرۇلگەن.

ئويناىدۇ راسا
تەرلەپ ھەم پىشىپ،
قىزىق ئويۇنغا
تازا كىرىشىپ.

ماڭىدۇ يوللار،
كېچىدۇ سۇلار.
ئارقىدا قالىدۇ
دۈمبەش داۋانلار.

"ھوت كۇش" دەپ ئۇ
بېرىدۇ قوماندا.
توخۇ - ئۆدەككە
ياسايدۇ ئاتاكا...

قاچىدۇ چۈجىلەر...
ئالدىدا قاقىلاپ،
قوغلايدۇ كۈچۈك
ئۇنى پالاقلاپ.

مۇشۇك مياۋلاپ،
سالام قىلدۇ،
بۇرۇتلىرى بىلەن
سۈيۈپ قويدۇ.

ئۆكچە يېتىپ
كېلىدۇ كۈچۈك،
كوزلىرى قىسىق،
ئەركىلەپ چۇچۇك.

ئاۋايلاپ پۇراپ،
ئاڭا قارايدۇ.
قۇيرۇق شىپاڭلىتىپ
پۇتىنى يالايدۇ.

چايناپ بېرىدۇ
ناننى مۇشۇككە،
تاشلاپ بېرىدۇ
ئالا كۈچۈككە.

هارۋىنى سورەپ
چىقار كوچىغا،
كۈچۈكنى باغلاپ،
يىپىنىڭ ئۇچىغا.

ياساپ داۋانلار،
توپا توشۇيدۇ.

تۇگىتىپ ئىشنى
ئالدۇ ئارام.

ھېچقانداق ئىشلار
قۇتۇلۇپ قالمايدۇ،
ئەمما مىلتىقنى
ئۇنتۇپ قالمايدۇ.

نىمە دىگەن راھەت
ئات بوپ ئوينىسا،
نىمە دىگەن راھەت
مىلتىقلار ئاتسا.

1944 - يىل ئاپرىل، ئاقسۇ.

مەمەتمۇ قالماي
ئالغا چاپىدۇ.
خىيالىدا ئۇ
يېڭىش تاپىدۇ.

شۇنداق قىپ مەمەت
ئويناىدۇ كۈندە.
ھەتتا چۈشىگە
كىرىدۇ تۈندە.

چۈشىدە يەنە
ئۇ بىر قوماندان.
ئالغا ـ ئالغا دەپ،
يۈگۈرەيدۇ ھەريان.

ئاز كۈندە مەمەت
چوڭمۇ بولىدۇ:
مەكتەپكە باللار
لىققىدە تولىدۇ.

بەلكى ساۋاقنى
ئوقۇيدۇ ئەلا،
باشقىلاردىن
قالمايدۇ ئەسلا.

ھەر بىر ئىشىدا
ئۇ چىچەن، قارام.

ئۇشقا تويۇپ يەرلىرى قەنتىنى چاقسۇن.
بۇ قىياپەت، بۇ كورۇنۇش شائىرغا ئىلھام،
ھىچ تويىماسمەن بۇلارنى زوق بىلەن يازسام.
كەل باھار! مەرھابا، كۈتسمەن سېنى،
يېشىل ئىلھام قوينىغا ئۇرۇدۇڭ مېنى.

1944 - يىل ماي، ئاقسۇ.

كەل، باھار

كوكلەم باغرىم، كەل، سېغىندىم سېنى،
يېشىل قوينىڭغا تارتىۋال مېنى.
قۇشلىرىڭنىڭ سايرىشى ئارامى جانىنىڭ،
سۇلىرىڭنىڭ شاقىرىشى ھەركىتى تەنىنىڭ.
كوكلەم، بول چاپسان، تەبەتكە جان سال،
چىرماشسۇن تىرىلىپ، ماڭا مەجنۇن تال.
كوكلەم، جىگىرىم سەن، ئاچ ئېتىزلارنى،
كەڭ سەھنەڭگە تارتىۋال ئىشچان قىزلارنى.
سەيلە قىلسۇن ھەر ياندا باھار پەرۋازى،
جاراڭلىسۇن ئېتىزدا ئەمگەك ئاۋازى.
كەتمەن ئالسۇن دېخان، تىلغىسۇن يەرنى،
ئالتۇن تېپىش ئۈچۈن توكسۇن ساپ تەرنى.
تورغايلار ئىلھام بەرسۇن چىرىلداپ ھاۋادا،
ھەر ياندا شاتلىقتىن ھىسلار ھوۋەيدا،
كوكلەم، يەرگە دەم سال، ئويغانسۇن قۇش-قۇرۇت،
دەرەخلەر پەخىرلەنسۇن تارتىپ ساقال-بۇرۇت.
يېشىل باغلار، ئارام چاغلار يۈزى ئېچىلسۇن،
كەڭ ھاۋانىڭ قاتلىمىغا نۇرلار چېچىلسۇن.
دېخان بالىسى چولپان بىلەن بەسلىشىپ تۇرسۇن،
بوستان قىلىش ئۈچۈن يەرنى كەتمەننى ئۇرسۇن.
مەرۋايىتتەك تەرلىرى ماڭلايدىن ئاقسۇن،

كوردۇم

جاھان ئىچرە نەزەر سالدىم، تامام غەۋغالىنى كوردۇم،
كوڭۈل سۆيگۈ بازارىدا مۇھەببەت، قايغۇنى كوردۇم.

سەھەر باغۇ نازاكەتتە ئېچىلغان لالە ـ گۈللەرنىڭ
زاۋال ئارىلاش قىلىپ جۇتتا، سولاشقان ھالىنى كوردۇم.

تېشىپ دەريا، ياساپ ئۇپقۇن، غۇلاچ ئېتىپ ئۇرۇپ تۇرسا،
ئۇ، قارا گىرۋەكلەرنىڭ توساپ تۇرغانىنى كوردۇم.

1944 ـ يىل

تەسىراتىم

ئوقۇپ ئەشئارلىرىنى غەرق مەس بولۇپ،
تەسراتىم چىنىسىگە تەسرات تولۇپ،
كوزۇم بىر نۇقتىنغا قاراپ قېتىپ قالدۇ،
ۋۇجۇدۇم خىيال بەھرىگە پېتىپ قالدۇ.
يېپىپ كىتاپنى، ئوزەمگە سوئال بېرىمەن،
ناۋايى قانداق بىر ئۇلۇغ ئادەمدۇر دەيمەن.
قېنىدۇ شۇ ناۋايى، قېنى بىر كورسەم،
مۇبارەك قوللىرىدىن ئۇنىڭ بىر سۇيسەم.
قاراپ تۇرسام "خەمسە" نى يازغاندا،
قاراپ تۇرسام، قەلەمدە گوھەر قازغاندا.
قاراپ تۇرسام، پەرھاتقا رەسىم سىزغاندا،
قاراپ تۇرسام، شىرىنگە گۇللەر تىزغاندا.
قاراپ تۇرسام، بەھرامنىڭ قىياپىتىگە،
قاراپ تۇرسام، گۇلەندەمنىڭ لاتاپىتىگە.
قوي شائىر، سوزلىمە، جويلۇپ يوققا،
ناۋايى كومۇلگەن ئەمەس تۇپراققا...
يۇرىگى پاتمايدۇ ئالەمدەك لەھەتكە،
روھى يولەنمەيدۇ ساماغا ـ ئەھەتكە.
ئۇنىڭ مازارىنى ھەر بىر ۋاراقتىن ئىزلە،
گۇمبەز ـ قەۋرىسىنى ھەر مىسرادىن ئىزلە.
ئۇ ئىجات دەرياسىغا چومۇلگەن،
ئۇ ھەر مىسرا تۇۋىگە كومۇلگەن.

1944 ـ يىل ئىيۇل، ئاقسۇ.

كورەڭلەشنى سەن ئىزلمە، قەلەمڭ تاپسۇن هوسۇل،
مىلىيون غەزنىلەردىن ئۆسسۇن، بەرىكەتلىك خامان بول!

رشتە باغلاندى، شائىرلىقتىن يات ئادەم ئىدىم،
دىدى خەلق تۆيغۇسى: مېنىڭ ئۈچۈن جانان بول!

شەۋكەت تاپمايسەن ئىجادىيەت بېغىدا تۇرمساڭ خالىس،
سايرا، ئۆتكۈر هاڭ ـ تاڭ قالسۇن، بۇلبۇلستان بول!

1944 ـ يىل ئاۋغۇست، ئاقسۇ.

شائىر توغرىسىدا مۇۋەششەھ

يىراقتىن سوزلە، شائىر، نازاكەت بۇلبۇلىغا بوستان بول،
ھەتتا كەلگۈسى ئەۋلاتلىرىڭ تىلىغىمۇ داستان بول!

ئالمان ـ تالمان ئىجات بېغىڭدا مىۋە پىشمىسۇن،
ئەلگە غورا بەرمەيدىغان سادىق باغۋەن بول!

شوھرەت ئىزلىمە، شائىر، خالىسا ئۇ ئوزى كەلسۇن،
ئىجات، مېھنەت مەيدانىدا باتۇر، پالۋان بول!

ئارام ئالما ئىلھام بەزمىسىدە مۇقام ئېيتماي،
يىراق زامان كورگەزمىسىگە سەنئەتتىن مەيدان بول!

شەرەپ ـ شان ئۇنۇملۇك ئىجاتىڭ ھەر دەم يولدىشى،
ئىلھام سەنەم، سەن ئاشىق غېرىپجان بول!

ئۇلۇم يوق ساڭا، شائىر زادى ئولمەيدۇ،
ئەلنىڭ بۈيۈك گەۋدىسىدىكى ساپ قىزىل قان بول!

ئورگىلەي، چورگىلەي، سادىغاڭ كېتەي، ئەل بويىدىن،
ئەلنىڭ تۈيغۇسىغا ئانىدەك كويۈمچان بول!

نىمە كەم ئىلھام ئۈچۈن، دۇنيا خىلمۇ ـ خىل، دۇنيا موجىزە،
ھالال مېھنەت ـ كەشپيات ئۈچۈن خورىماس كان بول!

بىھۇدە يات كىرلەرنى تازىلىغاي ئىسىل سەنئەت،
ئىنكاسىدۇر ھاياتنىڭ، جان ئۈچۈن لەززەت.
ئىلھام بېرىپ ۋىجدانغا، تەۋرەتسۇن خىسلەت،
سازەندىنىڭ قولىغا بەرمىسۇن ھېچ دەرت،
كوڭۇل مەيلىنى سازدىك ئىشقى قىلسۇن ئىشغال، سازەندىم.

مۇقام - سەنەم، سەن بول بىر ئاشىق غېرىپ،
ئۈچرىشىشقا ئالدىرا ۋۇجۇدۇڭ بېرىپ،
مۇھەببەتنىڭ مەنزىلىدە يۇر كوكرەك كېرىپ،
ھەر قەدەمگە ئۈنچە - مارجان، ياقۇتلار تېرىپ،
شانۇ - شەۋكەت زېمىنىدا ئوستۇر نىھال، سازەندىم.

ۋەتەن، خەلق ئۈچۈندۇر دائىم بىزنىڭ ئىشىمىز،
ئازات تۇرمۇش ئاشنىسى بولدى ھەر بىر كىشىمىز،
زور مەقسەتلەر يولىدا بىزنىڭ ئوي ۋە پىكرىمىز،
ئىجات ئېتىشتۇر ھارماي يېپ - يېڭىنى زىكرىمىز،
قوبۇل ئەيلەك شېئىرىمنى، سىز بىمالال، سازەندىم.

---

① شائىر «چال، سازەندىم» ناملىق بۇ مۇخەممەسنى 1944 - يىل و - ئايدا ھازىرقى مەشھۇر سازەندىمىز ۋە ئاتاقلىق مۇقامچىمىز زىكرى ئەلپاتتاغا بېغىشلاپ يازغان. گەرچە بۇ چاغدا شائىر لۇتپۇللا ئاقسۇدا، زىكرى ئەلپاتتا غۇلجىدا بولسىمۇ، ئۇنىڭ مۇزىكا ئىجادىيىتى شائىرغا زور ئىلھام بېغىشلىغان، شائىر ئۆزىنىڭ مەشھۇر ئوپېراسى «تاھىر - زوھرە» غەزەللىرىگە ئاھاڭ ئىشلەشتە زىكرى ئەلپەتتانىڭ مۇزىكا ئىجادىيىتىدىن كەڭ تۈردە پايدىلانغان ئىدى.

چال، سازەندىم①

(مۇخەممەس)

— مەشھۇر ناخشىلار ئىجاتچىسى ياش سازەندە زىكرى ئەپەندىگە بېغىشلايمەن

چال سازىڭنى زوق بىلەن، تىنماي چال، سازەندىم،
ھەركىتىڭ تېتىك، قوللىرىڭ مەجنۇن تال، سازەندىم،
ناخشاڭ شىرىن، تاتلىق سېنىڭ، گويا كى بال، سازەندىم،
ياشلىقىڭ زىلۋا چېغىدا، ئىجات قىلىپ قال، سازەندىم،
بۇ مۇخەممەس شۇنىڭ ئۈچۈن ساڭا ئىرسال، سازەندىم.

ئىجات قىل ۋۇجۇدۇڭدا بار ئوبدان غەزەلنى،
كۈرەشچان سەنئەت مەيدانىدا باغلىغىن بەلنى،
سازلىرىڭ روھى بىلەن راست سۇغارغىن ئەلنى،
سەنئەتتىن مەۋجۇت قىل دولقۇنلۇق سەلنى،
شادىمان ھاياتنىڭ قوينىدا ئوبدان ئەھۋال، سازەندىم.

بۇ ۋەتەندە جاراڭلىسۇن نەغمەڭ ساداسى،
ھاۋالارغا ئورلەپ كەتسۇن مۇڭلۇق ناۋاسى،
تەسەددۇق، خويما كەڭ گۈزەللىك دۇنياسى،
كونا مۇقاملار لەززەتنىڭ ئەڭ چوڭ باباسى،
ئوسۇش، ئىجات، يۈكسىلىشكە ئەپلىك ئامال، سازەندىم.

باھار ھەققىدە مۇۋەششەھ①

باھار كۆلمەكتە، يولداش، تەبىەت غەمگۇزار سىنىڭدەك،
قىش يىغلىدى، كۆلدى قۇياش خوش زەركار، سىنىڭدەك.

لاللەر قىلدى تەبەسسۇم، سۇلار سازىن چېلىپ ئاقتى،
دىماقنى يارار خۇش بۇي، يەلپۈنۈپ چىن ئىنتىزار، سىنىڭدەك.

ئالەمنى ياڭراتقۇچى بۇلبۇللار چاك-چاك سايراپ،
كوكسىنى ئاچار ئىتىز چەكسىز گۈلزار، سىنىڭدەك.

لالە ياڭلىغ گۈللەر يۈزىگە تولۇپ ساپ قانلار،
بۇلبۇللار بەزمىسىگە بولادى خۇمار، سىنىڭدەك.

ئەجەپ ئەزىزدۇر باھار پەسىللەر ئارىسىدا،
تەگدىشى يوقتۇر يەنە خۇددى بەك يار، سىنىڭدەك.

---

① لۇتپۇللا مۇتەللىپ بۇ مۇۋەششەھنى ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى، سەپدىشى شائىر بىلال ئەزىزىگە بېغىشلاپ يازغان. شائىر بۇ شېئىرىدا ئۆزىنىڭ باھارغا، ئازاتلىققا بولغان تەلپۈنۈشىنى قەدىردان دوستى بىلال ئەزىزىگە ئېيتىش ئارقىلىق خەلقىنىڭ باھارغا يەنى ئازاتلىققا بولغان تەشنالىقىنى چوڭقۇر لىرىك ھىسسىيات بىلەن ئىپادىلىگەن.

شائىر بىلال ئەزىزى خوتەنلىك بولۇپ، 1942 - يىلىنىڭ باشلىرىدا ئۈرۈمچىگە كېلىپ بىر مەزگىل ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىندە، كېيىن ساقچى كادىرلىرى يېتىشتۈرۈش مەكتىۋىدە ئوقۇغان. ئۇ ئۈرۈم-

مۇھەببەت

چېلىش، پۇكلە دۈشمەننى، ئورتە، ئوتقا ياق،
يېپىش غالىبىيەتكە، سائادەتكە كوكرەك ياق.
كەسكىن مىنۇت يېتىپ، جانغا كەلسە ئىمتىھان،
دىمە ھەرگىز قۇربان بېرەيمۇ يە ياق.

ئۆز، غۇلاچ تاشلا، ئازاتلىق دېڭىزىنى كەچ،
باتۇرلۇق ناخشىسىنى تووۋلا ئەتە-كەچ.
ۋەتەن، خەلق قايغۇسىنى ھەممىدىن ئەلا بىل،
ۋەتەن ئۈچۈن كۈرەشتە سەن جېنىڭدىن كەچ.

گۈزەل ئەخلاق ھەر قاچان بولسۇن ساڭا يار،
كوم يامانلىقنى، جايى بولسۇن ئۆكۈر-يار.
دۈشمەندىن ئوزەڭنى قوغدا، دائىم بول تەييار،
قولۇڭدىن چۈشمىسۇن زادى ئوق بىلەن يار.

1945-يىل يانۋار، ئاقسۇ.

خىيالچان تىلەك

تىڭىرقىمايمەن، دوستلار، تىلەيمەن ئالى تىلەكلەرنى،
چۈشۈرمەيمەن كۆرەشكە دەپ تۇرگەن بۇ بىلەكلەرنى.

مەرت باغۋەن غازاڭ قىلمايدۇ ۋاقىتسىز باغنى،
تەربىيىسىز سولدۇرۇپ گۈل - چىچەكلەرنى.

خىيالىم خۇددى تەلپۈنۈپ تۇرغان بىر سەبى بالا،
ئىمىش ئۇچۇن قەدىردان ئانىدىكى قوش ئەمچەكلەرنى.

لەززەتلىك خىيال ئارىسىدا بېقىپ ئاسمانلارغا،
تەپەككۇر كوزى بىلەن كورىمەن روشەن بۇجەكلەرنى.

جانان ناز ئۇيقۇدا يېتىپ نىچۇك تولغانماس؟!
ئاشىقى كۇتۇپ تۇرسا ئىچىپ يوروق رۇجەكلەرنى...

نىمىشقا يازماي تىلەك ئارىلاش مۇڭلۇق لىرىكىلارنى،
سۆيگۈ ئىشقى ئورتەپ كويدۇرسە يۇرەكلەرنى.

ئەزەلدىنلا خىيالچان...مۇڭلۇق بىر يىگىت ئىدىم،
تىڭشىغاچقا موڭام ئاغزىدىن ساماۋى چوچەكلەرنى.

سۆيگۈ دېڭىزى چوڭقۇرلىقىدا مەن قايىنام تۇرسام،
ئۇسسۇلۇغۇم قانداق قانسۇن ئىچىپ كىچىك كولچەكلەرنى.

1945 - يىل ئىيۇن، ئاقسۇ.

زىيادىن ئەمچەك ئەمسە تاللار كېلىندەك تولغىنار،
قۇياش ھەممىگە تەڭ كۈلسە دەپ بەكمۇ ئىنتىزار، سېنىڭدەك.

ئېخ!... باھار قەدرىنى يەنە مەندەك كىملەر بىلەر؟!
چۈنكى مەنمۇ چىن باھارغا تەشنائى زار، سېنىڭدەك.

زۇلۇم يوق بىچارىلەرگە قىش بوۋاينىڭ شورىدەك،
شۇلارغىمۇ مەڭگۈ شەپقەت بولسىدى يار، سېنىڭدەك.

ئى باھار، شاقىراتماڭغا بولغۇم بار قاينام ئۇركىشى،
چۈنكى كوكلەم تاڭ شامىلى يۈرەككە مادار، سېنىڭدەك.

1945-يىل ماي، ئاقسۇ.

چىدە ئوقۇشتا بولۇۋاتقان يىللاردا لۇتپۇللا مۇتەللىپ «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئەدەبىيات بېتىنىڭ تەھرىرى ئىدى. شۇ چاغدىلا ئىككى ياش شائىر ئوتتۇرىسىدا بىر-بىرىدىن ئۆگىنىش ۋە بىر-بىرىگە مەدەت بېرىشتەك چوڭقۇر دوستلۇق مۇناسىۋىتى شەكىللەنگەن. شائىر بىلال ئەزىزى 1943-يىلنىڭ ئاخىرى ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيىلىك ساقچىغا خىزمەتكە بارغاندىن كېيىن، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت تېخىمۇ قويۇقلاشقان. ئۇلار ئۈچ ۋىلايەت بىلەن مەخپى مۇناسىۋەت باغلاپ، خەلقنى گومىنداڭغا قارشى تەشكىللەش يولىدا جىددى ئىشلەۋاتقان بىر پەيتتە، خائىنلارنىڭ ساتقىنلىقى بىلەن قولغا ئېلىنغان. 1945-يىل 9-ئاينىڭ 18-كۈنى شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن. بىلال ئەزىزىمۇ بىللە ئۆلتۈرۈلگەن.

مۇھەببەت ھەم نەپرەت

(كىچىك داستان)

ئەلەمگە نەپرەت ئوقۇدۇم،
مۇھەببەتتىن ئېلىپ ئىلھامنى.
ئالتە يىللىقىغا① شېئىر توقۇدۇم،
قوبۇل قىل، بۇ سوغامنى.

I

دۇشمەن غالجىرلاپ،
يېزىغا تاشلاندى.
توپلار گۈلدۈرلەپ
ھۇجۇم باشلاندى.

ئۇرۇلۇپ تاملار،
باستى ياپونلار.
بالا - چاقىلار،
زار قاخشاپ يىغلار.
ۋەيرانلىق تاشتى،
ھەددىدىن ئاشتى.

① ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ 6 يىللىقى. — تەھرىردىن

ئاخىرقى سوز ①

بۇ كەڭ دۇنيا مەن ئۈچۈن بولدى دەۋزەخ،
ياش گۈلۈمنى غازاڭ قىلدى قانخور ئەبلەخ...

1945 - يىل سېنتەبىر، ئاقسۇ

① بۇ، شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ئۆلۈم ئالدىدا گومىنداڭ تۈرمىسىنىڭ تېمىغا يېزىپ قالدۇرغان ئەڭ ئاخىرقى شېئىرى. — تەھرىردىن

يەرگە قارىغان.
جانسىز قوللىرى
پەسكە ساڭگىلىغان.
بوۋاي ھەم موماي
لام - جىم دىمىدى.
بىر كورۇش بىلەن
ئوغلىن تونۇمىدى.
يات بىر قىياپەت
غۇدىيىپ تۇرار؛
كورمىگەن پەقەت
گەۋدە كورۇنەر.
لىكىن بۇ ھالەت
يەنە قىستىدى،
ۋىجدانى تېشىپ
— بول، سوزلە، — دىدى.
ئۇ، گۇناكاردەك
يەرگە يىقىلدى.
مەن ئوغلۇڭلار، دەپ
دىمى سىقىلدى.
موماينىڭ كوزى
يوچۇن پاقىرىدى.
جىمىرلاپ يۇزى
بىردىن ۋاقىرىدى:
— ئوغلۇم، قوزام، —
دىدى، تاشلاندى،
بوۋاي يۇرىگىدە
غەزەپ باشلاندى.

تاغلارنى كوزلەپ،
ئەللىمۇ قاچتى.
— بىزلەرمۇ ئەلدىن
قالمايلى مىرماي.
قۇتۇلۇشقا ئۇتتىن، —
دىدى جاڭ بوۋاي.
يىغىشتۇرۇشۇپ
نەرسە - كېرىگىنى؛
ئالدىراشلىقتا
تاڭدى يۈكىنى.
بوۋاي كوتەردى
خۇرجۇن - قاچىنى.
كېرەك - ياراقتىن
قالدۇرماي پارچىنى.
تۇيۇقسىز دىنلا
ئىشىك ئېچىلدى.
ئىس ۋە توپىلار
ئويگە چېچىلدى.
ۋۇجۇدى خاراپ
بىر يىگىت كىردى.
چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ
تېڭىرقاپ تۇردى.
كوزلىرى ئاينىچ
مەيۇس پاللىدار،
تەلەتى ئۇمسە،
تېنى غاللىدار.
مىلتىق ستۇۋولى

ئاندىن قوچاقتا،
قارىشنىڭ غەلتى،
ئەھۋالنىڭ ناچار،
كېچىرمىشىگنى
قىل ئەمدى ئىزھار...

بېرىلگەن سوراق،
جاگنى تىترەتتى.
موماي ئېچىنىپ:
"قوي، تەگمە!" — دىدى.
بوۋاي مومايغا
ئالىيىپ قارىدى.
گويا كوز بىلەن
ھەقنى ئايرىدى:
— سوئالدىن ئوتكەي،
راست جاۋاپ بەرگەي.
باشتىن ئوتكەننى
قويماستىن دىگەي.
سوزىنى ئاڭلاپ،
ئوبدان چۈشىنەي،
نىمگە كەلدى،
ئاندىن ئىشىنەي.
شۇندىلا بالام
ھەم جان قوزام دەي.
باغرىمغا بېسىپ،
يۈزىدىن سۆيەي.
قارايتتى ئانا

ۋاقىتسىز كېلىش
شۇبھىگە قويدى.
گوياكى بوۋاي
ئۆزىنى سويدى.
چوڭقۇر كوزلىرى
ياندى نەپرەتتە.
پاتقاندەك بولدى
چوڭقۇر كۇلپەتكە.
كەكە ساقىلى
تىترەپمۇ كەتتى.
ئەلەم - غەزىۋى
سوڭەككە يەتتى.
— ئېيت نىمە ئۇچۇن،
كەلدىڭ بۇ ياققا؟
ھەممە كۇرەشتە
بويالسا قانغا.
قانلىق سوقۇشلار
ئەۋج ئېلىۋاتسا،
دۇشمەن ئېلىڭگە
زۇلۇم سېلىۋاتسا؛
دۇشمەننى يېڭىپ
سوقۇش بېسىلغاندا،
غەلىبە تۇغى
ئېگىز ئېسىلغاندا؛
كەلسەڭ بولمامدۇ،
ئاندىن بۇ ياققا...
ئالمامدۇق سېنى

— سىلەرنى سېغىندىم،
شۇڭلاشقا كەلدىم.
ئاخىرقى ئۆمرۈمدە
بىللە ئۆلەي دىدىم.
— كەچۈرۈڭ سىڭلىم،
مېنىڭ ئوغلۇم يوق.
سەندەك ئوغۇلسىز
مېنىڭ كۆڭلۈم توق.
مۇنداق ئوغۇللۇق
ساڭا ئەمەس خاس.
قورقۇش ۋە تىترەش
ھەرگىز ياراشماس.
نىمە قىلساڭ قىل،
بىزلەر كېتىمىز.
پارتىزانلارغا
بېرىپ يېتىمىز.
مەن قېرى ئاتاڭ
بولدۇم پارتىزان.
ۋەتىنىم جېنىمدۇر،
ھەممىدىن مېھرىۋان.
ئاداققى ئۆمرۈمدە
ۋەتەن دەپ ئۆلەي.
ۋەتىنىم ئۈچۈن
ساپ قېنىم توكەي.—
دىدى گەپ-سۆز يوق،
مومايىنى يېتىلدى.

قاتتىق ھومىيىپ،
سوزلەلمەس ئوغلى
ئاينىچ ھودۇقۇپ.
كۆرەشتىن زېرىكىپ
كەتتىم دىمىدى.
سىلەرنى سېغىنىپ
كەلدىم دىمىدى.
يۇلنىڭ ئىشقى
قويمىدى، دىمىدى،
يۈرەك جامالىغا
تويمىدى، دىمىدى؛
گەپ قىلالمىدى،
ھودۇقۇپ كەتتى.
خىجىللىق دەردى
يۈرەككە يەتتى.
قىزاردى يۈزى،
پاقىراپ كوزى،
كوچىسىز لىۋىدىن
چىقمىدى سوزى.
گويا تەككەندەك
ئۈستىگە قامچا،
ماڭلايدىن ئاقتى
چىپىلداپ تامچا.
يارىتامدۇ ئاتا
بۇنداق كېلىشنى؟!
ئورۇنسىز، بىۋاق
بۇ "سېغىنىش"نى؟!

ۋەھشى ياپونلار
پاك جاينى تاپلار.
تۇن قاراڭغۇسى
كەلدى ـ دە، باستى.
گوياكى ئۇنى
تىك دارغا ئاستى،
ئۇنىڭ يۈرىگى
خۇددى ئىدى تاش.
دارنىڭ ئاستىدا
ئەگمەس ئىدى باش.
كوزى يۇمۇلۇپ،
يەنە ئېچىلدى،
خۇددى ئالدىغا
نۇرلار چېچىلدى.
كوردى ئالددا
باشقىچە گەۋدە،
چېھردە يېڭىش
قىلار تەنتەنە.
يۈزى قىپ ـ قىزىل،
خۇددى جىنەستە،
زىلۋا بويلىرى
سىرلىق گۈل دەستە.
يىگىتنىڭ كوزى
يوغان ئېچىلدى،
پەرۋانىدەك ئۇ
قىزغا ئېتىلدى.
— سەنمۇ ئومىغىم،

ئىشىك تەرەپكە
ئوقتەك ئېتىلدى.
يىگىت ھەيكەلدەك
قېتىپلا قالدى.
چوڭقۇر خىيالغا
پېتىپلا قالدى.

II

تالاغا چىقتى،
قارىدى ئۇزاققا،
بوۋاي ۋە موماي
كەتكەن يىراققا.
قىشنىڭ شامىلى
چىقىپ ئوتىدۇ.
يېڭى ئىزلارنى
كومۇپ كېتىدۇ.
ئوپ - چورە خاراپ،
قارا كۆل بولغان.
باغۇ - بوستانلار
دەشتۇ - چول بولغان.
ھېساپسىز جەسەت
دوۋىلىنىپ ياتقان،
يېزىنىڭ ئىچى
قانلارغا پاتقان.
لوغۇلداپ يالقۇن
ئەتراپنى قاپلار.

قېنى كۇرەشتە
باتۇر بولغىنىڭ،
دۈشمەننى سۈرۈپ،
تارمار قىلغىنىڭ؟
قېنى مۇشەققەت،
جاپاغا تۆزگىنىڭ،
قېنى يېڭىشىنىڭ
سۆيىدە ئۆزگىنىڭ؟!
قېنى ۋەتەنگە
جاننى بەرگىنىڭ؟!
قېنى دۈشمەنگە
كوكرەك كەرگىنىڭ؟!
قېنى، ئېيتقىنا،
چىن مۇھەببىتىڭ؟!
ۋەدىلەر بېرىپ،
يازغان ئۇ خېتىڭ؟!
هەر بىر كۇرەشتە،
ئۇلۇغ تەۋرەشتە،
غەلىبە قۇچۇپ
يازىمەن دىگىنىڭ؟
پولاتتەك چىڭىپ،
دۈشمەننى يېڭىپ،
ئۈستۈنلۈك ئېلىپ،
بارىمەن دىگىنىڭ؟!
هەممىسى يالغان،
سەندەك سۆيگۈم يوق.
يولىغا باققان

سۈيگۈنۈم يۈلى،
بەختىم بېغىنىڭ
ئېچىلغان گۈلى.
بىراق، ياش قىزچاق،
چېكىندى دەرھال،
ئۆزگىرىپ رەڭگى،
تىترىدى غال - غال.
— توختىغىن، تۈتما،
ماڭا قول سوزما.
مۇھەببەت شەرتىن
ۋاقىتسىز بۇزما.
ئەسكەر ئىدىڭ سەن،
نىمىگە كەلدىڭ؟!
ئۇشتۇمتۇت كەپسەن،
كىمنى سېغىندىڭ؟!
ئاتا ھەم ئاناڭ
تاغلاردا يۈرسە،
ۋەتەن يولىدا
جاپالار كورسە،
سەن بۇ يەرلەردە
نىم قىپ يۈرسەن؛
دۈشمەنگە قانداق
مۇشتۇم تۈرسەن؟!
قېنى سەندىكى
ياشلىق ئىرادە؟
قېنى سەندىكى
ئاداققى ۋەدە؟!

تىرىكلا تۇرۇپ،
قەۋرىگە پاتتى.
بۇ مۇھەببەتنىڭ
نەپرىتى ئىدى؛
ئەلنى سۆيۈشنىڭ
قىزغىن تەپتىدى.
يىگىت تىلەتىن
كوزدىن كوچۇردى.
سۆيگۈ ئوتىنىڭ
مېھرىن ئۇچۇردى.
غەزەپكە تولۇپ،
تاقتا يول ئالدى.
"ئاھ!..." دىدى يىگىت،
قېتىپلا قالدى.
بېشى ئايلىنىپ،
كوزى تولاشتى،
گۈلدەك چىرايى
بىردىن سولاشتى.

III

يۈگۈردى، باردى
لىيەنجاڭ ئالدىغا.
"ئەپۇ قىل" دىدى،
يىقىلىپ پۇتىغا:
— يىغىلدىم، ئازدىم،
مەن چوڭ گۇناكار.

ئىنتىزارىم يوق.
مۇھەببەت ئەسلى
كۆرەشتە ئاشار.
ئۇندىن كۈچ ئېلىپ،
دولقۇنلاپ تاشار.
مەندە مۇھەببەت
ھەرگىز سوۋۇماس؛
سەن چۈشەنگەندەك
نەپرەتلىك بولماس.
قىستاڭ كۆنلەردە
ئۇچمەس يالقۇنى.
تىڭشىساڭ ئەگەر
دېڭىز شاۋقۇنى.
مەنزىلگە بارماي،
بۇندا قىلىپسەن،
كۆرەشتىن قېچىپ،
ھالدىن تېيىپسەن.
خوش ئەمىسە، جاڭ،
تاققا كېتىمەن،
پارتىزانلارغا
بېرىپ يېتىمەن.
دىدى ـ دە، قاردى
ئۇيناق كوزىدە.
بار ئىدى غەزەپ
ئوتلۇق سوزىدە.
يىگىت بىر ھازا
تاش بولۇپ قاتتى،

گىرەلەشمە جەڭ.
جاڭنىڭ نەيزىسى
دائىم سانچىلار،
كۈچلۈك قولىدا
دۈشمەن يانچىلار.
كەلسە ياپونلار
تاشلايدۇ مىجىپ،
جاڭنىڭ ئالدىدىن
كېتەلمەس قېچىپ.
قانلار توكۈلدى،
دەريا - كول بولدى،
دۈشمەن تارمار بوپ،
غەلىبە مول بولدى.
تاغدىن پارتىزانلار
كېلىپ قوشۇلدى.
دۈشمەن بەللىرى
تامام ئۈشتۈلدى.

V

سوقۇش تۈگىدى،
جەڭمۇ بېسىلدى.
غەلىبە تۇغى
ئېگىز ئېسىلدى.
ئۇرۇشتىن يەكۈن
قىلغاندا لىيەنجاڭ،
ئۇنىڭ سوزىنى

غەزەپ ۋە نەپرەت
تاشنىمۇ كېسەر.

IV

كېتىپ بارار جەڭ،
ئۈچ كۈندىن بېرى،
ئۈرۈش تەقدىرى
بولماي بىر سېرى.
چوڭقۇر ئاكوپلار
قويماي يىمىرىلدى،
دۈشمەن ئەسكىرى
مىڭلاپ قىرىلدى.
شۈندىمۇ دۈشمەن
قايتماس ئارقىغا،
جان - پېنى چىقىپ
كەلسىمۇ ھالقىغا.
ئۈرۈش تەقدىرىن
قىلىش ئۈچۈن ھەل؛
ئاتاكا باشلاندى
مەيدان بويلاپ دەل.
قىقاس ۋە چۇقان
قاپلاپ مەيداننى؛
كورۈنەر خۇددى
قويماستەك جاننى.
ئۈچراشتى ئەنە،
ئىككى تەرەپ تەڭ،
باشلاندى قانلىق

پەريات سالدى قىز.
مەيداننى بويلاپ،
باراتتى ئۇ تېز.
مەيدان كېزەتتى،
كۆن - تۈن ئىزلەيتتى.
جەگچىنىڭ ئىشقى
قەلبىن ئېزەتتى.
چىدىيالماس ھېچ
جەسەتنى تاپماي،
يۈزىگە قىزىل
بايراقنى ياپماي.
ياقىلاپ دەريا،
باراتتى ئالغا.
ئىنتىزار بولغاندەك
گۈزەل بىر تاڭغا.
ئېشىپ قىرغاقتىن،
چىققاندا بىر چاغ،
پۇتلاشتى ئاگا
سوزۇلغان ئاياق.
ئاتتى ئۆزىنى
جەسەت ئۈستىگە؛
چىدالماي پەقەت
جاڭنىڭ ھوسنىگە.
يىغلايتتى قىزچاق
توكۈپ يېشىنى.
يەردىن كوتەرمەي
مۈگلۈق بېشىنى.

بولەتتى چۇقان.
دۈشمەن يوقاتقان
قورال ۋە جاننى
كورسىتىپ كېلىپ،
ئەسلىدى جاڭنى.
— ۋەتەنگە باغلاپ
يۈرىگىن دائىم،
قىلمىدى ئەسلا
ئۆلۈمدىن ۋاھىم.
بۇ قېتىم جەڭدە
يالغۇز بىر ئۆزى،
كەلسىمۇ قارشى
دۈشمەندىن يۈزى،
قەدەم چېكىنمەي
ئالغا ئىنتىلدى،
دۈشمەن ئۈستىگە
ئوقتەك ئېتىلدى.
ئۇرۇشمۇ توگەپ،
ئىزلىدىم ئۇنى.
تەبرىكلەش ئۈچۈن
باتۇر جەڭچىنى.
ھېچكىم بىلمەيدۇ
نەدە قالغىنىن،
ياكى مەجرۇھ بوپ
ھۇشسىز تالغىنىن.
سوزمۇ توگىمەي،

مۇھەببەت جاڭنى
سورىدى جەڭگە.
باغلىغاچقا دىل
ئەزىز ۋەتەنگە.

VII

تۇن ئىدى بوران،
قۇترار شىۋىرغان.
كىملەر شەرققە
قاراپ يول ئالغان؟!
جىڭخۇا ئەۋلادى،
ئۇلار جەڭچىلەر.
ۋەتەن يولىدا
كۈرەشكۈچىلەر.
قۇترىسىمۇ جۇت،
بەربىر، ماڭار،
تۈنلەر سۈرۈلۈپ،
ئاتقىچە تاڭلار.
تاڭنىڭ شولىسى
ئەنە يىراقتا؛
كۈرەش بىلەن سەن
چامدا شۇ ياققا!

1942 - يىل ئىيۇل، ئۈرۈمچى.

— كەچۈر، يىگىتىم،
سۈيۈملۈكۈم جانىم،
سېنىڭدىن رازى،
ئاتا ۋە ئانام.
سېنىڭدىن رازى
ئۇرۇق - تۇققىنىڭ؛
سەپتىكى جەڭچى
ۋەتەن ھەم يۇرتۇڭ!

VI

مۇھەببەت، نەپرەت
بىر تۇققان ئەمەس.
لېكىن بولارنى
ئايرىماق بەك تەس.
نەپرەت ھەم لەنەت
دۈشمەنگە خاستۇر؛
دوستقا مۇھەببەت
ھەر قاچان ماستۇر.
دۈشمەنگە نەپرەت
ھەر بىر يۈرەكتە
يانسۇن، تۇتاشسۇن
ئۇرلەپ پەلەككە.
ۋەتەن، بىل، ئانام،
قاينىسۇن رىغبەت،
مەشئەلدەك يانسۇن
قايناق مۇھەببەت.

نەسرى ۋە فېلىيەتونلار

ئۇنىڭ كەلگۈسى زور ھەم پارلاق

ئۇ ئەزەلدىنلا زور شىر ئىدى...
ئۇنىڭ شەرقتە جايلاشقان ماكانى ئاجايىپ كەڭ بولۇپ، دۇنيانىڭ ئوتتۇرىسىدا خۇددى قىزىل گۈلنىڭ يېڭى غولىدىكى يوپۇرماققا ئوخشاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئوپچۇرىسى خىلمۇ-خىل ماكان ۋە ئۇزىگە ئوخشاش گۈلىستانلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇنىڭ جەنۇپ تەرىپىدە كۆننىڭ ئىسسىقلىغىدا يېتىشىدىغان ھەساپسىز كوپ مېۋىلەر ئوسسە، شىمال تەرىپىدە كەڭ كەتكەن يايلاقلار، زور دەريالار، مەڭگۈلۈك ئاقۋاش تاغلار، ياز بەك ئاز بولىدىغان جايلار بار. ئۇنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدە ئۇچى-چېكىيوق تۈزلۈق سۇلار يىراقلاردىن بىر خىل ئالاھىدە سۈرئەت بىلەن دولقۇنلىنىپ كېلىپ، ئۇنىڭ ئىگىز ئالتۇن قىرغاق-يارلىرىنى سۆيەتتى.
شىر ئوز ماكانىنىڭ كەڭلىگىگە بىر سۆيۈنسە، ئۇنىڭ ئىچىدىكى خىلمۇ-خىل تەبىەت بايلىقلىرىنى كورۇپ مىڭ سۆيۈنەتتى، ئىگىز ئالماس تاغلىرىغا قاراپ لەززەتلىنەتتى؛ ماكانىنىڭ يۈرەك باغرىنى سۇغا قاندۇرۇپ، سالماق ئاققان دەريالىرىغا قاراپ پەخىرلىنەتتى، بۇلبۇللار قاينىمى، نازاكەت گۈلىستانى... لەتىپ چېچەكلەر بىلەن لىق تولغان باغرىغا قاراپ ئوزىنى ئاللىقانداق يۈكسەك ھىس قىلار ۋە كۆرمىگ خوشاللىقلار بىلەن قىن-قىنىغا پاتماس ئىدى.
ئۇنىڭ يۈرىگى كەڭ ھاۋادىن ھوزۇرلىناتتى، ئۇ ئەتراپقا — يىراقلارغا ئۇمىت كوزىنى چوڭ ئېچىپ قارايتتى.
زور شىر كەڭ ماكانىدىن ئادىشىپ قالماي دەپ بىرىنچى

سەئەتكار ئاتا ـ بوۋاڭغا تۇگىمەس مىننەتدارلىق بىلدۇرسەن ـ دە، قۇچىغىڭنى كېرسەن. كوزۇڭ يىراققا ئەمەس، ئۇز ۋەتىنىڭگە چۇ ـ شىدۇ. بۇيۇك شەنخەيگوەن، سەددىچىنلەرگە كوز تاشلايسەن، تە ـ سىرلىنىسەن. سىنىڭ خىيال ـ پىكرىڭدە ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق سوزۇل ـ غان ئاجايىپ پۇختا تاش تام ئاددى بولۇپ كورۇنمەيدۇ، ئۇ سىنىڭ ئۇتمۇشتىكى ئەۋلاتلىرىڭنىڭ قان ـ گوشلىرى بىلەن تۇر ـ غۇزۇلغان ھەيكەل... ئۇ سىنىڭ ئاتا ـ بوۋاڭنىڭ جاسارىتى، ئۇنىڭ تاشلىرى — گوش، ئۇنى بىر ـ بىرگە تۇتاشتۇرغان ھاكلىرى — قان. ئۇ قان ۋە گوش بىلەن مەھكەم ئىستىھكام قۇرۇش يولىدا بىرگە ئۇتمۇشتىن ساۋاق، كەلگۇسىگە مەسلىھەت، بەلكى ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق قورغان قۇرۇش، ئۇنىڭغا دۇشمەن سوقۇل ـ سا مىجىغىنى چىقىرىش، تارمار قىلىپ، كۆلىنى نەدىن كەلگەن بولسا شۇ يەرگە سورۇش دىگەن تارىخى كورسەتمىدەك سېزد ـ لىدۇ.

يات "مېھمان" لار زور شىرنىڭ ماكانىغا كوز تاشلايدۇ، جەننەت ئۇلارنىڭ كوزلىرىنى ئۇزىنىڭ ئاجايىپ موجىزىلىرى بىلەن قاماشتۇرىدۇ.

دەرۋازىنى بىرى ئۇرىدۇ.

— كىم ئۇ؟ — شىر قاتتىق ئاۋازى بىلەن ۋاقىرايدۇ.

— ئاچ، تولا سوزلىمە، بىز "مېھمان"!

قىرغاقتا كېمىلەر — "مېھمان" كېمىلىرى توختىدى، تۇپراقنى "مېھمان" لار دەسسىدى.

شىر ئەزەپلىنىپ، خۇاڭخېنىڭ بىر ساھىلىگە كېلىپ ئولتۇر ـ دى. ئۇنىڭ كوزى زور ئېچىلغان، تومۇرلىرى كوپكەن، چىشلىرى غۇچۇرلىغان، چاچلىرى تىك تۇرغان، يۇرەك تېپىشى ئۇرلىگەن، مۇشتۇملىرى ئىختىيارسىز تۇگۇلگەن ئىدى. قارا بۇلۇتلار بارغان ـ سېرى كوپەيدى، قار ـ يامغۇرلار ياغدى، ھاۋا دەھشەتلىك گۇل ـ

قىبتىم كومپاسىنى، ۋەتىنىگە يالماۋۇز ئەجدىھالارنى كەلتۈرمەسلىك ئۈچۈن مىلتىق دورىسىنى، ۋەتەن ئەۋلاتلىرىنى كويۇمچانلىق، ۋاپادارلىقتا باقاي دەپ يىپەك كىيىم-كېچەكلەرنى، ماكانىمىنىڭ شان-شەرىپىنى تا ئەبەتكە ئۇنتۇلدۇرماي، ئەۋلاتلىرىمغا ئەڭ بۈيۈك تارىخىي تۆھپە قالدۇراي دەپ مىخ مەتبەئەنى، قەغەزنى كەشىپ قىلدى. بۇ مۇقەددەس كەشپىياتلار ئۇنىڭ ئۆز ئەۋلاتلى-رىغىلا ئەمەس، بەلكى دۇنيا خەلقىغە تەقدىم قىلىنغان باھاسىز كەشپىياتلار ئىدى. بۇ شەرقنىڭ كەشپىيات دەرياسى بەلكى ئۆز ۋاقتىدا بابىل — ئاسۇرىيە، يۇنان، رىمنىڭ مەدەنىيەت، سەنئەت كەشپىيات مەنبەسى بىلەن بەسلىشەتتى. بىرنىڭ بۇ شىرنىڭ كەش-پىيات دەرياسى غەرپنىڭ دەريالىرىغا قوشۇلدى، جاھان مەدەنىيىتى، سەنئىتى ۋە ئەدەبىياتىغا تۆھپە قوشتى. ئۇنىڭ ئىنسانىيەت تارىخىدا نامى مەغرۇر جاراڭلايدۇ.

ئۇ ئۇلۇغ ھېكمەتلەرنى جارى قىلىشتىن زادى قايتمىدى. قۇمۇشتىن توقۇلغان كەڭ، دۈگىلەك قالپىقىنى كىيىپ، ئۇزۇن باد-بۇك قومۇچىغا قاماق ئېسىپ، كېمىگە چۈشۈپ، دېڭىز بويلىرىدا ئۈزسە ياكى خۇاڭخې، ياڭزىجياڭ (چاڭجياڭ) نىڭ بويلىرىدا بېلىق تۇتۇپ يۈرۈپ، تەبىئەتنىڭ باھار تويلىرىغا بېغىشلاپ، ئۇنىڭدىن ئىلھاملىنىپ، غىجەك تارىنىڭ مۇڭلۇق، ھەسرەتلىك ۋە جاسارەتلىك ئاھاڭى بىلەن تەبىئەتنى ھاڭ-تاڭ قالدۇرۇپ، سوزۇپ چېلىۋەرسە، سەن ئۇزەڭنىڭ نەدە تۇرغانلىغىڭنى ئۇنتۇيسەن. بەش مىڭ يىللىق تارىخ سەھىپىسى ساڭا ۋاراق ئاچىدۇ. ئالدىڭدا رىيال ئۇتمۇشنىڭ سەھنىسى ئېچىلىدۇ، كوز نۇرۇڭ يىراقلارغا — تارىخنىڭ بۇلۇڭ-پۇشقاقلىرىغا چېچىلىدۇ. ئۇنىڭ دەسلەپكى سۇرئەتلىرىنى، ئىجادى-يەت ۋە كەشپىياتلىرىنى تاماشا قىلىسەن. ياۋروپا مۇزېيلىرىنى لىق تولدۇرغان باي، تارىخىي بايلىقلىرىنى كورگىنىڭدە، سەندە پەخىرلىنىش پەيدا قىلىدۇ، چەكسىز خوشاللىنىسەن. ئىجاتكار،

ئۇنىڭ ئۈمىت يۇلتۇزى يۇزىنى ئېچىپ، تەنەززۇللىنىش① مەنزىلە-
دىن قۇتۇلۇشقا ئۇمتۇلدى، كەلگۈسىگە ئۈمىتلىك قاراشقا باشلىدى.
ئىنقىلاپ داھىسى ئۇنىڭغا دۇنيادا ئۇنى ئۆزى بىلەن تەڭ كۈرە-
دىغان مىللەتلەر بىلەن بىرلىكتە كۈرەشكە ئۈگەتتى.

يىللار ئۆتتى. بوۋاي پۈتۈن خىيال-پىكرىنى قالدۇرۇپ،
ئويغانماس ئۇيقۇغا كەتتى. خائىنلار باش كۆتەردى، يات "مېھمان"لار
ئالدىدا تىز چوكۈشكە باشلىدى. چوڭ شىر شۇندىمۇ دەرمان يە-
غىپ، ئوزىدە كۈچ-قۇۋۋەت سېزىپ تۇرغان بىر مەزگىلدە ئۇنىڭ
كۆن چىقىش تەرىپىدىكى قاخشال ئارالغا جايلاشقان پاكار ئەج-
دىھا② ئوت چېچىپ شىرغا قاراپ ئۇمتۇلدى. ئوتتۇز مىليون ③
شىر ئەۋلاتلىرى ئۇنىڭ تىكەنلىك پۇتى ئاستىدا قالدى. بۇ، خور-
لۇق ۋە نومۇس ئىدى، بۇ، ئەزىز تەندىن بىر پارچە گوشنىڭ
كېسىلىشى ئىدى. پاكار قانخور بۇنىڭ بىلەن توختىمىدى، چوڭ
كوۋرۇك لۇگۇچياۋدا يەنە بىردىنلا ئوت ئاچتى، زەھەر — ئولۇم
چاچتى. شىر ئورنىدىن دەس تۇردى، ئوزىدە تاغدەك كۈچ سې-
زىپ، پولاتتەك مۇشتۇمىنى تۈگۈپ، كۈرەش ئۈچۈن تومۇر قەسەم
بەرگەندە، پاكار ئەجدىھا ئۇنىڭغا چىۋىندەك كورۈندى.

دۇشمەن ئۆزىنىڭ چىۋىن جېنى بىلەن تاغ كۆتەرمەكچى
بولدى، دۇشمەن ئىلان گەۋدىسى بىلەن پىل يۇتماقچى بولدى.
ئاخىرىنى ئويلىمىدى. زور شىر كۈرەشكە قوزغالدى. دۇشمەننىڭ
پىلانلىرىنى كەينى-كەينىدىن تارمار قىلدى. ئۇنىڭ كوزلىرى
دۇشمەنگە نەپرەت، سوزلىرى قانخورلارغا لەنەت چاچتى. ئۇنىڭ

---

① تەنەززۇللىنىش — زاۋاللىق.

② پاكار ئەجدىھا — ياپون تاجاۋۇزچىلىرى.

③ شۇ چاغدا شەرقىي شىمالنى ياپون تاجاۋۇزچىلىرى بېسىۋال-
غان بولۇپ، بۇ يەردە 30 مىليون ئاھالە ياشايتتى. — تەھرىردىن

دۇرلىدى، ئۇپچورىنى زۇلمەت باستى. قار - شىۋىرغانلار كوزنى
ئاچقۇزمايدۇ، بوران تاشلارنى دۇگىلىتىدۇ...خۇاگىخى، ياگىزىجىياگغا
سەل كەلدى، غەزەپلىنىپ يارلارغا ئۇرۇلدى. شىر ھاۋاغا باقتى،
ئۇمىت يۇلتۇزى بىر يوقىلار، بىر كورۇنەر، بىرھىجە -
يار ۋە بىر كۇلەر ئىدى. ئۇ ھاردى، ئاخىر دەم ئې -
لىش ئۇچۇن يانپاشلاپ ياتتى. دۇنيانىڭ ئون ئىككىدىن بىرىگە
چوڭ پۇتلىرىنى ئۇزاتتى. كىملەردۇر ئويغاق، كىملەردۇر ئۇيقۇدا...
شۇنداق قارا يىللار ئوتتى، قارا بۇلۇتلار قوينىدا كورۇنگەن شام
چىراقلار بىر خىل يانار، ئۇمىت يۇلتۇزى بورانلارنىڭ ھۇۋلىشى -
غا قارىماي نۇر چاچار ئىدى...

يېڭى بويۇنتۇرۇقلار تاراقلايتتى، زەنجىرلەر شاراقلايتتى. تاغ -
جاڭگاللارنىڭ، باغ - بوستانلارنىڭ، شۇنچە گۇزەل ئانا ماكانىڭنىڭ ھو -
زۇرنى كورەلمىسەڭ، يات "مېھمان" ئەلچىلىرى ساڭا خالىغانچە ھوكۇم
قىلسا، جەۋرى - زۇلۇم قىلسا، ئەسكەر - نوكەرلىرىنى تۇرغۇزۇپ ھەر
ئىشقا نازارەتچىلىك قىلىپ غادىيىپ تۇرسا، ئىچكى دەريا - دېڭىزلى -
رىڭدا ئوز كېمە - پاراخوتلىرىڭ ئەركىن يۇرەلمىسە، چاقىرىلمىغان
"مېھمان"لار سېنىڭ سۇيۇگىدە كېزىپ يۇرسە، ئاتا - بوۋاڭ ئەسىر -
لەردىن بېرى ساڭا قالدۇرۇپ كەلگەن تۇپرىغىڭنىڭ ھوقۇقىغا ئىگە
بولالمىساڭ، بۇ قانداق ئىش؟ دەپ زور شىر بارلىق كۇچى بىلەن
سىلكىندى... ئۇنىڭ كوز ئوڭىدا قاراڭغۇلۇقنىڭ دائىرىسى كېڭەيـ -
دى. بۇ دائىرىنى سۇلالىلەر ئۇرۇغى، كونا خانلار (چىڭ خاندانـ -
لىغى) تېخىمۇ چوڭايتتى...

ۋاقىت يەتتى، قارغۇلۇقنىڭ خۇراپات تۇگمىنىگە ئوت قويۇلـ -
دى. چىڭ خاندانلىغىنىڭ تەختىگە يانار تاغلارنىڭ ئۇچقۇنلىرى
تۇتىشىپ، ئۇچقۇنلار يالقۇنلارغا ئايلاندى. خاننىڭ تەختى - بەخـ -
تى كويۇپ كۇل بولدى... ئىنقىلاپ داھىسى ① بۇيۇك ئادەم قا -
راڭغۇلۇقنى يورۇتتى. شىر سۇنماس، خورىماس كۇچكە ئىگە بولدى.

① بۇ يەردە سۇن جۇڭشەن ئەپەندى كوزدە تۇتۇلىدۇ.

"پادىشا سامورايلىرى"① ئېغىر ھالسىرايدۇ

(فېلىيەتون)

ياپون "پادىشا ئەسكەرلىرى"نى باسقان زور سوقۇش پاراخودى ئۇلۇغ ئوكيان فورونتىنىڭ ئالدىنقى لىنىيىلىرىگە قاراپ كېتىپ باردۇ. تۈن قاراڭغۇ، دېڭىز دولقۇنلۇق... پاراخوتتىكى 15 ياشلىق ئەسكەر يېنىدىكى 70 ياشلىق قېرى دې بوۋايدىن سوراپ قالدى:

— ئاكا، نېمىشقا بىزنىڭ بايرىقىمىزنىڭ بەلگىسى قىزىل ھەم دۈگىلەك؟

— كىم بىلىدۇ دەيسەن، ئۇكام، ئۇنى!

— سەنمۇ ماڭا ئوخشاش بىلمەيدىغان ئوخشايسەن؟

— مەن كىتاپ ئوقۇشنىمۇ بىلمەيمەن، — دېدى بىر پەس ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن قېرى، — شۇنداق بولسىمۇ پەرەز قىلىمەنكى، ئۇنىڭ قىپ-قىزىل بولۇشى قان بولۇپ، دۈگىلەك بولۇشى داغ، يەنى قىزىل داغ دېگەن سۆزمىكىن دەيمەن.

— ئەمىسە، بىزنىڭ لىيەننىڭ سىياسى رەھبىرى بىزگە "ئۇ

---

① ل. مۇتەللىپ بۇ ئەسىرىگە «ياپون سامورايلىرى ئېغىر ھالسىرايدۇ» دەپ ماۋزۇ قويغاندا، ياپون تاجاۋۇزچى ھەربى، دائىرىلىرىنى كۆزدە تۇتقان. ساموراي (ياپونچە سۆز) — ياپونىيىدە 1868-يىلى مېيجى ئىنقىلاۋى دەپ ئاتالغان سىياسى ئۆزگىرىشتىن بۇرۇن مەۋجۇت بولغان ئاقسۆڭەكلەرنىڭ ئىمتىيازلىق ھەربىلەر تائىپىسى، ياپونىيىنىڭ جاھانگىر تاجاۋۇزچى ھەربى دائىرىلىرى.

ھەر بىر ھەرىكىتى ئادەمگەرچىلىكنى ياقلاش، ئاتا - بوۋىسىنىڭ پارلاق تارىخىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىك شان - شوھرىتىنى يۇكسەلدۇرۇپ داۋام قىلدۇرۇش ئىدى.

ئۇ بورانلارغا توزدى، يامغۇردەك ياققان ئوقلارغا كوكرەك كەردى. مىلىيونلىغان ئىغىر زەمبىرەكلەرنىڭ دەھشەتلىك گۇلدۇرلەشلىرىگە چىداشلىق بەردى. ھىلە - مىكىرلەرنى يەر بىلەن يەكسان قىلدى. ئۇنىڭ قۇدرەتلىك كۇچى خەلقى ئالەمنى قايىل قىلدى... زور شىرنىڭ كوزى يىراقلارغا تىكىلدى. كۇرەش قوينىدا مۇشەققەت ۋە قان - جان بىلەن ئىيتىشىپ، ئۇ داڭ چىقاردى. ئۇنىڭ كىيىمى گاڭ - چويۇندىن ئىدى.

ئۇ دۇنىياغا مەشھۇر پايتەخت مۇنبىرىدە ۋاقىرايتتى:

— ئازاتلىق ئۇچۇن مالال يەتكۇزگەن يۇز يىللىق ئاسارەت يوقالسۇن! چىتىقلار بىكار قىلىنسۇن! كىشەنلەر ئۇزۇلسۇن! ھەي بۇيۇك شىر! سەن كۇرەش بىلەن ئۇزەڭنى تونۇتتۇڭ، دۇنىيا ئالدىدا ئورنىڭنى كوتەردىڭ. ئازاتلىق، بەخت - سائادەت ئۇچۇن چىلىشىشنىڭ ئاۋانگارتى ۋە دۇنىيادا ئۇلۇغ ئەلنىڭ بىرى بولدۇڭ. ساڭا شان - شەرەپ بولسۇن! يەنىمۇ زور غەيرەت، سۇرئەت بىلەن نومۇسىڭنى ئاقلا!...

بۇ ئاۋازلار يىراقلارغا جاراڭلاپ كەتتى. دۇنىيانى بەخت - سائادەت، نازاكەت گۇلستانى قىلىشنى ئويلىغان ھەر بىر ئادەم بۇ ئاۋازنى جان - جىگىرى بىلەن كۇتۇۋالدى.

شىر ئۇچۇن كۇرەش تىخى توگىمىدى.

1943 - يىل، ئۇرۇمچى.

— گۇم بولۇش بۇياقتا تۇرسۇن، مجىغىڭ چىقىپ قۇم بولسەن.

بۇلارنىڭ يېنىدا ئۇلتۇرغان ھەممە پادىشا ئەسكەرلىرى بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بىر - بىرىگە مەيۇسلۇك بىلەن قاراشتى. دېڭىزنىڭ تۇزلۇق سۇيى يىراقلاردىن دولقۇنلىنىپ كېلىپ، قەھرى بىلەن پاراخوتنى ئۇزاتتى.

1942 - يىل، ئۇرۇمچى.

نۇرنى چېچىپ تۇرغان قىزىل كۈن" دەپ چۈشەندۈرىدىغۇ؟

— بەلكى قىزىل قان چاچرىغان دۈگىلەك كۈندۇر. مەن تۇغۇلۇپ بۇ يېشىمغا كەپتىمەن، بۇ بايراقنىڭ ئۇرۇش ھەم قان چاچقىنىنى كۆردۈم، نۇر چاچقىنى يادىمدا يوق،— دېدى قېرى ئۇنىڭ سۆزىنى كېسىپ.

— مۇنداق دەڭ!

— مېنىڭچە، شۇنداق... يەنە قانداق نىمىلىرىڭ بار، سورا!

قېرى ماختانغاندەك ئۇنىڭغا قارىدى. خىيالى باشقا نەرسىلەرگە بېرىلىپ كەتكەن ياش ئەسكەرنىڭ قىياپىتى ئۇنىڭغا ئايانچ كۆرۈندى.

— ئۇ، قىزىل داغ بولسا، بىر بالا-قازا دېگىن ئەمەسمە؟— يەنە بىر جۈملە سۆزنى قوشۇپ قويدى ياش ئەسكەر.

— بۇ، توغرا ئەمەس، بالا بىلەن قازا بۇنىڭ ئىچىگە كىرمەيدۇ.

— ئەمىسە، بالا دېگەن نىمە؟

— بىرىنىڭ ئۇلۇغ ئوكيانغا سوقۇشقا كېتىپ بېرىشىمىز بالا بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

— ھە، قازاچۇ؟

— ئەگەردە جۇڭگو فورۇنتىغا سوقۇشقا ماڭساق، بۇ قازا بولىدۇ.

— ھە، ئەگەر ئىككىسى بىر قوشۇلسىچۇ؟

— بالا بىلەن قازا قوشۇلسا نىمە بولاتتى، ئىشنىڭ كارى تامام، ۋەسسالام.

كىچىك ئەسكەرنىڭ كۆزلىرى يوغان ئېچىلدى. ئۇنىڭ ئالدىنى قاراڭغۇلۇق قاپلىغاندەك بولدى. تەرنى تۇرۇپ يەنە سورىدى:

— ئىككىسى قوشۇلسا گۇم بولسەن، دېگىن؟

— ئەخمەق ئىكەنسەن، — دىدى گىتلېر، — ئۇتتۇككە ئوخشىغان ئاراللىنىمۇ غەم قىلامسەن؟

— ئەممىسە قانداق قىلىمەن؟

— مەن كېيىۋالىمەن، تامام!

— ئۇنى كېيىشكە بولمايدۇ!

— نېمىشقا؟

— ئۇنىڭ سىجىلىيە دىگەن چەمى ئاجراپ كەتكەن.

— كېيسەم نىمە بولىدۇ؟

— پۇتتۇڭغا ئوت تۇتىشىدۇ، پۇتى كويگەن توخۇ ماڭالمايدۇ.

بۇلار كوپ تالاشتىن كىيىن ئايرىلدى. گىتلېر يولىغا راۋان بولدى. مۇسسولىنى ئوز ئوردىسىغا كالاجمانى، كافىلو، دافىنو، كاۋىكالىنا ناملىق مارشاللارنى يىغىپ، ئىتالىيىنى «قۇتقۇزىدىغان» باش ھەربى ئىشلار ئومىگى تەشكىل قىلىپ، ئۇلارنىڭ ۋەزىپىلىرىنى بەلگىلەپ بىرىپ چىقىپ كەتتى. مارشاللار ئوزلىرىنىڭ ۋەزىپىلىرىگە ئائىت نەرسىلەر ئۈستىدە سوزلىشىپ كەتتى.

— سەن، كافىلو، يۇگوسلاۋىيىنىڭ جۇغراپىيە ئەھۋالى بىلەن تونۇشامسەن؟

— نېمىشقا تونۇشمايمەن! يۇگوسلاۋىيە — تاغلىق رايون، يۇگوسلاۋىيە پارتىزانلىرى بىر تاغنىڭ ئىچىگە سولىۋېلىپ، مىنىڭ ئاكامنىڭ پۇتۇن بىر دىۋىزىيىسىنى قىرىپ تاشلىغان.

— دافىنو، سىنىڭ گرېتسىيە ھەققىدە مەلۇماتىڭ قانداق؟

— يامان ئەمەس، مىنىڭ دادامنى گرېكلەر ئافىنا غاردىن دېڭىزغا تاشلىۋەتكەن!

— سەن كاۋىكالىنا، جەنۇپ تەرەپتە خېلى بولغانغۇ؟ قانداق، ئۇ تەرەپلەر بىلەن چىقىشالامسەن؟

— 5 - ماي كۇنىدىكىدەك، ئىتىپاقچىلارنىڭ ئەسكەرلىرى قوغ-

ئەجەل ھودۇقۇشىدا

(فېليەتون)

"مۇسسولىنى گىتلېرگە زېنىت توپ، زەمبىرەك، ئايروپىلان ئەۋەتىپ،
ئىتالىيىنى مۇھاپىزەت قىلىش توغرىلىق قەتئىي تەلەپ قويغان. مۇسسو-
لىنىڭ بۇ تەلىۋى گىتلېرنىڭ ئۇمۇمىي بولۇمىنى ھەيران قالدۇرغان."

(گېزىت خەۋىرى)

نېاپولدىن بېنىتو مۇسسولىنى ئولە-تىرىلىشىگە باقماستىن
"رىم، نەدە سەن؟" دەپ سېمىز قوسىقىدا توختىمىغان ئىشتىنىنى
كوتەرگەن پېتى ۋاقىراپ چاپتى.

— ۋاي خالايىق، ئوتتۇرا دېڭىز كويۇۋاتىدۇ!

— ھە، نىمە بولدى؟

— ئوتتۇرا دېڭىزغا ئوت كەتتى! ...

مۇسسولىنى ئارقىسىغا قاراپ-قاراپ قوياتتى. ئۇ، بونا ئارد-
لىدا، بىزېرتا چوققىلىرىدا توپلارنىڭ ئاسمانىنى تىترىتىپ، قارا
ئىس-تۈتەكلەرنى ئەرش-ئەلاغا كوتىرىپ ھەيۋەت بىلەن ئېتى-
لىشلىرىنى كورۇپ تېخىمۇ ئالدىراپ چاپتى، ھېرىپ بارغان بو-
يىچە گىتلېرنىڭ قوينىغا ئېتىلدى. مۇسسولىنى ئەركىلەپ ئوكسۇپ
يىغلىۋەتتى، گىتلېر ئۇنى پەپىلەپ بەزلەشكە باشلىدى:

— دۇپ-دۇگىلەك پور سېمىز مۇسسولىنىم، يىغلىما، نىمە
قورقىسەن؟

— مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن، ئىتالىيە تىررىن دېڭىزى ۋە
ئادرىياتىك دېڭىز[illegible] خۇددى بىر ئوتۇكنى سۇغا چىلاپ قويغان-
دەك يەر تۇرسا، ئۇنىڭغا ئوت تۇتىشىپ كەتسە قانداق قىلىمەن؟

مانا، ئۇردىنىڭ زور بىناسى ئۆرۈلۈپ كەتتى...
مۇسسولىنى قورقۇپ:
— ۋاي ھېتەك (گىتلېر)!— دەپ ۋاقىرىۋەتتى.
— ۋالاقلىماي جىم يات!— دېدى گىتلېر بوغۇق، سەت ئاۋا-
زى بىلەن.
ئىككىسى بىر - بىرىگە يات ئادەملەردەك ماي تارتىشىپ قا-
رىشىپ، خورازلاردەك بازغىشىپ، ئوتتۇرا دېڭىز تەرەپتىكى دەرد-
زىدىن كىرىۋاتقان شامالدا، مۇزلىغاندەك غوللىرىنى چىقىرىپ، ھو-
دۇقۇپ گاڭگىراشتى. گىتلېر ئاستاغىنا دېدى:
— ھوكۇمرانلىق ھارۋىمىز پاتقاققا پاتتى، بىر چاقى شەرقتە،
يەنە بىر چاقى غەربتە...
— پېتىش بۇياقتا تۇرسۇن، ئوقىمۇ سۇندى...
— "ئوق سۇندى"!
ئىككىسىنىڭ كوزى ئالاق - جالاق بولۇپ كەتتى.

1942 - يىل 28 - ماي، ئۈرۈمچى.

لىمىسا، نېگىرلارنى قاخشىتىپ ئۇيناش كوڭۇللۇك ئىدى.

— گاۋجانى، سەن رۇمىنىيىدە، روسىيە جەڭ مەيدانلىرىدا بولدۇڭ، رۇسلاردىن ئەسىر ئېلىپ باقتىڭمۇ؟

— ھە، ئەلۋەتتە، سەن رۇسلارنى تۇتۇۋالغىنىڭ بىلەن ئۇلار سېنى قويۇپ بەرمەيدىكەن.

مارشال كاۋنكالىا سوزگە ئارىلىشىپ قالدى:

— بىز ئافرىقىدىن قاچقاندا، قورققانغا قوش كورۇنۇپ، ئافرىقا چوللىرىدە ئوسىدىغان ئادەمگە ئوخشايدىغان كاكتوس ئوسۇملۇكىگە چاس بەرگىنىم ھېلىمۇ ئېسىمدە.

— ئەمىسە، ئىتالىيىدىن تېچ يەر يوق دېگىنە؟ — دەپ سورىدى بىرى.

— گىتلېر كىيىۋالمەن دەيدىغۇ؟

— مانا بۇ مۇتلەق قاملاشمايدۇ!

— نېمىسى قاملاشمايدۇ؟

— ئوتتۇكنى قورۇق كىيسە پۇتنى غاجايدۇ، ئۇنىڭغا بىر نەمە ئوراش كېرەك.

— بىزنى ئورايدىكەن - دە!...

— ئۇلۇغ رىمغا شۇكۇر!...

— مۇسسۇلىنىگە شۇكۇر دە، ئەخمەق! ...

— ئۇ ئولۇپ كەتسىچۇ؟

— ئاندىن ئىمپېرىيىگە شۇكۇر دېسەڭ بولىدۇ...

— ئۇقماپتۇق...

مۇسسۇلىنى ئۇخلىيالمىدى. ئۇ چۇش كوردى، چۇشىدە مانا مۇنداق ئىش كوردى: مانا، نېاپول ئۇستىدە نەچچە مىڭلىغان ئىنتىپاقچىلار ئايروپىلانلىرى ئۇچۇپ يۇرىدۇ. مانا، بومبىلار ياغدۇردى، مانا، كۇچلۇك پارتلاشلار ئاسمانغا كوتىرىلدى. مانا، ئوتتۇرا دېڭىزغا پاراخوت توشقان... ئەنە، ئەسكەرلەر قىرغاققا دەسسىدى،

سەھنە ئەسەرلىرى

كۇرەش قىزى①

(ئوپېرا)

قاتناشقۇچىلار:

يۇلەن — قىزغىن، چىچەن قىز
لى يافېن — يۇلەنىنىڭ دوستى
جاۋ مىڭشىڭ - ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى پارتىزان
بوۋاي — يۇلەنىنىڭ ئاتىسى
موماي — يۇلەنىنىڭ ئانىسى
ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى
خائىن
ئالۋاستىلار لىيەنجاڭى.
ياپون ئەسكەرلىرى، ياپون دۇيجاڭى
باتۇر جۇڭگو ئارمىيىسى، ئەر-ئايال ئاما

---

① ئوپېرانىڭ ئەسلى ئۇيغۇرچە تېكىستى تېپىلمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇز ۋاقتىدا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىنغان خەنزۇچە نۇسخىسىدىن تەرجىمە قىلىپ ئېلىندى.—تەھرىردىن

ۋەتەن ئۈچۈن قانلىرىنى توكمەكتە ھەممە.
ئالغا بېسىپ ئىنتىلمەكتە پارلاق تاڭلارغا،
باسقان ھەر بىر قەدەملىرى بىر ئۇلۇغ غەلبە.
بېسىپ كىردى ياۋۇز ياپون ئالۋاستىلىرى،
ئېلىمىزنى قاپلاپ ئالدى مىسلىسىز كۈلپەت.
بىخارامان يۈرۈۋېرىش ئاپەتتۇر بىزگە،
سەل بوشاشساق ساتقىنلارغا بېرىمىز پۇرسەت!
جىنايەتلىك ئۇيلار بىلەن ئۆرۈنۈپ دۈشمەن،
تىنىك - تىنگلايدۇ ھەركىتىمىز - خەۋىرىمىزنى.
جاللاتلارنىڭ شۇملۇقلىرى ئىنتىنمۇ رەزىل،
ھىلە - مىكىر بىلەن قولغا ئالماقچى بىزنى.
خەلقىمىزنى ئالدىماقتا ساتقىنلار يەنە،
ۋەتەن سېتىش ئۇلار ئۈچۈن رەزىل مۇددىئا.
شۇنىڭ ئۈچۈن كېلەيلى بىز تېزدىن ھەركەتكە،
ئاڭلىق ھالدا ئىپتىلايلى كۈرەش قوينىغا.
ئالدىنقى سەپ باتۇرلىرى ئۈچۈن ئىشلەيمەن،
چارچىسامۇ مەيلى يەنە ئوچۇقتۇر زېھنىم.
ھە، ئۇلارنىڭ كىيىملىرى قانغا مىلەنگەن،
ئۇلار ئۈچۈن كېرەك بەكمۇ مەن تىككەن كىيىم.
ئۇلار ئۈچۈن مەيلى تامام ئۇخلىمىسامۇ،
يېڭى كىيىم چىقسۇن تېزدىن باتۇر بەستىگە.
ئالغا چامداپ ماڭسۇن ئۇلار بوران - چاپقۇندا،
ماڭسۇن يېڭى كۈرەشلەرگە، ئۇلۇغ غەلبىگە!

لى يافېن:

جېنىم دوستۇم، ۋۇجۇدۇمغا سىڭدى سوزلىرىڭ،
ئىشىڭ ئەلگە مەنپەئەتلىك، چۈشەندىم سېنى.

بىرىنچى پەردە

ئاددى بىر دېخان ئائىلىسى، تۈن نىسبى بولغان چاغ، يۈلەن جىن چىراقنىڭ يورۇغىدا ھەربى كىيىم تىكىپ ئولتۇرىدۇ، ئۇ كىيىم تىككەچ ناخشا ئېيتىدۇ، ناخشىسى بىلەن ھەركىتى ئىنتايىن ماسلىشىپ كېتىدۇ.

يۈلەن:

كىرپىك قاقماي، ناخشا ئېيتىپ ئۈزۈن تۈنلەردە
مەن قەھرىمان جەڭچىلەرگە تىكىمەن كىيىم،
ئۇ جەڭگىۋار باتۇرلارنى يادىمغا ئالسام،
كوتىرىلەر ۋۇجۇدۇمدىن ھارغىنلىق سېزىم.
ئۇلار ئۇچۇن بۇ مېنىڭكى ئەرزىمەس سوغام،
كىيسۇن ئۇنى جەڭدە يۈرگەن بىزنىڭ ھەربىلەر،
ئېتىلسۇن جەڭ مەيدانىغا كېرىپ كوكرەكنى،
روھلۇق بولۇپ دۈشمەنلەرگە بەرسۇن زەربىلەر.

(لى يافېن ئاستا كىرىپ كېلىپ، يۈلەننىڭ يېنىدا ئولتۇرىدۇ)

لى يافېن:

يېرىم كېچە بولدى، ئىشىڭ بولماپتۇ تامام،
كېچە-كۈندۈز ئالدىرايسەن، ئالمايسەن ئارام؟

يۈلەن:

ئەزىز دوستۇم، بىلگىنىڭكى سەن، قانداق چاغلار بۇ،
تەشۋىش بىلەن قاپلانغاندۇر بۇ ئەنسىز زامان؟
پەھلىۋانلار جەڭ قىلماقتا فۈرونتتا كۈن-تۈن،
دۈشمەنلەرنى قىرىپ-چېپىپ بەرمەي ھېچ ئامان.
دائىم تەييار، قورقماس ھەرگىز ئوق يامغۇرىدىن،

قوغلۇەتنى ياك، جىنلارنى چىرىك تەختىدىن.
ئاياقلاشتى جىدەل، تالاش مىللەتلەر ئارا،
هايات تاپتى، قۇدرەت تاپتى خەلق قايتىدىن.
پانتۈركىست هەم ۋاك جىگۇنىك گۇماشتىلىرى
ئاققۇزالماس بولۇپ قالدى پىلانلىرىنى.
ئىزلىمەكتە خەلق ئەمدى مەڭگۇ ئازاتلىق،
بىت-چىت قىلىپ ساتقىنلارنىڭ خىياللىرىنى.
تەربىيىگە ئىگە بولدى ئوغۇل ۋە قىزلار،
تۇرلۇك ئىشلار ئۇيغۇن بولدى خەلق مەيلىگە.
ئالغا قاراپ سوزۇلماقتا پولاتتەك يوللار،
يۇزلەنمەكتە شىنجاڭ گۇزەل باهار پەسلىگە.
ئىلىم-هىكمەت هەقىقەتى — غەلبە بايرىغى،
جەڭ ئىچىدە كۇچلەندۇرەر ئۇ بىلەكلەرنى.
كورسىتىدۇ توغرا يولنى ئاداشقانلارغا،
دەشت-چوللەردە ئېچىلدۇرار گۇل-چېچەكلەرنى.
هەقىقەتنى چۇشەنگەچكە ئۇرغۇدى قەلبىم،
تامام باشقا كورۇنمەكتە كوزۇمگە دەۋران.
ئىنتىلىمەن قايناپ-تاشقان جەڭ مەيدانىغا،
جېنىم دوستۇم، بولدۇم گويا يېڭى بىر ئىنسان.
بىلگىن شۇنى، ئەرك بىزگە كەلمەس كۇرەشسىز،
ئىقبالىمىز يورۇقلۇقتىن تاپالماس بەلگە.
سەن بىلەمسەن ماۋزېدۇڭنىڭ ئېيتقانلىرىنى؟
دىگەن ئىدى: خەلق ياۋنى يەڭگەن چاغدىلا،
ئاياللارنىڭ ئازاتلىغى ئاشار ئەمەلگە.
جەڭ-كۇرەشلەر بولدى مېنىڭ يېقىن هەمرايىم،
بىكار ئوتكەن يىللىرىمغا قىلدىم پۇشايمان.
كۇرەشلەردىن ئوزۇق ئالسۇن پولات ئىرادە،

ئۇ مۇقەددەس قايسى كىتاپ سېنى ئويغاتقان؟
بىلگىنىڭنى سوزلەپ بەرگىن، يېتەكلە مېنى.
شانلىق كۇرەش يولللىرىنى ئۇگەتكىن ماڭا،
مەن ئۇرەۇنلاي ئېلىمىزنى قوغداش بۇرچىنى!

يۇلەن:

بىز كۇرەشلەر داۋامىدا ئۇگىنىپ بارىمىز،
دۇشمەنلەرنى يوق قىلىمىز قەتئى كۇرەشتە.
بۇ ئۇگىنىش يورۇتماقتا ماڭار يولۇمنى،
ئەرك ئۇچۇن جەڭگە كىر دەپ ئۇلۇغ تەۋرەشتە.
ھەقىقەتنىڭ كىتاۋىدۇر مېنى قوزغاتقان،
ئىنقىلاۋىي يەنئەن ئۇنىڭ تورەلگەن جايى.
ئۇ كىتاپتا ئەسلىنىدۇ زۇلمەتلىك ئوتمۇش،
سوزلىنىدۇ ئېلىمىزنىڭ ئۇلۇغ ئىقبالى.
ئۇندا پولات چاقنىشى بار، قاتتىق تاۋلانغان،
ئۇ ئۇندەيدۇ بىزنى جەڭگە، ئۇندەيدۇ ئالغا!
كەڭ شىنجاڭ بار كەينىمىزدە مەھكەم ئارقا سەپ،
تەييار دائىم ئاتلىنىشقا جەڭ مەيدانىغا.
ئۇ يەر ئىدى بۇرۇن چەكسىز چول ۋە جەزىرە،
رىۋايەتتىن تىلسىمات دەپ بىلەتتۇق ئۇنى.
مىلىتارىست ياڭ زىڭشىن ۋە جىن شۇرىن جاللات،
ئاياق-ئاستى قىلىپ كەلدى شىنجاڭ خەلقىنى.
"ئون ئىككىنچى ئاپرېل"① دىكى قوزغىلاڭ ئوتى

① بۇ يەردە شىڭ شىسەي قوزغىغان "12-ئاپرېل" سىياسى ئوزگىرىشى كوزدە تۇتۇلىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا، شىڭ شىسەي ئىلغارلىق قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ، "جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىشىش، مىللەتلەر باراۋەرلىگى..." قاتارلىق ئالتە چوڭ سىياسەتنى ئوتتۇرىغا قويغان ئىدى.

يۇرگىن دوستۇم! جەڭ ئىچىدە بولايلى ھەمرا،
ئالغا! ئالغا! دۈشمەنلەرنى قىرايلى تامام!

(بوۋاي بىلەن موماي يولەننىڭ 7 ياشلىق ئىنىسىنى يېتە-
لەپ، ھودۇققانلىرىچە يەڭلىپ-قوپۇپ كىرىپ كېلىشىدۇ)

بوۋاي:
ئالۋاستىلار كەلدى، ئەمدى قانداق قىلىمىز؟
بۇ ئاپەتلىك كۈنلەر بىزنى قويىدى ۋەھىمىدە.
خالىغانچە ئاياق-ئاستى قىلدى دۈشمەنلەر،
ۋەھشىلىكى يۈرەكلەرنى قىلدى كۆپ زىدە.
باللىرىم، كىچىك سىلەر، مەن قانداق قىلاي؟
مەن سىلەرنى قانداق قىلسام ساقلايمەن ئامان؟
كورەر كۆزنى كورۇپ بولدۇم، مەن ئۆلسەم مەيلى،
سىلەر قانداق قىلارسىلەر؟ ئاھ، ئېغىر زامان!

يولەن: (بىردەم ئويلىنىۋېلىپ، قەتئىي ھالدا)

دادا! بىلگىن، ئۈمىتسىزلىك كارغا كەلمەيدۇ،
كۈچەيمىزگە يولىنەيلى، باسايلى ئالغا.
قول قوشتۇرۇپ كۈتۈپ تۇرساق بولىمىز تۇتقۇن،
كۈرەش قىلساق كومەلەيمىز ياۋنى مازارغا.
ئەنسىرىمە، دادا مەندىن، يىمە ھېچ بىر غەم،
كېچە دىمەي مەن كېتىمەن پارتىزانلارغا...

موماي:
جېنىم قىزىم، بىز ھەممىمىز بىللە بولايلى،
ئايرىلمايلى، ئولۇم بىلەن كورۇم ۋاقتىدا.

كۆرەش بىلەن ئىشقا ئاشار بىزدىكى ئارمان.
مۇسىبەتنى ئۆزگەرتەيلى بايراملارغا بىز،
ئىككىلىنىپ ھەم تېخىرقاپ تۇرمايلى ھامان.

(مىلتىق ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ ۋە بارغانسېرى ئەۋجىگە چىقىدۇ.
قىر-چاپ ئاۋازلىرى ئاياللار ۋە باللارنىڭ يىغا ئاۋازلىرى بىلەن
ئارىلىشىپ كېتىدۇ. يۇلەن ئاستا دەرىزىگە قاراپ ماڭىدۇ، لى يافېن
بىر ئاز قورققان ھالدا ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىدۇ).

يۇلەن:

قارا! خائىن باشلاپ كەلدى ئالۋاستىلارنى،
قېرىنداشلار قىرىلماقتا ئۇلار دەستىدىن!

(تاشقىرىدىن يەنە ۋاقىراشلار ئاڭلىنىدۇ)

كىممۇ ھايات قالسۇن تومۇر تاپان ئاستىدا،
تۇرسا ئۇلار ياۋايى ھەم ۋەھشى ئەسلىدىن.
ئۆلتۈرمەكتە ئەر-ئايال ۋە ياش-قېرى دىمەي،
يېرىپ قوساق زەھەر تامغان تىغلىرى ئىتتىك.
تىللىرىنى كەستى ئەلنىڭ، ئويدى كوزلەرنى،
كىشلەرنى تۇتۇپ ئېلىپ كومۇشتى تىرىك!
جېنىم دوستۇم، قىلالايمىز قانداقمۇ تاقەت،
پارتىزانلار ئەترەتلىرى چىللايدۇ بىزنى.
قولىمىزغا مىلتىق ئېلىپ ياۋنى قوغلايلى،
دېڭىزلارغا چوكتۇرەيلى قويماستىن بىرنى.
ئېتىلايلى جەڭ-كۆرەشنىڭ يالقۇنلىرىغا،
چېنىقايلى يېتىشتۇرۇپ پولاتتەك چىدام.
بىز كۆرەشتە ئاياللارنى ئۇيۇشتۇرايلى،
ئېلىمىزنىڭ ھەممە جايى بولسۇن ئىستىھكام.

جاسارەتلىك بولارسىلەر، كەتتۇق بىز، خەير!
غەلبە كۇنى ئۇچرىشارمىز يەنە قايتىدىن.

بوۋاي:
ماقۇل بالام، خەير ئەمدى، مىڭمىڭلار چاقىقان!

(دەرىزە تەرەپتىن ئۇت چاقنايدۇ، ئوق ئاۋازى قويۇقلە-شىدۇ. يولەن بىلەن لى يافىن دەرىزىدىن سەكرەپ چىقىپ كې-تىدۇ. ئوق ئاۋازى شالاڭلىشىدۇ، خائىن ئالۋاستىلارنىڭ ئوفىتسې-رى بىلەن ياپون ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئويگە كىرىپ كېلىدۇ)

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:
نىمە مەجبۇر قىلدى سىنى يالغۇز قېلىشقا؟
پارتىزانغا قېتىلمىدىڭ بىرىپ نىمشقا؟

بوۋاي:
خىيالىمغا كەلتۇرمىدىم! مەن قېرى ئادەم،
يارىشامدۇ قېرىغاندا جەڭلەردە يۇرۇش؟
نىمە قىلىپ بېرەلەيمەن پارتىزانلارغا؟
ئەۋزەل ماڭا ئوز ئويۇمدە ۋاقىت ئوتكۇزۇش.

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:
ھە، قاتناشقان بولار ئىدىڭ ئەگەر ياش بولساڭ،
قېرىمىساڭ، دىمەك، رەقىپ بىلەتتىڭ بىزنى.
ئەپسۇس، پەقەت قېرىغاچقا ئويدە قاپسەن-دە!
نىمە مەقسەت بىلەن قالدىڭ، ئېيتقىن راستىنى؟
ئەگەر بىزگە كورسىتىشنى خالىساڭ خىزمەت،
ئولتۇرمەسلىكىممۇ بەلكى مۇمكىندۇر سىنى،
كومۇلدۇ ئۇستى-بېشىڭ ئالتۇن-كۇمۇشكە،
تۇتالايسەن ئوز قولۇڭدا بايلىقلىرىڭنى.
قانداق، راستى بىلەن ئېيتىپ بېرەمسەن ماڭا،
كىم ئوگەتتى ساڭا ئويدە تەنھا قېلىشنى؟

جېنىم قىزىم، ھىچ قەيەرگە چىقمىغىن ئۈيدىن،
تىرىك تۇرۇپ مەن سېنىڭدىن بولمايمەن جۇدا!

يۇلەن:

جېنىم ئانا، بۇ گەپ قانداق چىقتى ئاغزىڭدىن؟
كەلگۈسكە نەزەر تاشلاپ، كوتەر باشنى تىك.
بىز بەرمىسەك دۇشمەنلەرگە قاخشاتقۇچ زەربە،
دۇشمەنلەرنى يوقاتمىساق قالامدۇق تىرىك؟
جېنىم ئانا، قەدىردانىم، رۇخسەت قىل ماڭا!
بەخوت بولساق كۆڭلىرىمىز بولىدۇ دەرتلىك.
ھورۇنلاشساق بويىلىدۇ جىسمىمىز قانغا،
مەن بارىمەن، كۆتەر مېنى جەڭلەر شىددەتلىك!

بوۋاي:

مەيلى بارسا بارسۇن يۇلەن، ماقۇل بول ئاڭا!
جازالىسۇن جەڭلەردە ئۇ قان ئىچەرلەرنى.
ئالسۇن قىساس، غالىپ كەلسۇن دۇشمەن ئۇستىدىن،
چوقۇم قولغا كەلتۇرەيلى شانلىق زەپەرنى!

(لى يافېن بىلەن يۇلەن ئۆيدىن ئالدىراش چىقىپ كېتىدۇ، موماي نەرسە-كېرەكلەرنى يوشۇرۇشقا باشلايدۇ. بوۋاي دەرىزىنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ. ئۇرۇش داۋام قىلماقتا. يۇلەن بىلەن لى يافېن ھەربى كىيىم كىيگەن ھالدا كىرىپ كېلىپ، بوۋاي بىلەن مومايىنىڭ ئالدىغا بارىدۇ)

يۇلەن:

دادا، ئانا، ئەزىزلىرىم، بولۇڭلار ئامان،
بېشىڭلارنى كوتىرىڭلار جاپا ئاستىدىن.

خاتىرجەم بول، ئەمەس ھەرگىز يامان نىيەتتە،
يالغان ئەمەس، بۇ سوزۇمگە مەن ئۇزەم ئىگە.

مومای:
مەن ئۇقمىدىم ئۇنىڭ نەگە كەتكەنلىگىنى،
بىزگە ئېيتماي چىقىپ كېتەر ئۇ قىزىم پات-پات.
ئەگەر قىزىم بولغان بولسا شۇ تاپتا ئويدە
باشلاپ چىقىپ باشلىغىڭغا كورستەتتىم شات.

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:
مەن بىلمەن "شات" دىگەننىڭ مەنىسى نىمە،
كوزلىرىڭدىن قىساس ئوتى يانماقتا ھەدەپ.
مەن سوزۇڭنىڭ مەنىسىنى چۇشەندىم تولۇق،
ئېيتقانلىرىڭ سېنىڭ ھازىر نەدىمۇ راست گەپ؟
بىلىپ قويغىن، بىزنى ھەرگىز ئالدىيالمايسەن،
بىزگە مەلۇم، جۇڭگولۇقنىڭ پەس ئىنسانلىغى.
پەقەت بىزلا ئىسىلزادە مىللەت بولىمىز،
مەڭگۈ مەنسۇپ بىزگە دۇنيا زوراۋانلىغى.
سەن قىزىڭنى قەستەن ئويدىن قاچۇرۇۋەتكەن،
يالغان ئېيتىپ مېنى تېخى قىلماقچى ئاخماق!

(ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى ئەسكەرلىرىنى چاقىرىپ)

بۇ ئالدامچى، پەس مومايىنى بېسىڭلار يەرگە،
ئۇنى دەرھال جەھەننەمگە يوللىسۇن تاياق!

(ئالۋاستى ئەسكەرلەر مومايىنى ئۇرماقچى بولۇۋاتقاندا، ئىشىك-
تىن بوۋاي ئېتىلىپ كىردۇ)

(بوۋاي بېشىنى توۋەن سېلىپ ئۇنچىقمايدۇ)

خائىن:

جاناپ باشلىق ئېيتتى ساڭا ياخشى گەپلەرنى،
ئورۇنلىساڭ بولالايسەن ئەڭ كاتتا پۇلدار.
بۇ تەلەپنى قوبۇل قىلغىن خوشاللىق بىلەن،
مۇھتەرەمگە يېقىن بولساڭ ئىشىڭ ئوڭ بولار.

(بوۋاي بىزار بولغان ھالدا بېشىنى بۇراپ، غەزەپلىك نەزەر بىلەن ئالۋاستىلار ئوفىتسېرىغا، ئويدىن چىق، دىگەندەك قىلىپ قارايدۇ).

خائىن:

بولدى، بوۋاي، بۇ تەرەپكە ماڭغىن مەن بىلەن،
ئىش توغرىلىق سوزلىشەيلى ئەمدى ئىككىلەن!

بوۋاي:

مەن ياشنىپ قالدىم، ئىشمۇ قىلالمايمەن ھېچ،
بىسەرەمجان قىلمىساڭلار، قويساڭلارچۇ تېچ!

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:

قويساڭلارچۇ!؟ (كوزلىرىنى ئالايتىدۇ)

خائىن:

ئوت بۇياقتا، ئارتۇق گەپنى قىلمىغىن بىكار،
قېرىلىق بىلەن بۇ ئىشنىڭ نە ئالاقىسى بار؟

(خائىن بوۋاينى باشلاپ چىقىپ كېتىدۇ، ئاز ئوتمەي، ئۇ يەنە قايتىپ كىرىپ، مومايىنىڭ ئالدىغا بارىدۇ)

خائىن:

موماي، سېنىڭ قىزىڭ نەدە؟ بۇ جاناپلىرى—
قىزىڭماقتا جۇڭگولۇقنىڭ گوزەللىرىگە.

(ئۇلار بوۋاينى يەرگە يىقىتىدۇ، موماي بىلەن كىچىك ئو-غۇل ئېتىلىپ كېلىدۇ، ئالۋاستى ئەسكەرلەر ئۇلارنى مىلتىقلىرىنىڭ پاينەكلىرى بىلەن توسۇۋالىدۇ، بوۋاي جازالىنىدۇ)

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:

سالدۇرۇڭلار ئۇستىدىكى كىيىملىرىنى،
ئايىماستىن راسا قاتتىق ئۇرۇڭلار ئۇنى!

(ئالۋاستى ئەسكەرلەر بوۋاينى يالىڭاچلايدۇ. ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى قولىغا كالتەك ئېلىپ، بوۋاينى قاتتىق ئۇرۇشقا باشلاي-دۇ. بوۋاي ھوشىدىن كېتىدۇ، پۈتۈن بەدىنى قانغا بويىلىدۇ. ئال-ۋاستىلار ئوفىتسېرى ئۇرۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، ئېغىر نەپەس ئېلىش-قا باشلايدۇ. خائىن سىرتتىن تاماق ۋە سەي كوتىرىپ كىرىدۇ. ئىككى ئالۋاستى ئەسكەر موماي بىلەن كىچىك ئوغۇلنى ئۆيدىن ھەيدەپ چىقىرىۋېتىدۇ. ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى تاماقنى يەپ بو-لۇپ، ئۆينىڭ ئىچىدە ئۇياقتىن-بۇياققا مېڭىشقا باشلايدۇ. خائىن يىغلاپ تۇرغان بىر قىزنى سورەپ، دەرىزىنىڭ كەينىدىن ئېلىپ ئوتىدۇ، ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى ئالدىراپ چىقىپ كېتىدۇ. تاشقى-رىدىن قىزنىڭ يىغا ئارىلاش ۋاقىرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. سەھنە جىمىپ، قايغۇلۇق مۇزىكا چېلىنىدۇ، بوۋاي بېشىنى كوتىرىدۇ......)

بوۋاي:

ئاھ، بۇ قانداق نومۇسسىزلىق، ئاھ نومۇسسىزلىق!
ۋەھشى دۈشمەن ئېلىمىزگە قىلدى تاجاۋۇز.
ئېلىپ كەلدى بىزگە ئېغىر، قارا كۈنلەرنى،
بېشىمىزغا توغرا كەلدى بىر يامان يۇلتۇز.
ياق، قويمايمىز دۈشمەنلەرنى مۇنداق مەيلىگە،

بوۋاي:

ئۇ ياشنىپ قالغان موماي، ئۇرماڭلار ئۇنى،
ئۇ ئۆزگىنىڭ كۆتۈشىگە مۇھتاج ھەر كۈنى.
قىينىماڭلار ئۇنى ھەرگىز رەھىم قىلىڭلار،
سوراپ قالاي، تىلەپ ئالاي سىلەردىن ئۇنى!

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:

ئۆلگۈر قېرى، سەنمۇ كېلىپ ئالدىماقچىمۇ؟
قېنى ئېيتقىن، قىزىڭ نەدە، ئېيتىپ بەر چاپسان!
ساختىپەزلىك قىلما مۇنداق مېنىڭ ئالدىمدا،
سۆزلە، قىزىڭ نەگە كەتتى، يوقالدى قاچان؟

بوۋاي:

ئوق ئاۋازى ئاڭلانغاندا يوقالدى قىزىم،
كەتمە دىدىم، كوپ گەپ قىلدىم، ئۆتمىدى سوزۇم،
ئۇ قاياققا قاراپ ماڭدى، نەدىن بىلەيلى......

خائىن:

تاپالامدۇق ئۇنى دەرھال ئىزلەپ كورەيلى؟

بوۋاي:

نىمە دىسەم بولاركىن؟ ئۇقالمىدىم مەن...

ئالۋاستىلار ئوفىتسىرى:

مەن بىلىمەن، قاراپ تۇرۇپ يالغان ئېيتتىڭ سەن!
جازالاڭلار! ئۆلگۈر قېرى ئالدىدى مېنى.
كالتەكلەڭلار، ئۇندىن كېيىن ئېسىپ قويۇڭلار،
تېتىپ باقسۇن يالغان گەپنىڭ ئاچچىق تەمىنى!

(ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى ئەسكەرلەرگە قاراپ)

ھە، نىمىشقا قاراپ قالدىڭ قول سېلىشمامسەن؟
زاۋال تاپقۇر بۇ قېرىنى جازالاشمامسەن؟

سەن قىزدىكى ئەگەر دەرھال تېپىپ بەرمىسەڭ،
كورستىمەن جەھەننەمنىڭ كۈننى ساڭا!
كېسىپ قولۇڭنى،
ئۈزۈپ پۇتۇڭنى،
توغراپ تاشلايمەن،
كېتەر ھىلى پۈتۈن جىسمىڭ مىڭ پارچە بولۇپ.
ئۇچىيەڭنى قوسىغىڭدىن تارتىپ، سۇغۇرۇپ،
يۇرىگىڭنى كوكرىگىڭدىن ئالىمەن يۇلۇپ.
راست گەپ قىل پەقەت،
پەقەت راست گەپ قوزغىتىدۇ مېنىڭدە شەپقەت!

بوۋاي:

سورساڭمۇ تۇمەن قېتىم، دېگىنىم دېگەن،
مەن بالامنى تاشلىمايمەن بورە ئاغزىغا.
پارتىزانلار ئەتىردىگە قاتناشتى قىزىم،
قورال ئېلىپ كەتتى شانلىق ئەترەت ئالدىغا.
پارتىزانلار يوق قىلار سەن قاراقچىلارنى،
قېرىنداشلار قىساسىنى ئالار جەڭلەردە.
سەندەك ياۋۇز جاللاتلارنى قىرىدۇ ئۇلار،
كويدۇرىدۇ فاشىستلارنى ئوتلۇق يەرلەردە.
مېنىڭ قىزىم كەتتى قايناق، مۇقەددەس جەڭگە،
بىلىپ قويغىن، جاللات، ساڭا مەن ئەگمەيمەن باش.
ئوغاق، قىلىچ، كالتەكلەرنى چىقتۇق كوتىرىپ،
بىزگە ھەرگىز لايىق ئەمەس باش ئېگىپ ياشاش.
بىز ئۇيۇشتۇق، بولدۇق گويا پولات سەددىچىن،
ئىرلەپ ئەرك، قوزغاپ كۆرەش، خەلق ئويغاندى.
قورقىتالماس ۋەھىملىك زوراۋانلىقلار،
توت يۇز ئەللىك مىليون خەلق ئەمدى قوزغالدى.

ئانا زېمىن بۇلغانمايدۇ بولساق بىز هايات.
قوتراپ كەتكەن ياۋۇز دۈشمەن مەھكۇم ئۆلۈمگە،
جىنايەتلىك سۈيىقەستنى قىلىمىز بەربات.
غەزەپ مەندە يالقۇنلاتتى يانغان ئوتلارنى،
يانغان ئوتلار كۆل قىلغۇسى بۇ فاشىستلارنى!
(بوۋاي پۈتۈن كۈچى بىلەن بېشىنى كوتىرىشكە تىرىشىدۇ.
ئالۋاستىلار ئوفتىسىرى خائىننىڭ يەلكىسىگە قاققان هالدا كىرىپ
كېلىدۇ)

ئالۋاستىلار ئوفتىسېرى:
سەن يارايسەن، سەن بەكمۇ ياخشى، ياخشى،
زېرىكىشتىن خالاس قىلدىڭ، ئاچتىڭ كوڭلۈمنى.
نىسبەرنى دەركىن يەنە بۇ ئولگۈر بوۋاي،
سۇ سېپىپ باق، سەن هۇشىغا كەلتۈرگىن ئۇنى!
بىلىپ قالسۇن بوۋاي مېنىڭ قالتىسلىغىمنى،
ئەدەپلەيمەن، قېنى ئۇنىڭ نە بولۇر هالى!
كورۇپ ئىبرەت ئالسۇن ئۇندىن ئەھلى جامائەت،
بىلسۇن بىزنىڭ قولىمىزدا جۇڭگو ئىقبالى.
جۇڭگولۇقلار رەقىپ بىزگە، ئۆلكىمىزدىدۇر،
چاپماق، قىرماق ۋە كويدۇرمەك ئەركىمىزدىدۇر!

(ئالۋاستى ئەسكەرلىرى موماي بىلەن كىچىك ئوغلىنى ئې-
لىپ كىرىپ، بىر بۇلۇڭغا قىستاپ قويىدۇ، خائىن بوۋاينىڭ يۈزد-
گە سۇ چاچىدۇ، بوۋاي هۇشىغا كېلىدۇ)

ئالۋاستىلار ئوفتىسېرى:
ئولگۈر قېرى، سەن قىزىڭنى تاپامسەن-يوقمۇ؟
ياكى يەنە سوز قايتۇرۇپ يانامسەن ماڭا؟

چەكسىز نەپرەت قوزغار پەقەت جىنايەتلىرىڭ،
ئاخىر بىر كۈن بولۇشىسەن كۈكۈم ۋە تالقان!
(بوۋاي خائىنغا قاراپ):
ئۈستىنىڭ كۈنى سەندىن ياخشى، ئەي يۈزسىز خائىن،
سەندىنمۇ پەس، رەزىل مەخلۇق بارمۇ دۇنيادا؟
سەن قەلبىڭنى ياۋۇز ياۋغا ساتقان مۇناپىق،
قۇيرۇغىڭنى شىپاڭلاتتىڭ جاللات ئالدىدا.
سەن ئىچسەن ئۆزگىلەردىن ئاشقان يۇندىنى،
بۇ قىلمىشىڭ ياخشى كۈنگە قويمايدۇ سېنى!

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:

قۇرۇق گەپنى ئازراق قىلسۇن ئېيتىڭلار ئاكا،
كوزلىرىنى ئويۇپ ئېلىپ بېرىڭلار ماڭا!

خائىن:

ۋالاقلىما، ئۆز مەيلىڭچە، ئەي قېرى كاززاپ،
كورۇپ باققىن قانداق ئىكەن دۇنيادا ئازاپ!

(ئالۋاستى ئەسكەرلىرى بوۋاينى سورەپ ئېلىپ چىقىپ كېتىدۇ، بوۋاي ئۇلارنى غەزەپ بىلەن تىللايدۇ. موماي كىچىك ئوغلىنى يېتىلىگەن پېتى ئالۋاستىلار ئوفىتسېرىغا ئېتىلىدۇ، ئالۋاستى ئەسكەرلەر ئۇنى توسۇۋالىدۇ، موماي بىر ئالۋاستى ئەسكەرنى يىقىتىۋېتىپ، ئالۋاستىلار ئوفىتسېرىنىڭ ئالدىغا ئېتىلىپ بارىدۇ، ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى ئۇنى تېپىپ يىقىتىۋېتىدۇ، موماي ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە ئېتىلىدۇ. ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى ئوق چىقىرىدۇ، موماي يىقىلىدۇ، كىچىك ئوغۇل مومايىنىڭ يېنىغا يۈگرۈپ بارىدۇ، ئالۋاستى ئەسكەرلەر ئۇنى تۇتۇۋېلىپ، مومايىنىڭ يېنىدىن چەتكە تارتىدۇ)

ماڭدى ئۇلار ئازاتلىقنىڭ داغدام يولىغا،
ھەر بىر سەپتە قانات يايدى شانلىق بىر يۈرۈش.
مۇقەددەس بۇرچ بولدى بۇگۈن جۇڭگو خەلقىغە
مەملىكەتنى قوغداپ قىلىش، ۋەتەننى سۆيۈش.
ئۇلۇم ئەلا بىزگە ۋەتەنسىز، قۇل بوپ ياشاشتىن،
جۇڭگو خەلقى سەندەكلەرگە ئەگمەس مەڭگۇ باش.
جاللات، سىنىڭ مۇددىيىڭ ئاشماس ئەمەلگە،
سەن پاشىغا ئارزۇ تېخى جۇڭگونى غاجاش!

(بوۋاي ئالۋاستىلار ئوفىتسېرىغا قاراپ ئېتىلدۇ، ئۇنى ئالۋاستى ئەسكەرلەر تۇتۇۋالدۇ، ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى چوچىگەن ھالدا كەينىگە چېكىنىپ، تاپانچىسىنى چىقىرىدۇ)

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:

ئوڭاي شۇنداق، تونۇش سوزنى ئېغىزغا ئېلىش،
كورۇنمەيدۇ سەندە قىلچە قورقۇش، ئەيمىنىش!
سەن بىلەن ئوق پاراڭلاشسا ياخشى بولغۇدەك،
يۈرۈپتىمەن مەن باياتىن بىكار گەپ سېتىپ.
كېلىڭلار، بۇ ئالدامچىنى ئېلىپ چىقىڭلار،
ئويۇپ ئېلىپ كوزلىرىنى، ئېتىپ تاشلاڭلار!

بوۋاي:

ئېختىيارىڭ، مەيلى مېنى ئولتۇرسەڭ ئولتۇر!
بىلىپ قويكى، ئارقامدا بار مىليون قېرىنداش.
بېسىپ ئۇلار قۇربانلارنىڭ قان ئىزلىرىنى،
ئالار سەندىن بىر كۇن چوقۇم ھەققانى قىساس!
سەنلەر يۇتۇپ كېتەلمەيسەن ھەرگىز دۇنيانى،
جۇڭگولۇقنىڭ چەڭلەر بويلاپ ماڭغىنى ماڭغان.

بىز جۇڭگودا يۇرەلەيمىز ئەركىن، بىمالال.
كىمكى بىزگە قارشى تۇرسا بولىدۇ ۋەيران،
مال-مۈلكىدىن جۇدا بولۇپ قالار دەرتلەرگە
قۇرۇتىمىز بىز ئۇلارنىڭ ئۇرۇق-پۇشتىنى،
ئۇنداق ئوڭاي ئالدانمايمىز يالغان گەپلەرگە.
قارا ئەنە، بەدىنىڭدىن قانلار ئاقىدۇ،
ھېچ شەپقەتسىز ئويۇپ ئالدۇق سىڭا كوزۇڭنى.
قارشىلىشىپ كوردۇڭ بىزدىن نىمە ياخشىلىق،
تېپىپ بەرسەڭ خوپ ئەمەسمۇ ماڭا قىزىڭنى!
تەلشۈمنى ئورۇنلىغىن لازىم بولسا جان،
بولساڭ جاھىل، يوق قىلىمەن تامام ئوزۇڭنى!

بوۋاي:

مەندە بارى پەقەت نەپرەت، قىزىم يوق مېنىڭ،
سەنلەر ئادەم ئەمەس، بەلكى ۋەھشى قاۋانلار،
سەنلەر ھىسسىز، قارا يۇرەك، شەپقەتسىز زالىم،
سەنلەر ئادەم تالايدىغان يىرتقۇچ ھايۋانلار.
ۋەھشىلىگىڭ ئەگدۇرەلمەس بىزنى ھەرگىز باش،
بىز چىدايمىز، كەلگەندىمۇ قانچە زور ئاپەت.
"لوگوچياۋ"نىڭ توپ ئوقلىرى ئويغاتتى بىزنى،
غەزەپ ئوتى ياندى دىلدا، پۈتتى بۇ تاقەت.
جاللات، مۇشۇ پەيتتە مېنى ئولتۇرەلەيسەن،
يېڭەلمەيسەن جۇڭگولۇقنىڭ جاسارىتىنى،
كوتىرىلگەن تومۇر مۇشتلار قايتۇرۇلمايدۇ،
جۇڭگو خەلقى بولدى تاغدەك مەزمۇت ئىتتىپاق،
بۇ زىمىندە ياتقان تاغلار ئاغدۇرۇلمايدۇ.
يوق قىلىشقا مەھكۇملۇقنىڭ ئاسارىتىنى،
ئەرك ئىزلەپ، كەلدى ئۇلار ئۇلۇغ نىيەتكە.

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:

ھە، بۇلارنىڭ ھەممىسىلا قارشىلاشماقتا،
ئەمما سىلەر بولۇسىلەر بىكار ئاۋارە.
جەھەننەمگە ئەۋەتىڭلار بۇ شۇمتەكنىمۇ،
پۇتلىرىدىن تارتىپ، يېرتىپ قىلىڭلار پارە!
ئۆلتۈرۈڭلار ئۇ بوۋايغا ئېنىق كۆرسىتىپ،
قارشىلىقنىڭ ئازاۋىنى باقسۇن ئۇ تېتىپ!

(ئىككى ئالۋاستى ئەسكەر بالىنىڭ ئىككى پۇتىدىن تۇتۇ-قىنىچە ئۇنى سىرتقا ئېلىپ ماڭىدۇ، بالا ۋاقىراپ يىغلايدۇ. كۆك-رىكىدىن قان ئېقىۋاتقان موماي بېشىنى كۆتىرىپ بالىغا قارايدۇ. ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى ئۇنىڭغا قارىتىپ يەنە ئوق چىقىرىدۇ. تاش-قىرىدىن بالىنىڭ ئېچىنىشلىق ۋاقىرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. ئالۋاس-تىلار ئوفىتسىرى ھاكاۋۇرلۇق بىلەن ئۇياقتىن-بۇياققا يۈرۈشكە باشلايدۇ. ئالۋاستى ئەسكەرلەر بوۋاينى ئېلىپ كىرىدۇ. ئۇنىڭ بىر كۆزى ئويۇۋېتىلگەن، پۈتۈن بەدىنى قانغا بويالغان. ئۇ، يەر-دە ياتقان مومايغا قاراپ، ساق قالغان كۆزىنى يۇمىدۇ)

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:

قانداق بوۋاي، تاپتىڭمۇ سەن ئەمدى قانائەت؟
بۇ جازانى سېتىۋالسۇن دەپتۇ كىم سېنى؟
بىلىپ قويغىن، بىزگە رەقىپ بولالماس ھېچكىم،
رەقىپ بولسا، زادى تىرىك قويمايمىز ئۇنى.
قىلچە شەپقەت كۆرسەتمەيمىز بىز ئۇنداقلارغا،
ئوق، زەمبىرەك، زەھەرلىك گاز بىزگىدۇر قورال!
پۈتۈن دۇنيا تىترەپ تۇرۇپ ئەگسۇن بىزگە باش،
ئاسىيادا توسالمايدۇ ھېچكىممۇ بىزنى،

ئەمدىكى ئىش بۇ ئەترەتنى قورالللاندۇرۇش،
قانداق قىلساق قورالللارنى تاپىمىز ئىزلەپ؟
بۇ قىيىن ئىش، ئويلا ـ ئويلا قاتتى بۇ بېشىم،
بەكمۇ تىت ـ تىت بولدۇم ئويلاپ تاپالماي ئامال.
چارە قىلغان بولار ئىدى بولسا جاۋمەڭشىڭ،
تېپىپ بەرگەن بولار ئىدى بىزگە ئۇ قورال.

لى يافېن (كىرىدۇ):
ئايال پارتىزانلار ئېلىپ بارماقتا مەشق،
نىزاملارنى ئىگەللىدى ھەممىسى چاققان.
ھەركەتلىرى بولدى پىششىق ۋە ماھىرانە،
قورال بولۇپ قالدى پەقەت بىزنى ساقلاتقان.

يۈلەن:
ئالدىرىما، دوستۇم، چوقۇم تاپىمىز ئامال،
شۇ دەم مېنىڭ كۆڭلۈمدىمۇ ئاشۇ بىر خىيال.

لى يافېن:
ھىلىراقتا تەكلىپ قىلدى مېنى بىر ئايال،
مېھمان قىلماقچىمۇ ياكى باشقا بىر خىيال؟

يۈلەن:
مەيلى بارغىن، ئەمما يولدا قىلغىن ئېھتىيات،
خائىنلارنىڭ قىلتىقىغا قالما يولۇقۇپ.
يارىلاندى قولۇم يولدا، قايتار چېغىمدا
قايسى كۈنى مەن، يېغىنني تۈگىتىپ بولۇپ،
كېچە ئىدى ئەتراپ جىمجىت، ھىچ بىر تېۋىش يوق،
تۇيۇقسىزدىن بىرۇ ماڭا قاراپ ئاتتى ئوق.

لى يافېن:
ماقۇل، يولدا بولىمەن ھوشيار.
(لى يافېن چىقىپ كېتىدۇ، يۈلەن يېزىشنى داۋاملاشتۇرىدۇ،
دەم كىتاپنى ۋاراقلاپ كوز تاشلايدۇ. بۇ چاغدا جاۋ مىڭشىڭ

ئازاتلىقنىڭ ئۇركەشلىگەن بۇ دولقۇنلىرى
سەن ياۋلارنى كومگۇسىدۇر قارا لەھەتكە!
قەھرىمان ئەل قارشىسىدا سەنلەر بىر چاشقان،
دۇنيا بويلاپ يامرىماقتا كۇلكە ھەر ياققا.
جاھانگىرلار ۋە فاشىستلار ئۇلۇمگە مەھكۇم،
سەن جاللاتلار ئاللىقاچان پاتتىڭ پاتقاققا.
نىجاتلىق يوق، بۇ پاتقاققا پاتقىنىڭ پاتقان،
ھەممە يەردە ئۇلۇغ يالقۇن، ھەممە كۇرەشتە.
ھەممە يەردە قىزىلماقتا سەنلەر ئۇچۇن گور،
چوقۇم يەكسان بولۇشسەن بۇ زور تەۋرەشتە!

(يىراقتىن ھۇجۇمغا ئۇتۇش سىگنالى ياڭرايدۇ، «پىدايى قەھرىمانلار مارشى» كوتىرىلىدۇ، ياپون ئالۋاستىلىرى ئوغرى كوزلىرىنى چەكچەيتىشىپ، قورققىنىدىن تەرەپ-تەرەپكە قاراپ قىچىشىدۇ.)

پەردە چۇشىدۇ

ئىككىنچى پەردە

(يىزا، ئوي، كىچە. يۇلەن روشەن يىنىپ تۇرغان چىراق نۇرى ئاستىدا، جوزىنىڭ يىنىدا ئولتۇرىدۇ، ئۇنىڭ بىر قولى يارىلانغان بولۇپ، كوكرىگىدە ئىسىلىپ تۇرىدۇ. ئالدىدا كىتاپ ۋە قەغەزلەر قويۇلغان. يۇلەن ئويلىنىدۇ، يازىدۇ.)

يۇلەن:
ئاياللاردىن پارتىزانلار ئەترىدى قۇردۇق،
ئىنتىزاملىق بىر قوشۇننى چىقتۇق تەربىيلەپ.

يۇلەن:

زەمبىرەكلەر بولسۇن مەيلى قانچە قۇدرەتلىك،
ئوق يامغۇرى بولسۇن قانچە شىددەتلىك ۋە زىچ،
مەيلى ئوقلار كىلىپ تەگسۇن مىنىڭ كوكسۇمگە،
پەقەت ئالغا باسمەنكى، چىكىنمەيمەن ھىچ!

جاۋ مىڭشىڭ:

يۇلەن:

چىكىنمەيمىز ھەرگىز ئارقىغا،
ئالغا قاراپ ماڭىمىز ھامان.
تەقدىم قىلىپ بار كۇچىمىزنى،
يوق قىلىمىز دۇشمەننى تامام!

جاۋ مىڭشىڭ:

خوپ يارايسەن، بولدۇم، سەندىن بەكمۇ خوشال،
ساڭا ئوخشاش بولسۇن قەتئى مىليونلاپ ئايال.
ھەممە كىشى بولسا تۇتاش پولات ئىستىھكام،
غالىبىيەت بىزگە مەنسۇپ بولىدۇ ھامان.
كىلىپ قالدىڭ بۇ يىزىغا، يۇلەن، سەن قانداق،
ئوز يۇرتۇڭدىن چىقىپ كەتتىڭ قانداق ئايرىلىپ؟
كەچمىشىڭنى سوزلەپ بەرگىن ماڭا بىرمۇ-بىر،
ئەل-يۇرتۇڭنىڭ ئەھۋالىنى قالاي مەن بىلىپ.

يۇلەن:

دۇشمەن قەدەم بىسىپ بىزنىڭ يۇرتىمىزغىمۇ،
بولدى قىرغىن، ئولتۇرۇلدى سانسىز قىرىنداش.
قاچتۇق خوشنىمىزنىڭ قىزى لى يافىن بىلەن،
خەتەر ئارا ئىلىپ چىقتۇق يۇرتىمىزدىن باش.
قاتنىشىشقا بەل باغلىدۇق پارتىزانلارغا،
ياۋغا قارشى مۇقەددەس جەڭ چىللىدى بىزنى.

پۈتىنىڭ ئۇچى بىلەن دەسسەپ كىرىپ، ئاستاغىنا ئۇنىڭ كەينى-
گە ئوتتۇۋالىدۇ. يۇلەن ئۇنى سەزمەيدۇ، ئۇ كىتاپنى يېپىپ، چوڭ-
قۇر ئويغا چوكىدۇ، مۇزىكا ئاۋازى.)

جاۋ مىڭشىڭ:

سېنىڭ نەزەر تاشلىشىڭدا بىر ئوتكۇرلۇك بار،
چىرايىڭدىن تۇر ياغىدۇ تارام ۋە تارام.
دۇشمەنلەرگە ئېيتىلغان ئوق بولدى سوزلىرىڭ،
قايسى ئىش، قىز، سېنى مۇنچە قىلدى بىارام؟

يۇلەن:

كورۇپ تۇرسام دۇشمەنلەرنىڭ ياۋۇزلىغىنى،
مېنىڭ قەلبىم قانداق قىلىپ بولالايدۇ جىم؟
مەن سۆيىمەن ئازات، ئەركىن ئۇ كەلگۈسىنى،
ھاياتىمنى ۋەتىنىمگە قىلىمەن تەقدىم!

جاۋ مىڭشىڭ:

بارالامسەن فرونتقا سەن مەن بىلەن بىللە،
بولالامسەن ياۋغا قارشى سەپنىڭ ئالدىدا؟
ھولۇقماستىن ھەم قورقماستىن، باتۇرلۇق بىلەن
قىرالامسەن دۇشمەنلەرنى جەڭ مەيدانىدا؟

يۇلەن:

ئايرىماستىن ئەر ۋە ئايال، ياش ھەم قېرى دەپ،
ئاتلىنىشى لازىم ھەركىم چېلىش ئورنىغا.
ھايات-مامات، ئولۇم-كورۇم دۇچ كەلگەن بۇ پەيت،
ئېتىلىشى لازىم ھەركىم كورەش قوينىغا!

جاۋ مىڭشىڭ:

ئوقلار يامغۇر بولۇپ ياغار جەڭ مەيدانىدا،
سىنارەدلەر پارتلايدۇ گۇلدۇرمامىدەك.
زەھەرلىك گاز بىللە ئېلىپ يۇرەر ئولۇمنى،
سەن ئىلگىرىلەپ بارالامسەن بىز بىلەن بىردەك؟

يۈلەن:

بېغىشلىدىم هاياتىمنى ئۈتلۈق كۈرەشكە،
مەن خالايمەن كۈرەش ئارا ئۈچماقنى راۋان.
چېكىنمەيمەن، باتۇرانە باسمەن ئالغا،
بەردىم قەسەم تەنتەنىلىك مەن ئاللىقاچان.
كۆڭلۈم مېنىڭ تىنجىمايدۇ قورال بولمىسا،
بۇ ئىش بىلەن بولۇپ قالدى پۈتۈن ئەس-يادىم.
سېنىڭ سوزۈڭ چىراق بولۇپ يورۇتتى دىلنى،
دېمەك، جەڭدىن كېلىدىكەن مېنىڭ قورالىم.

جاۋمىڭشىڭ:

هەي، سەن چىچەن، قەدىرلىك قىز، جەڭگىۋار سەپداش،
سەن، سەن كۈرەش يەللىرىنىڭ ئۈنلۈك بۇلبۇلى.
مەن كۆڭلۈمدە ساڭا مەڭگۈ بەخت تىلەيمەن،
يېقىن هەمرا قىلسۇن بىزنى بۇ كۈرەش يولى!

يۈلەن:

مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايمىز بىز كۈرەش بىلەن،
بەخت ئۇسۇش ئۈمىدىنى جەڭگە باغلايدۇ.
دۈشمەنلەرنى قىرايلى بىز جەڭ مەيدانىدا،
جەڭ ئوتلىرى بىزنى قەيسەر قىلىپ تاۋلايدۇ.

جاۋمىڭشىڭ:

بىز جەڭلەردە مەزلۇملارغا بولايلى ئۈلگە،
هەر قاياقتا كوتىرىلسۇن ئەرك دولقۇنى.
قوغلايلى بىز بۇ زېمىندىن باسقۇنچىلارنى،
جاهان بويلاپ قايناق جەڭنىڭ ياڭرىسۇن ئۈنى!

يۈلەن:

قۇرۇپ چىقىش يېپ-يېڭى جوڭگو
بىزگە ئورتاق غايە هەر قاچان.

بىر ئامسۇي يىغىن ئاچتۇق تۈنۈگۈن كېچە،
تەشۋىق قىلدۇق ئۇرۇشتىكى ۋەزىپىمىزنى.
يىغىن تۈگەپ ئويناپ چىقتۇق يەنە تىياتىر،
قىزلار ياخشى ئويناپ چىقتى يىغلاپ ۋە كۈلۈپ.
ئويۇنىمىز ئۇ سورۇندا چوڭ رول ئوينىدى،
كۆپلەر توكتى كۆز ياشلىرى ئويۇننى كۆرۈپ.
تەلەپ قىلدى قاتنىشىشنى پارتىزانلارغا،
قىز-ئاياللار تەشكىللىنىپ ئۇيۇشتى دەرھال.
لېكىن، ئۇرۇش قىلىپ بولماس قۇرۇق قول بىلەن،
ياۋنى قانداق يوقىتىمىز بولمىسا قورال؟
جاۋ مىڭشىڭ:

باتۇر جەڭچى بولسا قورال بولماي قالمايدۇ،
قورال تۇرغۇن، بۇ قورالنى دۈشمەن ساقلايدۇ.
قوراللانسۇن ئاياللارمۇ، چۈنكى دۈشمەنلەر
ئايال بولغانلىغى ئۈچۈن ئىچ ئاغرىتمايدۇ.
ھەممە يەردە باسقۇنچىلىق قىلماقتا ئۇلار،
سانسىز ئايال ئەرلىرىدىن قىلىندى جۇدا.
ئائىلىسىز قالدى قانچە-قانچە كىشىلەر،
كۈن كۆرمەكتە ئاچارچىلىق ۋە سەرسانلىقتا...
ئاياللارمۇ بولسۇن چوقۇم تولۇق سەپەرۋەر،
كۆتەر جەڭدە قۇربانلارنىڭ شانلىق ئىزلىرى.
بار ئۇلاردا ۋەتەن قوغداش مەجبۇرىيىتى،
بىز ھەممىمىز ئەجداتلارنىڭ ئوغۇل-قىزلىرى.
جەڭلەر ئارا قەيسەر جەڭچى بولۇپ يېتىلىپ،
ئورۇنلىسۇن ئاياللارمۇ بۇ ۋەزىپىنى.
ماھىرانە مەرگەنلەردىن بولسۇن ئۇلارمۇ،
يانغان دىللار بولسۇن ياۋغا ئۆلۈم يالقۇنى.

يۇلەن:

قورال بولسا، بولماس ئىدى بىزدە قىلچە غەم،
ۋەتەن ئۈچۈن قىزىتاتتۇق جەڭلەرنى راسا.
قانچە ھۇزۇر، بەختلىك ئىش ياۋنى نەيزىلەش،
باتۇر جەڭچى دۈشمەنلەرنى قورقىتار تازا!
قول قوشتۇرۇپ ئولسە دەيدۇ دۈشمەنلەر بىزنى،
ئەمما ياۋنى يوق قىلمىز بىزمۇ بىر-بىرلەپ.
ئۇخلاي ئەمدى، بەرمەي قولدىن ئارام پەيتىنى،
قايناق كۈرەش كۈتەر مېنى يەنە ئەرتىلەپ.

(يۇلەن كارۋاتقا چىقىپ ياتىدۇ. بۇ چاغدا ئۇيگە ئوغرىلىقچە خائىن كىرىپ كېلىدۇ)

خائىن (ئۈنلۈك چاقىرىدۇ):

ياخشى قىز! ياخشى قىز!

يۇلەن (چوچۇپ ئويغىنىدۇ):

سەن كىم؟ جاۋاپ بەرگىن تېز!

خائىن:

سالام ساڭا، ئەي ياخشى قىزچاق،
ئەھۋالىڭ قانداق؟

يۇلەن:

سەن كىم؟ سېنى تونۇيالمىدىم،
ھېچ يەردە ھەم كورمىگەن ئىدىم...

خائىن:

شۇنداق!
تونۇشمايمىز، بەلكى سەن بىلەن،
كارۋاتتىن چۈش، ماڭغىن مەن بىلەن!

قىلىمىز ۋەتەننى باي ۋە قۇدرەتلىك،
جەڭلەر ئارا بەرگەندىمۇ جان.

جاۋمىڭشىڭ:

خەير - خوش، قەدىرلىك سەپداش!
مەن كېتىمەن جەڭلەر ئارا ياۋنى قوغلاشقا.
كوپ ئوتمەستىن قوراللارنى ئېلىپ كېلىمىز،
دۇشمەن مەجبۇر بولار جەڭدە قورال تاشلاشقا.
سەن پارلىغان يورۇق يۇلتۇز جەڭ مەيدانىدا،
بوران - چاپقۇن يېڭەلمەيدۇ سەن سىڭلىمىزنى.
باتۇرانە باسقىن ئالغا، قەددىڭنى كوتەر،
ئەڭ ئاخىرقى زور غەلىبە كۇتمەكتە بىزنى.
توختىمايمىز غەلىبىگە ئېرىشمىگىچە،
يارىلىدۇ غەلىبە قىزىل قانلىرىمىزدىن.
قورقۇنچاقلىق ھەم ئاجىزلىق ھالاكەت دېمەك،
ۋەتەن ھايات ئۇمىدىنى كۇتىدۇ بىزدىن.
خەير - خوش، قەدىرلىك سەپداش!
تىلەيمەن ئۇتتۇق،
بولغىن سەن قۇتلۇق!

(ئىككىيلەن قول بېرىشىپ خوشلىشىدۇ، جاۋمىڭشىڭ چىقىپ كېتىدۇ)

يۇلەن:

خەير - خوش، ئاق يول تىلەيمەن،
ئىشلىرىڭىز بولسۇن ئوڭۇشلۇق!

(يۇلەن دەرىزە ئالدىغا كېلىدۇ، دەم ئۇزۇلۇپ، دەم داۋاملىشىپ مىلتىق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ)

خائىن (خىرىلداپ كۈلۈپ):
ئاخىر ئىزلەپ تاپتۇق ـ تە سېنى!
ئالۋاستىلار لىيەنجاڭى:
ھە، يارايدۇ، خوپ ئۇگۇشلۇق پۈتتۈردۇق ئىشنى،
بۈگۈن كېچە مۇشۇ ئۇيدە قويۇڭلار مېنى.
تەقدىم قىلاي چوڭ باشلىقىقا مەن ئەتە ئۇنى،
باشلىقىمۇ كورۇپ باقسۇن ئۇنىڭ بەھرىنى.
(ئالۋاستىلار لىيەنجاڭى يۇلەنگە قارايدۇ)
كەچلىك تاماق ھازىرلىغىن سەن بىزگە پاتراق
ھەم تاپقىن ھاراق!
يۇلەن:
ماقۇل، مەن باراي!

(يۇلەن چاپىنىنى كىيىپ تاشقىرىغا قاراپ ماڭماقچى بولىدۇ)

ئالۋاستىلار لىيەنجاڭى:
ياق، سەن توختا، ئۇ بېرىپ كەلسۇن!
ئىككىمىزگە خالى قالسۇن بىردەم بۇ ساراي.

(خائىن ئالدىراپ چىقىپ كېتىدۇ، ئالۋاستىلار لىيەنجاڭى يۇـ
لەنگە سۇركىلىپ كېلىدۇ):
سەن بۇ ياققا كەلدىڭ نىمىشقا؟
بىزگە قارشى تۇرۇپ يۇرتنى تاشلاش كېرەكمۇ!
كەلگىن بېرى، يەتكۇزمەيمىز ساڭا ھېچ زەخمەت،
بىز ياپونلار ياقتۇرىمىز قىزلارنى بەكمۇ؟

(خائىن تاشقىرىدىن تاماق ۋە سەي ئېلىپ كىرىدۇ، بىر
ئالۋاستىلار ئەسكىرى پاتېفۇن ئېلىپ كىرىدۇ، "قوزغال، قۇل بوـ

يولەن:

هە، نىمىشقا، نىمە ئىش بىلەن؟
مېنى نەگە دەۋەت قىلىسەن؟!
(يولەن هولۇقۇپ كەينىگە داجىيدۇ)

خائىن:

بىر يېزىلىق بولىمەن ئەسلى سەن بىلەن،
پارتىزانلار بىلەن بىللە كەلدىم بۇ يەرگە.
خارابىلىق بولدى ئۇندا ئۆي، باغۇ-ۋاران،
يۇرتىمىزغا بولۇۋالدى دۇشمەنلەر ئىگە.
تاغ ئىچىگە كىرىپ كەتتى ھەممە يۇرتداشلار،
ئالۋاستىلارغا قارشى كوتەردى قورال.
بۇ يېزىغا كېلىپ قالدۇق دۇشمەننى قوغلاپ،
مەن ئارىلاپ يۇرتداشلاردىن سورىدىم ئەھۋال.
ئاتا-ئاناڭمۇ بىز بىلەن بىللە كېلىشتى،
ئېيتقان ئىدى ماڭا سېنى تېپىپ بېرىشنى.

يولەن: (ئويلىنىپ، كوزلىرىنى مىدىرلىتىدۇ)
ياق، بۇ مۇمكىن ئەمەس.
ئۇلارنىڭ بۇ يىراق يەرگە كېلەلىشى تەس!

(يولەن ئويلىنىپ، خائىننىڭ چىرايىدىكى ئۆزگىرىشلەرگە نەزەر سالىدۇ)

ھازىر ۋاقتى ئەمەس، مېنىڭ كەلمەكتە ئۇيقۇم،
ئېيتىپ بارغىن، ئەتە بېرىپ يوقلايمەن چوقۇم!

(يولەن ئاستا كېلىپ ئورۇندۇققا ئولتۇرىدۇ. خائىن دەرەزىنىڭ سىرتىغا قاراپ كوز ئىشارىسى قىلىدۇ، ئالۋاستىلار لىيەنجاڭنى كىرىپ كېلىدۇ)

مەملىكەتتە ئۇركەشلىسۇن ئەرك دولقۇنى،
كۆرەش كۈچى بىلەن تولسۇن پۈتۈن جىسمىمىز!
باسايلى ئالغا،
يانماي ئارقىغا!
دۈشمەنلەرگە بېرەيلى بىز قاقشاتقۇچ زەربە،
ئىشقا ئاشار بىزنىڭ شانلىق غايىمىز شەكسىز.
چوقۇم قۇرۇپ چىقالايمىز يېپ-يېڭى جۇڭگو،
هايات بەخت ھەم شاتلىققا چۆمۈلەر چەكسىز!

پەردە چۈشىدۇ.

ئۈچىنچى پەردە

ئۇرۇش مەيدانى، سەھنىنىڭ ئوڭ تەرىپى ئاكوپ. تۈن، ئاي غۇۋا نۇر چېچىپ تۇرىدۇ. يىراقتىن دەم داۋاملىشىپ، دەم ئۈزۈلۈپ ئوق ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ، ئالۋاستى ئەسكەرلەر مىلتىقلىرىنى بېشىغا قويۇپ، ئۇيەر-بۇيەردە چېچىلىپ يېتىشىدۇ.

ياپون ئەسكىرى—A:

بۇرادەرلەر، قاراڭلار، چىقتى تولۇن ئاي،
ئاي شولىسى سالقىن تۈندە ئۈزەر مۇلايىم.
تۈنىنىڭ سىرلىق جىمجىتلىغى قىلدى دىلنى مەس،
ئويدە قالغان يېقىنلارغا كەتتى خىيالىم.
ئۇقالمىدىم كۈنى قانداق ئىكىن ئۇلارنىڭ؟
خىيال قىينار مېنى، كوڭلۇم ئەنسىز شۇ تاپتا.
يۈرىگىمنى تاتىلايدۇ يۇرت سېغىنىشى،
تۇققانلىرىم ئورتەنمەكتە ئۇندا ئازاپتا.

لۇشنى خالىمىغانلار......» دىگەن ناخشا كوتىرىلىدۇ. ئالۋاستىلار لىيەنجاڭى ئۇنى ئاڭلاپ، قورقىنىدىن كەينىگە داجىپ كېتىدۇ، ئۇ پاتىپقۇندىن پىلاستىنكىنى ئېلىپ، يەرگە ئۇرۇپ پارچە-پارچە قىلىۋېتىدۇ. يۇلەن يېنىدىن زەھەرلىك دورا ئېلىپ رومكىدىكى هاراققا سالىدۇ. ئالۋاستىلار لىيەنجاڭى هاراقنى ئىچىپ يىقىلغاندىن كېيىن، يۇلەن ئۇنىڭ قورالىنى ئېلىۋېلىپ، ئالۋاستى ئەسكەرلەرنى ئېتىپ ئۆلتۈرىدۇ، خائىن ئوق ئاۋازى چىقىشى بىلەن تەڭلا قېچىپ چىقىپ كېتىدۇ، يۇلەن چاچلىرىنى تۈگۈپ، ئالۋاستىلار لىيەنجاڭىنىڭ كىيىمىنى كىيىۋالىدۇ. سۇبھى ۋاقتى بولۇپ، تاڭ نۇرى يامرايدۇ)

يۇلەن:

ئەمدى مانا ئىگە بولدۇم قورالغا،
كېچىكمەستىن ئاتلىنىمەن ئالدىنقى سەپكە.
ياپونلارنى ئېلىمىزدىن قوغلاپ چىقىرىپ،
ئېرىشىمىز غەلىبىگە، ئۇچمەس شەرەپكە!

(ئۇ دەرىزىنىڭ سىرتىغا قاراپ دەرھال موكۇنىدۇ.)

ياخشى بولدى! كەلدى لى يافېن!
مېنى كورسە قانداقسىگە ئالار ئىكەن تىن؟

(لى يافېن يۇلەنىنىڭ قىياپىتىنى كورۇپ، قورقىنىدىن كەينىگە داجىيدۇ، يۇلەن قاھ-قاھلاپ كۇلىدۇ.)

يۇلەن:

قورقماس يۇرەك بولۇپ گاڭدەك تاۋلىنايلى بىز،
تاڭلار بويلاپ باتۇرانە ئىلگىرىلەيلى بىز.

ئىشچىلارنى غەرق قىلدى قان دېڭىزىغا.
ئاھ، بۇرادەر، ئۇلار بىلەن بىر بولالمىدىم،
بېرەلمىدىم يېقىنلارغا ھېچقانداق ياردەم.
ئاتا ـ ئانام قىيىن چاغدا ئۇقۇتۇپ مېنى،
قىلغان ئىدى مۇشكۇل ھايات يولىدا ئادەم.
مۇستەملىكە ئۇرۇشىنى قىلدۇق نېمىشقا؟
نېمە ئۇچۇن بۇ جۇڭگونى قىلىمىز بوزەك؟
بۇ يول بىلەن كېتىۋەرسەك بولمايدۇ ئەمدى،
جىنايەتلىك بۇ يوللارغا قويايلى بىر چەك!
چۈشەندىڭمۇ بۇ سوزۈمنى، ئەزىز بۇرادەر،
بولماس ئەمدى يەنە شۇنداق گاڭگىراپ يۈرسەك!

ياپون ئەسكىرى—B:

بۇرادىرىم، بەكمۇ توغرا سوزلىرىڭ سېنىڭ!
مەن پۈتۈنلەي قوشۇلىمەن قاراشلىرىڭغا.
ئامال تېپىپ قۇتۇلايلى بۇيۇنتۇرۇقتىن،
زالىملارنى بەربات قىلىپ باسايلى ئالغا!

ياپون ئەسكىرى—A:

ئېرىشىمىز بىرمۇ چوقۇم يورۇق ئىقبالغا!
(ياپون ئەسكەرلىرى ئۇيقۇغا چوكىدۇ. سەھنىنى جىمجىتلىق قاپ-
لايدۇ، ياپون دۇيجاڭى كىرىپ كېلىدۇ)

ياپون دۇيجاڭى:

ئەسكەرلىرىم غەرق بولۇپتۇ ئۇيقۇ قوينىغا،
بۇلار سوغاق ئاكوپلاردا چەكمەكتە زەخمەت،
خىزمىتىمگە پايدىلىقتۇر ئۇلارنىڭ ھالى،
بۇ مەن ئۇچۇن تېپىلغۇسىز بىر ياخشى پۇرسەت.

(ئۇ ئويغا چوكىدۇ، توت ئەتراپىغا نەزەر تاشلاپ، يېنىدىكى ھەمراسىغا قارايدۇ):
ئۇخلىدىڭمۇ يە ئويغاقمۇسەن؟
ياتتىڭ نىمە خىياللار بىلەن؟

ياپون ئەسكىرى—B:

مەنمۇ ئەسلەپ قالدىم سەندەك ئۇسكەن يۇرتۇمنى،
قايغۇ-ھەسرەت يۇرىگىمنى تاشلىدى ئېزىپ.
ئاتا-ئانام قېرى ئىدى كۇنى قانداقكىن؟
بولۇپ قالدى چوقۇم ئۇلار ناسرات ۋە غېرىپ.

ياپون ئەسكىرى—A:

ماڭا ئېنىق بولۇپ قالدى ئەمدى ھەممە ئىش،
مەن بىلمەيمەن سېنىڭ ئويۇڭ شۇنداقمۇ، ئەمەس.
بارغانسېرى زالىملاشتى ھوكۇمىتىمىز،
تۇرمۇشىمىز ئوقۇبەتلىك، بولدى بەكمۇ تەس!
ئۇن ئالتىگە كىرمەي تۇرۇپ كوتەردىم مىلتىق،
مەجبۇرلاشتى ھەربى خىزمەت ئوتەشكە مېنى.
ئاتا-ئانام يۇرتىمىزدا قالدى پاناسىز،
كۇندىن-كۇنگە ئۇسالاشتى ئەھۋالى-كۇنى.
ئىشلىمەكتە زاۋۇتلاردا ئۇلار ئاچ قوساق،
ئېغىر كۇنلەر قېرىتماقتا يەنە ئۇلارنى.
خەلقىمىزدە ئايلانماقتا ھەسرەت نەپرەتكە،
ئىشچى خەلق كوتەرمەكتە كۇرەش بورانى.
دىر تىترىشىپ ۋەھىمىلىك باقتى زالىملار
ئېلىمىزنىڭ ئىش تاشلىغان ئوغول-قىزىغا.
قورال كۇچى بىلەن باستى ئىش تاشلاشلارنى،

ياپون ئەسكىرى—A:

بەكمۇ توغرا ۋەرەقىدە ئېيتىلغان گەپلەر،
بىر-بىرىنى قىرىشمىسۇن ئېزىلگۈچىلەر.
ھەق-ناھەقنى، ھەققەتنى يېتەيلى تونۇپ،
بىزلەر ئۇچۇن بۇ ئۇرۇشتىن نىمە نەپ كېلەر؟
جىنايەتلىك ئىستلارغا قارشى تۇرايلى،
كېرەك بىزگە ئەركىنلىك ۋە بەختلىك تۇرمۇش.
قارىتايلى مىلتىقلارنى دۈشمىنىمىزگە،
يوق قىلايلى ياۋۋزلارنى، پۈتسۇن بۇ ئۇرۇش!

(ئالۋاستىلار لىيەنجاڭى ياپون ئەسكىرى—Aغا قارىتىپ ئوق چەقارماقچى بولۇپ تۇرغىنىدا، ئۇزى باشقا بىر ياپون ئەسكىرى تەرىپىدىن ئېتىپ تاشلىنىدۇ. ئالۋاستى ئەسكەرلەر ۋاراڭ-چۇرۇڭ كوتىرىپ، ئاكوپتىن بوسۇپ چىقىدۇ. ئالۋاستىلار لەنجاڭىنى ئېتىپ ئولتۇرگەن ياپون ئەسكىرى ئۈنلۈك توۋلايدۇ):

زەربىمىزنى ئېتىپ كوردى بۇ ئەزگۈچىلەر،
ھەققانى ئوق ئېشىپ ئوتتى رەزىل كوكرەكنى،
بۇ كۆرەشكە ھەممەيلەننى قاتناشتۇرايلى،
ئۇرۇنلايلى ۋەرەقىدە يېزىلغان گەپنى!
باتۇر جۇڭگو قوشۇنىغا بولايلى تەسلىم،
زالىملارنى يوقىتايلى، بېرەيلى سوققا.
مەزلۇم خەلق ئۇيۇشايلى بولۇپ ئىتتىپاق،
كۆرەش بىلەن ئېرىشەيلى ئادىل ھوقۇققا!

ياپون ئەسكىرى—A:

يۇرۇڭلار، بۇرادەرلەر،
جىسمىمىزدىن يوقالسۇن بۇ نەپرەتلىك بەلگە!

(شەپكىسىدىن كۈن ئۇ بەلگىلىك كاكارىنى يۇلۇپ ئېلىپ، يەرگە تاشلايدۇ.)

ئېيتىپ كەلسەك، بىر جۇڭگوغا قىلدۇق تاجاۋۇز،
بۇ مىلىتارىزمىغا مەنسۇپ بولغان رەزىللىك.
ئادالەتسىز قىلمىش چوقۇم بولىدۇ مەغلۇپ،
تاجاۋۇزچى جىنايەتكار قالمايدۇ تىرىك.
جۇڭگولۇقنىڭ پاك پەرزەنتى باتۇر جاۋمىڭشىڭ
كۈرەشلەردە ۋەتىنىگە ياراتماقتا تاڭ.
بىر ھەقىقەت سوزنى ماڭا دىگەن ئىدى ئۇ:
ئەسكەرلەرنى قوزغاپ دەرھال قىلغىن قوزغىلاڭ.
قورقۇنچىم يوق، خەۋپ-خەتەرلىك بولسىمۇ بۇ ئىش،
ئۇلۇم شەرەپ، ھاقارەتلىك ياشاشتۇر يامان!
يەر يۈزىدە مەدھىيىلەيدۇ مىنى كىشىلەر،
مەن ئۇلارنىڭ دىللىرىدا ياشايمەن ھامان،
مەن بولىمەن بۇ كۈرەشتە قەيسەر، سەۋرىچان،
لازىم مىنىڭ سىر ساقلىشىم، ھودۇقماسلىغىم.
تارقىتاي مەن بۇ پۇرسەتتە ۋەرەقىلەرنى،
بۇ فاشىستلار قىلمىشىنى پاش قىلار چېغىم...

(ياپون دۇيجاڭى قويىندىن بىر باغلام تەشۋىقات ۋەرەقىسى چىقىرىپ، ئۇلارنى ئاكوپ بويلاپ چېچىپ ماڭىدۇ. ئۇ ئەتراپىنى بىر قۇر كۆزىتىپ كورۇپ، چىقىپ كېتىدۇ. بىر دەمدىن كېيىن ئوق ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ، ئالۋاستىلار لىيەنجاڭى ھودۇققان ھالدا كىرىپ كېلىدۇ، ھۇشتەك چېلىپ، ئالۋاستى ئەسكەرلەرنى ئويغىتىدۇ. ئۇ، ئەسكەرلەرگە قاراپ ئەسەبىلىك بىلەن ۋاقىرايدۇ: "ئوت ئاچ!" ئالۋاستى ئەسكەرلەر ئۇنىڭ بۇيرۇغىغا پەرۋامۇ قىلماي، ۋەرەقىلەرنى ئوقۇپ، ھورۇنلۇق بىلەن يېتىشىۋېرىدۇ. ئالۋاستىلار لىيەنجاڭىنىڭ ئەرۋايى ئۇچىدۇ، ئۇ ئەسكەرلەرنىڭ قولىدىن ۋەرەقىلەرنى تارتىۋېلىپ يىرتىپ تاشلايدۇ.)

(ئۇ پەس ئاۋاز بىلەن جاۋمىڭشىڭنى چاقىرىدۇ، ياپون ئەسكەرلىرىنىڭ ھەربىي كىيىمىنى كىيگەن جاۋمىڭشىڭ كىرىپ كە- لىدۇ)

ياپون دۆيجاڭى:

ئەي، مېنىڭ دوستۇم،
قاراپ باققىن، نىمە بوپتۇ مۇنۇ پىلانىم،
كوكرىگىدە تۇرغان خەنجەر مېنىڭ "ئىنئامىم".

جاۋمىڭشىڭ:

دوستۇم، ساڭا چۈشىنىشلىك، ساڭا مەلۇملۇق،
مەڭگۈ نۇرلار چاچار جاھان بويلاپ ھەقىقەت.
رەزىل دۈشمەن ئاقىۋەتتى شۇنداق بولىدۇ،
ئۇلار ئۈچۈن لايىق نەرسە خەنجەردۇر پەقەت.
قاتىللىقنىڭ ئۆمرى ئەمدى بارماس ئۇزاققا،
ھوكۇمرانلىق چاڭجياڭ ئەمەس مەڭگۈ ئاققىلى.
شىددەتلىك ئوت ھاسىل قىلدى چوڭ مۇھاسىرە،
ياۋۇزلارنى جەڭ ئوتىدا ئورتەپ ياققىلى.
مەزلۇم خەلق بولۇپ قەتئىي بىزنى ياقلىدى،
پۈتۈن كۈچى بىلەن بىزگە كورسەتتى مەدەت.
ئەمگەكچىلەر كۈچ - قۇدرىتى ياسىدى ئوركەش،
تەڭ كېلەلمەس ئەمدى ئاڭا ھېچقانداق قۇدرەت.
قارا دوستۇم، ياۋغا قارشى چىقتى مەزلۇملار،
قەھر - غەزەپ دولقۇنلىدى بولۇپ زىيادە.
مىليون خەلق تۇگدى مەھكەم مۇشتۇملىرىنى،
كۈرەشلەردە يېتىشتۇردى گاڭدەك ئىرادە.
جەڭ قىزىغان مەيدانلارغا ئوقتەك ئېتىلدى،
جەڭلەر ئارا دۈشمەنلەرنىڭ باغرىنى تىلدى.
جۇڭگو خەلقى ئەرك ئۈچۈن قىلغان كۈرەشلەر

ياپون ئەسكىرى—B:

بۇرادەرلەر، مىلتىقلارنى ئېسىڭلار تەتۈر،
كۆتەر بىزنى باتۇر جۇڭگو پارتىزانلىرى،
قاتنىشايلى بىزئۇلارنىڭ ئەترەتلىرىگە!

(ئوڭ تەرەپتىن "توغرا!" دىگەن ئاۋاز ئاڭلىنىدۇ. ياپون دۈيجاڭى ئالدىراش كىرىپ كېلىدۇ، تـوت ئەتراپقا نەزەر تاشلايدۇ، ئەسكەرلەر كورۈنمەيدۇ، ئۇ ئىنتايىن خوشال بولىدۇ. ئۇ، يەردە ياتقان ئالۋاستىلار لىيەنجاڭىنى كورىدۇ، يېنىدىن تەشۋىقات ۋەرەقىسى ئېلىپ، ئۇنى ئالـۋاسـتىلار لىيەنجاڭىنىڭ كوكرىگىگە خەنجەر بىلەن سانچىپ قويىدۇ)

ياپون دۈيجاڭى:

مانا شۇنداق خەنجەر لازىم رەزىل كوكرەككە،
نومۇسسىز ياۋ ھەق جازادىن قاچالماس ھامان.
قۇرۇتماقچى بولۇشتۇڭ سەن ئىنسان نەسلىنى،
مەزلۇملارنى قىرغىن قىلدىڭ، ئىچتىڭ قىزىل قان.
پۈرولېتارغا مەنسۇپ ئوزۇم، مىللىتىم ياپون،
مەن ئىنسانى ھوقۇقىمدىن قىلىنغان مەھرۇم.
ھاقارەتتە كۈن ئوتكۈزدۇم ئىتتىنمۇ بەتەر،
دىلىم چەكسىز يارا بولدى، كوردۇم كوپ زۇلۇم!
تىرىكتاپلار ياشاپ ئوتتى ھەشەمەتلىك، باي،
مېنىڭ قەلبىم پارە بولدى ئېغىر مېھنەتتە.
مەن مەكتەپتە ئوقالمىدىم بولسىمۇ مەكتەپ،
بۇلۇڭ - پۇشقاقلار ئىچىدە قالدىم كۇلپەتتە.
ئەركىن ھايات پۇرسەتلىرى يېقىنلاشماقتا،
كۈرەش بىزگە بېرەر ئەرك ۋە شاتلىق يەنە.
بىز جاللاتلار قەۋرىسىنى كولاۋاتىمىز،
ۋاقتى كەلدى، بىز ئۇلارنى قىلىمىز دەپنە!

(بوۋاي ئورەككە ئىتتىرىپ چۈشۈرۈلىدۇ، ئالۋاستى ئەسكەر-لەر ئورەككە توپا تاشلايدۇ، خائىن ئۆلارنىڭ قولىدىن گۈرجەكنى تالىشىپ ئېلىپ توپا كولايدۇ. يىراقتىن ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ)
ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:

نىمە ئەھۋال؟ قۇلاق سال، تىڭشا!

(خائىن ئوق تەرەپكە قاراپ مېڭىپ، ئولۇپ ياتقان ئالۋاس-تىلار ليەنجاڭىنى كورىدۇ، ئۇ تەمتىرەپ كېتىدۇ ۋە يۈگۈرگەن پېتى ئالۋاستىلار ئوفىتسېرىنىڭ يېنىغا كېلىپ دوكلات قىلىدۇ)
خائىن:

جاناپلىرى، لەنجاڭىمىز ياتىدۇ ئولۇك،
كوكرىگىدە خەنجەر، مۇزدەك قېتىپتۇ ئۆزى.
كىملەر ئىكەن؟ ئولتۇرۇپتۇ ئۇنى پاجەلىك،
شەرق ياققا يۈزلىنىپتۇ قاتىلنىڭ ئىزى.

ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:

— ھە! ھە!

(ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى ھودۇققىنىچە جەسەت تەرەپكە قا-راپ ماڭىدۇ، دۇربۇنىنى قولىغا ئېلىپ ئوق تەرەپنى كۈزىتىدۇ ۋە ۋاقىراپ كېتىدۇ)

چاپسان، چاپسان، چېلىڭلار سىگنال،
ئەسكەرلىرىم يىغىلسۇن دەرھال!

(كارناي چېلىنىدۇ، ئالۋاستى ئەسكەرلەر ئاكوپتىن سەكرەپ چىقىپ، سەھنىنى كېسىپ ئوتىدۇ. جەڭ شىددەتلىك تۈس ئالىدۇ. ئايروپىلانلار بومبا تاشلايدۇ. ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى ۋاقىراپ-جاقىراشقا باشلايدۇ، ئالۋاستى ئەسكەرلەر تەرەپ-تەرەپكە قاراپ قاچىدۇ. ئورەكنىڭ يېنىغا بىردانە تاپانچا چۈشۈپ قالىدۇ. بوۋاي ئورەكتىن كۈچ بىلەن ناھايىتى تەسلىكتە ئومىلەپ چىقىپ، سورۇلۇپ بارغىنىچە تاپانچىنى قولىغا ئالىدۇ. ئۇنى خائىن كورۇپ قا-

پۈتۈن دۇنيا خەلقىمۇ بولدى چاقىرىق.
ئىنسانىيەت ئىقبالىنى يورۇتتى ئۇلار،
ئازات تۇرمۇش ياراتقۇچى كۈرەش ئارقىلىق.
ھەقىقەتنى چۈشىنىپتۇ بۇ قېرىنداشلار،
ئىشىنىپتۇ جۇڭگولۇقنىڭ ھەق ئاۋازىغا.
توسقۇنلارنى ئېلىپ تاشلاپ ئۇلار يولىدىن،
دادىل قەدەم ئالدى ئەنە بىزنىڭ بازىغا.
(جاۋمىڭشىڭ چىقىپ كېتىدۇ. سەھنىنى جىمجىتلىق قاپلايـ
دۇ، چىراق نۇرى غۇۋالىشىدۇ، بوۋاي كىرىپ كېلىدۇ)
بوۋاي:
ئارزۇلىرىم ئۇلمەس مېنىڭ كومسەكمۇ يەرگە،
ئازاتلىققا بولغان ئىستەك يايار كەڭ قانات.
تۇرسامۇ مەن گور لېۋىدە، نادامىتىم يوق،
غەلىبىگە بولغان ئىشەنچ قىلار مېنى شات.
مەن ئۆلسەممۇ ۋاز كەچمەيمەن ئىستەكلىرىمدىن،
ئاشۇرىدۇ ئۇچمەنلىكنى توكۇلگەن قېنىم.
كوز يېشىنى توككۇچىلەر بىز ئەمەس ھەرگىز،
قارا، سېنىڭ لەشكەرلىرىڭ بولماقتا تەسلىم!
ئالۋاستىلار ئوفىتسېرى:
كورمىدىڭمۇ بۇ قەۋرىنى ئەي قېرى جادۇ،
ھازىر سېنى بۇ قەۋرىگە تىرىك كومىمىز.
ئاقىۋىتىڭ مۇشۇ بولدى قىلىپ ساختىلىق،
كىمكى قارشى تۇرسا شۇنداق تەدبىر كورىمىز!
ئوقۇپ قالكى ئولۇمىڭمۇ ئەمەس كوپ يىراق،
ئاخىرقى دەم، ئويلاپ باققىن يەنە ياخشىراق.
بوۋاي:
ھېچقانداق گەپ ئالالمايسەن سەنمۇ ھەم بىراق!

ملتىق - نەيزە ئالدى قولغا ئويغانغان خەلق،
ۋەتەن قوغداش كۈرىشىگە ئاتلاندى ئۇلار.
تۇترۇق بولدى زالىملارنىڭ زوراۋانلىغى،
ئەل قەلبىدە لاۋۇلدىدى ئۇلۇغ يالقۇنلار.
ئەي جاللاتلار، يېقىنلاشتى ساڭا ھالاكەت،
ئۆزى چۈشەر كىمكى قازغان بولسا ئورنى.
ئازاتلىق ھەم ئەركىنلىكنىڭ كۈرەشلىرىدە
ئۇلۇغ گىگانت كوتەردى تىك غەلبە تۇغىنى.

(ئاسماننى قىزىل نۇر قاپلايدۇ، قىزىل بايراقلار شامالدا يەلپۈنىدۇ، قەھرىمان جۇڭگو خەلقى مەغرۇر قەدەملەر بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەيدۇ. بۇ چاغدا، "قوزغال، قۇل بولۇشنى خالىمىغانلار..." دىگەن سەلتەنەتلىك ناخشا ساداسى كوتىرىلىدۇ.)

پەردە چۈشىدۇ.

1941 - يىل ئاپرىل، ئۈرۈمچى.

لىدۇ. خائىن بوۋايغا قاراپ ئوق چىقىرىدۇ، بوۋاي خائىننى ئې-
تىپ ئۆلتۈرۈپ ئۆزىمۇ ھالسىزلىنىپ يىقىلىدۇ. بىر ئالۋاستىلار پە-
لىمۇتچىگى پىلىموتىدىن توختىماي ئوق ئۈزۈۋاتقاندا، يۈلەن ئارقا
تەرەپتىن ئومىلەپ چىقىپ، ئۇنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ، پىلىمۇتنى يا-
پون ئەسكەرلىرىگە قارىتىپ ئېتىشقا باشلايدۇ. يۈلەنگە ئوق تېگى-
دۇ، ئۇ، ئۆز يارىسىنى ئۆزى تېڭىپ، يەنە داۋاملىق ئوت ئاچىدۇ.
ياپون ئەسكەرلىرى پىتراپ كېتىدۇ، قەھرىمان جۇڭگو ئارمىيىسى-
نىڭ ئەر-ئايال جەڭچىلىرى ئۇلارغا قوغلاپ زەربە بېرىدۇ. يا-
پون ئوفىتسېرى بىلەن ئالۋاستى ئەسكەر ئورەككە كىرىۋالىدۇ،
ئۇلارنى جاۋمىڭشىڭ بىلەن يۈلەن ئېتىپ ئۆلتۈرىدۇ. ئالۋاستى
ئەسكەرلەر پۈتۈنلەي تەسلىم بولىدۇ. يۈلەن دادىسىنى كورۇپ قا-
لىدۇ.)

يۈلەن: ئاھ، قەدىردان دادام! سىز......

(يۈلەن بوۋاينىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتىدۇ، يىغلايدۇ)

جاۋمىڭشىڭ:

ئەي خەلقنىڭ دۈشمەنلىرى، يىرتقۇچ جاللاتلار،
ئادەمخورلار، دۇنيادىكى ياۋۇز ھايۋانلار!
كەڭ خەلقنىڭ ئالقىنىدا سەنلەرنىڭ جېنىڭ،
چۈشەنمىدىڭ سەن ۋەھشىلەر، بۇ قايسى چاغلار!
تايىنىشتىڭ بومبىلارغا، مىلتىققا، گازغا،
تېچ خەلقنى ئۆلتۈرۈشتىڭ، بولمىدى ئاياش.
بىلىپ قويۇش، جۇڭگو شۇنداق ئۇلۇغ بىر گىگانت،
جاھانگىرلار كەلگەن ئىدى ئەگدۈرەلمەي باش.
بىخوت قىلماق بولدى ئەپيۈن، زەھەرلەر بىلەن،
دۇنيادىكى قان شورىغۇچى قۇرۇتلار ئۇنى.
"لۇگوچياۋ" دا ئېتىلغان توپ بولدى چوڭ سىگنال،
ئۇلۇغ گىگانت تىكلىدى قەد، تاشلاپ ئۇيقۇنى.

بىرىنچى پەردە

ئېتىز كورۇنۇشى: يىراقتىن يېزا كورۇنۇپ تۇرىدۇ، سەھنىنىڭ سول تەرىپىدە كەپە، ئارقىسىدا باغ، بۇغداي دوۋىلىرى. يىراقتىن ئوما ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ:

ئومىگىمىزنى ئوردۇم مەن
سادىر سوققان ئوغاقتا.
يارىم چوڭ بولۇپ قاپتۇ،
ئالدى چېچى بەلۋاقتا.

ئومىنى ئورغان بىلەن
بار ئىكەن بىلەك تالماق.
ئوغىدىن قىممەت چۇشتى
يارنىڭ كوڭلىنى ئالماق.

ئومىنى تولا ئورۇپ،
قولۇم بولدى سەينىگە.
بىر بەلگە قىلىپ قويۇڭ
ئويىگىمىزنىڭ كەينىگە.

(ئېتەكلىرى تۇرۇلگەن هالدا چىن مودەن كەپە ئىچىدىن يۇگۇرۇپ چىقىپ ناخشا ئاڭلايدۇ)

مودەن: (هاياجان بىلەن) ۋاھ، نىمە دىگەن مۇڭلۇق ناخشا ـ هە! كەچكىچە ئاڭلىسىمۇ تويمايدۇ كىشى (كۈلۇمسىرەپ)، ئارىدا جالام بار ئۇچۇن بۇ ناخشايۇرەك باغرىمنى باشقىچىلا تىترەتتى،

چىن مودەن[1]

(5 پەردە، 6 كورۈنۈشلۈك دراما)

ئاساسىي روللاردا:

چىن مودەن—كەمبەغەل دېخان قىزى

بارات ئاكا—چىن مودەننىڭ ئاتىسى.

جالام—دېخان يىگىت، چىن مودەننىڭ سۆيگىنى

تۇرسۇن—جالامنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى

گۈلسۇم—چىن مودەننىڭ ئەڭ يېقىن دوستى

سۇلتان بەگ—يۇرت زومىگەرىنىڭ ئوغلى

سادىق—سۇلتان بەگنىڭ يالاقچىسى

جاڭ دارىن—ئەڭ چوڭ ئەمەلدار

يۈز بېشى—سۇلتان بەگنىڭ يالاقچىسى

جالامنىڭ دوستلىرى، مودەننىڭ دوستلىرى، چېرىكلەر، سۇلتان بەگنىڭ يالاقچىلىرى...

---

① لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ بۇ دىرامىسى ئىككى قېتىم يېزىلغان، دەسلەپكى نۇسخىسىدا چىن مودەن قۇمۇل ۋاڭىنىڭ قىزى قىلىپ ئېلىنغان. بىز توپلامغا كېيىنكى نۇسخىسىنى ئالدۇق. بۇ نۇسخىسىنىڭ ئەسلى قوليازمىسى تېپىلمىدى، شۇڭا توختاخۇن ناسىر كوچۈرۈۋالغان نۇسخا ئاساس قىلىندى.—تەھرىردىن.

(كەپىگە كىرىشىدىگە، مۈكۈپ تۇرغان مودەن نوگاي بىلەن جالامنىڭ يۈزىگە سۇ چاچىدۇ-دە، قاقاقلاپ كۈلىدۇ. جالام سەسكىنىپ ئارقىغا چېكىنىدۇ.)

جالام: كىم بۇ؟

مودەن: مەن! (مودەن كۈلگەن پېتى يۈگۈرۈپ چىقىدۇ) قانداق، قاندىمۇ؟

جالام: سىزمۇ، مودەنگۈل؟

مودەن: كىم دەپ ئويلىغانتىڭىز؟

جالام: سۇ چاچقان سىز بولغاندىكىن، يۈزۈمگە چاشقىچە يۈرىگىمگە چاچسىڭىز بولماسمىدى؟

مودەن: (كۈلۈپ تۇرۇپ، سىناق نەزىرى بىلەن) جالام، يوچۇنلا پاراڭ قىلدىڭىزغۇ؟

جالام: سىزگە يوچۇن ئاڭلاندىمۇ، مودەن، مېنىڭچە، بۇ پاراڭنىڭ ھېچ بىر يوچۇن يېرى يوق. سوغاق سۇ يۈرىگىمگە داۋا بولغىنى ئۈچۈن دەۋاتىمەن. (مودەن يەرگە قارايدۇ) مېنىڭچە، سىزنىڭ يەرگە قارىشىڭىزمۇ يوچۇن.

مودەن: (ئەكىلەش ئاھاڭىدا) قويۇڭا يوق پاراڭنى، راست ئېيتىڭا، نىمىشقا مۇنچىۋالا ئۇساپ كەتتىڭىز؟

جالام: راستىنى ئېيتسام، دادىڭىز بىلەن بەسلەشتىم. (كۈلىدۇ)

مودەن: بەسلەشتىم! نىمىشقا بەسلەشتىڭىز؟

جالام: (مودەنگە تىكىلىپ، دۇدۇقلاپ) سۆيۈنچە، ئىسىل سۆيۈنچە، ھە... مۇشۇ... ئاشۇ... بالام، دەيتتى دادىڭىز، شۇنداق دىسە، ئوزەمنى بىلمەيلا ئورۇدۇم، بەيگىدىن كەلگەن ئاتتەك قارا تەرگە پاتتىم، قارىسام، سولنىڭ بېشىغا چىقىپ قاپتىمەن، ئومچىلار، ۋاي بارات ئاكا، ئۇتتۇرۇپ قويدۇڭ... دىيىشىپ، دادىڭىز بىلەن ۋاقىـ

ئۇمىچىلاردىن ئايرىلىپ كەلسە ئىدى، تويغىچە مۇكىدىشىۋالسام، ئارقىسىدىن باغ باغلاپ زادىلا يېتەلمىدىم. يېنىغا باراي دېسەم (ئەتراپقا بىر قارىۋېتىپ) كىشىلەردىن تەپتارتتىم، ئۇھ...

(مودەن ناخشا ئېيتىدۇ)

ئۇمىنى تولا ئۇرۇپ،
بىلەكىڭ تالدىمۇ، يارىم؟
ئاز كۈن ئويناپ ئايرىلدۇق،
يۈرەكىڭ قاندىمۇ، يارىم؟

ئايدىڭدا ئۇرغان ئۇما
ئۇنچە بىلەن باغ قالدى.
ئاشىق بىلەن مەشۇقنىڭ
يۈرەكىدە داغ قالدى...

(تۇۋەندىن بىر ئاۋاز ئاڭلىنىدۇ، مودەن چوچۇپ ناخشىسىنى توختىتىدۇ)

مودەن: كىم ئۇ؟ (ئۇز - ئۇزىگە) توختا، كەپىگە كىرىۋالايچۇ
(كىرىدۇ يەرگە باققان ھالدا جالام كىرىپ كېلىدۇ)

جالام: يائاللا، مىڭ مۇشەققەتتە سولىنىڭ بېشىغا ئاران چىقتىم! (كەپە يېنىدىكى چىلەكتىكى سۇنى كورىدۇ) ۋاھ، بۇ يەردە سۇ بار ئىكەنغۇ (سۇدىن ئېلىپ ئىچىدۇ.) مودەنگۇل نەگە كەتتىكىنە، ھىلىلا ئارقامدا باغ باغلاۋاتاتتى، ھەي... بىردەمنىڭ ئىچىدە كوزدىن غايىپ بولغىنىنى، خالىراق يەردە مۇكىدىشىۋالساق ئىدى ...ئۇھ ...(ئۇزىنى يەلپۈپ تۇرۇپ) ئۇسسۇلۇق قاندى. بىراق، ئىچىمدىكى يۈرەك قانمايۋاتىدۇ. توختا، كەپەگە كىرىپ باقايچۇ، كىم باركىن، تايىنلىق ھېچكىم يوقتۇ.

مەن...سىزدىن ئايرىلىش، ماڭا ئېغىر. (سۈكۈت) ھەممە ئىشلاردىن خەۋىرىم بار، ئەمما، جېنىم تېنىمدە بولىدىكەن، كوزلىرىمنىڭ نۇرى ئۇچمەيدىكەن، ھېچ-كىم سىزگە چاڭ سالالمايدۇ، چاڭ سالغۇزمايمەن ھەم!

مودەن: (بېشىنى كوتىرىپ) ئۇھ...شۇنداق، جالام، مېنىڭ يۇ-رىگىم خۇددى سىزنىڭ يۇرىگىڭىز. ئۇلگىچە گەپ شۇ.

(جالام "ئاھ بالىجان" ئاھاڭىدا ناخشا ئېيتىدۇ)

يارىم بىلەن ئىككىمىز
بىر مەلىدە چوڭ بولغان.
باشتا ۋەدىمىز شۇنداق،
ھەرگىز ئايرىلماس بولغان...

(يىراقتىن كىشلەرنىڭ كېلىۋاتقان تېۋىشى، ئاتلارنىڭ پۇشقۇرۇشلىرى ئاڭلىنىدۇ).

جالام: مودەنگۇل، كىملەردۇ بۇ كېلىۋاتقانلار؟ (ئۇلار تىكە-لىشىپ قارىشىدۇ)

مودەن: جالام، مەن باغ باغلىغان يەرگە كېتەي ئەمسە.

جالام: ماقۇل، ھازىرچە خوش، مودىنىم، ئامان بولۇڭ، كەچ-تە ئۇچرىشارمىز.

مودەن: (چىقىۋېتىپ) خەيىر خوش...

(مودەن چىقىپ ھايال بولمايلا سۇلتان بەگ، سادىق تەرسا، ئاسىم ئۇدەك كىرىپ كېلىدۇ. سۇلتان بەگنىڭ قولىدا قۇرغۇي، باشقىلارنىڭ قولىدا بىر-ئىككىدىن بودۇنە)

جالام: ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.

سادىق: ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام.

ېشىپلا قالدى. مەن چاققاپ كېتىپ، چاپقان پېتى كەپىگە كەلدىم.

مودەن: دادامنىڭ شۈنچىلىك ئېسىل سۆيۈنچىسى بارمىدى؟

جالام: بار، ئۇ ئېسىل سۆيۈنچە، دۇنيادا پەقەت بارات ئاكامدىلا بار...ئۇ بارات ئاكامنىڭ قولىغا قانداق چۈشۈپ قالدىكىن تاڭ، ھەيرانمەن.

مودەن: ھېچ بىلمىدىم، دادامنىڭ شۈنچىلىك ئېسىل سۆيۈنچىسى بولغان بولسا، بىز مۇنداق بولماس ئىدۇق.

جالام: ئۇ سۆيۈنچە قولۇمغا چۈشۈپ قالسىلا، مەن ئۇنىڭغا قاراپ شۇنداق بىر بېيىت ئېيتاتتىم-دە!

مودەن: ھە؟ قېنى، ئېيتىڭا، قانداق بېيىت ئۇ؟ (كۈلۈمسىرەيدۇ)

جالام: ئاڭلاپ تۇرۇڭ بولمىسا.

(مودەن ماقۇل ئىشارىسى بىلەن تەلمۈرۈپ تۇرىدۇ، جالام بېيىت ئېيتىدۇ)

تال ئىچىدىن تاللىۋالدىم
تالى چوكانىم سېنى.
گۈل ئىچىدىن ئۈزۈۋالدىم،
گۈلى رەيھانىم سېنى.

خەلق ئالەم نەدىن ئالدىڭ،
دەپ سوراپ قالسا مېنى،
خۇدايىمغا نالە قىلىپ،
تىلەپ ئالدىم مەن سېنى-ياق، سىزنى.

(مودەن خىجىل بولغان ھالدا، نازلىنىپ يەرگە قارايدۇ).

جالام: مودەن-گۈل (مودەنگە يېقىن كېلىپ تەلمۈرىدۇ)، مەن،

قىلسام بولار، يە قىزلارغا گەپ قىلالمايدىكەن كىشى.

ئاسىم: سۇلتان بەگ، "تېرىق تۇلۇمدا، يېتىم بۇلۇڭدا!" دىگەن گەپ بار. مودەنگە قانات سورەپ يۈرگەن بىلەن ھىساپ ئەمەس، چۈجىنى كۈزدە ساناش كېرەك.

سادىق: بۇ خۇمپەرنىڭ بالىسى ھالىغا باقماي مۇشۇنداق قىلىپ يۈرىدىغان بولسا (قول شىلتىپ)، بىر كۈنى ئۆلىدۇ، ئەجىلىدىن بۇرۇن!

سۇلتان: (نەلەرگىدۇ قاراپ) ئەنە، قىز-جۇۋانلار باغ باغلاۋاتىدۇ. مودەنمۇ شۇلارنىڭ ئارىسىدا بولۇشى كېرەك، ئاسىم، يۈگۈر، ئاتنى يەش، قولۇمغا قۇرغۇيۇمنى راسا كېلىشتۇرۇپ قوندۇرۇپ، ئالدىدىن قارا يورغامنى شۇنداق بىر يورغىلىتىپ ئوتەيكىن...(ئۇ ھاياجانلىنىپ ناخشا ئېيتىدۇ)

قارچۇغامنى سالدىم مەن
قىزارغان ئوقى غولغا.
چىن‌مودەن ئۇنىماسمۇ،
بىز خوخەنزە ئوغۇلغا.

سادىق: بېگىم، ئاسىم كېلىۋېلار، ئات تەييار دەۋاتىدۇ.

سۇلتان: جۇرە! (چىقىشىدۇ، يىراقتىن ئوما ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ. يېقىندىن جالامنىڭ ناخشا ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. ناخشا "دەردىڭ يامان" ئاھاڭىدا)

مەن بۇگۈن نىمە بولدۇم،
خىيال قىلدىم ئاخشامغا.
باغ باغلىغان جۇۋانلار
زوق ئەيلىسۇن ناخشامغا.

ئاسىم: بۇ يەردە ئىكەنسىزدە، جالام.
جالام: ھە، بۇگۈن ئۇمىغا چىققان ئىدۇق.
سۇلتان: بۇ كىمنىڭ كەپىسى؟
جالام: بارات ئاخۇن ئاكامنىڭ.
سادىق: يالغۇز قالمىسۇن دەپ چىقىپ تۇرۇپسىز ـ دە.
ئاسىم: ئۇكام جالام، ماڭا قارىغىنا، ئىتتىز ـ ئىرىقلارنىڭ كۆزەتچىسى بولۇپ قالدىڭمۇ نىمە؟ (باشقىلار كۈلىشىدۇ.)
جالام: ئاغىنىلەر، ئىتتىز ـ ئىرىق دىگەندە قۇرۇق گەپ تولا، سىلەر شۇنداق دىسەڭلار...
سۇلتان: توغرا، جالام، قۇرۇق بولمىسا ئايلىنىپ كىتەلمەي قاپسىز ئەمەسمۇ؟
(ھەممىسى قاقاقلاپ كۈلىشىدۇ.)
جالام: بۇ چاخچاق ئەمەستۇ، ئاغىنىلەر؟
سۇلتان: بىردەك مىڭىسى ئايىنىپ قالغانلارغا چاقچاق!
جالام: مەن سىلەرنىڭ گىپىڭلاردىن ھىچنىمە چۈشىنەلمىدىم.
سۇلتان: ئالدىرىماي چۈشىنىپ قالارسىز.
جالام: ئاغىنىلەر، خاپا بولماڭلار، مەن ئۇمىغا باراي.
ئاسىم: شۇنداق قىلىڭ، شۇنداق قىلىڭ، قارا بىسىپ قالمىسۇن.
جالام: تاشلاپ كەتتى دەپ رەنجىمەڭلار، ئىش ۋاقتى ئەمەسمۇ، ئۇنىڭ ئۇچۇن مەن ئەيىپلىك ئەمەس.
(چىقىدۇ، باشقىلار قارىشىپ قالىدۇ)
سۇلتان: مەن ئەمدى چۈشەندىم، بۇ چوشقىنىڭ بالىسى چىن مودەننى ئايلاندۇرۇپ يۈرۈپتۇ ـ دە، ئويلاپ بىقىڭلار، بولمىسا بۇ يەرگە نىمە ئۇچۇن كىلىدۇ. بۇ كەپە بارات ئاكىنىڭ بولغاچقا مودەننى كورەرمەن دەپ كىلىدۇ ـ دە، (ئويلىنىپ خورسىنىپ) خەپ، قانداق

ئارام ئالاي. قېرىغاندا، ئەمدى ئىش-ئوقەتمۇ تەس كېلىۋاتىدۇ.

ھېدىل: بارات ئاكا، كورگەن-بىلگەنلىرىڭىزنى سوزلەپ بەرگىنە.

بارات: بىر ئاز ئارام ئالايمىكىن، سىلەر ھە قاچان قىزلارنى يىغىپ كىچىك باللاردەك ئۇدىكام ئوينايسىلەر.

(ھەممە كۇلىشىدۇ)

كوپچىلىك: سىزمۇ ئوينىمامسىز؟

بارات: بىز ئوبدان ئويناپ بولغان، ئەمدى گېزەك سىلەرنىڭ، مەھەللىگە بارغاندا پەنجىر تۇۋىگىمۇ بارالمايسىلەر، ئوما ۋاقتى، ئايدىڭ كېچە، ۋاقتنى غەنىمەت بىلىپ ئويناپ قېلىڭلار.

(كىرىپ كېتىدۇ)

ھېدىل: بارات ئاكام راست ئېيتىدۇ، بۇگۇن راسا ئويناش كېرەك، ۋاقت غەنىمەت.

نادىر: جۇرۇڭلار، بىزمۇ ئوزىمىزنىڭ كەپىسگە بېرىپ تەييارلىغىمىزنى قىلايلى.

تۇرسۇن: توغرا، ئايمۇ چىقىسۇن، قىزلارمۇ بوشىسۇن، ئاندىن ئۇلارغا ئادەم ئەۋەتىپ، دەرقەمتە ئوينايلى.

جالام: (سىرتتىن كىرىپ) توغرا، شۇنداق قىلايلى، جۇرۇڭلار.

تۇرسۇن: جالام، كەپىگە بارغىچە ناخشا باشلىغىنا، بىزمۇ قوشۇلايلى.

جالام: (كۇلۇمسىرەپ) بولىدۇ. (ناخشا "ۋادەرىخا" ئاھاڭىدا)

يارىسىز ئومرۇم مېنىڭ
مىڭ ياشىسام بىر كۇنچە يوق.
ئىشقى ئوتىنىڭ ئالدىدا
دوزاخ ئوتى ئۇچقۇنچە يوق.

(ناخشا ئاۋازى پەسىيىدۇ. سەھنە قىزىرىپ، كۈن پاتىدۇ. بارات ئاكا، جالام، تۇرسۇن، نادىر، ساۋۇت، مۇختەر، ھېدىللار كىرىدۇ.)

تۇرسۇن: بارات ئاكا، چاخچاق قىلمايدىغانسەن؟

بارات: ئەزىبرايى خۇدا، ئوغۇل بالا دېگەن تۇكەرگەن تۇكرۇگىنى ئىككىنچى قېتىم ئاغزىغا ئالمايدۇ.

تۇرسۇن: ھە، مانا، ياشا، بارات ئاكا. ئۆزەڭ نامرات بولغىنىڭ بىلەن قەلبىڭ ئالتۇن ئادەم-دە سەن، ئۇلمە!

بارات: بولدى ئۇكا، دېگىنىڭدەك بولسۇن (جالام خىجىل بولۇپ، ئوغاقنىڭ بىسىنى كورگەنچە سىرتقا چىقىدۇ)، قېيناتام رەمەتلىك تامچى ئىدى. بىز ئۇنىڭ شاگىرتلىرى ئىدۇق. بىر كۈنى كەپىدىن چىقىپ كېتىپ باراتتىم، "بالام، بۇگۈن قورۇق تامدىن بەشنى ئۆزەڭ يالغۇز سوقساڭ، روزىخاننى بەرگىنىم بەرگەن" دەپ تۇرۇۋالدى. گەپ چىڭىغا چىقىپ تامغا چۈشتۈم. توپا تاشلايمەن، سوقما سوقىمەن، چەكزە يوتكەيمەن، باغلايمەن، بۇ ئىشلارنى تۈگەتكەندە، كۈن ئاغامچا بويى قالدى. ھەممىسى قارىشىپ تۇرىدۇ. قارا تەرگە چۈشتۈم، پۈتۈن بەدەنلىرىم چۈمۈلە چاققاندەك بولۇپ كەتتى. كۈنىمۇ ئولتۇردى، تاممۇ پۈتتى. قېيناتام رەمەتلىك: "بارىكاللا، ھۇششەرە بالام"—دىدى، پىشانەمدىن بىرنى سۈيدى-دە، يەرگە بېقىپلا جىمجىت كەتتى. كۆزلۈك ئاشلىقلار يىغىلدى. شەھەرگە قوناق، بۇغداي بولۇپ ئاشلىق ئەكىردىم، ساتتىم. ئاددى قىلىپلا توينى قىلدىم. (ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ باللىرىم، ئۇ ئىش ئوغۇلبالىنىڭ ئىشى (بېلىنى تۇتۇپ) سىلەر ئوغاق بىلەيسىلەر، مەن كەيىگە كىرىپ بىردەم

تۇرسۇن: مودەن نىمە دەرىكىن؟

مودەن: ۋىيەي، ماڭا بەرى بىر دەك.

تۇرسۇن: قېنى، باشلايلى.

گۈلسۈم: (ئوتتۇرىغا چىقىپ) قېنى، كىمنىڭ پوتىسى بار؟

ھېدىل: مېنىڭ، مانا.

گۈلسۈم: ئەكەلمەمسەن؟

ھېدىل: بىراق، بىرشەرت بىلەن بېرىمەن.

خاتەم: قانداق شەرت ئۇ؟

ھېدىل: كىمگە پوتا كېرەك بولسا، شۇ كېلىپ بېلىمدىن يەشسۇن (قىزلار كۈلىشىدۇ. ھېدىل قوسىقىنى ئالدىغا چىقىرىپ تۇرىدۇ.)

تۇرسۇن: بەرسەڭچۇ ھوي، ئېيتىشماي.

ھېدىل: بېرەي-بېرەي، يىگىت بېشىنىڭ بۇيرۇغى (ئۆزى يېشىپ سۇنىدۇ.)

گۈلسۈم: (پوتىنى ئېلىپ) ئەمسە، مەن باشلاي، قېنى، ئولتۇرۇڭلار.

تۇرسۇن: بىراق، ئاستاراق ئولتۇرۇڭلار.

(ھەممە دۈگىلەك بولۇپ ئولتۇرۇشىدۇ، گۈلسۈم چوكىلەپ كېلىپ پوتىنى ھېدىلنىڭ ئارقىسىغا تاشلايدۇ. ھېدىل ئۇنى تۇيمايدۇ، گۈلسۈم ئايلىنىپ كېلىپ ھېدىلنى دۈمبالايدۇ.)

مۇختەر: يىگىت بېشىنىڭ پەرمانى بار (ئورۇش توختايدۇ.)

تۇرسۇن: جانابى ھېدىل ئاخۇن، پوتا ئاتقان، ئۆگدەپ قىلىپ قارا باسقان گۇنايىڭىز ئۈچۈن سىزگە تەزىر سېلىنىدى. تېزرەك ئادا قىلىڭ!

ھېدىل: (ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ) جانابى يىگىت بېشى، قانداق قىلارمەن، ھېچ نېمە بىلمەيمەن.

گۈلسۈم: ئومىلىسىچۇ (ھەممە قىزلار كۈلىشىدۇ)

(2 - كۈلپت يىراقتىن ئاڭلىنىدۇ)

بۇلبۇل قونمىغان دەرەخ،
سويما سالمىغان پەلەك،
ياشلىغىدا يار تۇتۇپ،
يارغا تويمىغان يۈرەك.

(سەھنە قاراڭغۇلىشىدۇ ۋە ئاي چىقىدۇ. مۇزىكا ئاڭلىنىدۇ. ھەممە تەرەپ جىمجىت. قىز - يىگىتلەرنىڭ قاقاقلاپ كۈلۈشى بىلەن تەڭ سەھنە يورۇيدۇ. قىز - يىگىتلەر كىرىپ كېلىدۇ.)

تۇرسۇن: قېنى، نېمە ئوينايمىز؟

گۈلسۈم: خالىغاننى ئوينايمىز.

نادىر: قىزلار خالىغاننى يىگىتلەر خالىمايدۇ ئەمەسمۇ؟

گۈلسۈم: سىلەر خالىغاننى قىزلارمۇ خالىمايدۇ، ئەمىسە!

ساۋۇت: قىزلار، پۇرسەت غەنىمەت، ئاي ھازىرلا ئولتۇرۇپ كېتىدۇ، ئاز كۈندە خامان ۋاقتى تۈگىسە، سىلەرنى تاپقىلى بولمايدۇ.

خاتەم: تېپىش بۇياقتا تۇرسۇن، پەنجىر تۈۋىگىمۇ بارالمايسىلەر!

تۇرسۇن: سۆز ئاز بولسۇن، ئويۇنىمىز ساز بولسۇن.

مۇختەر: قېنى، باشلايلى!

ھېدىل: كىملەرگە پوتا تاشلايلى؟

گۈلسۈم: بوامسا ئۆرۈپ تاشلايلى (ھەممە كۈلۈشىدۇ.)

بەستان: نېمە ئوينايمىز؟

ھېدىل: پوتا تاشلاپ ئوينايمىز.

(جالام، مودەن بىيىت ئېيتىشقا باشلايدۇ)

جالام: ئېچىلمايسەن، كۆلمەيسەن، نىمە يوقاتتىڭ؟
قولۇڭدىكى گوھەرىڭنى نەلەرگە ئاتتىڭ؟

مودەن: ئاتقان گوھەرنىڭ سىرىنى ھېچكىشى بىلمەس،
توككەن ياشلار ئاھ-زارىمغا پەرۋا قىلماس.

جالام: ئۇ مەلىنىڭ، بۇ مەلىنىڭ يولى بارمىكىن،
ئىشق ئوتىغا دۇنيادا دورا بارمىكىن؛

مودەن: ئىشق ئوتىنىڭ باردۇر دوراسى،
ساقىيار يار يېنىدا بولسا ياراسى.

جالام: جورام ئۈچۈن خىزمەت قىلاي تىكىپ بېشىمنى،
جورام ماڭغان كوچىلارغا سېپىپ يېشىمنى.

مودەن: جورام ئۈچۈن بىر جان ئەمەس، مىڭ جان ساداغا،
ئۇ جورامنى مەن تاپشۇراي قادىر خۇداغا.
(بىيىت تۈگەيدۇ، ھەممە كۆلۈشۈپ، باركاللا ئېيتىشىدۇ)

تۇرسۇن: قوشۇمچە تەزىر—ئۇسۇل.

مودەن: بىلمەيمەن.

جالام: مەنمۇ شۇ.

گۇلسۇم: رۇخسەت يوق، بارىنى توكۇپ تاشلاڭلار.
مۇزىكا ئۇسۇل پەدىگە چېلىنىدۇ. مودەن بىلەن جالام
قاراشما ئۇسۇل ئوينايدۇ. دەل شۇ ۋاقىتدا ھېيتەك
ھاسىراپ كىرىپ كېلىپ ئوتتۇرىغا يىقىلىدۇ. كوپچىلىك
ئۇنى يولەيدۇ. قىيا-چىيا...)

جالام: نىمە بولدى، ھېتاخۇن.

ھېيتەك: (ھاسىراپ تۇرۇپ) ۋاي يۈرىگىم، يېرىلغىلى تاس قال-
دى. مەلگە باياندا سېپىلنى سوقىسلەر دەپ جاكا
چىقىپتۇ.

قىزلار: ۋاي خۇدايىمەي...

جالام: بول، بىزنى ئىزا تارتقۇزماي بىرنەرسە قىل.
ھېدىل: بىيىت ئوقاي بولمىسا.
ھەممە: بولىدۇ، بولىدۇ.
ھېدىل: (بىيىت ئوقۇيدۇ)

قېشى قارا ئانار قىزلار پوتا سېلىپتۇ،
ھېچ كىشىگە تۇيدۇرماي ئاستا كېلىپتۇ.
ئايلاندۇرۇپ، قوغلاپ يۈرۈپ راسا ئۇرۇپتۇ،
تەزىر سېلىپ مەن بۇقىنى جىلى قىلىپتۇ.

(بولۇپمۇ قىزلار چاۋاك چېلىشىپ كۈلىشىدۇ.)

گۈلسۈم: ئولتۇرۇڭلار (ئايلىنىدۇ. پوتىنى مودەننىڭ ئارقىسىغا تاشلايدۇ. مودەن تۇيۇپ قېلىپ، پوتىنى ئېلىپ ئاي- لىنىدۇ ۋە جالامنىڭ ئارقىسىغا تاشلايدۇ. مودەن ئاي- لىنىپ كېلىشىگە جالام مودەن بىلەن بىللە پوتىغا ئېسىلىشىدۇ، يىگىتلەر كۈلىشىدۇ.)

تۇرسۇن: ئىككىسىگە تەزىر سالىمىز، ناخشا ئېيتىپ بەرسۇن.
جالام: بولارمىكىن.
مودەن: شۇنى دەيمىسا، ئىككىمىز بىلمىسەكچۇ؟
گۈلسۈم: ئىككىڭلار بىلمىسەڭلار، جاڭگالدا ئوتۇن تېپىلمىغاندەك ئىش بولار.
تۇرسۇن: ھەببەللى، توغرا دېدىڭىز، گۈلسۈم.
گۈلسۈم: بولۇڭلار. (گۈلسۈم بىيىت ئېيتىدۇ.)

ئومىچى ئالدىرايدۇ ئورۇيمەن دەپ،
قىزلار ئالدىرايدۇ چاپسان ئېيتسۇن دەپ.
ئاي ئالدىرايدۇ ئولتۇرۇمەن دەپ،
بوپتۇ ھەممىسىگە تەڭ نۇر چۈشسۇن دەپ.

ئامالىم يوق ھەممىشە
يېنىڭدا بولاي دېسەم.

(مودەن ئۆز-ئۆزىگە سۆزلەيدۇ) ھەرقاچان بۇ قېتىمقى سەيسە جالامنى ساق قويمايدۇ، بۇ قېتىم ئۇنىڭ نۇۋىتى ئەمەس ئىدى، بىراق كىم بىلىدۇ، ئۇنىڭغا بىر نىمە دېگىلى بولمايدۇ (مودەن پەنجىر تەكچىسىگە بېشىنى قويۇپ ئۇيقۇسىراپ يېتىپ قالىدۇ. ئاي ئورلەيدۇ. يېزا جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ، ئىككى يىگىت كوچا بويلاپ "مودەن" ئاھاڭىغا تەمبۇر چېكىشىپ ئۆتىدۇ. تەمبۇر ئاۋازى يىراقتىن ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ.)

مودەن: ئاھ، جالام! ئىككىمىزنىڭ ناخشىسى، بۇ ناخشا جالامنىڭ يۈرىگىدىن چىققان. قانداق چىققاندۇ، ئەقلىم ھەيران، يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە ئېيتىشىدۇ. كېچىلىرى يىگىتلەر يېزا كوچىلىرىدا تەمبۇر چېكىپ ئۆتسە ياكى ئېتىزدىن يانغاندا جالام ناخشا ئېيتسا، يۈرەكلىرىم تىترەپ كېتىدۇ، ئولگىچە ئاڭلىغۇم كېلىدۇ. ئىسست، تەمبۇرچىلەر ئۆزاپ كەتتى، ھېچكىم كورۇپ قالماس ئارقىسىدىن ماڭسام، زېرىكمەي چېلىپ بەرسە، تاڭ ئاتقىچە ئاڭلىسام.
(يىراقتىن جالامنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ)

چىن مودەن قەلەم قاشلىق،
قىزىل يۈز، سۇمبۇل چاچلىق.
چىن مودەننىڭ يولىدا،
پىدا بۇ زىلۋا ياشلىق.

بويى ئۇنىڭ تال چىۋىق،
سوزلىرى بالدىن تاتلىق،

جالام: قىزلار، تارايلۇق، ئۇز كەپىلىرىمىزگە كېتەيلى (تار-قىشىدۇ.)
گۈلسۈم: خەير خوش، ئەمىسە.
(قىزلار چىقىدۇ، يىگىتلەر تېڭىرقىشىپ قالىدۇ.)

پەردە چۈشىدۇ

ئىككىنچى پەردە

سەھنە كۆرۈنۈشى: بارات ئاكىنىڭ يېزىدىكى ئۆيى، سول تەرەپتە تام ۋە تامدا پەنجىرە، ئۇدۇلدا كوچىغا قارىغان پاكا سوقما تامدا ئەسكى ئىشىك، ئوڭ تەرەپتە بىر قانچە تۈپ دەرەخ، پەستە، هويلا ئىچىدە چونەك ۋە گۈللەر، ئالدىدا چىراق. مودەننىڭ پەنجىرىدىن بىر نەرسىنى ئىزدەپ ئولتۇرۇپ ناخشا ئېيتىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

بۇلبۇل قۇشلار تەلمۈرۈپ،
گۈل باهارنى كۈتكەندەك،
بىر ياش مەھبۇپ زار يىغلار،
ئاشىق يارنى كۈتكەندەك.

مەن كۈتىمەن، سەۋدىرسىز
ئاھ، جالام، يارىم سېنى،
يۈرەكنى يارغۇدەك بولدۇم،
قىينىما مۇنچە مېنى.

قانىتىم يوق ئۇچقىلى،
يېنىڭغا باراي دىسەم،

بۆلبۆل كەلدى گۆلشەنگە،
سەنمۇ كەلسەڭ نم بولار؟

هازىرلا چىراق يېنىپ تۇراتتى، نىمە بولدى، ئۇچۇپ قالدى، نىمە بۇ، ياكى كوزۇمگە باشقا بىر نەرسە كورۇنگەنمۇ؟

مودەن: نىمە! ئوت دەمسىز؟
جالام: هەئە... يالغۇز كورۇنگەن ئوت!
مودەن: (ناخشا ئېيتىدۇ. "روشەن 1" ئاھاڭىدا)

پىراقتىن پەنجىرەمدە
لىپىلداپ چىراق كويەدۇر.
چىراق ئەمەس، يارنىڭ ئوتى،
ۋىژىلداپ يۈرەك كويەدۇر.

چىراغىمدىن چاچرىغان ئوت،
ياش يۈرەككە تۇتاشقان.
كاۋاپ بولۇپ يۈرەك-باغرىم،
ۋۇجۇدۇمنى ئوت باسقان.

جالام: مېنى بوش قويارمۇ بۇ زالىملار، بۇ قېتىم مېنىڭ نىيىتىم ئەمەس ئىدى، قەستەن مېنى قەستلەپ سەيسىگە تۇتۇپ بەرمەكچى بولۇشۇپتۇ، كەتمەي قالسام جەزمەن بۇ يىل كۆزدە تويىنى قىلىۋالاتتۇق-تە (مودەنگە قاراپ كۈلىدۇ) تەييارلىقمۇ پۈتۈپ قالغان ئىدى.

مودەن: قانداق تەييارلىق ئۇ، جالام؟
جالام: قانداق بولاتتى، ئۆزىڭىز بىلىسىز. مەن ئات-توگە تەييارلىيالمايمەن، بايلارغا ئىشلەپ يۈرۈپ يىققان

قىزىل لېۋى جىنەستە،
خۇلقى خۇيىما يېقىملىق.

ئايرىلسام چىدالمايمەن،
ئۇنىڭسىز ياشالمايمەن.
ئۇنىڭ ئۈچۈن بۇ جاننى
ھەر بالاغا ئاتقايمەن.

(جالام ناخشىنى توختىتىپ، ئۇڭ تەرەپتىكى دەرەخ تۈۋىگە كېلىدۇ).

جالام: مودەن ئۇخلىماپتۇ، پەنجىرىدىن چىراق كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. بارات ئاكام تايىنلىق ئېيتتىمىز-دىدۇ. توختا، ھويلىسىغا چۈشۈپ باقاي (سەكرەپ چۈشىدۇ).
(ئۆيىقۇدىن باش كۆتۈرۈپ ناخشا ئاڭلىغان مودەن ئەمدى ئورنىدىن تۇرۇپ جالامنى ئىزلەشكە چىقىدۇ).

مودەن: جالام كېلىۋاتىدۇ، بۈگۈن ئۇنىڭ بىلەن تويغىچە سۆزلىشىۋالايچۇ! (چىراق كۆرۈنمەيدۇ. مودەن يۈگۈرۈپ چىقىپ تامنىڭ دالدىسىغا موكىدۇ).

جالام: (مودەننى كۆرمەي، ئۇدۇل پەنجىر تۈۋىگە كېلىپ ناخشا ئېيتىدۇ) ناخشا "ئايلىخان" ئاھاڭىدا:

پەنجىرەڭنى ئاچ يارىم،
مەن كەلدىم ئۇچراشقىلى.
ھالى، مۇڭىمنى ئېيتىپ،
سەن بىلەن مۇڭداشقىلى.

ئايرىلىشنى ئويلىسام،
يۈرىكىمگە قان تولار.

دىن بىرسى "كاككۇك" دەيدۇ، جالام دەرھال شۇ تە-
رەپكە بۇرىلىدۇ) مودەنگۈل، رەنجىمەي كىچىككىنە تۇرۇپ
تۇرۇڭ، مەن بىرىپ كېلەي.

مودەن: كىمدۇ ئۇ، يۈرىگىم ئەنسىرەپ تۇرىدۇ.

جالام: قورقماڭ، مېنىڭ ئاغىنەم، تۇرسۇن، بىرەر خەۋەر ئېلىپ
كەلگەندۇ، (جالام ماڭىدۇ ۋە تام يېنىغا بىرىشىغا تۇر-
سۇن بېشىنى چىقىرىپ سوزلەيدۇ.)

تۇرسۇن: جالام، تىۋۆەنكى مەلىدىن ئادەم تۇتۇۋاتىدۇ، ئەلىنىڭ
بېشى سېنى ئىزلەپ يۈرىدۇ. قانداق قىلىمىز، قاچايلى
ياكى باشقا ئامالىڭ بارمۇ، قېنى، بىر نىمە دىگىنە؟

جالام: ماقۇل، مەن ھازىر چىقاي، سەن، ئاداش، كوۋرۇك
بېشىدا ساقلاپ تۇرغىن.

تۇرسۇن: ماقۇل (كېتىدۇ).
(جالام مودەننىڭ يېنىغا كېلىدۇ، مودەن گۈلنىڭ ئارى-
سىدىن قوپۇپ جالامنىڭ ئالدىغا ھەيرانە بارىدۇ.)

مودەن: (جىددى قىياپەتتە) جالام، تۇرسۇن ئۇمسە گەپ قى-
لىدىغۇ؟

جالام: سىزمۇ ئاڭلاپسىز-دە، مەنمۇ سەيسىگە بارىدىغان ئوخ-
شايمەن. مودەنگۈل، ھازىرغىچە خوش، مېنى يۈز بې-
شى ئىزلەپ يۈرگىدەك، ئۇنىڭغا نىمە دەيمىز، دوستى-
لىرىم بىلەن مەسلىھەتلىشىپ باقاي.

مودەن: (يىغا ئارىلاش) جالام، ئايرىلىش دىگەن مۇشۇ!
(ئوكسۇپ يىغلاشقا باشلايدۇ.)

جالام: (ئۇزىچە) يا پەلەك، خويما ۋاپاسىز ئىكەنسەن، يە-
تىملارنىڭ كوز يېشىغا ئېچىنساڭچۇ؟ ئاھ، خۇدا،
ئۇزەڭ بار، مۇشكۇلۇمنى ئاسان قىل!

مودەن: (ناخشا):

ئازراق ئاخچام بار، ئەلگە چىراي سارغايتماي، شۇ-
نىڭ يېتىشىچە قىلىۋالسام بولدى. سىزچە قانداق؟

مودەن: ئۇنداق ئاۋارە بولۇپ كېتىشىڭىزنىڭ نىمە كېرىكى
بار، سىز بىلەن مەن ئوخشاش ئەمەسمۇ؟ (مودەن
نومۇس قىلىپ يەرگە قارايدۇ.)

جالام: ئۇغۇ شۇنداق. بىراق، يۇرت، ئەل-ئاغىنە، دوست-
دۇشمەن بار ئەمەسمۇ.

مودەن: بۇ قېتىمقى سەيسدىن خەۋەر يوقتۇ؟

جالام: خەۋەر يوق دېگىلى بولمايدۇ، مودەنگۇل، ئەمدى سىز
بىلەن دائىم كورۇشۇپ تۇرۇشقا پۇرسەت يوقتەك
تۇرىدۇ. ئەگەر مېنى سەيسگە تۇتۇپ، كۆرەگە ئېلىپ
كەتسىمۇ، كوڭلۈم سىزدىن ئايرىلمايدۇ، ئوزەم هەر
يەردە بولسامۇ كوڭلۈم سىزدە. مەن سىزدىن ئاي-
رىلىپ ياشيالمايمەن، سىزدىن جۇدا بولۇش ئولۈم
بىلەن تەڭ، ئۇزۇن سوزنىڭ قىسقىسى شۇ.

مودەن: مەنمۇ شۇنداق، سىزنىڭ يولىڭىزدا جان بېرىشكە
تەييارمەن...

جالام: ئەگەر مەن كېتىپ قالسام، سۇلتان بەگ دادىڭىزغا
ئەلچى ئەۋەتىپ، نۇرغۇن پۇللار بىلەن ياخشى كورۇ-
نۇپ، يۈز بېشىغا پارە بېرىپ، سىزنى ئېلىشقا هەر-
كەت قىلسا قانداق قىلارسىز؟

مودەن: جالام، ئۇ يەرلەردىن خاتىرجەم بولۇڭ، سۇلتان
بەككە تېگىش مېنىڭ ئۈچۈن ئولۈم!

جالام: ۋەدە شۇ ئەمەسە!

مودەن: شۇ، هالاۋەتنى تەڭ كورىمىز، مۇشەققەتنىمۇ تەڭ!

جالام: بىر بىرىمىزنىڭ يولىدا قۇربان بولۇشتىن يانمايمىز.
(تۈيۇقسىزدىن ئاياق تىۋىشى ئاڭلىنىپ، تام ئارقىسى-

يۈرۈپ، سەھنە يۈرۈشقا باشلايدۇ، ئۇيدىن بىر موماي
يۈگۈرۈپ چىقىپ ئىشىكنى ئاچىدۇ، مەھەللە چوڭلىرى -
يۈز بېشىلەر كىرىدۇ.)

يۈز بېشى: بارات ئاخۇن بارمۇ؟

موماي: يوق، تېخى ئېتىزدىن قايتمىدى.

مودەن: (يۈگۈرۈپ چىقىپ) كىم ئۇ، موما! (ئۇلارنى كورۇش
بىلەن بىر خىل ئۆزگىرىپ، تام ياقىلاپ كىرىپ كې-
تىدۇ.)

يۈز بېشى: موماي، دەرھال بارات ئاخۇننى قىچارتىڭلار!

موماي: ئۇيدە كىشى يوق، كىم قىچقىرىپ كېلىدۇ؟

يۈز بېشى: ئادەم يوق، ئەمىسە مەن بېرىشىم كېرەكما؟ بول چاپ-
سان، بىر كىشى تېپىپ ئەۋەت، بولمىسا ئۇزەڭ بار!

موماي: خوشنا - خولۇملاردىن ئۇقۇشۇپ باقاي، بولمىسا
ئۇزەم بارارمەن. (چىقىدۇ)

يۈز بېشى: (سۇلتانغا قاراپ) ھوي بېگىم، كېيىكتەك چىقىپ سەك-
رەپ تامنىڭ ئارقىسىغا ئۇتۇپ كەتكەن كىم ئۇ،
كوردىڭىزمۇ؟

سۇلتان: كوردۇم - كوردۇم، موماي چىقتىغۇ؟

يۈز بېشى: كاللا دىسە پاقالچەك دىگىنىنى. يۈگۈرۈپ كىرىپ
كەتكەن پەرىزاتنى كورمىدىڭمۇ دەۋاتىمەن.

سۇلتان: يۈز بېشى ئاكا، جىن - پەرىلەردىن دەمسەن، بولسىمۇ
باردۇر، ئەسكى تامدا نىمە يوق دەيسەن!

يۈز بېشى: (خەلققە قاراپ) ئىست، بۇنىڭ ئېتىلا ئادەم ئىكەن-
غۇ، ئۇنى ئېلىشقا كوزۇم يەتمەيدۇ. (سۇلتان
بەككە قاراپ) ھوي بېگىم، مەن نىمە قىلىپ
يۈرىمەن، بىلەمسىز جالامنىڭ نوۋىتى تېخى كەلمىگەن،

كېتەر بولدۇڭ يات يەرلەرگە،
مېنى تاشلاپ بۇ دەرتلەرگە.
تولۇپ باغرىم ھەسرەتلەرگە،
قالدىم ئۇتتۇڭدا زار يىغلاپ.

جالام: ئۇنۇتمىغىن، مودەن گۈلۈم،
سەنسىز ئارام تاپماس كۆڭلۈم.
سەنسىز سايرىماس خۇش بۇلبۇلۇم،
ھەسرەتلەنمە كۆڭۈل تىلغاپ.

مودەن: ئۇنۇتماسمەن تا ئۆلگىچە،
ۋەدەم مېنىڭ ئەبەتكىچە،
جالام دەيمەن تا ئۆلگىچە،
مۇھەببەتنى دىلدا ساقلاپ.

جالام: غەم - قايغۇدىن ھېچ قورقماسمەن،
باسقان ئىزدىن ھېچ قايتماسمەن.
ۋەدەمنى ھېچ ئۇنۇتماسمەن،
تا ئۆلگىچە سېنى يادلاپ.

(بۇ ناخشىنى قول تۇتۇشقان ھالدا ئېيتىشىپ تام تۇ-
ۋىگە بارىدۇ.)

جالام: (سەكرەپ تامدىن چۈشۈپ كېتىپ بېرىپ) ھازىرچە خوش
ئەمىسە (كېتىدۇ).

(مودەن خوشلىشىپ ئاستا قەدەم بىلەن مېڭىپ
ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ. ئاي پاتىدۇ، توخۇ چىللايدۇ،
ئىتلار ھاۋشىيدۇ، تاڭ شولىسى ئارقىسىدىن جاھان

يۈز بېشى: بىزگە داڭ كېرەك، سەن كېرەك ئەمەس، ھەر ئاددە-
نىڭ ئۆزى كېرەك، ھوي ھاماقەت، ئالا گەدەنلىك قىل-
ماي، جالامنى تاپ، بولمىسا يامۇلغا ماڭمەن.

بىلال: ئورنىغا ئۆزەم باراي!

يۈز بېشى: بولمايدۇ، زادى بولمايدۇ، ھەيدەڭلار بۇنى!
(بۇلار چىقىدۇ، تاشقىرىدىن سېپىل سوقىقلى ئېلىپ
مېڭىلغان مەدىكارلارنىڭ ئېيتقان مۇڭلۇق ناخشىسى
ئاڭلىنىپ، نەرسە-كېرەكلىرىنى مۇرىسىگە ئارتىپ ماڭ-
غانلىغى كورۇنۇپ تۇرىدۇ. چىن مودەن چىقىپ، ئىشىك يو-
چۇغىدىن قارايدۇ. ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان موماي يىغ-
لايدۇ، كوچا يىغا-زارىغا تولىدۇ.)
(مەدىكارلار ناخشىسى):

ئاتام بارمۇ بۇ شەرىڭدە،
ئانام بارمۇ بۇ شەرىڭدە.
غېرىپلىق ئەسەر قىلدى،
دودىشاك كۆرەلەردە.

مەن سەيسىگە ماڭغاندا،
يارىم ئىشىگىدە قالغان،
قاچان كېلىسەن يار دەپ،
قارا كوزىگە ياش ئالغان.

(خەلق ئارقا-ئارقىدىن ئۆتۈپ ئاخىرى تۈگەيدۇ، مو-
دەن ئىشىككە بېشىنى قويۇپ يىغلايدۇ.)

موماي: (يىغلاپ) يىغلىما قىزىم، قوي، پايدىسىز، قانداق قى-
لىمىز. بۇگۈن پۈتۈن يۇرت ئاتىسىدىن، بالىسىدىن
ئايرىلدى، بىزلا ئەمەس، پۈتۈن يۇرت يىغلايدۇ. دا-

مانا ئۇنى بۈگۈن پەقەت سىز ئۈچۈنلا سەيسگە ئېلىپ
بېرىش كويىدا ئاۋارە بولۇپ يۈرۈيمىزغۇ! ئەگەر ئۇنى
تېپىپ، كۆرەگە جونەتمىسەك، مىڭ قىلغان بىلەنمۇ
سىز چىن مودەننى ئالالمايسىز.

(ئىشىكتىن مۈرىسىگە كەتمەن ئالغان، قولىدا سۇ
قاپىغى تۇتقان ھالدا بارات ئاكا كىرىدۇ.)

بارات: ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم!

يۈز بېشى: ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام!

بارات: ھە، يۈز بېشى ئاكا، قىچقارتىپىلا.

يۈز بېشى: سەن، بارات ئاخۇن، بۇ سەيسگە تۇتۇلغان تازلارنى
باياندايغىچە بىللە ھەيدەپ ئاپىرىپ بەرگىن جۇمۇ.

بارات: باياندايغىچە يىراق بولۇپ كېتەر، شەھەرگىچە ئاپىرىپ
بېرەي.

يۈز بېشى: ماقۇل، بولىدۇ.

(2 دوغا جالامنىڭ ئاكىسى بىلالنىڭ قولىنى باغلاپ
كېلىدۇ)

بارات: نىمە ئىش بۇ!

يۈز بېشى: (بىلالغا خىتاپ قىلىپ) ئىنىسىنى قاچۇرۇۋېتىپتۇ.

بىلال: ياق، يۈز بېشى ئاكا، مەن قاچۇرمىدىم، نەگە كەتكەنلىكىنى بىلمەيمەن، ئىزلىدىم، ھېچيەردە يوق.

يۈز بېشى: گەپ شۇ، ئەگەر ئىنىڭنى تېپىپ بەرمىسەڭ، ساڭا
ئارام يوق، شەھەرگە ئېلىپ بېرىپ يامۇلغا تاپشۇرۇپ
بېرىمەن، سەن گەدەنكەشلىكىڭنى ھوكۈمەتكە قىلىپ
باق، قېنى كورۇپ باقاي!

بىلال: ئوبدان ئاكا، ئادەمنىڭ ئورنىغا ئادەم بارسا بولمامدۇ؟ ئىنىمنىڭ ئورنىدا ئۆزەم بېرىپ ئىشلەي دىدىمغۇ، يۈز بېشى ئاكا، سادىغاڭ كېتەي، جېنىم ئاكا.

(ئىشىك تۈۋىگە بارغاندا مودەن توختىتىدۇ)

مودەن: جالام، توختاڭ!

(ناخشا "چىن مودەن" ئاھاڭىدا)

مودەن: يانارسەنمۇ يۇرتۇڭغا،
مېنى تاشلاپ ئوتتۇڭغا،
تەلمۈرۈپ مەن قارايمەن،
يارىم كېلەر يولۇڭغا.

جالام: كۆتكەن جېنىم ئېرىنمەي،
يات قوللارغا بېرىلمەي،
مەنمۇ ھېچ چىدالمايمەن
ئاي يۈزۈڭنى پات كۆرمەي.

مودەن: سوزلىرىم يۈرىكىمدە،
چىن دىلدىن قىلدىم ۋەدە،
سەنسىز جېنىم ھارامدۇر
ياشاش بۇ قارا يەردە.

جالام: كەتسەڭمۇ مەن يىراققا،
كۆڭلۈم قالار سېنىڭدە.
سېنىڭ ئىشقى ئوتۇڭنى،
ساقلايمەن يۈرىكىمدە.

جالام: خوش، مودەنگۈل!...

مودەن: خوش...(ئىشىككە يولىنىپ قالىدۇ، جالام ئېسىنى يوقات-
قان ھالدا ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ قويۇپ چىقىدۇ، بىر
ئازدىن كېيىن بارات، موماي كىرىدۇ.)

داڭمۇ قايتىپ كېلەر، جالاممۇ كېلىپ قالار، جۇر با-
لام، ئۆيگە كىرىپ كېتەيلى (موماي ئۇنىڭ بېشىنى
سىلاپ ئۆيگە ماڭىدۇ، مودەن ئارقىسىدىن ئاستا، مە-
يۈسلەنگەن هالدا مېڭىشىغا، ئۈستىگە چاپان ۋە باشقا
نەرسىلەرنى ئارتقان هالدا جالام كىرىپ كېلىدۇ)

جالام: مودەنگۇل!

مودەن: جالام، سىز بار ئىكەنسىزغۇ!

جالام: مەن تېخى بار، مودەن، يولداشلىرىم بىلەن يوشۇرۇ-
نۇۋالسام "ئىنىڭنى سەن قاچۇردۇڭ دەپ" ئاكامنى
ياموُلغا هەيدەپ كېتىپتۇ.

مودەن: جالام، سىز ئاكىڭىزنى قۇتقۇزۇڭ، ئىككىمىز ئۈچۈن ئۇ
بىچارە زۇلۇم كۆرمىسۇن، ۋەدە ۋەدە بويىچە بولىدۇ.

جالام: ناهايىتى ئوبدان، مودەنگۇل.

مودەن: شۇنداق قىلىڭ، جاپا تارتمىغىچە هالاۋەت يوق،
هەممە ئىشنى جايلاپ، ئاندىن بىر يول...

جالام: مودەنگۇل، ناهايىتى خوشال بولۇۋاتىمەن، بۇ سوزد-
ىڭىز مېنىڭ ئۈچۈن...

مودەن: مانا سىزگە قۇرۇقلا سوغات، كەشتىلىرى سەت بول-
سىمۇ، كېيىنچە ئوبدانغا تاۋاپ قىلارسىز!

جالام: بارىكاللا، بىراق، مېنىڭ سىزگە بېرىدىغان هېچنەرسەم
يوققۇ، قانداق قىلىمەن.

مودەن: سىز ئۇنىڭدىن غەم قىلماڭ، سالامەت كەلسىڭىز شۇ-
نىڭ ئۆزى چوڭ سوغات.

جالام: (ئۆزىچە) نىمە دېيىشنى بىلمەيمەن (مودەنگە تە-
كىلىپ) خوش بولمىسا...

مودەن: خوش، ئامان بولۇڭ.

جالام: خوش، خوش...(كوزىنى ئۆزمەي ئاستا ماڭىدۇ. ئۇ

بارات: كۈن كۆچۈرۈش ئېغىر، يا بۇ ئۇستەڭ بىلەن سېپىل پۈتمىدى، مانجۇلار ھەددىدىن ئاشتى، ئۇلارنىڭ يالاقچىلىرى بولغان يۈز بېشىدەك ئىتلارنىڭ زۇلمى تېخىمۇ ئېشىپ كەتتى. بۇ كەتكەن بىچارىلەر قاچانمۇ كېلەر؟ ئاشلىقلىرى ئورۇقسىز، خامانلىرى ئىگىسىز قالدى. ھەي، قالغان بۇغداينى ئورۇپ ئالاي (ئوغاق بىلەيدۇ ۋە ناخشا ئېيتىدۇ)

بارات:
قۇرۇق قاخشال بولۇپ قالدۇق،
ئوتۇنچى ئاپىرىپ ساتسۇن.
خېرىدارى يېتىپ كەلسە،
غېرىپ-بىچارە دەپ ساتسۇن.

دەرت كەلدى بۇ باشىمغا،
كىشى كەلمەيدۇ قاشىمغا.
ھېچ كىشى ئىچىنمايدۇ
كۆزدىن ئاققان ياشىمغا.

(بارات ئويگە مېڭىشىغا ھېيتەك ئالدىراپ كىرىدۇ.)

بارات: كەل، ھېيتاخۇن بالام.

ھېيتەك: بارات ئاخۇن ئاكا، سىزچۇ، سىز ھازىر ئېتىزغا كېتىڭ.

بارات: نىمىشقا، بالام ھېيتاخۇن!

ھېيتەك: سىلەرنىڭ ئۆيۈڭلارغا سۇلتان بەگنىڭ ئەلچىلىرى كېلىۋاتىدۇ، يەنە سىزنى ئاۋارە قىلىدۇ.

بارات: چاشقانغا قىيىن، مۈشۈككە ئويۇن دېگەندەك، سەيسىگە توتۇلغان غېرىپلارنىڭ ئاخىرى تېخى مەلىدىن چىقىپ بولماي، ئەلنىڭ بالا-چاقىلىرىنىڭ كۆز يېشى قۇرۇماي،

بارات: نىمە بولدى قىزىم، يىغلىما.

موماي: سەيسگە تۇتقانلارنى كورۇپ كوڭلى بۇزۇلۇپ قالغان ئوخشايدۇ، قانداق قىلىمىز، بالام، يىغلىما (ئۇزى يىغلامسرايدۇ) ئاخىر زامان مۇشۇ ئوخشايدۇ.

بارات: يىغلىما قىزىم، جۇرۇڭلار. (مودەن ئاستا كېلىپ ئىشىك ئالدىدىكى گۇلنى ئويناپ تۇرۇپ ئوكسۇپ ـ ئوكسۇپ يىغلاشقا باشلايدۇ، بارات ئاكىمۇ كوڭلى بۇزۇلغان هالدا قىزىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ ناخشا ئېيتىدۇ)

(ناخشا "بىرلىك گۇل" ئاهاڭىدا)

يىغلىماڭ قىزىم، كوز نۇرۇم،
يىغلىماڭ، جىگەر باغرىم.
يۇرەك باغرىمنى ئېزىپ،
يىغلىماڭ، جان كوز نۇرۇم.

ئەزدى بىزنى شۇم پەلەك،
قانغا ئورۇلدى بۇ يۇرەك.
كىمگە يىغلاپ ئاه ئۇراي،
كىمدىن تىلەي، ئاه مەن تىلەك.

(ناخشىسىنى تۇگىتىپ) ئويگە كىر، قىزىم، يىغلىما.

موماي: (يىغلامسىراپ) هەي بالام، قانداق قىلىمىز، بۇگۇن بىرسى ئاتىسىدىن ئايرىلغان، بىرسى بالىسىدىن ئايرىلغان، بىرسى قەۋم ـ قېرىنداشىدىن ئايرىلغان، قانداق قىلىمىز، هىلىمۇ داداڭنى ئېلىپ كەتمىدى (موماي، مودەن كىرىپ كېتىدۇ).

قېچىپ كېتىلى دىسەك،
مالۋىيدىن قورقىمىز.

(پەردە ئېچىلىدۇ، قېچىپ كېتىش بىلەن ئەيىپلىنىپ، تەنـ
ـلىرى تىتىلغان، يۈز - كۆزى قان ھالدا قەپەزدە ئولـ
ـتۇرغان جالام كۆرۈنىدۇ. ئۇ ناخشىسىنى باشقا پەدىگە
يوتكەيدۇ.)

(ناخشا "سىگلىم لەيلىخان" ئاھاڭىدا)

قەپەز ئىچىگە سولاندىم،
مودەن گۈلۈم، ئامان بول،
يات يەرلەرگە پالاندىم،
مېھرىۋانىم، ئامان بول.

سەندىن مېنى ئايرىدى،
ۋاپادارىم، ئامان بول.
يۈرەكلەرنى داغلىدى،
جان كويەرىم، ئامان بول.

(چىدىر ئارقىسىدىن يۈز بېشى كوزىنى ئۇگىلاپ چىقىپ
كېلىدۇ.)

يۈز بېشى: ئۇكام، ئۇلۇغ ئۇخلاۋاتىدۇ، ناخشا ئېيتما.

جالام: قەپەزدە كوڭلۇمنى ئاچىدىغان نىمە بار، ناخشا ئېيتـ
ـماي ئولەيمۇ، يۈز بېشى ئاكا؟!

يۈز بېشى: ئۇلۇغنىڭ غەزىۋىگە ئۇچراپ قالىسەن دەيمەن.

جالام: ئازات قىلسۇن!

يۈز بېشى: نىمىشقا قاچىسەن، نىمە سەۋەپتىن، شۇنىڭ سەۋەپلىـ

ئەلچى كېلىۋاتقىنىنى! كېتەي، بالام، كېتەي!...

ھېيتەك: شۇنداق قىلىڭ، ئاكا. (ئۇلار چىقىشىدۇ)

پەردە چۈشىدۇ

ئۈچىنچى پەردە

سەھنە كۆرۈنۈشى: باياندايدا سېپىل سوقۇش. سول تەرەپتە مانجۇ ئىستىبدات ئەمەلدارلىرىنىڭ چىدىرى (قارىياغاچ ئالدىدا)، چىدىر ئالدىدا 2 چېرىك، ئوتتۇردا يىراقتىن يېڭى سوقۇلغان سېپىل دەرۋازىسى ۋە سېپىل تاملىرى كۆرۈنىدۇ. ئوڭ تەرەپتىكى يوغان قارا ياغاچلارغا ئادەملەر ئېسىلغان، قوللىرى باغلانغان، ئىڭراپ يۈرىدۇ، دۈمبىسىگە قاپ ئارتقان ئادەملەر ئۈزلۈكسىز مېڭىپ ئۆتۈپ تۇرىدۇ. ناخشا ئاڭلىنىدۇ.

(ناخشا "ئاھ دەردىم" ئاھاڭىدا)

سۇلتان غوجام سورايدۇ
سېپىل سوققانلار نەلىك؟
بىز نىمە گۇنا قىلدۇق؟
بىكار ياتىدۇ شەرلىك.

ئەي ئوغۇل ئوزەڭ نەلىك؟
زاتىم مېنىڭ قۇمۇللۇق.
ئۆز يۇرتۇمنى سورىساڭ،
خەنىبىڭ يېرى قوغۇنلۇق.

زار قاخشاپ، قان يىغلاپ،
بىز سېپىلنى سوقىمىز.

يوق ملك ۋالاقلىغان بىلەن.

جالام: ئۆزەمگە پايدىسى بار، نىمە قىلساڭ قىل، ناخشا ئېيتمەن، ۋاقىرايمەن، ئەڭ قاتتىق جازا مۇشۇدۇ؟ بۇنىڭدىن ئۆتۈپ كەتسەڭ دارغا ئاسارسەن، بولمىسا بويىنۇمنى چاپارسەن، نىمە قىلساڭ قىل، ناخشا ئېيتمەن.

(ناخشا "سادىر" ئاھاڭىدا)

دەردى بولمىسا يارنىڭ
ئېيتامدۇ تولا ناخشى،
ناخشا ئېيتقانغا يار كەلمەس،
ئەسلى بىر كوڭۇل خوشى......

يۈز بېشى: بۇ دەيىۈزگە گەپ ئۇقتۇرالمايدىغان ئوخشايمەن (چىقىدۇ.)

(بىلال خۇرجۇن كوتەرگەن ھالدا كىرىدۇ)

بىلال: جالام، ئۇكام، ئەھۋالىڭ قانداق؟

جالام: سەنمۇ، بىلال ئاكا، يېزىدا نىمە خەۋەر بار؟

بىلال: ئۇكام، بىرنىڭ خەۋەر باشقىچە، مودەننىڭ ئەھۋالى ئېغىر، كېچىلىرى جالام دەپ جويلۇپ كېتىدىغان بوپتۇ، سۇلتان بەگنىڭ ئەلچىلىرى كۈندە نەچچە مەرتىۋە كېلىپ، بوسۇغىلارنى تېشىۋەتتى دەيدۇ. بارات ئاكام بۇلارنى كوزۇم كورمىسۇن دەپ ئېتىزغا چىقىپ يېتىۋاپتۇ. يالاقچىلىرى ئۇ يەرگىمۇ چىقىپتۇ. سۇلتان بەگ يۈز بېشىغا پارنى تويغىچە بېرىپتۇ. ئۇزۇن گەپنىڭ قىسقىسى، ئۇلارنىڭ ئەلپازى يامان، سەن، ئۇكام، بىر ئىلاجى قىلىپ قۇتۇلۇپ، چاپسانراق توي

رىنىلا ئېيتىپ بەرسەڭ ئازات قىلىدۇ.

جالام: ئاۋال ئازات قىلسۇن، ناخشا ئېيتمايمەن ھەم پەرمان- دىن چىقمايمەن، ھېلىمۇ چىقمىدىمغۇ، پەقەت قېچىپ كەتمەك بىلەن ئەيىپلىنىۋاتىمەن، قاچماي ئۆلەيمۇ، بىر يىل بولدى، كەتكۈزمىدى. سېپىلغا بىر كۈنلۈك يەردىن توپا توشۇپ ئۇچىلار يېغىر بولۇپ كەتتى، يە قوساق تويمىسا، ئىشلىمىسەڭ ئۇرسا، قىينىسا، دار- غا ئاسسا، بۇ قانداق گەپ، قانداق دۇنيادا ياشايمىز، يۈز بېشى ئاكا، ئېيتقىنا قېنى، سەنمۇ ئادەم بالىسىغۇ؟!

يۈز بېشى: دىدىمغۇ، مەلىگە قېچىپ بېرىپ نىمە قىلماقچىدىڭ، شۇنى ئېيتساڭ، مەن دارىنغا مەلۇم قىلىپ، سېنى بوشىتاي.

جالام: بوشىتاي دەمسەن، قارا يۈز! مەن مەلىگە بېرىپ ئۇقۇپ كەلدىم، سەن قارا يۈز سېتىلىپسەن، ئېيتقىنا، سۇلتان بەگدىن قانچە يامبۇ ئالدىڭ؟ ھەتتا ھوجەڭ- مۇ بېرىپسەن، مېنى مۇشۇ ھالغا چۈشۈرگەنمۇ سەن. ئەمدى نىمە قىلساڭ قىل، مودەن يېزىدا، يۈگرە، سۇلتان بەگكە توي قىلىپ، پولورىنى يەپ، قوساق سېلىپ كەل!

يۈز بېشى: ئەخمەق، ئۆزەڭنىڭ نەدە تۇرغىنىڭنى بىلىپ سوزلە!

جالام: يۈز بېشى ئاكا، ئۇرۇشقا كېچىكىپ قالدىڭ، سەن قە- پەزگە تاشلاشتىن بۇرۇن، ئۇرۇۋالساڭ بولغان ئىكەن. كېچىكىپ قالدىڭ ئەمدى!

يۈز بېشى: بولدى، مەن كىم، مېنىڭ بىلەن تاكاللىشىپ پايدا ئالالمايسەن!

جالام: سېنىڭ كىم ئىكەنلىكىڭنى بىلىمەن. سەن يالاقچى!

يۈز بېشى: ھوي، بولدى- بولدى ئۇكام، جېنىم ئۇكام، پايدا!

غالىقتىن.

جاڭدارىن: (ئاچچىقى بىلەن سەكرەپ يەرنى تېپىپ) ھەي، سىڭ-كىۇ، تامادى، ئۇرۇڭلار ئۇنى (2 يالاقچىسى يۈگۈ-رۈپ كېلىپ جالامنى يەرگە باسىدۇ. كالتەك بىلەن ئۇرۇشقا باشلايدۇ، جالامنىڭ بەدەنلىرى قىزىل قانغا مىلىنىدۇ)

يۈز بېشى: دىمىدىممۇ مانا، ئاقىۋىتىڭ شۇنداق بولىدۇ دىسەم، يەنە گەدەنكەشلىك قىلىسەن.

جاڭدارىن: ھوي يۈز باش، سىز قايتىڭ. ھىلىقى ئىشنى ئوبدان بەنلى قىلىڭ.

يۈز بېشى: خوپ تەقسىر (ئارقىسى بىلەن قول قوشتۇرۇپ چىقىپ كېتىدۇ. جاڭ دارىن ئاستا مېڭىپ سەھنىنىڭ بىر چېتە-دىن چىقىپ كېتىدۇ. سەھنىدە ھېچكىم قالمىغانىنى بە-لىپ، يىقىلغان ھالدا بىلال كېلىپ ئىنىسىنىڭ بېشىنى يۆلەپ، تىزىغا ئېلىپ ئولتۇرىدۇ)

بىلال: ئۇكام، كوزۇڭنى ئاچ، قانداق قىلىمىز. ئامال يوق.

جالام: (ئاستا كوزىنى ئېچىپ ناخشا ئېيتىدۇ)

زالىملارنىڭ قانخورلىقى جان - جاندىن ئوتۇپ كەتتى،
زەرداپ قىلىپ قان - گوشنى، يۈرەككە بېرىپ يەتتى.
ئەي ۋاپاسىز شۇم پەلەك، بىزنى قىلدىڭ بىچارە،
زۇلۇم - كۇلپەت دەستىدىن يۈرەك بولدى مىڭ پارە.

(شۇ ۋاقىتتا سىرتتىن جاڭ دارىن كىرىپ كېلىدۇ. ئۇنى كورگەن بىلال بىر تەرەپكە يوشۇرۇنۇپ، ئۇلار چېدىر ئالدىغا كەلگەندە قولىدىكى ئەرزىنى تۇتىدۇ. جاڭدارىن ئەرزنى ئوقۇتىدۇ، تۇڭچى ئەرزنى ئوقۇيدۇ):

قىلىۋالمىساڭ، ئاقىۋەت يامانـدەك تۇرىدۇ. مانا، سا-
ڭا نان-توغاچ ئەكەلدىم. (ئۇ نەرسىلەرنى سۇنىدۇ)

جالام: ئەمدى ئاكا، ئۆزەڭ نىمە قىلماقچى!

بىلال: دارىنغا بىر ئەرز يېزىپ كەلـدىم، ئەرزـىمنى قوبۇل قىلىپ ئۇناپ قالسا، ئۆزەم سىنىڭ ئورنۇڭدا ئىشـلەپ، سىنى يېزىغا جونىتىمەن، ئىلاجى بولسا، چاپـسانراق بېرىپ تـويـنى قىلىۋال...چىرىك كېلىۋاتىدۇ، مەن نېرىراق كېتەي.

جالام: رەھمەت ئاكا. (ئۆزىچە) قېرىنداش دىگەن باشتا نەرسە ئىكەن. بولمىسا قانداق قىلاتتىم؟ نانمۇ ئۆز ۋاقتىدا قولۇمـغا تەگدى. (بىلال چىقىپ كەتكەندىن كېيىن چېدىردىن بىر چىرىك چىقىپ "دارىن كېلىۋاتىدۇ" دەپ ۋاقىراپ خەۋەر بېرىدۇ، تالادا تۇرغان چىرىكلەر ئۆزىنى تۈزەپ تىك تۇرۇشىدۇ. باشـلىقنىڭ چېدىردىن چىقىشىغا، نېرىقى تەرەپتىن يۈز بېشىمۇ يېتىپ كېلىدۇ).

جاڭ دارىن: (قەپەزگە ئىشارەت قىلىپ، چالا ئۇيغۇر تىلىدا سۆزلەيدۇ) يۈز باشى، ئاۋۇ ئادەمنى ئېلىپ كەل.

يۈز بېشى: خـوپ. (2 يايى بىلەن بېرىپ قەپەزدىن جـالامنى چىقىرىپ، قولـلىرىنى باغـلاپ دارىننىڭ ئالدىـغا ئېلىپ كېلىدۇ. جالام تازىم قىلىدۇ.)

جاڭ دارىن: ھەي چەنتۇ، سەن نىمە ئۈچۈن قاچىدۇ؟

جالام: مىنىڭ نوۋىتىم ئەمەس ئىدى، سەيسگە تۇتتى، بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن يۈز بېشى ئالتە ئايدىن كېيىن قايتىپ كېلىسەن دىگەن ئىدى. مانا بىر يىل بولـدى. تېخى ئەۋەتمىدى، يۇرتۇمنى كورگۈم كەلدى.

يۈز بېشى: بۇ ئۇغرىنىڭ مۇنداق قىلىشى دارىننى كوزگە ئىلمىـ

يېزىغا بېرىپ ئەدنۇنى بېرەي، ئاۋال، ئىلاجى بولسا،
دارىن بىلەن يولۇقسام بولاتتى.
(زەڭگاڭنى قىچقىرىپ، يانچۇغىدىن بىر گادا ئەپيۇننى
چىقىرىپ بېرىپ) بۇ ئەپيۇننى سىز چېكىڭ، مېنى دارىننىڭ
يېنىغا بېرىشقا رۇخسەت قىلىڭ.

زەڭگاڭ: (ئەپيۇننى ئېلىپ) دارىن ھازىر ياپيەن چېكىدۇ،
سەن كىرسە دوزا جاڭلى بولىدۇ، بۇشىڭ!

يۈز بېشى: شەرمەندە بولدۇم، شەرمەندە بولدۇم (سەھنىنى بىر
قانچە ئايلىنىپ چىقىپ كېتىدۇ)

پەردە چۈشىدۇ

تۆتىنچى پەردە

سەھنە كورۇنۇشى: بارات ئاكىنىڭ يېزىدىكى ھويلىسى.
ھويلىنىڭ سول تەرىپىدىكى دەرەخ ئاستىدا قىزلار مەجلىس
قۇرغان. دۇتارچى - سازەندىلەر توي بەزمىسى ئوتكۇزىدۇ،
مودەن ياغلىقىقا پۇركەنگەن ھالدا ئولتۇرىدۇ.)

گۇلسۇم: قېنى ئەلاخان ھەدە، دۇتارىڭنى قولۇڭغا ئالغىنا!

پاتەم: راستلا، تاڭگا چىشلىۋالغاندەك بولۇپ كەتتىڭغۇ؟

ئەلاخان: دۇتار مانا، مەن تەييار (ئەلاخان دۇتارنى ئالدۇ.
بىر - ئىككىسى پەتنۇسنى داپ قىلىپ چالدۇ).

(ناخشا)

چىم - چىم ئەتتىم چىم بىلەن
كاۋاپ ئەتتىم زىخ بىلەن.
ئىسى - يادىم سەن بىلەن،
سەن يۇرسەن كىم بىلەن.

“ئەرز

جاڭ دارىن جاناپلىرىغا: ئىنىم جالام كېسەل بولۇپ قالغانلىقتىن ئورنىغا 15 كۈن مەن ئىشلەپ تۇرسام. ئىنىم ساقايغاندىن كېيىن هوزۇرلىرىغا تاپشۇرۇپ بەر-سەك. هورمەت بىلەن ئەرز يازغۇچى: بىلال”

جاڭ دارىن: (بىر پەس ئويلانغاندىن كېيىن) بۇ سەندە ئۇكاڭزىما؟ سەن بۇنىڭ ئورنىغا سەيسە قىلىشقا كەلدىما؟ ئەگەر سەن پاۋلى قىلىپ قاچسا، سېنى كىم گۇەنلى قىلىدۇ؟

بىلال: (تازىم قىلىپ) زادى ئۇنداق ئىشلار بولمايدۇ، تەق-سىر، 15 كۈنگىچە ئىنىم ساقىيىپ كېلىدۇ. مەن 2 كى-شىلىك ئىشنى بېجىرىمەن.

(جاڭ دارىن بېشىنى لىڭشىتىپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ، ئاستا چېدىر تەرەپكە ماڭىدۇ. بىلال جالامنى يۆلەپ ئېلىپ چىقىدۇ. 2 يايى 4 - 5 ئادەمنى باغلىغان هالدا نېرىقىقارا ياغاچنىڭ تۈۋىگە تىزلاندۇرۇپ قويىدۇ. شۇ ۋاقىتتا يۈز بېشى يېتىپ كېلىپ ئۇياق - بۇياققا قارايدۇ.)

يۈز بېشى: (زەڭگاڭغا① قەپەزنى كۆرسىتىپ) قەپەزدىكى ئادەم نەگە كەتتى؟

زەڭگاڭ: دارىن ئاكاڭزا ئۇنى قويۇپ بەردى.

يۈز بېشى: نىمە؟ نىمە؟

زەڭگاڭ: دارىن فاڭلى قىلىۋەتتى.

يۈز بېشى: (ئۆزىچە) ئەستاغپۇرۇللا، ئاكىسى بىلال كېلىپ ئېلىپ كەتكەن ئوخشايدۇ، مېنى شەرمەندە قىلدى، خەپ،

---

① پوست، قاراۋۇل.

گۇلسۇم: بىر يىگىتلەردىن قاچاتتۇقمۇ؟
يەڭگە: سەت ئەمەسمۇ؟ كىرىپ تۇرۇڭلار (ئۇلار ئۇلاش - چو-
لاش ئۆي تەرەپكە ماڭىدۇ. كوچا تەرەپتىن ئۇلەننىڭ
ئاۋازى بارغانسېرى يېقىنلىشىدۇ ۋە سەھنىگە ئۇلار
ئالدىدا 2 - 3 ئادەم ئۇسسۇل ئويناپ كىرىپ كېلىدۇ.
بۇلارنىڭ ئالدىنى ئاغامچا بىلەن تورايدۇ. پۇل ۋە
نەرسىلەرنى بېرىپ بارات ئاكىنىڭ ئىشىگىگە يېتىپ
كېلىدۇ. تار ئىشىكتىن كىرىدۇ. بەزىلىرى قاراپ تۇرى-
دۇ، بىر ۋاقىتتا قىزلار بار ئۆيدىن مەزىن چىقىدۇ)
مەزىن: ئوغۇللار، ئاززاق تەخىر قىلىڭلار، جامائەت تېخى كەل-
مىدى، ھەممىسى دەرقەمتە بولغاندا نىكا ئوقۇيمىز.
باللار: ناھايىتى ئوبدان، ماقۇل - ماقۇل.
مەزىن: مانا بۇ جايدا ئولتۇرۇپ تۇرۇڭلار. نەغمە، بەزمە قىلى-
ساڭلارمۇ ئىختىيار ئۆزەڭلەردە.
(يىگىتلەر ئاۋالقى قىزلار ئولتۇرغان تەرەپكە ئۆتىدۇ،
سازەندىلەر سازلىرىنى قوللىرىغا ئېلىپ كوچا ناخشىسىنى
ئېيتىدۇ، ساز بىر ئاز پەسلەيدۇ. يىگىتلەر ھەر تەرەپ-
لەرگە كېتىدۇ. سەھنىدە توختى، سادىق قالىدۇ. توختى
سادىقنى قىچقىرىپ يېنىغا تارتىدۇ.)
توختى: ھېلىقى ئىشنى قانداق جايلايمىز؟
سادىق: نىكادىن كېيىن قالدى ئەمدى.
توختى: سۇلتان بەگ نېمە دىگەن ئىدى؟
سادىق: ئۇ كالۋا نېمە دىسۇن، يۈزبېشى ئاكامنىڭ دىگىنىدەك
قىلىش كېرەك، جالامنىڭ خالى ۋاقتىنى تېپىپ كوكسىگە
پىچاقنى قاداپ قويا!
توختى: ئۆزىمىز تۇتۇلۇپ قالمايلى، ئاداش، پەخەس بول.
سادىق: ئۇ يەرلىرىدىن خاتىرجەم بول، سەن يىراق كەتمە،

بارايلى دىمەپىمىدۇق،
يانايلى دىمەپىمىدۇق،
ۋەدىمىز قىزىل ئالما،
چىشلىشىپ يىمەپىمىدۇق.

(ئۇسۇل ناخشىلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن ئېيتىلىدۇ)

گۇلسۇم: مەن ئۇسۇل ئويناپ كىمنى تارتسام شۇ ئوينىسۇن.

قىزلار: بولدى ـ بولدى.

(گۇلسۇم خېلى ئۇسۇل ئوينىغاندىن كېيىن خاتەمگۇل، نۇرەلەملەرنى تۇتىدۇ، ئۇلار تۇرۇپ ئۇسۇل ئوينايدۇ، مەجلىس راسا قىزىغىلى باشلايدۇ. ئەلاخان دۇتار ـ چىلىڭ ئالدىغا ئورۇملەر تولىدۇ)

گۇلسۇم: (مودەننىڭ يېنىغا بېرىپ) قىزلار، مودەن نىمە ئۈچۈن كوڭلىنى ئاچمايدۇ؟

خاتەم: مەن بولسام پاراقلاپ كۇلۇپ ئولتۇراتتىم.

گۇلسۇم: نىمىشقا؟

خاتەم: خالىغان يىگىتكە تەككەندىن كېيىن (ھەممىسى پاراقلاپ كۇلىدۇ).

ئەلاخان: يىغلىغان قىز ئوڭايلا ئەپلىشىپ قالىدۇ. (كۇلكە)

بوستان: نەچچە ۋاقىتتىن بېرى "جالام، جالام" دەپ زارلىنىپ يۇرگەن چىن مودەن ئەمدى ئوز يارى بىلەن بىر ياستۇققا باش قويماقچى بولغاندا، يىغلىسا زادى كېلىشمەس!

گۇلسۇم: شۇنى دەيمەن، دەم خالىغانغا يېتەمدۇ؟ (يىراقتىن يىگىتلەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ، يەڭگە يۇگۇرۇپ كىرىدۇ)

يەڭگە: قىزلار، يىگىتلەر نىكاغا كېلىۋاتىدۇ. سىلەر ئويگە كىرىپ تۇرۇڭلار.

هېدىل: (بېشىنى تاتىلاپ) ئەستەغپۇرۇللا، بالاغا قاپتىمەن،
گەپ تاپالمىسام قانداق قىلارمەن، ئاغزىمدىن چىقتى،
ساقلىمىغا ياماشتى.

گۇلسۇم: قېنى سىلەردىن كىم چىقتى؟

هېدىل: بوپتۇ، چىقسام چىقاي (ئوتتۇرىغا چىقىدۇ.)

گۇلسۇم: قىزلار تەرەپتىن مەن چىقتىم.

تۇرسۇن: قېنى باشلاڭلار (ساز چېلىنىدۇ، ئىككىسى بېيت باشلايدۇ)

گۇلسۇم: ئاپپاق ـ ئاپپاق توشقانلار قومدا تولا يار ـ يار،
ئويلەنمىگەن يىگىتلەر تويدا تولا يار ـ يار.

هېدىل: قىزىل ـ قىزىل پىيازنىڭ پوستى تولا يار ـ يار،
ئويلەنمىگەن يىگىتنىڭ دوستى تولا يار ـ يار.

گۇلسۇم: ئۇششاق ـ ئۇششاق توشقانلار خاماندىدۇر يار ـ يار،
ئويلەنمىگەن يىگىتلەر ئارماندىدۇر يار ـ يار.

هېدىل: ئۇششاق ـ ئۇششاق تاللارنىڭ بەرگى تولا يار ـ يار،
يار تۇتمىغان قىزلارنىڭ دەردى تولا يار ـ يار.

گۇلسۇم: يوغان ـ يوغان دەرەخلەر هېچ ئېگىلمەس يار ـ يار،
يوغان قوساق يىگىتلەر هېچ ئېگىلمەس يار ـ يار.

هېدىل: (تۇرسۇنغا قاراپ) هوي يىگىت بېشى، ئەمدى نېمە دەيسەن.

تۇرسۇن: شەرمەندە قىلدىڭغۇ بىزنى بۇ لاۋزا، چىق مايىقتا.

قاچقاندا چاققانلىق قىل جۇمۇ!

توختى: ماقۇل، ئاداش.

سادىق: گەپ شۇ، بولمىسا.

توختى: ئىش ئورۇنداش ئۈچۈن يېقىن يۈر جۇمۇ، بولمىسا قېينىلىپ قالىسەن.

(شۇ ئارىدا باغدىن يىگىتلەر قايتىدۇ. جالام، تۇرسۇن، ساۋۇت ۋە ھېدىللار كىرىپ كېلىدۇ، يەڭگە چىقىپ يىگىتلەرگە قاراپ ۋاقىرايدۇ.)

يەڭگە: يىگىتلەر، قىزلار سىلەر بىلەن بەسلىشىمىز دەيدۇ، ئۇنامسىلەر؟

يىگىتلەر: ئۇنايمىز - ئۇنايمىز ...

تۇرسۇن: قىزلار بەك گەپچى كېلىدۇ. گەپ تېپىپ بېرەلىسەڭلەر ئويناڭلار، بولمىسا ئادەمنى ئىزاغا قويۇسىلەر.

ھېدىل: ماڭسىڭا ئاداش، قىزلاردىنمۇ يېڭىلىپ قالامدىكەن، قىزلاردىن يېڭىلگەن جاننى ساقلاپ يۈرگىچە ئىتقا تاشلاپ بەرمەي، پاراڭ بولدى - دە!

ساۋۇت: ئاتە پاختاڭنى، كورىمىز، قېنى سېنى، ئارىغا چىقىرىپ قويايلى، ھۈنىرىڭنى كورسەت شۇلارغا.

ھېدىل: بولدى، مېنى چىقىرىپ قوي (جالامغا قاراپ) جالامنىڭ تويىدا قىزلاردىن يېڭىلىپ قېلىش دىگەن ئولۇم ئەمەسمۇ!

ساۋۇت: تولا سوزلىمە، ئەنە چىقتى.

(قىزلار چىقىپ پەنجىر يېنىدا ئولتۇرىدۇ، يىگىتلەر بىر ياققا توپلىشىپ ئۇزلىرىنى رۇسلايدۇ)

گۈلسۇم: قېنى سىلەردىن كىم چىقىدۇ؟

تۇرسۇن: (ھېدىلغا قاراپ) چىق، يوغان سوزلەۋاتاتتىڭ، كارامىتىڭنى كورەيلى.

ئارقىدا قالىدۇ).

سادىق: مۇشۇ يەردىن چىقىشىغا جۇمۇ.

توختى: بولىدۇ، بولىدۇ.

سادىق: چەبدەسلىك ئىشلەت، جۇمۇ ئاداش!

توختى: سەنمۇ قالما.

سادىق: ئىشىنى جوندەپلا قىپچىش كىرەك (شۇ ئارىلىقتا توختى كىرىپ كېتىدۇ، جالام بىلەن تۇرسۇن چىقىدۇ)

تۇرسۇن: كىرمەيسىلەرغۇ؟

سادىق: كىردۇق، مۇنۇ نېرىقى هوجرىدىن يەپ چىقتۇق.

تۇرسۇن: يۇرۇڭلار ئاداش، ئورنىمىزغا بېرىپ ئولتۇرايلى، ئاشنى هەش - پەش دىگىچە يەپ بولدۇق. باشقىلارغا لىگەن يېتىشمەدى (ئورۇنلىرىدا ئولتۇرۇشىدۇ).

سادىق: راسا كېلىشتۇرۇپ بىر نەغمە - ناۋا قىلىپ قايتايلى.

تۇرسۇن: بولىدۇ (توختى يۈگۈرۈپ چىقىدۇ).

توختى: (تۇرسۇنغا قاراپ) يىگىت بېشى، سىنى باللار قىچ- قىرىۋاتىدۇ.

تۇرسۇن: نىمە قىلىدىكەن؟

توختى: بەللى، مەن بىلمەيمەنمۇ، كىرمەمسەن؟

تۇرسۇن: جالام، ئولتۇرۇپ تۇر.

جالام: كىرىپ چىق (تۇرسۇن كىرىپ كېتىدۇ، سادىق دۇتارنى ئېلىپ پاراڭلىشىپ ئولتۇرىدۇ)

توختى: قولۇمدا قۇۋۋەت بولسا، كۇننى تارتىپلا پەسكە چۈشۈرۈ- ۋېتەتتىم - دە، سۇلتان بەگ.

سادىق (يالغاندىن كۈلىدۇ) مۇشۇ تەمبۇر ياخشىغۇ دەيمەن (جالامنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋالىدۇ ۋە توختىغا كوز قىسىدۇ، توختى بولسا شەرەت بېرىدۇ ۋە قونچىدىكى پىچاقنى ئېلىپ سالىدۇ. جالام ئۆمۈلەپ كېتىدۇ).

ساۋۇت: بولدى مەن چىقاي (ئۇزىنى رۇسلايدۇ، قىزلار زاڭ-لىق قىلىشىپ كۈلۈشىدۇ. شۇ ئارىدا مەزىن ئاخۇنۇم چىقىپ كېلىدۇ، قىزلار موكۇشىدۇ).

مەزىن: نىكاغا تەييارلىنىڭلار.

تۇرسۇن: بىز تەييار، مەزىن ئاخۇنۇم.

مەزىن: بولمىسا مەن كىرىپ كېتەي، سىلەر پەنجىر تۈۋىگە بېرىڭلار.

(مەزىن كىرىپ كېتىدۇ، ياشلار پەنجىرتۈۋىگە بارىدۇ.)

تۇرسۇن: (جالامغا قاراپ) نىكايىڭىزغا قوبۇل قىلىپ ئالدىڭىزمۇ دىسە، ئالدىراپلا ئالدىم دەۋەتمە، جۇمۇ!

ھېدىل: راست، شۇنداق قىل، ئېچىقاپ ئاران تۇرۇپتۇ دىمى-سۇن.

(جالام ئىزا تارتقان ھالدا ماقۇل ئىشارىسىنى بېرىدۇ.)

سادىق: دىمىسىمۇ جالام ئاران تۇرغانغۇ! (خەلققە قاراپ) نىكانىڭ ھاۋالىسىنى كىم كورىدىكەن، كورد-مىزغۇ تېخى (توختىغا قاراپ) توختى، سەن بارمۇ؟

توختى: بار، بار.

سادىق: نىكا خېلى ئوبدان بولىدىغان بولدى (مەزىن چىقىدۇ).

بارات: (چىقىپ يىگىتلەرگە قاراپ) ئىچكەركى ھويلىدا بىر خالى ئۆي بار، سىلەرمۇ كىرىپ تاماققا ئولتۇرۇڭلار.

يىگىتلەر: مەيلى، بولمىسا شۇنداق قىلىلى (ھەممىسى ئۆيگە قاراپ ماڭىدۇ).

سادىق: ھەي ئاغىنىلەر، سۇلتان بەگ ئۇسسۇپلا كىرسە سەت بولارمىكىن، مۇشۇ ئورنىمىزدا ئولتۇرۇشاقمۇ بولاتتى.

تۇرسۇن: بەللى، سۇلتان بەگ ئايرىلىپ قالسا بولامدىكەن؟

ھېدىل: مۇنۇ گەپنى قىل (مېڭىشىدۇ، سادىق بىلەن توختى

كاج زامان ـ تەتۈر پەلەك.
ئىش ئىلگىرى باسمىدى.
كەمبەغەللەر ھەممىشە،
قان يىغلىدى، قاخشىدى.

(شۇ ئارىلىقتا مودەن يۈگۈرگەندەك كىرىپ كېلىدۇ. ئۇ ھاياجانلانغان، چېچى چۇگۇلغان ھالدا ئۆزىنى جالامغا تاشلايدۇ).

مودەن: تۇرسۇن ئاكا، بۇ نېمە گەپ؟

تۇرسۇن: دۈشمەننىڭ سۇيىقەستى، مەڭ سىڭلىم، جالامغا سىز قاراپ تۇرۇڭ، مەنمۇ ئىز قوغلاي (ئىشىكتىن يۈگۈرۈپ چىقىدۇ).

مودەن: جالام، بەختلىك كۈنلەر ئىچىدە زۇلمەتتە ئۇچراشتۇق. جالام، نېمە بولدى، باغرىم جالام، كۆزۈڭنى ئاچ، راھەت ئۇچرىشىش بىزگە نېسىپ بولمىغان ئىكەن، مەن سېنىڭسىز دۇنيادا تىرىك قالمايمەن، سەنسىز دۇنيا بەرىبىر، ماڭا گۆرۈستان!

(يىغلاپ ناخشا ئېيتىدۇ)

ئاچ كۆزۈڭنى جان يارىم،
يۈرىگىم زەرداپ بولدى.
كۆيۈپ ۋۇجۇدۇم بارى
ئورتەندى، كاۋاپ بولدى.

راھەت كۈننىڭ نۇرىنى
كورمەي يۇما كۆزۈڭنى.
قارا ماڭا كۆز ئېچىپ،
ئاڭلا، مېنىڭ سۆزۈمنى!

جالام: هايۋان! (غەزەپ بىلەن ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلىدۇ، خېلى ئۇزۇن چېلىشقاندىن كېيىن توختى پەچاقنى 2- قېتىم جالامنىڭ يەلكىسىگە سانچىيدۇ. قان چاچراپ چىقىدۇ. جالام "ئاھ" دەپ دەرمانسىزلىنىپ يىقىلىدۇ. سادىق بىلەن توختى ئۇيان - بۇيان قاراپ تامدىن ئاتلاپ قېچىپ كېتىدۇ. تاماق يەپ بولغان بالىلار چىقىدۇ، تۇرسۇن يۈگۈرۈپ جالامنىڭ يېنىغا بارىدۇ).

تۇرسۇن: ھېچكىم چاقىرمىغان ئىكەن (ئاڭغىچە جالامنى كورۇپ قېلىپ) هوي، نىمە بولدى، جېنىم دوستۇم! (بېشىنى تىزىغا ئالىدۇ، ئۆزى ھودۇقۇپ) بالىلار، مەيەرگە كېلىڭلار.

ھېدىل: نىمە بولدى، ئاداش.

تۇرسۇن: ئارىمىزدا كىم يوق؟

ساۋۇت: (بالىلارنى ئارىلاپ) توختى ئۇدەك، سادىق تەرسا يوق.

تۇرسۇن: ئىزلەڭلار، دەرھال ئىزلەڭلار (تۇرسۇندىن باشقىسى ئىزلەپ كېتىشىدۇ) ئەستەغپۇرۇللا، جالام ئاداش، (مەيدىسىنى تىڭشايدۇ) خۇداغا شۇكرى، يۈرەك ئۇرۇشى بار ئىكەن، جالام، ئاداش، كوزۇڭنى ئاچقىنا (خەلققە قاراپ) يېتىمنىڭ ئاغزى ئاشقا تەگسە، بېشى تاشقا تېگىپتۇ، دىگەن مانا مۇشۇدە، ئاران سەيسە، قەپەزدىن قۇتۇلۇپ كەلگەندە... (گەپ قىلالماي يىغلايدۇ ۋە شۇ ھالدا ناخشا ئېيتىدۇ)

جالام، باغرىم، جان دوستۇم،
دۇشمەن ساڭا كوپەيدى.
يۇلۇپ تاشلاشقا سېنى
كوز ئالايتىپ ھومايدى.

بەشىنچى پەردە

بىرىنچى كۆرۈنۈش

بارات ئاخۇننىڭ ھويلىسى، كۈز مەزگىلى، چۈش ۋاقتى، بىر تەرەپتە قارىياغاچلىق، جالام ئولۇپ بىر يېرىم ئايدىن كېيىنكى ۋاقىت. ھويلا بەكمۇ ساددىلاشقان، دەرەخلەر سارغايغان، گۈللەر قۇرۇشقا باشلىغان، ئاجايىپ بىر خىل كوڭۇلسىزلىك. پەردە ئېچىلغاندا بارات ئاكا ئۆي ئالدىدا چورۇق تىكىپ ئولتۇرغان ھالدا ناخشا ئېيتىدۇ.

(ناخشا "گۈلۈمخان" ئاھاڭىدا)

خۇدايا، ئۇزەڭ مەدەت قىلغىن،
بولدۇم بىچارە.
زالىملارنىڭ دەستىدىن
يۈرەك مىڭ پارە.

كېچە - كۈندۈز يىغلايمەن،
كوزۇمدىن كەتمەيدۇ نەم.
ئەزەلدىن تەلەيسىزمۇ،
بۇ مېنىڭ پىشانەم.

دۇنيادىن ئۆتەر بولدۇم،
بەختىم بولۇپ قارا.
پارچىلىنىپ يۈرىگىم،
بولدى مىڭ پارە.

جالام: (ئارانلا كالپۇك مىدىرلىتىپ) مودىنىم، چىن مودىنىم، دۈشمەنلەر قەست قىلدى، ئىككىمىزنى كورەلمىدى.
(تۇرسۇن، ھېدىل، قىزلار ۋە باشقا ئىزلەشكە كەت-كەنلەر بارات ئاكا بىلەن بىللە ھودۇقۇپ كىرىدۇ).
بارات: قىزىم، سەۋىر قىل ئەمدى، ھەممىنى ئۇقتۇم، مۇنا-پىقلار شۇنداق قىلدى، كورەلمىدى، ساقىيىپ قالار، يىغلىما ...
تۇرسۇن: تۇتۇۋالدۇق، باغلاپ قويدۇق.
جالام: ئەل - ئاغىنىلەر، خوش، ھالىم خاراپ ...... مېنىڭ— مېنىڭ ... مودەن گۇلۇم ...
مودەن: ھە، مانا مەن، جالام ...
ناخشا:

جالام: ئوتتى قايغۇ، ئارماندا،
راھەت كورمەي بۇ جانىم.
مېنى ھەرگىز ئۇنۇتما،
مودەنگۇل، مېھرىۋانىم.

(چوچۇپ سەكرەپ كېتىدۇ. تۇرسۇن، ھېدىل، مودەن-لەر تۇتۇۋالىدۇ).
جالام: مەن بولالمىدىم، قېنى سەن، خەپ پەلەك، ئىست ...
بارات: مۇناپىقلار، خەپ! (كوزىگە ياش ئالىدۇ)
جالام: خوش - خوش (كوزىنى مودەنگە يوغان ئېچىپ قاراپ، بىر ۋاقىتتىن كېيىن يۇمىدۇ)
مودەن: ئاھ! ... (ھوشىدىن كېتىدۇ، يىغلايدۇ، بارات ۋە باش-قىلارمۇ يىغلايدۇ، چىن مودەن ئاھاڭىدا مۇزىكا ئوي-نىلىدۇ).

پەردە چۈشىدۇ

بارات: (ئۇزىنى توختىتىۋالالمىغان هالدا) ئۇنىڭ هالىغا قاراپ بولمايدۇ، بىر قىزىلگۈل ئىدى، سارغىيىپ سولاشتى، نىمە دەيسەن بۇ شۇم پەلەككە!

تۇرسۇن: ئاھ خۇدا، بىزگىلا بەردىڭمۇ بۇ خاپا ئالەمنى! (بارات ئاكىغا تەسەللى بىرىدۇ) ئۇ قانخورمۇ ئۇز جايىنى تاپتى (بارات ئاكا ئەجەپلىنىدۇ)

بارات: كىمنى دەيسەن، ئوغلۇم؟

تۇرسۇن: غالجىر ئىت سۇلتان بەگنى!

بارات: هە، هە، نىمە بولدى؟

تۇرسۇن: (قونچىدىن پىچاقنى چىقىرىپ) مۇشۇ پىچاق بىلەن قارنىنى يېرىپ تاشلىدىم.

بارات: هە، هە، نىمە دىدىڭ، راستمۇ؟

تۇرسۇن: گۇناسىز جالامنىڭ ئىنتىقامى! جالام ئاق يوللۇق بولۇپ ئۆلدى، ئۇ بىهىش يۈزى كوردۇ. سۇلتان توڭگۇز ئەلگە قىلغان يامانلىغى بىلەن چوقۇم دوزاققا كىردۇ.

بارات: قانداق قىلىپ جايلىدىڭ؟

تۇرسۇن: باياندايدىن يېزىغا كەلگىنىمگە بىر هەپتە توشتى. شۈگىچە بىلال ئاكىنىڭ ئۆيىدە يوشۇرۇنۇپ يۈرۈپ، هەممە ئىشنى ئۇقتۇم، چىدالمىدىم، ئىنتىقام، ئۇچ ئېلىشقا قەسەم ئىچتىم. ئاخىرى ئەپلىك پۇرسەت تېپىپ، مۇراتقا يەتتىم. ئەمدى مەيلى، رازىمەن جىنىمدىن، دوستۇمغا ۋاپا قىلدىم، ۋاپادارلىقنى ئۆزەمگە ئادەت قىلدىم.

بارات: (ئاجايىپ رازىلىق قىياپەتتە تۇرسۇنغا يېقىنلىشىپ) ئۆلمە، هەققە ۋاپا، ئاپەتكە جاپا — ئوغۇل بالىنىڭ ئىشى، ئۇنىڭ روهى يوقلىسۇن سىنى (سوزىنى تۇ-

ئەي خۇدا، ئۇزەڭ قۇدرەتلىك،
مەدەت قىلغايسەن.
بۇ شۇم پەلەك داۋاسىنى
ئۇزەڭ قىلغايسەن.

(بارات ناخشىسىنى توختىتىپ تۇرۇشىغا تاشقىرىدىن تۇرسۇن يىراق سەپەردىن كەلگەندەك كىرىپ كېلىدۇ. تۇرسۇننى كورگەن بارات ئاكا ئاجايىپ بىر ھايا-جانلىق قىياپەتتە ئالدىغا بارىدۇ).

تۇرسۇن: ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، بارات ئاكا.

بارات: ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئامان كەلدىڭمۇ؟

تۇرسۇن: ئامان - ئېسەن، ئەھۋالىڭىز قانداق؟

بارات: ۋاپاسىز پەلەك دەستىدە مۇشۇ ھال! زالىم زامان بىزگە جاپا قىلدى!

تۇرسۇن: پۈتەر بۇ قارا زۇلمەت، كېلەر بىزگىمۇ راھەت. قېنى ئاكا، نىمە ئەھۋال؟ چىن مودەن قېنى؟

بارات: سورىما؟ (چوڭقۇر نەپەس بىلەن يىغلامسىراپ) خەۋە-رىڭ بار، جالام دۇشمەن تەرىپىدىن ئولتۇرۇلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ يەگەن ئېشى زەھەر، كىيگەن كىيىمى كېپەن بولۇپ يۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە زالىملارنىڭ زۇلمى بىلەن قىزىم مودەن سۇلتان بەككە مەجبۇرى نىكا قىلىندى. ئەمما مودەن پۈتۈنلەي مەجنۇن بولغان سەۋەپلىك، ئاشۇ ساقايغىچە كۇتۇپ تۇرۇشقا سوز بولغان، "ئولگەننىڭ ئۇستىگە تەپكەن" دەپ ئۇنىڭ مەجنۇن بولۇپ قالغىنى يامان بولدى.

تۇرسۇن: (ھودۇقۇش بىلەن) قېنى مودەن، ئۇنىڭ ئەھۋالى زادى قانداق؟

مەنمۇ سېنىڭ بىلەن بىللە (ئۆزىچە سوزلەپ، ئۇيان-
بۇيان قارايدۇ. لېكىن دادىسىغا قارىمايدۇ).
بارات: مودەن، مېنىڭ جان-جىگەر قىزىم (بۇ سوز ئېيتىلا-
ئېيتىلمايلا)
مودەن: ئاھ، قېنى سەن (ئاتىسىغا قاراپ يۈگۈرەيدۇ، لېكىن
تۇيۇقسىز توختاپ، ئاتىسىنى سىنچىلاپ، كوزدىن كە-
چۈرگەندىن كېيىن) ئەمەس، ئەمەس، ئۇ نەگە كەتتى؟
(يەنە ئۇيان-بۇيان قارايدۇ)
بارات: (مەيىسكىن هالدا) قىزىم، مەن ئاتاڭ... مەن سېنىڭ
داداڭ... تونۇمىدىڭمۇ؟
مودەن: ئاھ دادا! مېنىڭ مېھرىۋان دادام! ئۇ يوق. نەگە
كەتتى؟
تۇرسۇن: (ئوزىنى ئاران بېسىپ) سىڭلىم مودەن، ماڭا قاراڭ،
جالام بار، ھىلى يېتىپ كېلىدۇ.
مودەن: (ئالدىراش بۇرۇلۇپ) قېنى، قېنى جالام؟ قاچان كې-
لىدۇ؟ ئاھ، ئالدايسىلەر، مەن بىر مەجنۇن، ئۇنىڭ
دەردىدە بولدۇم زەبۇن، ئاھ...
بارات: (يىغلامسىراپ، ئېچىنىشلىق هالدا تۇرسۇنغا قارايدۇ)
قارا ئۇكا، مودەنىنىڭ ئەھۋالى مانا مۇشۇ. تاماق يە-
مەيدۇ، يە ئۇيقۇ يوق، يە سوز قىلىش، قانداق قىلار-
مەن؟ ئاھ، زالىملارنىڭ دەردى، سوڭەكتىن ئوتۇپ،
جانغا يەتتى جانغا! ئاھ زالىم جاھان!
تۇرسۇن: (تەسەللى بېرىدۇ) سەۋر قىلىڭ، بارات ئاكا، ئۇنتۇ-
لۇپ كېتەر بۇ كۈنلەر، دەرت ئۈستىگە دەرت، غەم
ئۈستىگە غەم! (يەنە مودەنگە قاراپ) سىڭلىم، خۇش
خەۋەر، سۇلتان بەگ دىگەن توڭگۇز ئولدى!
مودەن: (مەجنۇنلۇق ھاياجان بىلەن) سۇلتان بەگ، زالىم

گەتمەيلا ئارقىغا بۇرۇلۇپ قارايدۇ. يىراقتىن مودەننىڭ ناھايىتى مۇڭلۇق، ماتەملىك ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ. بۇلار ھەيرانلىق بىلەن بۇ قايغۇ، مۇڭ ناخشىسىنى ئاڭلاپ تۇرۇشقا ئاۋاز يېقىنلىشىدۇ. بۇلارنىڭ قىياپەتلىرى جىددىيلىشىدۇ).

(ناخشا "كورمۇگۇم" ئاھاڭىدا)

قېنى سەن زار بۇلبۇلۇم،
نەگە كەتتىڭ سۇمبۇلۇم؟
سەن ئىدىڭ مېنىڭ قىزىلگۇلۇم،
سولاشتىڭ، بولدۇڭ غازاڭ!

ئەتراپىم قاپ ـ قاراڭغۇ تۈن،
سوڭەكلىرىم بولدى كۆكۈن.
سەنسىز ماڭا يوق يورۇق كۈن،
قايدا سەن، مېنىڭ جالام؟

(مودەن ناخشىسىنى ئېيتا ـ ئېيتا سەھنىگە كىرىدۇ. چاچلىرى چۇگۇلغان، كوينەكلىرى يىرتىلغان، كوزلىرى پۇرۇلگەن — يۈزلىرى سارغايغان، كوزى ئوتلۇق ۋە غەزەپلىك، ئاتىسىنى كورمەي، ئويىگىمۇ كىرمەي، توپ ـ توغرا گۇللەر يېنىغا بارىدۇ ـ دە، سولاشقان بىر گۇلنى ئېلىپ سوزلەشكە باشلايدۇ)

مودەن: ئەي بىچارە بەختسىز گۇل، بۇلبۇلۇڭ قېنى، زىلۋا چېچىڭ، خۇش باھارىڭ قېنى؟ ئاھ پەلەك، زالىم جاھان، سېنىمۇ قىلىپتۇ خازان، مەنمۇ سەرسان، ئاھ، قېنى سەن جالام؟ كەل بېرى، تۇت قولۇمنى، توختا،

ئككنچى كورۈنۈش

ۋاقت يېرم كېچە، كۈز پەسلنىڭ ئاخرسدكى ئون نەچچە كۈنلۈك ئاي كوترلگەن، ئاندا ـ ساندا يۇلتۇزلار كورۈندۇ. ئەتراپ جمجت. بارات ئاكنىڭ ئويىنىڭ نېرسدكى زەراتكارلق. سەهننىڭ بر بۇرجگدە بارات ئاكنىڭ سوقما تاملق يېزا هويلسنىڭ دەرۋازسى كورۈنۈپ تۇردۇ. قەۋرە چەتلردە ياش قارىياغاچ دەرەخلرى كۈزنىڭ كېچسدكى شامالدا لىڭشغاندەك هالەتتە تۇردۇ، پەردە ئېچلدۇ.

مودەن مەجنۇن قىياپەتتە، چاچلرى چۇگۈلغان، كوينەكلرىنىڭ يەڭلرى يۇقۇرى ـ تۇۋەن تۇرۇلگەن، بوينغا ئاق رومالنى قىڭغر ياپقان هالدا دەرۋازدىن ئاستا چقپ كېلدۇ، ئارلاپ

توختاپ، ئۇيان ـ بۇيان قارايدۇ، ئۇزىچە سوزلەيدۇ.

مودەن: هەي ئاي، سەنمۇ ماڭا ئوخشاش هەمراسز ئكەنسەن،
ئەي بچارە، هالىمز تەڭ، قېنى سېنىڭ جوراڭنى
كىم ئېلىپ قاچتى، هەي، جالام بولسىدى، ئايدڭدا
پوتا تاشلىشپ ئوينمايتتۇقمۇ؟ ياق، قزلار كەلسۇن.
(قەۋرستانغا قاراپ ماڭدۇ)

(ناخشا)

قەيەردسەن زار بۇلبۇلۇم،
سولدى مېنىڭ قزلگۈلۈم.
بولدى مەجنۇن مېنىڭ كوڭلۇم،
سېنى ئويلاپ هەر زامان!

بەگ ئۆلدى (مەجنۇنلارچە قاقاقلاپ كۆلدۇ) تۇرسۇن ئاكا، ئەمسە يۇرۇڭ بىر جالامغا خەۋەر قىلايلى!

بارات: بولدى قىزىم، يۈر، ئۆيگە كىرەيلى، ھازىر ئۇ ئۆزى كېلىپ قالار.

مودەن: كېلىپ قالار، قېنى مەن كورەي جالامنى.

بارات: (يىغلامسىراپ) يۈر قىزىم ئۆيگە، دەم ئالغىن بىردەم. (يېقىن كېلىدۇ)

مودەن: ئاھ، گۈللەر، بۇلبۇللار قېنى، گۈلسۈم، قېنى سەن؟ پوتا ئوينايمىز، قېنى سورۇن تۇزۇكلار.

تۇرسۇن: (غەزەپ بىلەن) ئەي ۋاپاسىز شۇم پەلەك، زالىمغا پۇرسەت بەردىڭغۇ، مۇشۇ ئاھ ـ پەريات، نالىلارغا كىم جاۋاپ بېرىدۇ، بۇلارنىڭ ۋابالىغا كىم قالىدۇ، ئاھ، قارا تۈنلەر ...

مودەن: بۇ ماڭا قاراپ سوزلىگەن كىم؟ باغ باغلاشتا شۇنچە ئۇساپ كەتتىڭىزما؟ سىزگە سۇيۇنچە دىگەن كىم؟ راستىنى ئېيتىڭ، نىمشقا ئۇسسىدىڭىز شۇنچە!

بارات: قىزىم، سەن بىارام بولما، جالام ھازىر كېلىدۇ.

مودەن: دادا، سوزىڭىز راستما؟ قېنى مەن يولغا قاراپ باـ قاي، ئۇ قايسى تەرەپتىن كېلىدىكىن؟ ئۇ كەلگىچە مەن ساقلاپ تۇرىمەن، جەزمەن ساقلاپ تۇرىمەن. (شۇ سوزلەر بىلەن تەڭ سەھنە قاراڭغۇلىشىدۇ. يەـ راقتىن گويا بوران چىقىپ، چاقماق چاقاندەك دەھـ شەتلىك تۇس ئالىدۇ)

بارات: (تۇرسۇنغا) پۇتسۇن زالىم جاھان، ئاھ، پەلەك!

پەردە چۈشىدۇ

يەردە كەپە، يۈر - يۈر، قېنى سەن، توختا (ئۈيان - بۇيان ماڭىدۇ، ئاھ، دەپ يەرگە يىقىلىدۇ. بىر - ئىككى مىنۇت جىم بولۇپ قالىدۇ، مۇزىكا مۇڭلۇق ئوينىلىدۇ. يەنە ئاستا ئورنىدىن قوپۇپ تۇرۇپ، ئولتۇرغان بويىچە ناخشا ئېيتىدۇ)

(ناخشا)

بىر كورۇنۇپ غايىپ بولدۇڭ،
مېنى يەنە يالغۇز قويدۇڭ،
ھىجران ئوتۇڭدا كويدۇم،
قېنى سەن ئاھ، جېنىم يارىم!

بۇلبۇلى يوق سولغان گۈلمەن،
تار جاھاندا يىتىم تۇلمەن،
ھەمرايىم يوق مىسكىن قۇلمەن،
قېنى سەن ئاھ، جېنىم يارىم.

سەنسىز ئالەم ماڭا تار بولدى،
يۈرەك - باغرىم قانغا تولدى.
گۈلۈم سولۇپ غازاڭ بولدى،
ئال قوينۇڭغا مېنى، يارىم!

(ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇيان - بۇيان قاراپ) خوش ئاتا... خوش گۈلسۇم، خوش ئاكا، ھەممىگە خوش، خوش ئەي ۋاپاسىز ئالەم، خوش، ئەي زالىم زامان، ئاھ قېنى سەن، توختا، مەن باراي،

پەريات چېكىپ، ئاھ ئۇرتەرمەن.
چۈشۈمدە سېنى كورەرمەن.
كېلەرسەن، يەنە كېتەرسەن،
كويۈكىدا بولدۇم سەرسان!

(ئاخىچە جالامنىڭ قەۋرىسىگە كېلىپ قالىدۇ ۋە قەۋرىگە ئۇزىنى تاشلاپ قۇچاقلاپ) ئاھ مېنىڭ سۈيگەن يارىم، چىققىن، مەن بىلەن بول، تۇتىشايلى بىر مۇبارەك قول، ئۇچىلسۇن مىرادىمىزغا ئاق يول! سەن بىلەن بولاي ھەرقاچان (ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە قەۋرىگە قارايدۇ ۋە كېيىن ئۇيان-بۇيانغا قاراپ) ئاھ جالام، نىمىشقا چىقمايسەن، يە نىمىشقا مېنى قويىۋۇگىلى ئالمايسەن، مەن شۇنداق يۇرەيمۇ؟ ئاھ تاغلار، تاشلار، ھەممىڭلار ئېيتىڭلار، يارىم چىقسۇن، يە مېنى بىللە ئېلىپ كەتسۇن، خۇدا، كورگىن ئوزەڭ، ھە، مەن ساق، قېنى، جالام.
(مودەن ھۇشىغا كەلگەندەك ئەتراپقا قاراپ، ئاستا يەرگە ئولتۇرىدۇ، قەۋرىگە باش قويىدۇ. بىردىنلا ئۇنىڭ كوزىگە ئاق كېپەنگە ئورالغان ھالدا جالام كورۇنىدۇ-دە، مېڭىپ مودەننىڭ بېشىغا كېلىپ توختايدۇ، ھەركەتسىز بىرەر مىنۇت تۇرغاندىن كېيىن قەۋرە كەينىگە ئۇتۇشى بىلەنلا مودەن سەسكىنىپ، چاچراپ ئورنىدىن قوپىدۇ، شۇ مىنۇتتىلا ئەرۋاھمۇ كوزدىن غايىپ بولىدۇ).
مودەن: قېنى، قېنى سەن، جالام! توختا، مەن بۇ يەردە، توختا، بىر بىللە كېتەيلى، نىمىشقا قاچىسەن؟ يېنىپ كەل، نەگە كەتتىڭ، ھە، بىللە بولىمىز، ئەنە ئاۋۇ

ماقالىلار

خوش ئاي، خوش يۇلتۇزلار (ئۇيان-بۇيان يۈگۈرۈپ قەۋرىنى قۇچاقلاپ، يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ، بىر نەرسە ئاڭلىغاندەك بولۇپ، ئاخى-رى بويندىن يەرگە چۈشۈپ كەتكەن رومالنى كورۇپ قالىدۇ-دە، رومالنى ئېلىپ دەررۇ قارىيا-غاچقا باغلايدۇ). خوش ئەمىسە، خوش ئاتا، نەدە سەن، مەن كەتتىم يارىم قېشىغا، مۇرادىمغا يەتتىم!

(ناخشا "چىن مودەن" ئاھاڭىدا)

يارىم بىلەن ئىككىمىز،
بىر مەلىدە چوڭ بولغان،
باشتا ۋەدىمىز شۇنداق،
ھەرگىز ئايرىلماس بولغان.

سېنىڭ جوراڭ، (بويىنغا سىرتماق سالىدۇ) خوش، خوش ئېتىزلىقلار، خوش مەن ئوسكەن يېزا، خوش ئاتا! (ئېسىلىدۇ، سەھنە قاراڭغۇلىشىدۇ، دەھشەتلىك بوران كوتىرىلىدۇ)،

پەردە چۈشىدۇ.

ئەدەبىيات نەزەرىيىسى[1]

ئەدەبىيات توغرىسىدا ماركس ۋە ئېنگېلس

جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ تارىخى قانۇنىيەتلىرىنى دۇرۇس چۈشىنىش يوللىرىنى ئاچقان ماركسىزىم كىلاسسىكلىرى ئەدەبىياتنى توغرا ئۇگىنىش ۋە بىلىش يوللىرىنىمۇ بىزگە ئۇگەتتى.

ماركس ۋە ئېنگېلس ئۇزلىرىنىڭ ئەسەر ۋە ماقالىلىرىدا، ئوزئارا يېزىشقان خەتلىرىدە ئەدەبىياتنىڭ ئۇسۇش تارىخىنى كورسەتكەندەك، ئەدەبىياتنىڭ نىمە ئىكەنلىگىنى، ئۇنى قانداق چۈشىنىش، قانداق ئۇگىنىش ۋە ئۇنىڭدىن قانداق پايدىلىنىش يوللىرىنىمۇ بىزگە كورسىتىپ بەردى. ماركس ۋە ئېنگېلسنىڭ ئەدەبىيات ھەققىدىكى قاراشلىرى مېھنەتكەشلەر ئالدىدا تۇرغان بۇيۇك مەسىلىلەر بىلەن، مېھنەتكەشلەرنىڭ ئىنقىلاۋىي ھەركىتى بىلەن مەھكەم باغلانغاندۇر.

ئۇلار بۇرژۇئا جەمئىيىتىدە ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ ئۇسۇشى ئۇچۇن كېرەك بولىدىغان شارائىتنىڭ چەكلەنگەنلىگىنى، بۇرژۇئا سىنىپى ئۇستۇنلۇك ئورۇندا تۇرغان بۇ جەمئىيەتتە، ئۇنىڭ مەدەنىيىتىمۇ، ئەدەبىياتىمۇ شۇ سىنىپقا خىزمەت قىلىدىغانلىغىنى، بۇرژۇئازىيە يازغۇچىلارغا، ئۇلارنىڭ ئىجادىيىتى ۋە ئەسەرلىرىگە جازانىخورلۇق پوزىتسىيە بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغانلىغىنى، ئەدەبىيات بىلەن كاپىتالىستىك جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇ ـ قارشىلىقنىڭ بارغانسېرى ئوتكۇرلىشىدىغانلىغىنى؛ يالغۇز سوتسىيالىزىم جەمئىيە ـ

ئەدەبىيات توغرىسىدا لېنىن ۋە ستالىن

لېنىن ۋە ستالىن مەدەنىيەت ۋە ئەدەبىيات مەسىلىلىرىنى ھەر ۋاقىت مېھنەتكەشلەر سىنىپىنىڭ ئىنقىلاۋىي كۈرىشىگە، جەمىيەتنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي شارائىتىغا، كىشىلەرنىڭ ماددىي تۇرمۇشىغا ۋە ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىگە باغلاپ ئۈگىنىش كېرەكلىگىنى ئېيتىدۇ. لېنىن بىلەن ستالىن ماركس نەزەرىيىسى ئاساسىدا يېڭى شارائىتتا، سىنىپىي كۈرەشنىڭ يېڭى شارائىتى... (گېزىت يېرتىلىپ كەتكەن)

ئەدەبىيات دېگەن نېمە؟

(گېزىت يېرتىلىپ كەتكەچكە بۇ ماۋزۇنىڭ باش قىسمى يوق)

...بەدىئىي ئەسەرلەردە ئوبيېكتىپ ئەھۋالدىن ئېلىنغان تۇرمۇش كارتىنىلىرى، خاراكتېرلار، يازغۇچىنىڭ تۇرمۇشتىن ئالغان تەجرىبىسى، تەسىراتى، ئوي-خىيالى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈلۈپ، تىلنىڭ سۈرەتلەش رولى ئارقىلىق جانلىق يوسۇندا گەۋدىلەندۈرۈپ كۆرسىتىلىدۇ. يازغۇچىنىڭ بەدىئىي ئەسەر تۇغدۇرۇشتىكى ئاساسىي ماتېرىيالى كارتىنىلىق تىلدۇر، بەدىئىي ئەسەرنىڭ خۇسۇسىيىتىمۇ ئەنە شۇ يەردە. مۇشۇنداق خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن بەدىئىي ئەدەبىيات ئوقۇغۇچىلارغا بىرەر تۈرلۈك بىلىم بېرىش ئۈچۈن يېزىلغان پەننىي ئەسەرلەردىن ئايرىلىدۇ.

پەن بىلەن سەنئەتنىڭ ئايرىمىسى توغرىسىدا مەشھۇر رۇس تەنقىدچىسى ۋ. گ. بېلىنىسكىي مۇنداق دەيدۇ: "سىياسىي ئىقتىسات جەمىيەتتە پالانى سىنىپنىڭ ئەھۋالى ئۇنداق ياكى مۇنداق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن كۆپ دەرىجىدە ياخشىلاندى ياكى يامانلاشتى دېگەننى ستاتىستىك سانلار ۋاستىسى بىلەن ئىسپات قىلىپ، ئۆز

تىدىلا ئەدەبىياتنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن پۈتۈن ئىمكانىيەتلەر تۇغۇلىدىغانلىقىنى، ئەدەبىياتنىڭ قىممىتى ئۇنىڭ مەزمۇن بايلىقى بىلەن ئۆلچىنىدىغانلىقىنى روشەنلەشتۈرۈپ بەردى.

ماركس ۋە ئېنگېلس مېھنەتكەشلەرنىڭ ئومۇمىي ۋەزىپىسى سوتسىيالىستىك ئىنقىلاپ قىلىش ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ، مېھنەتكەشلەر مەدەنىيىتىنى تۇغدۇرۇش ئۈچۈن كۈرەشكۈچى يازغۇچى سوتسىيالىستىك ئىدىيىنى ئىشەندۈرەرلىك قىلىپ ھەم ئىنقىلاۋىي چوڭقۇرلۇق بىلەن تەسۋىرلەش كېرەك دەپ تەكىتلىدى.

ماركس ۋە ئېنگېلس ئەدەبىياتنى ئىقتىساتقا، سىنىپىي كۈرەشكە، ئىنسانىيەتنىڭ ماددىي تۇرمۇش ھەم ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىگە باغلاپ ھەم تەتبىقلاپ ئىشلىتىشنى ئۆگەتتى، ھەر بىر ئەسەرنىڭ بەلگىلىك بىر سىنىپنىڭ كۆزقارىشىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن ماركس ھەم ئېنگېلس جەمئىيەتتىكى ھادىسىلەرنى، مۇناسىۋەتلەرنى ئەدەبىياتتا توغرا، رېئال رەۋىشتە كۆرسىتىشنى مەركىزىي مەسىلە قىلىپ قويدى. ماركس XIX ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى فرانسۇز يازغۇچىسى بالزاك ئىجادىيىتىنىڭ قىممىتىنى ئاپتورنىڭ رېئال تۇرمۇش مۇناسىۋەتلىرىنى چوڭقۇر چۈشەنگەنلىكىدىن دەپ باھالايدۇ.

ئېنگېلس رېئالىست يازغۇچىلار ئالدىدا تۇرغان ۋەزىپىلەرنى كۆرسىتىپ، رېئالىست يازغۇچى دېتاللارنى دۇرۇس كۆرسىتىشتىن باشقا تىپىك خاراكتېرنى تىپىك ھاللاردا كۆرسىتىش ئۈچۈن ئۇمتۇلۇشى كېرەك، دەيدۇ. شۇڭلاشقا بىز ئەدەبىي ئەسەرلەردە ھەقىقەتنى توغرا ئەكس ئەتتۈرۈشىمىز، كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى تىپىك دېتاللار بىلەن توغرا كۆرسىتىپ بېرىشىمىز ھەم تىپىك ھاللارغا باغلاپ تەسۋىرلىشىمىز كېرەك.

ئۆيگە كېلىپ يۈرگەن ئوغلىنىڭ يولداشلىرىغا، شۇ جۈملىدىن ئوغلىنىڭ ئىنقىلاۋىي قاراشلىرىغا قورقۇپ، چەتلەپ قارايدۇ. كېيىن ئانا ئۇلار بىلەن مۇناسىۋەتكە كوچىدۇ، ئۇلارنىڭ قىلىپ يۈرگەن ئىشلىرىنى، نىمە ئۈچۈن، قانداق مەقسەتلەر بىلەن يۈرگەنلىگىنى بارغانسېرى چۈشىنىشكە باشلايدۇ ھەم ئۆزىمۇ شۇلار تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىدۇ.

گوركى بۇ رومانىدا ئىشچىلارنىڭ ئىنقىلاۋىي ھەركەتلىرىگە باغلانغان خېلى نۇرغۇن كارتىنىلارنى بېرىدۇ. بىر چاغدا زاۋۇتنى ئىدارە قىلغۇچىلار ساسلىقنى قۇرۇتۇش ئۈچۈن ئىشچىلارنىڭ مېھنەت ھەققىدىن پۇل تۇتۇپ قېلىشنى قارار قىلىدۇ، ئىشچىلار بۇنىڭغا نارازىلىق بىلدۈرىدۇ. پاۋىل ئىشچىلارغا بۇ ئىشنى قىلغۇچىلارغا قارشى كۈرەش قىلىش كېرەكلىگىنى چۈشەندۈرىدۇ ھەم بۇ ئىشتا ئۆزى باشلىغۇچى ۋە يېتەكچىلىك قىلغۇچى بولىدۇ، بۇنىڭ بىلەن پاۋىل قاماققا ئېلىنىدۇ،ئۇنىڭ ئانىسى پىلاگېيە نىلوۋنا ئوغلى قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن، ئىنقىلاۋىي ھەركەتكە تېخىمۇ قىزغىن قاتنىشىدۇ، ئىنقىلاۋىي ۋەرە-قىلەرنى زاۋۇتقا ئاپىرىپ ئىشچىلارغا ئۆزى تارقىتىدۇ. پاۋىل تۈرمىدىن چىقىرىلىدۇ، بىرىنچى ماي كۈنىدە...... (گېزىت بۇ يەردىن يېرىم ستون يىرتىلىپ كەتكەن).

— ياشىسۇن ئىشچى خەلق! — دەپ ۋاقىرايدۇ پاۋىل. يۈز-لەرچە ئاۋاز ئۇنىڭغا گۈلدۈرلەپ جاۋاپ بېرىدۇ.

تارىخچى ئۇ دەۋردە بولغان نامايىشلار ھەم ئۇنىڭغا قاتناش-قان ئادەملەر توغرىسىدا ئومۇمى چۈشەنچە ھەم باھا بەرگەن ھالدا، پالانى يىلى كۈزدە نامايىش بولدى، پالانى كىشى قات-ناشتى ۋاھاكازا ...... دەپلا قويار ئىدى. بىز «ئانا» رومانىنى ئوقۇغاندا، ئىشچىلارنىڭ پۈتۈن ھەركەتلىرىنى، ئۇلارنىڭ تىلەك، مەقسەتلىرىنى جانلىق رەۋىشتە كوز ئالدىمىزغا كەلتۈرىمىز. بىز رومانىدا كىشىلەرنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشلىرىنى، خۇي-قىلىقلىرىنى،

ئوقۇغۇچىلىرى ياكى ئاڭلىغۇچىلىرىنىڭ ئەقلىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ، شائىر بولسا، جەمئىيەتتە پالانى سىنىپنىڭ ئەھۋالى ئۇنداق ياكى مۇنداق سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن كۆپ دەرىجىدە ياخشىلاندى ياكى يامانلاشتى دېگەننى، رىياللىقنىڭ جانلىق، روشەن تەسۋىرى ئارقىلىق ئىشەنچلىك كارتىنىلاردا كۆرسىتىپ بېرىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ فانتازىيىسىگە تەسىر قىلىدۇ. بىرسى ئىسپات قىلىدۇ، ئىككىنچىسى كۆرسىتىدۇ، شۇنداق قىلىپ، ئىككىلىسىمۇ ئىشەندۈرىدۇ.“

دېمەك، پەننىي ئەسەر تۇرمۇشنىڭ مەلۇم بىر تەرىپى توغرىسىدا سۆزلەپ، ئوقۇغۇچىغا چۈشەنچە بەرسە، ئەدەبىي ئەسەر تۇرمۇشنىڭ مەلۇم بىر تەرىپىنى جانلىق تەسۋىرلەيدۇ ھەم كۆرسىتىدۇ. شۇڭلاشقا بەدىي ئەدەبىيات تۇرمۇش توغرىسىدا نەزەرىيىلىك چۈشەنچە بېرىش ۋە ئىسپات قىلىشنىلا مەقسەت قىلىپ قالماستىن، بەلكى ئايرىم دەۋردىكى كىشىلەر ھەم تۇرمۇش بىلەن تونۇشتۇرىدۇ. بىر ئەدەبىي ئەسەرنى ئوقۇپ تۇرمۇشنىڭ ئۇ ياكى بۇ تەرىپىنىلا بىلىپ قالمايمىز، بەلكى قەھرىمانلار بىلەن بىللە ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدىكى ۋەقەلەرنىمۇ، ئۇلارنىڭ ھېسسىياتلىرىنىمۇ بايقايمىز، شاتلىنىمىز، قايغۇرىمىز، ئاچچىقلىنىمىز ياكى يېقىملىق، مېھرىۋانلىق كۆرسىتىمىز.

بەدىي ئەسەرلەردىكى خۇسۇسىيەتلەرنى ئوچۇق كۆرۈش ئۈچۈن بىر مىسال ئېلىپ تەكشۈرۈپ باقايلى: دۇنيا مېھنەتكەشلەرنىڭ بۈيۈك يازغۇچىسى ماكسىم گوركىي ئۆزىنىڭ «ئانا» رومانىدا 1905-يىل ئىنقىلاۋى ئالدىدىكى ئىشچىلار مەھەللىسىنى ۋە شۇ يەردىكى ئىنقىلاۋىي ۋەقەلەرنى ھەممە بۇنىڭغا قاتناشقان كىشىلەرنى كۆرسىتىشنى ئاساسىي مەقسەت قىلىپ قويىدۇ. ياش ئىشچى پاۋېل ۋىلاسوۋ ئىنقىلاپچىلار بىلەن ئالاقە قىلىدۇ، ئىنقىلاۋىي ئەدەبىي ئەسەرلەر بىلەن تونۇشىدۇ، ئۇ كىتاپنى ئۆزىدە يوشۇرۇن ساقلايدۇ، ئۆز ئۆيىدە مەجلىسلەر ئۆتكۈزىدۇ، پاۋېلنىڭ ئانىسى دەسلەپ

جەمىيەتنىڭ كونكرېت ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان بىر تەرىپى، كە-
شىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى، ئىشى،
ئوي - تۇيغۇسىنى ئىشەندۈرەرلىك ھالدا توغرا ۋە خاسلىقتا ئىگە
قىلىپ تەسۋىرلەشنى ماقۇللايدۇ.
يازغۇچىنىڭ ئەدىبىي ئەسەردە تۇرمۇش ۋەقەلىرىنى ھەم كىشە-
لەرنى، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرىنى مۇشۇ كورسىتىلگەن
فورمىدا سايلاپ تەسۋىرلىشىنى تىپىكلىك ياكى تىپىكلەش دەپ
ئاتايمىز. ئەدىبىي ئەسەرنىڭ قەھرىمانلىرى تىپ بولىدۇ. بۇ توغ-
رىدا ماكسىم گوركى مۇنداق دەيدۇ: "بىردانە خىشتىن بىر پۈتۈن
ئوي سالغىلى بولمىغاندەك، بىرلا پاكىتنى تەسۋىرلەش بىلەن
ئوقۇغۇچىلارغا تىپىك ياكى بەدىي ھادىسىنىڭ خاراكتېرىنى توغرا
كورسەتكىلى بولمايدۇ"، "سوز سەنئىتى، خاراكتېرلار ۋە تىپ
يارىتىش سەنئىتى تەسەۋۋۇر قىلىشنى، تەخمىن قىلىشنى، ئويلاپ
چىقىرىشنى تەلەپ قىلىدۇ. يازغۇچى ئۆزىگە تونۇش بولغان
دۇكاندارنى، ئەمەلدارنى، ئىشچىنى تەسۋىرلەش بىلەن بىر ئادەم-
نىڭ ياخشىمۇ، يامانمۇ، ئىشقىلىپ بىر سۈرىتىنى يارىتىدۇ. لېكىن
ئىجتىمائى تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە بولمىغان بۇ بىرلا سۈرەت
بىزنىڭ ئادەم، ھايات ھەققىدىكى بىلىملىرىمىزنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش
ئۈچۈن ھېچنەرسە بېرەلمەيدۇ. ئەگەر يازغۇچى ھەر يىگىرمە،
ئەللىك، يۈز دۇكانداردىن، ئەمەلداردىن، ئىشچىدىن ئەڭ خاراك-
تېرلىك سىنىپىي خۇسۇسىيەتلەرنى، ئادەتلەرنى، دىتلارنى، ھەر-
كەتنى، ئېتىقاتنى، سوزلەش خۇسۇسىيەتلىرىنى ۋە باشقا تەرەپلە-
رىنى تاللىۋالالىسا ۋە بۇ خۇسۇسىيەتلەرنى بىر دۇكاندارغا، بىر
ئەمەلدارغا، بىر ئىشچىغا بىرلەشتۈرسە ھەم شۇ ئۇسۇل بىلەن
'تىپ' ياراتسا، بۇ، سەنئەت بولىدۇ" (م. گوركى: «مەن يېزىش-
نى قانداق ئۆگەندىم»)
بىر ئادەملەردە سوزلىشىش، خۇلۇقلىنىش، ئادەت، ئىشەنچ،

ئادەتلىرىنى، ئوي-پىكىرلىرىنى، ئىچكى مۇڭلىرىنى ھەم ئۇلارنىڭ
قانداق تەرىزدە سۆزلەشلىرىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرىمىز، بىزنىڭ
كۆز ئالدىمىزدا ئىشچىلارنىڭ پاجىئەلىك تۇرمۇشى، كۈن كەچۈرۈش-
لىرى كەڭ كۆلەمدە ئېچىلىدۇ. خېلى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ جۈملىدىن
ئۇلار ئىچىدە ئىلۇۋانىڭمۇ جانلىق، چىرايلىق ئوبرازى گەۋدىلىنىدۇ.
ئاۋال ئوي خوجۇلۇق ئىشلىرىنىڭ غېمىدە ئېغىر تۇرمۇش يۈكى
ئاستىدا ئېزىلگەن ئانىنىڭ ئىنقىلاۋى ئېڭىنىڭ قانداق قىلىپ ئوس-
كەنلىكى، ئۇنىڭ قانداق قىلىپ ئاڭلىق ئىنقىلاپچى بولۇپ يېتىشىشى
چوڭقۇر، ئىشەندۈرەرلىك ھالدا تەسۋىرلىنىدۇ، رومانىدىكى ۋەقە،
كۆرۈنۈشلەر، كىشىلەر ھەم ئۇلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرى
تولۇق ھەم جانلىق گەۋدىلىنىدۇ، بەدىئى ئەسەرنىڭ خۇسۇسىيەت-
لىرى ئەنە شۇ يەردىدۇر.

بەدىئى ئەسەردە تىپىكلىك

يازغۇچى تۇرمۇشنى ۋە كىشىلەرنى تەسۋىرلىگەندە، ئۆزىگە
مەلۇم بولغان ۋەقە، پاكىتلارنى فوتوگرافىك رەۋىشتە ئۆز ئەينى
كۆچۈرۈپ يېزىپ قويمايدۇ؛ ئوبيېكتىپ ئەھۋالنى ئۆز دەۋرى
مەنپەئەتىنىڭ دۇنياقارىشى مەيدانىدا، مەلۇم بىر ئىدىيولوگىيە پىرىن-
سىپلىرى ئاساسىدا سۈرەتلەيدۇ. يازغۇچى تۇرمۇشتا ئايرىم بىر
ۋەقەنى، ھادىسىنى، كىشىنى تەسۋىرلەش بىلەنلا چەكلىنىپ قال-
ماستىن، شۇ ۋەقە، شۇ ھادىسە ۋە پېرسوناژلارنىڭ ئۆزئارا
مۇناسىۋەتلىرىدە ئايرىم بىر قاتلامغا، بىر گۇرۇھ كىشىلەرگە ھەم
ئۇلارنىڭ ئېڭىغا تەڭ ئورتاق بولغان تەرەپلەرنى ئېلىشقا ئۇم-
تۇلىدۇ. ئوقۇغۇچى ئەدەبىي ئەسەرنى ئوقۇش بىلەن كىشىلەر ھەم
ئۇلارنى ئوراپ تۇرغان مۇھىت ھەققىدە يازغۇچى ئۆز كۆزقارى-
شىنى مەلۇم بىر قاتلامغا سىڭدۈرگەنلىكىنى بايقىۋالالايدۇ.

تۇرمۇشتىكى ئىجتىمائى مۇناسىۋەتلەرنى، ھادىسە ھەم ئوب-رازلارنى ئايرىم قاتلام كوزقارىشىدا تۇرۇپ تەسۋىرلەش ئەسەر-نىڭ ئىدىيىۋىلىكىنى تەشكىل قىلىدۇ.
بەدىي ئەسەردە رىياللىق ئەكس ئەتتۈرۈلۈشى، ئوبرازلار-نىڭ تىپىك بولۇشىلا ئەمەس، بەلكى جانلىق بولۇشى، بەدىي قىلىپ ئىشلىنىشى لازىم. مانا بۇ جەھەتتىن بەدىي ئەسەر پەننى ئەسەردىن ئايرىلىدۇ.

بەدىي ئەسەرنىڭ ئەھمىيىتى

ستالىن يازغۇچىلارنى "ئادەم روھىنىڭ ئىنژىنېرى" دەپ ئاتىغان ئىدى. بۇ سوز يازغۇچىنىڭ، شۇنىڭدەك ئەدەبىياتنىڭ جەمىيەتتە تۇتقان ئورنىنى كورسىتىپ بېرىدۇ. بەدىي ئەسەر ئايرىم قاتلامنىڭ مەنپەئەتىگە خىزمەت قىلىدىغان قورال بولغاندەك، ئىنقىلاۋىي ئەدەبىيات دۇنيا يەرتقۇچلىرىغا قارشى ئالغا باسار خەلقلەرنى تەربىيلەش قورالىدۇر. بىز خوشنىمىز سوۋېت ئىتتى-پاقىنىڭ بەدىي ئەسەرلىرىدە كوپلىگەن ئىجابى، سەلبى ئوبراز ۋە تىپلارنى ئۇچرىتىمىز. ئىجابى تىپلاردا كىشىلىك دۇن-ياسى ئۈچۈن دۇنيا مېھنەتكەشلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئىدىيە، ھىس-تۇيغۇلىرى، دولقۇنلىنىشلىرى، خاراك-تېرى گەۋدىلەنگەن. سەلبى تىپلاردا بولسا، بۇنىڭ تەتۈرسى، ئەكس سۇپەتلەر ئېچىپ بېرىلگەن. بۇ ئەسەرلەردە يازغۇچىنىڭ ئوز دەۋرى قاتلىمى كوزقارىشىدا تۇرۇپ يارىتىلغان ئىجابى ئوبرازلار ئوقۇغۇچىلاردا چوڭقۇر مۇھەببەت ئويغاتسا، سەلبى ئوبرازلار كۈچلۈك نەپرەت تۇغدۇرىدۇ. بۇ ئەسەرلەر ئەنە شۇنداق تەرىپى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىجتىمائى ئېڭىنى ئوستۈرىدۇ، ئۇلارنى تەربىيلەيدۇ ۋە ئۇلارنىڭ كوزقارىشىنى دۇستەھكەملەيدۇ.

ئىشچانلىق تەرەپلەردە ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلەرنىڭ بارلىغىنى بىلىمىز. "شۇڭا يازغۇچىنىڭ، — دەيدۇ ماكسىم گوركىي، — شۇ سۈپەتلەردىن خالىغانلىرىنى ئېلىپ چوڭقۇرلاتىشقا، كېڭەيتىشكە، ئۇنىڭغا ئۆتكۈرلۈك، ئوچۇقلۇق بېرىشكە، بۇ ياكى ئۇ پىكىرنىڭ ئاساسىي بەلگىلىگۈچى رولى قىلىپ ئىشلەشكە ھەققى بار."

دېمەك، تىپ ئوبيېكتىپ ئەھۋالنى ئومۇملاشتۇرۇش، پۈتۈن بىر تۈپ كىشىلەر ئۈچۈن ئورتاق بولغان خۇسۇسىيەتلەرنى بىر ئىندىۋىدۇئال ئوبرازغا بىرلەشتۈرۈشتۇر. يازغۇچى بىر كىشىدە تېپىلغان سۈپەتلەرنى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى ۋە باشقا كىشىلەردە بولغان سۈپەتلەر بىلەن قوشىدۇ. شۇنداق بىر تۈپ كىشىلەر ئۈچۈن ئورتاق بولغان سۈپەتلەرنى بىرلەشتۈرۈپ بەدىئىي ئادەم ئوبرازىنى يارىتىدۇ يەنى تىپىك ھادىسىلەرنى، ئوبرازلارنى، خۇسۇسىيەتلەرنى ئىندىۋىدۇئال خۇسۇسىيەتلەر بىلەن تەسۋىرلەيدۇ.

پۇشكىننىڭ يېۋگېنى ئونېگىنى، گوركىينىڭ پاۋېل ۋىلاسوۋى، لۇشۈننىڭ ئاكيۇسى، ماۋدۇننىڭ سۇڭ فۇسى («تۈن يانغاندا» رومانىنىڭ باش قەھرىمانى)، شولوخوۋنىڭ داۋىدوۋى — مانا بۇلار تىپىك ئوبرازلاردۇر. يازغۇچى مۇنداق تىپلارنى ياراتقاندا، رېئال تۇرمۇش ماتېرىياللىرىدىن تولۇق، كەڭ پايدىلىنىدۇ. ئۆزى ئويلىغان ئوبرازنى بەدىئىي قىلىپ سۈرەتلەيدۇ. مەلۇم دەۋر ۋە شۇ دەۋردىكى كىشىلەر ھەققىدە توغرا بىلىم بېرىدۇ. ھەر بىر يازغۇچى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەر ھەم كىشىلەر پسىخولوگىيىسىدىكى خاراكتېرلىق خۇسۇسىيەتلەرنى ئۆز سىنىپىي كۆزقارىشىدا تۇرۇپ، ئۆزىچە چۈشىنىدۇ، ئۇنى تەسۋىرلىگەندە ئەنە شۇ نۇقتىئىنەزەردە ئىش قىلىدۇ، تىپىك سۈپەتلەرنى، خۇسۇسىيەتلەرنى خىللاۋالىدۇ، كېڭەيتىدۇ ھەم ئۆزىنىڭ دەۋر قارىشى ئۈچۈن كېرەك بولغانلىرىنى سايلىۋالىدۇ، ئۇنىڭ ئىچىدە تېخىمۇ پايدىلىقلىرىنى ئۇ ياكى بۇ تەرەپلىرىنى تۈزەپ گەۋدىلەندۈرۈپ كۆرسىتىدۇ.

سەنئەتكە مۇھەببەت*

ئاپرېل ئۆزگىرىشى① دىن كېيىن "كورۇنۇشى مىللىي، مەزمۇنى ئالتە سىياسەتكە ئاساسلانغان مىللىي مەدەنىيەتنى يۇقۇرى كوتىرىش" ② دېگەن شوئار ئاستىدا، شىنجاڭ مىللەتلىرى تارىخىدا بۈيۈك بۇرۇلۇش بولدى، جۈملىدىن مەدەنىيەتنىڭ زور بىر تۈرى بولغان سەنئىتىمىز يېڭى راۋاجلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى.

سەنئەتكە مۇھەببەت — ئالغا باسار مىللەتنىڭ، پەن، مەدەنىيەت سۆيگۈچى دولەتنىڭ كوڭۇل بولۇشىگە تېگىشلىك بىر ئىش، پەقەت سەنئەتكە مۇھەببەت بولغاندىلا، ئۇنى راۋاجلاندۇرۇپ ۋە ئۇستۇرۇپ، ئۇنىڭ بۈيۈك نەتىجىلىرىگە نائىل بولغىلى بولىدۇ.

بىز تېخى ئالتە سىياسەتنىڭ كۆرەشچان يېڭى سەنئەت ئىجات قىلىشنىڭ بوسۇغىسىدا تۇرۇۋاتىمىز، تۆۋەندىن يۇقۇرىغا سىلجىپ، كەم-كۈسىلىرىمىزنى تۈزەپ، ئالغا قەدەم بېسىپ كېتىۋاتىمىز. بىزنى نۇرغۇن ۋەزىپىلەر ساقلاپ تۇرىدۇ. بىزنىڭ ئالدىمىزدا يېپ-يېڭى، جاراڭلىق سەنئەت يارىتىش مەسىلىسى، ئۇنى كەڭ خەلق ئاممىسى ئارىسىغا يېيىش ۋەزىپىسى تۇرماقتا. بۇ مەسىلىنى تولۇق ھەل قىلىش ئۈچۈن تۆۋەندىكىلەرنى كوزدە تۇتۇش كېرەك، دەپ ئويلايمىز.

* لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ بۇ ماقالىسى «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ 1942 - يىل 12 - دېكابىر سانىغا "سەنئەت خۇمارى" ئىمزاسى بىلەن بېسىلغان. ماقالا قىسقارتىپ بېرىلدى. — تەھرىردىن

مەسىلەن، گوركىنىڭ «ئانا» رومانى بېسىلىپ چىقاندىن كېيىن، روسسىيە ئىشچىلىرى ئۇنى چوڭ شاتلىق بىلەن قارشى ئالدى. چۈنكى روماندىكى پاۋىل ۋىلاسوۋ ھەم ئۇنىڭ يولداشلىرىنىڭ ئىنقىلاۋىي كۈرەشلىرىدىن ئىنقىلاۋىي ئىشچىلار ئۆزلىرىنىڭ كۈرەش يوللىرىنى كۆرۈۋالالىدى... (ئاخىرى تېپىلمىدى)

---

① لۇتپۇللا مۇتەللىپ تۈزۈپ چىققان «ئەدەبىيات نەزەرىيىسى» 1942 - يىل 9 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن باشلاپ، «شىنجاڭ گېزىتى» دە «قاينام ئۇركىشى» دىگەن ئىمزا بىلەن ئۇدا بىرقانچە سانىغا بېسىلغان، ئەپسۇسكى شۇ ئايلىق ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئايلاردىكى گېزىت توپلىمى تولۇق بولمىغاچقا، بۇ ئەسەرنىڭ تولۇق تېكىستىنى تاپالمىدۇق، 9 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ۋە 24 - كۈنلىرىدىكى 2 سان گېزىتنى تاپقان بولساقمۇ، ئۇنىڭمۇ بەزى يەرلىرى يىرتىلىپ كەتكەن، شۇڭا بۇ ئەسەر قولىمىزدا بار گېزىتلەر بويىچە ئېلىنىدى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ تۈزگەن «ئەدەبىيات نەزەرىيىسى»نىڭ ئالاھىدىلىگى ۋە قىممىتى شۇ يەردىكى، ئۇ بىزگە تۇنجى قېتىم پرولېتارىياتنىڭ ئۇلۇغ داھىلىرى — ماركس، ئېنگېلس، لېنىن، ستالىنلارنىڭ ئەدەبىيات مەسىلىلىرى توغرىسىدىكى تەلىماتلىرىنى يەتكۈزدى، ئەدەبىيات - سەنئەتنى ماركسىزىملىق نۇقتىنەزەر بويىچە چۈشەندۈردى. ئۇنىڭ بۇ ئەسىرى شۇ چاغدىكى شىنجاڭ دارىلفۇنۇنى، ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىن، ئۆلكىلىك گىمنازىيە قاتارلىق يۇقۇرى بىلىم يۇرتلىرىدىكى مىللى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋە ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرىنىڭ ئەدەبىيات نەزەرىيىسىنى ئۆگىنىشىدە مۇھىم دەستۇر بولۇپ قالغان ئىدى. - تەھرىردىن

بولدى. ھەممىدىن بۇرۇن شۇنى ئېيتماي مۇمكىن ئەمەسكى، ئۇيغۇر سانائى نەپىسە بولۇمى ئۇز ئەتراپىغا كوزگە كورۇنەرلىك، قابىلىيەتلىك سەنئەتكارلارنى — ئارتىست ۋە ئارتىستكىلارنى، سازەندىلەرنى، غەزەلچىلەرنى، رەسساملارنى ۋە باشقىلارنى توپلىدى، بۇ تەقدىرلەشكەلايىق ئىشتۇر. بۇ ئۇتۇقلارغا تېخى مىللى سازلارنىڭ تولۇقلانماسلىقى سەل-پەل كولەڭگە كەلتۇرسىمۇ، ئەلۋەتتە، بۇمۇ ئاستىلاپ تۈزۈلۈپ كېتىدۇ، دەپ ئىشىنىمىز. ئۇتۇقلار ئارىسىدا بەزەن جىددى يېتىشسىزلىكلەرنى تۇمانلاپ قالدۇرۇش يارىمايدۇ، شۇڭا سانائى نەپىسە بولۇمىنىڭ مۇندىن كېيىن تېخىمۇ راۋاجلىنىشى، تېخىمۇ گۇللەپ، خۇشپۇراق چېچىشى ئۇچۇن تۆۋەندىكى پىكىرلەرنى تەقدىم قىلىمىز.

1942-يىلى شىنجاڭدا خوتۇن-قىزلار ھەرىكىتى كەڭ راۋاجلاندى. ئۇلار ئالدىنقى سەپكە ئىمانە توپلاش، خوتۇن-قىزلار كارخانىسىغا پاي توپلاش ھەرىكىتىنى باشلىۋەتتى، ساۋاتسىزلىقنى يوقۇش ھەرىكىتى، بېسىمدارلىق، مەككار سودىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش دولقۇنىمۇ قوزغالدى، لېكىن بىزنىڭ سەھنە نومۇرلىرىمىز ئىچىدە مۇشۇنداق يېڭى ئىشلارغا بېغىشلانغان نومۇرلار بارمۇ؟ بار دىيىش مۇمكىن، لېكىن ياخشى ئىشلەنمىگەن، ئاز بولۇشنىڭ ئۇستىگە سۇپەت جەھەتتىن ئارقىدا، بۇ ھەقتە نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئىجات قىلىشىمىز مۇمكىن ئىدى.

سانائى نەپىسىمىز كورسىتىۋاتقان ئۇيغۇر تۇرمۇشىدىن ئېلىنغان بىر قانچە غەزەل، «توي»، «نازىرگوم»، «مەددا» قاتارلىق نومۇرلارنى ھىساپقا ئالمىغاندا، قالغان ناخشىلار ۋە ئۇسۇل مەرغۇللىرى پاتېفۇن تەخسىلىرىدىكى، كىنو خرونىكىلىرىدىكى تامارا خانىم، ھەلىمە ناسىرىۋا، سارىمساقىۋالار④ غا ئوخشاش مەشھۇر ئۆزبېك ناخشا-ئۇسۇلچىلىرىنىڭ نومۇرلىرىنى تەكرارلاش بولۇۋاتىدۇ، سەنئىتىمىزنىڭ راۋاجلىنىشى جەريانىدا، ئۆزىمىزنىڭ مىللى ناخشا-ئۇسۇللىرى

بىز ئىجات قىلغان يېڭى سەنئەت ئالتە سىياسەتكە تولۇق ئاسا-
لانغان بولۇشى، ئۇنىڭ مەقسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىدىغان بولۇشى شەرت.

بىزنىڭ سەنئىتىمىزنىڭ ئاساسىي مېتودى ئالتە بۈيۈك سىيا-
سەتلىك ئىنقىلاۋىي رېئالىزىم بولغىنى ھالدا، چىن بارلىقنى، تۇرمۇشنى
توغرا ئەكس ئەتتۈرۈشى، ئۇنى تۈرلۈك بوياقلار بىلەن بويىماس-
لىغى، پاسسىپ رومانتىزىم يونۇلۇشىگە كىرىپ كەتمەسلىگى زورۇر.

-بىزنىڭ سەنئىتىمىز خەلقنى قەھرىمانلىق روھىدا تەربىيىلىشى،
خەلقىمىزنىڭ كۆرەشچانلىق، مەرتلىك جاسارىتىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىك
روھىنى يۇقۇرى كوتىرىشى كېرەك.

بىزنىڭ سەنئىتىمىز خەلق ئاممىسى بىلەن يېقىن مۇناسىۋەت-
تە بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئارزۇ - تىلەكلىرىنى ئىپادىلىشى، خەلققە يات
ئەمەس، بەلكى خەلقنىڭ ئۆز سەنئىتىگە ئايلىنىپ، خەلق ئىچىدىكى
ئەنئەنىۋى سەنئەت بىلەن، بىر قەدەم ئالغا باسقان ھالدا يوگۇلۇپ،
چىرمىشىپ كېتىشى زورۇر. بىز يەنە خەلقنىڭ ئەسلىدىكى سەنئەت
مىراسلىرى ئاساسىدا يېڭىنى ئىجات قىلىشىمىز كېرەك.

مانا بۇلارنى ئىشقا ئاشۇرۇش بىزنىڭ يېڭىدىن بىخ چىقىرىپ،
شاخلاپ، كوكلەپ، راۋاجلىنىۋاتقان يېڭى سەنئىتىمىزنىڭ شەكىل
ۋە مەزمۇن جەھەتتىن تولۇقلىنىشىغا ياردەم بېرىدۇ.

ئەمدى بىز بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى
ھەر مىللەت ئۇيۇشمىلىرى ③ تەشكىل قىلغان سانائى نەپىسە
بولۇملىرىگە، جۇملىدىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا سەنئەت بابىدا
خېلىلا جانلىنىۋاتقان ئۇيغۇر سانائى نەپىسە بولۇمىگە بىر قۇر
مۇزاكىرە ئورنىدا نەزەر سېلىپ ئۆتىمىز.

دەرۋەقە، ئۇيغۇر سانائى نەپىسە بولۇمى كېيىنكى مەزگىل-
لەردە سەنئەت - تىياتىر مەيدانىدا خېلىلا زور بۇرۇلۇش ياسىدى.
خەلقىمىزنى قىزىقتۇرىدىغان ئىشلارنى قىلىپ، تاماشىچىلارنى
ئۆزىگە جەلپ قىلدى ۋە ئۇلارنىڭ تەشەككۈرلىرىگە مۇيەسسەر

سەنئىتىمىزدە دات - پەريات، ئاھۇ - پىغانلار بولماسلىقى كېرەك، مۇزىكىمىز خەلقىمىزنى كۆرەشكە، يېڭى قۇرۇلۇشقا ئىلھاملاندۇرسۇن، خەلقنى مىسكىنلىق، ئۈمىتسىزلىك كوچىلىرىغا باشلايدىغان پىغانلار ئورنىغا شوخ، جانلىق، ناخشا - غەزەللەر ئىجات قىلىنىشى، بۇنىڭدا خەلق ئاھاڭلىرىدىن پايدىلىنىشىمىز لازىم.

بىز سەنئەتنىڭ مەزمۇنىغا يېڭى، جەڭگىۋار روھ بېرىشىمىز كېرەك. بولۇپمۇ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئازاتلىق ئۇرۇش قىلىۋاتقان، يېڭى شىنجاڭ قۇرۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، بىزنىڭ سەنئىتىمىز خەلقنى ياپونغا قارشى كۆرەش روھى بىلەن تاۋلىشى، ئارقا سەپنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى زورۇر.

رۇس شائىرى پۇشكىن: "سەنئەتكە مۇھەببەت بار يەردە تەنقىتمۇ بار" دەيدۇ. سەنئەتنىڭ راۋاجلىنىشى ئۈچۈن توغرا تەنقىت، پىكىر ئېلىش ۋە مۇزاكىرىلەرنىڭ رولى چوڭدۇر.

يېڭى سەنئەت يارىتىش ئۈچۈن كۆرەشەيلى! ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى ئازاتلىق ئۇرۇش، يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش تەنتەنىلىرىگە بېغىشلانغان ناخشا سادالىرى ھەممە يەردە جاراڭلىسۇن!

خەلقىمىزنى كۆرەشكە، ۋەتەنپەرۋەرلىككە ئىلھاملاندۇرۇپ، فۇرونت، ئوق - دورا پۇراقلىرى ئارىسىدا كۆرەشچان مۇزىكا سادالىرىنى ياڭرىتايلى!

---

① ئاپرېل ئۆزگىرىشى — 1933 - يىلى جىن شۇرېن ھاكىمىيىتىگە قارشى قوزغالغان دىخانلار قوزغىلىڭى.

② "ئالتە سىياسەتكە ئاساسلانغان مىللىي مەدەنىيەتنى يۇقىرى كۆتۈرۈش" — شۇ مەزگىلدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شىنجاڭدا خىزمەت قىلىشقا ئەۋەتكەن ئەزالىرى چېن تەنچيۇ، ماۋزېمىن قاتارلىق يولداشلارنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى ئارقىسىدا، شېڭ شىسەي ھاكىمى-

ئازراق بولۇۋاتىدۇ. ئۆزىمىزنىڭ مىللىي ناخشا - ئۇسۇللىرىمىزنى توپلاپ، رەتلەپ، رەندە سالساق ئۇنى تېخىمۇ سەنئەتلەشتۈرسەك، قانداق ياخشى ۋە نەپىس تۈس ئالار ئىدى - ھە؟! بۇ باشقا مىللەتلەرنىڭ گۈللەنگەن سەنئەت - ئەدەبىياتىدىن مۇتلەق پايدىلانمايمىز دېگەنلىك ئەمەس، باشقا مىللەتلەرنىڭكىدىن ئۆز يولىدا پايدىلىنىش لازىم، لېكىن ئۇنى ئۆگىنىش نىگىزىدە يېڭىنى يارىتىش، ئۇلاردىن ئۆگىنىپ ئۆز مىللىي سەنئىتىمىزنى راۋاجلاندۇرۇش، كەم - كۈتىلىرىمىزنى تولۇقلىشىمىز لازىم. خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتىش بەزىلەرگە قوپالراق كۆرۈنۈشى مۇمكىن، لېكىن خەلق ناخشا - ئۇسۇللىرىغا يېڭى تۈس بېرىش بىلەن ئۇلارنى قاتارغا قوشقىلى بولماسمىدى؟

سەنئەتتە كىيىم ۋە گىرىم مەسىلىسىمۇ چوڭ ئورۇن تۇتىدۇ، سانائىي نەپىسەلىرىمىز بۇنىڭغا ئېتىۋار قىلمايۋاتىدۇ، مىللىي تۇرمۇشىمىزدىن ئېلىنغان نومۇرلار ۋە يېزا خەلق ئۇسۇللىرى سەھنىدە ئىجرا قىلىنغاندا، تولاراق ئىسىل شايى، قىممەت باھالىق بەقەسەم تونلار، ئالا چاپانلار كىيىلىدۇ، ئەمما بىزنىڭ ئاددىي خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇشىدا بۇنداق تونلار بەك ئاز. ئېھتىمال، كونا دەۋرلەردە ئۇيغۇر بەگزادىلىرى كىيگەن بولۇشى مۇمكىن. بىزدە مىللىي كىيىم تۈرلۈك رەڭدىكى ئاددىي چەكمەن، ئاق خامدىن كۆينەك، پوتا (بەلۋاغ)، دوپپا، تۇماق ۋە باشقىلار، بۇ كىيىملەر بىلەن مىللىي ئۇسۇللارنى ئىجرا قىلىش سەت ئەمەس، بەلكى ئىرەشىپ، چىرەشىپ كېتەر ئىدى. لېكىن ھەر خىل ئۇسۇللاردا ئارتىسلارنىڭ كىيىملىرى بىر خىل بولۇۋەرمەي قانچە تۈرلەشسە، خىللىرى كۆپەيسە شۇنچە ئوبداندۇر.

بىزنىڭ سەنئىتىمىز خەلقىمىزنى كۆرەش روھى بىلەن ۋەتەنپەرۋەر، جەسۇر قىلىپ تەربىيىلىشى لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ ناخشىلىرىمىز شوخ، كوتىرەڭگۈ، روھلۇق بولۇشى كېرەك. بىزنىڭ

شىرىن»، «ئارشىن مال ئالان» قاتارلىق چوڭ تىپتىكى دراما ۋە ئوپېرالارنى، ئۇتېپۇللا مۇتەللىپ يازغان «چىمەنگۇل»، «كۆرەش قىزى»، «سامساق ئاكاڭ قاينايدۇ» قاتارلىق سەھنە ئەسەرلىرىنى ئويناپ، ئاممىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن ئىدى.

يىتى "6 چوڭ سىياسەت" تەدبىرىنى يولغا قويغان ئىدى. بۇ سىياسەت-
لەر شۇ چاغدىكى شىنجاڭ ۋەزىيىتىدە شىنجاڭنى تىنچلاندۇرۇش، شىنجاڭ-
نىڭ ئىقتىسادى ۋە مەدەنىيەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشتا بەلگىلىك
رول ئوينىغان، جۈملىدىن مۇشۇ باش سىياسەتكە ئاساسەن ئوتتۇ-
رىغا قويۇلغان. "كورۇنۇشى مىللى، مەزمۇنى ئالتە سىياسەتكە ئاساسلانغان
مىللى مەدەنىيەتنى يۇقۇرى كوتىرىش" شوئارىمۇ شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت،
سەنئەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشتا مەلۇم رول ئوينىغان. شۇ چاغدا
شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت سەنئەت - ئىشلىرىغا يولداش شىڭ يەنمىڭ (ماۋدۇن)
بىۋاستە يېتەكچىلىك قىلغان ئىدى، 1942 - يىلىدىن باشلاپ، شىڭ شىسەي
ئوزىنىڭ ئەكسىيەتچى قىياپىتىنى ئاشكارىلاپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيە-
سىنىڭ شىنجاڭدا خىزمەت قىلىۋاتقان ئەزالىرىنى كەڭ - كولەمدە قولغا
ئالدى ۋە ئۇلارغا زىيانكەشلىك قىلدى، "ئالتە سىياسەت" نى ئەمەلدىن
قالدۇرۇپ، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچى سىياسىتىنى يۈرگۈزدى. شائىر ل.
مۇتەللىپ ئوتتۇرىغا قويغان "كورۇنۇشى مىللى، مەزمۇنى ئالتە سىياسەتكە
ئاساسلانغان مىللى مەدەنىيەتنى يۇقۇرى كوتىرىش" ھەققىدىكى مۇلاھى-
زىلەر ئەينى ۋاقىتتا ئىلغارلىق رولىغا ئىگە ئىدى.

③ ھەر مىللەت ئويۇشمىلىرى — شۇ يىللىرى شىنجاڭنىڭ مەدە-
نى - مائارىپ ئىشلىرىنى خەلققە تايىنىپ راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن قۇرۇلغان
ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنى ئاقارتىش ئويۇشمىلىرىنى كورسىتىدۇ.
بۇ ئويۇشمىلار شۇ مەزگىلدىكى چوڭ مازايى - ماشايىقلارغا قاراشلىق
ۋەخپى يەرلەرنى باشقۇرۇپ، دىنىي ئادەت بويىچە تولىنىدىغان ئۈشرە —
زاكاتلارنى ئوتكۈزۈۋېلىپ ۋە ئاممىدىن ياردەم توپلاپ، شىنجاڭنىڭ باش-
لانغۇچ مەكتەپ مائارىپىنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمىنى باشقۇرغان، ئويۇش-
مىلار قارىمىغىدا ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئومىگى، كىنو ئەترىدى، قىرائ-
ەتخانا قاتارلىقلار تەشكىل قىلىنىپ، بىر قاتار مەدەنى ئاقارتىش خىز-
مەتلىرى ئىشلەنگەن ئىدى، جۈملىدىن شۇ مەزگىلدىكى ئولكىلىك ئۇيغۇر
ئويۇشما باشقۇرغان سانائى نەپىسە بولۇمى «غېرىپ - سەنەم»، «پەرھاد -

سۇرگەن ئەپسانىلەردىن ئىبارەت بولدى. يۇنان خەلقى ئۆز زاما-
نىسىدا تۇرلۇك تەنتەنىلىك خىيالىي قەھرىمانلار ۋە ئۇلارنىڭ
ئاجايىپ "ھېكمەتلىك" ئىشلىرى ھەققىدىكى ئەپسانىلەرنى تولىمۇ
ئوبدان كورەر ئىدى. بۇ ئەپسانىلەر پەقەت يۇنانلىقلار ئىچىدە
مەشھۇر بولۇپلا قالماي، بەلكى ھازىرمۇ پۈتۈن دۇنياغا داڭداردۇر.
يۇنان خەلقىنىڭ بۇ ئەپسانىلىرى ئادەتتە دىنىي ئېتىقات بىلەن
چىگىلگەن بولۇپ، گويا ئۇلارنىڭ مۇنداق مەشھۇر ۋەقەلەرنى
قىلىشى پەقەت ئىلاھلارنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى بولغان زېۋسىنىڭ
پەرمانى بىلەن بولارمىش. بولۇپمۇ تىمى شەھرىگە دەھشەت سال-
غان ئارسلاننى ۋە توققۇز باشلىق ئەجدىھانى يەڭگەن، كاپكازدىن
ئىسپانىيىگە بىرىپ، ئوتتۇرا دېڭىز بىلەن ئاتلانتىك ئوكيان
ئوتتۇرىسىدا ياتقان تاشنى يىرىپ، ئۇنىڭ بىر پارچىسىنى ئىسپا-
نىيىگە، يەنە بىر پارچىسىنى ئافرىقىغا ئاتقان پالۋان گىراكىل
توغرىسىدىكى ئەپسانە؛ دېڭىز ئىلاھىسى يۇسدۇن بىلەن يەر ئىلا-
ھىسى گىريانىڭ ئوغلى ئانتىنىڭ گىراكىل بىلەن ئۇرۇشۇشى، ئانتى
ئۆز ئانىسى — يەردىن ئايرىلسىلا ئولىدىغانلىغى، ئەگەر ئۇ، يەرگە
يىپىشىۋالىدىكەن، ئۇنى ھېچكىم قوزغىتالمايدىغانلىغى، لېكىن
گىراكىل ئۇنى يەردىن دەس يۇلۇۋېلىپ، ئاسمانغا كوتىرىپ
تۇرۇپ، بوغۇپ ئولتۇرگەنلىگى توغرىسىدىكى ئەپسانە ۋە باشقا
ئەپسانىلەر بەكمۇ كوپ ئىدى. يەنە بىر ئەپسانىدە ئارفەي دىگەن
بىر قوشاقچى بولۇپ، ئۇ بەك خۇش ئاۋاز ئىكەن. ئۇ سازنى
شۇنداق قاملاشتۇرۇپ چالىدىكەنكى، ئۇنىڭ مۇڭلۇق ساداسىدىن
ئادەملا ئەمەس، ھەتتا تاغۇ-تاشلار، ۋەھشى ھايۋانلار، چول-
جەزىرىلەر، دەل-دەرەخلەرمۇ ھوشىدىن كېتىدىكەن. مانا مۇشۇ
ئەپسانىلەرنىڭ يىغىندىلىرى تەبىي يوسۇندا خەلق ئەدەبىياتىغا
ئورنىشىپ، خەلق ئەدەبىياتىنىڭ سالمىغىنى تەشكىل قىلغان ئىدى.
ئۇ چاغلاردا يۇنان خەلقى ۋە ياش بەگزادىلەر ئۆز سارايلىرىدا

تىياتىرنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە راۋاجلىنىش تارىخى

بىزنىڭ تۇرمۇشىمىز كۈنسېرى يېڭىلىقلار، يېڭى ئىسلاھاتلار، يېڭى چۈشەنچە، يېڭى گەپلەر بىلەن بېيىپ گۈللىنىپ بارماقتا. بۇنىڭغا ئەگىشىپ كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا بۇ يېڭىلىقلارنىڭ كېلىپ چىقىش تارىخى ۋە تەرەققىياتىنى بىلىشكە بولغان قىزىقىشمۇ ئاشماقتا. مەدەنىيەت شەكىللىرىنىڭ بىرسى بولغان تىياتىر بىلەن بىز تونۇشقىلى ئون نەچچە يىل بولدى، ھازىر ئۇنى ئۆزىمىزمۇ ئويناشقا باشلىدۇق. شۇڭا بۇ ماقالىنىڭ مەقسىدى — ھازىر بىزگە ئۆزلىشىپ كېتىۋاتقان تىياتىرنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسۈش ۋە ھازىرقى ئەھۋالغا كېلىشىنى قىسقىچە بايان قىلىپ بېرىشتۇر.

تىياتىرنىڭ كېلىپ چىقىشى ئۈچۈن ھازىرلانغان زېمىن

ھەر بىر يېڭىلىقنىڭ تۇغۇلۇش ۋە ئۆسۈشى ئۈچۈن مۇۋاپىق شەرت-شارائىت كېرەك بولغاندەك، تىياتىرنىڭ ئۆسۈشى ۋە كەڭ تۈس ئېلىشى ئۈچۈنمۇ ئۆزىگە خاس زېمىن بولۇشى لازىم. بۇ زېمىن نېمىدىن ئىبارەت؟

بۇ زېمىن شۇ مەزگىلدە يۇنان خەلقىدە كۈچلۈك ھوكۇم

* شائىرنىڭ بۇ ماقالىسى ئۆز ۋاقتىدىكى «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ گېزىتلەرنى تاپالمىدۇق. «ئىلى گېزىتى» تەھرىر بۆلۈمىدىكى يولداش تۇرسۇن زېرىدىن ساقلاپ كەلگەن قوليازمىنى ئازراق قىسقارتىپ باستۇق. — تەھرىردىن

ئىلاھى ئىدى. يۇنان خەلقى ئىلاھنىڭ شەرىپىگە بېغىشلاپ ناخ-
شىلار، ئومۇمخورلار، لەپەرلەر، تاخماقلار، بېيىتلار ئېيتار ئىدى،
جۈملىدىن دىيانىس ئۈسۈملۈكلەرنى تولدۇرغۇچى ئىلاھ بولۇپ،
ياز كېلىپ ئۈيقۇسىدىن ئويغانغاندا، تەبىئەتتە ئەتىيازلىق كوكلەم-
نىڭ چىرايلىق كۈنلىرى ھوكۈم سۈرگەندە، كىشلەر "دىيانىس
كەلدى"، "كوكلەم بىلەن بىللە كەلدى" دىيىشەر ئىدى. بۇ چاغ-
دىكى ئويۇنلارنىڭ ھەممىسى خوشاللىق ساداسى بىلەن قاپلىنار
ئىدى. ئەتۇرسىچە، كۈز بولۇپ تەبىئەت چىرايلىقلىغى توگەپ،
ئۈسۈملۈكلەر قۇرۇشقا، گۈللەر خوراشقا، يېشىللىقلار سارغىيىشقا
باشلىغاندا، "دىيانىس يېڭىلدى"، "ئۇ ئەمدى كېتىدۇ" دىيىشەر
ئىدى، بۇ چاغدىكى ئېيتقان ناخشىلىرىمۇ ماتەم تۈسىنى ئالاتتى،
قايغۇ، پاجە بىلەن تولار ئىدى.
بولۇپمۇ دىيانىسقا بېغىشلانغان مۇنداق ئويۇنلار كوكلەمدە
تازا قىزار ئىدى. ئاۋال بۇ ئويۇنلارنىڭ تولىسى خەلق بايرام-
لىرى ۋە دىنىي مۇراسىملاردا ئوينىلاتتى، ئادەملەر، ھاپىزلار
يىغىلىپ، كوچىمۇ-كوچا يۇرۇپ مەدھىيە ناخشىلىرىنى ئېيتىشار
ئىدى. بۇلار ئادەتتە ئوشكە تېرىسىنى كىيىپ، يانلىرىغا ئوشكە
مۈڭگۈزلىرىنى ئېسىپ، دەرەخلەرنىڭ ئىنچىكە سۇمبۇل شاخلىرىدىن
ساقال ياساپ، باش-چىكە ۋە قۇلاقلىرىغا گۈللەرنى قىسىپ، ئۆز-
لىرىنى دىيانىسقا ھەمرا بولۇپ كەلگەن ئورمان ئىلاھىغا ئوخشاش
قىياپەتتە ياسىشار ئىدى. ناخشىنى باش ھاپىز باشلىغاندىن كېيىن،
ھەممىسى بىرلىكتە ئەگىشەر ئىدى. ئۇلار كوچىمۇ-كوچا يۇرۇپ،
كەڭ ئوچۇقچىلىق مەيدانلاردا مەرىكە قىلىشار ئىدى. ئۇلار خۇددى
بىرىنىڭ مەدداھلىرىمىزغا ئوخشاش سوزلەپ، ئەتراپتىكىلەرنى
جەلپ قىلار ئىدى. بۇلار توختىسا ھاپىزلارنىڭ باشلىغى كورىنخەي
ناخشا باشلايتتى. ئۇنىڭ ناخشىسى "تىراگىدىيە" دەپ ئاتىلاتتى
(يۇنانچە trags — ئوشكە، ode — ناخشا دىگەن مەنىدە بولۇپ

سەنئەتكارلارنى، بولۇپمۇ شائىر ۋە قوشاقچىلارنى ساقلىشاتتى. ئۇلار شۇ چاغدا بولۇپ ئۆتكەن سوقۇشلارنى ئاساس قىلىپ، ئۇنىڭغا خىيالىي چاپانلارنى كىيگۈزۈپ، تۈرلۈك "موجىزىلىك" قوشاقلارنى توقۇشاتتى ھەمدە داستانلارنى يازاتتى. دۇنيا ئەدەبىياتىدا ھازىرغا قەدەر ئۆز قىممىتىنى يوقاتمىغان يۇنان داستانلىرى «ئىللىادا» بىلەن «ئودىسسا» ئەنە شۇ يول بىلەن پەيدا بولغان نادىر ئەسەر-لەر ئىدى. بۇنىڭدىن ئىلھاملانغان يۇنانلىقلار ئۆزىنىڭ ئادىتى بويىچە ئۆتكۈزۈلىدىغان دىنى بايراملىرىنى تۈرلۈك تەنتەنىلىك بايرام ئويۇنلىرى بىلەن قارشى ئالار ئىدى. دەل شۇنداق دىيا-نىسقا بېغىشلانغان، دىنىي ئېتىقات تۇسىنى ئالغان ئويۇندىن تىياتىر ئۈچۈن ئەڭ دەسلەپكى ئورۇن ھازىرلاندى. يۇقۇرىدا زىكرى قىلىنغان قەھرىمانلاردىن ئىلھاملىنىپ، تىياتىر ئۈچۈن سەھنە كىتاۋى يېزىپ چىققۇچىلارمۇ پەيدا بولدى.

تىياتىرنىڭ كېلىپ چىقىشى

يۇنانىستاننىڭ مەركىزى ئافىنادا يېڭى ئىرادىن (مىلادىدىن) 6 ئەسىر بۇرۇن پىرىكىل دەۋرىدە تىياتىر راۋاجلاندى. قۇلدار-لار دېموكراتىيىسىنىڭ باشلىغى بولغان پېرىكىل ئاجايىپ ئىسلا-ھاتچى ۋە ئەدەبىياتقا ھەۋەسكار ئادەم ئىدى. ئۇ ئۆز دەۋرىدە ئافىنانى ئىلىم-مەدەنىيەت مەركىزىگە ۋە مەنبەسىگە ئايلاندۇ-رۇشنى ئۆز ئالدىغا مەقسەت قىلىپ قويىدى. يۇنانىستاننىڭ ھەر-قايسى جايلىرىدىن شائىرلارنى، رەسساملارنى، ھەيكەلتاراش، پەي-لاسوپلارنى يىغدى. پەيلاسوپ ئاناكساگاز، ھەيكەلتاراش فىدىلەر مانا شۇ چاغدا داڭ چىقارغان ئىدى.

تىياتىرنىڭ كېلىپ چىقىشى مانا مۇنداق: "دىيانىس" يۇنان-لىقلارنىڭ شۇ چاغدىكى ئېتىقادى بويىچە شاراپ ۋە خوشاللىق

زور قەھرىمانلارنىڭ كۆرەشلىرى، ئۇلارنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىمۇ ئوينىلىدىغان بولدى. بۇمۇ راۋاجلىنىپ، قەھرىمانلارلا ئەمەس، بەلكى ئادەملەر ئارىسىدىكى تۇرمۇش ھادىسىلىرىمۇ ئوينىلىدىغان بولدى. مانا مۇنداق ئېھتىياج زورۇرىيىتى رەسمى كەڭ ۋە ئازادە تىياتىر ئورنىغا بولغان تەلەپنى تۇغدۇرماي قالمىدى.

ئۇلارنىڭ تىياتىرخانىلىرى مۇنداق تۈزۈلەتتى: تىياتىر بىنالىرى ئادەتتە دوگگە سېلىنىپ، 3 بولۇمدىن ئىبارەت ئىدى: دوگنىڭ ئوتتۇرىسى سەھنە بولۇپ، ئۇ باشقا جايلارغا نىسبەتەن چىرايلىق ياسىلاتتى؛ ئۇنىڭدىن پەسرەگى ناخشا ـ غەزەل ئېيتقۇچىلارنىڭ ئورنى ئىدى، بۇ جاي يۇنانچە "ئوركىستىر" دەپ ئاتىلاتتى (ھازىرقى "ئوركىستىر" دىگەن سوز شۇنىڭدىن ئېلىنغان). دوگنىڭ ياقىسىدا يېرىم دائىرە شەكلىدە، تاماشىچىلار ئورنى — زال بار ئىدى. تاماشىچىلار ئورنىنىڭ يۇقۇرى قەۋىتى تاشتىن، ئاستىنقى قەۋىتى مەرمەر ۋە ياغاچتىن ياسىلاتتى. سەھنىنىڭ ئۈستى ئوچۇق بولۇپ، 3 تەرىپى تام بىلەن ئورالغان، سەھنىنىڭ ئالدى زىننەتلىك ياسىلىپ، ھازىرقى تىياتىرلاردىكى دىكراتسىيە خىزمىتىنى ئوتەر ئىدى. دىكراتسىيە جايلاشقان ئورۇننى يۇنانچە "سېكنى" دەپ ئاتار ئىدى (ھازىرقى ياۋروپا تىلىدىكى"سىينا" شۇنىڭدىن ئېلىنغان). سەھنە دىكراتسىيىلىرىنى ئالماشتۇرۇش، ۋەقەگە ئەگىشىپ تۈرلەندۈرۈپ تۇرۇش يوق ئىدى. ئويۇن كۈندۈزى، كۈن يورۇغىدا قويۇلاتتى. پەردە تاختاي ئاستىغا بىر چۈشۈپ، تاكى ئويۇن تۈگىمىگىچە كوتىرىلمەيتتى. ئويۇن قائىدە-يوسۇنلارنى تامام ئادا قىلىپ بولغاندىن كېيىن باشلىناتتى. دەسلەپ ئىلاھى ـ دىيانىسقا بېغىشلاپ قۇربانلىق قىلىناتتى، بۇنىڭغا بىر تىكە سويۇلۇپ، تېرىسى سەھنە بىلەن زال ئوتتۇرىسىدىكى مەخسۇس جايدا ئوتقا يېقىپ كويدۇرۇلەتتى، ئاندىن كېيىن پەردە كوتىرىلەتتى. ئۇ مەزگىلدە يۇناندا 40 — 50 مىڭ، ھەتتا 80

"ئوچكه ناخشىسى" دېگەن ئوقۇمنى ئاڭلىتىدۇ). ئۇلار دىيانىسقا
ئاتاپ سويۇلغان قۇربانلىق ئوچكىنىڭ گوشىنى ئوتقا تاشلاپ، گۈل-
خان چۆرىسىدە تەنتەنە قىلىپ ئايلىناتتى. ناخشىلار ئەنە شۇ
ئوچكىگە بېغىشلاپ ئېيتىلغاچقا، ئۇنىڭغا "ئوشكە ناخشىسى" دەپ
نام بېرىلگەن ئىدى. بۇ ئويۇن بارا-بارا ئاۋالقى شەكلىنى يوقى-
تىپ، ھەممە ئادەم باراۋەر ئوچۇق كورسۇن ئۈچۈن مەخسۇس
جاي ھازىرلايدىغان بولدى. مانا شۇنداق قىلىپ ھازىرقى تىيا-
تىرنىڭ ئەڭ قەدىمىي خېمىرتۇرۇچى بارلىققا كەلدى. كېيىنچە
مەدداھلار مەرىكىسى تۇسىنى ئالغان بۇ ئويۇن تېخىمۇ راۋاجلاندى.
دىيانىسنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى ھېكايە قىلىش بارغانسېرى نۇر-
غۇن ئادەملەر ۋاستىسى بىلەن بولىدىغان شەكىلگە ئۆزگىرىپ،
دىالوگ شەكلىدە قارىمۇ-قارشى تۇرۇپ سوزلەش، ئېغىزدا سوز-
لەپ تەسۋىرلەنگەن ھېكايىنى قىياپەت، ئىش-ھەركەت ۋە تۇرلۇك
بوياقلار بىلەن ئىپادىلەشكە ئۆزگەردى، پەدەز (گىرىم) قىلىش
شەكىللىرىمۇ تۇغۇلۇپ رەسمىلەشتى. مانا شۇنداق قىلىپ، دىيانىسقا
بېغىشلانغان ئىككى بايرامدا ھازىرقى تىياتىرغا ئاساس سېلىندى
ۋە درامىنىڭ ئىككى خىلى تۇغۇلدى: دىيانىسنىڭ يېڭىلىشى،
ئازاپ-ئوقۇبەت ۋە مۇڭلىرىنى كورستىش مۇناسىۋىتى بىلەن
ئۇيۇشتۇرۇلغان كۈزلۈك بايرامدىن "تىراگىدىيە" (ھازىرقى زامان
دراما تۇرىدە تىراگىدىيە تولاراق پاجىئەلىك، قايغۇلۇق، دەھ-
شەتلىك مەنىلىرىدە يۇرۇتىلىدۇ) تۇغۇلدى؛ دىيانىسنىڭ يېڭىشىنى،
غالىبىيىتىنى، خوشاللىغىنى تەسۋىرلەيدىغان ئەتىيازلىق بايرامدىن
«كومېدىيە» (خوشاللىق سەيلىسى) تۇغۇلدى.

قەدىمقى تىياتىر ئورنىنىڭ تۈزۈلۈشى

كېيىنكى تىياتىرلار دىيانىسقا بېغىشلانغان «تىراگىدىيە»
ۋە «كومېدىيە» لەر بىلەن چەكلەنمەستىن، تىياتىر مەيدانلىرىدا

ئادەملەرگە ئوت تېپىپ بەرگەن ۋە مېھنەتكە ئۆگەتكەن، باشقا
نۇرغۇن ئىشلارنى قىلغان ئادەم ئىدى. بۇ قەھرىمانلارنى تاماشى-
چىلار بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى.

ئەسخىلدىن كېيىن 5 - ئەسىردە ئۇنىڭ ئورنىنى سافوكىل
دەسسىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ «ئەدىپ شاھ»، «ئەدىپ قالوندا»، «ئانتى-
گونا» دىگەن ئەسەرلىرى بىلەن مەشھۇر ئىدى. سافوكىلنىڭ ئە-
سەرلىرى ئەسخىل ئەسەرلىرىگە قارىغاندا، تۇرمۇشقا بىر قەدەر
يېقىن بولۇپ، خەلق ئىچىدىن ئۈستۈن بولغان ئاجايىپ سەرگۈزەش-
تىلىك ھادىسىلەرنى تولىمۇ قاملاشتۇرۇپ، ماھىرلىق بىلەن تەس-
ۋىر قىلاتتى. ئۈچىنچىسى ئەۋرىپىت بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ «ئىسپو-
لىت»، «ئونوگىنە»، «تاۋرىدا» دىگەن تىراگىدىيىلىرى بىلەن مەشھۇر
ئىدى. گەرچە ئۇ، باشقىلارغا ئوخشاش ئۆز قەھرىمانلىرىنى تۇر-
مۇش ئەپسانىلىرىدىن ئالسىمۇ، ئۇلارنى شۇ زامان ئادەملىرى ۋە
ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى بىلەن چىپىسلاشتۇراتتى. ئەۋرىپىت ئادەملەر
ئارىسىدىكى مۇئامىلىلەرنى، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى، ئۆزگۈچىلىگىنى ئوب-
دان بىلەتتى.

يونانىنىڭ ئەڭ مەشھۇر كومىدىيە يازغۇچىسى ئارىستوپاندۇر. ئۇ
تولىمۇ قىزغىن كومىدىيىلەرنى يازغان. ئۇلارنىڭ ئەڭ مەشھۇر-
لىرى «ئاتلىقلار»، «قورچاقلار»، «بۇلۇتلار»، «خەلق مەجلىسىدىكى
خوتۇنلار» ۋە باشقىلار ئىدى. ئارىستوپان ئۆزىنىڭ ئەسەرلىرىدە
شۇ دەۋردىكى دولەت تۈزۈلۈشىنى، ئافىنا دىموكراتىيىسىنى ۋە
باشقا "بېشى ئايلىنىپ قالغان" پەيلاسوپلارنى زاڭلىق قىلاتتى.
ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى خەلق تولىمۇ ئوبدان كۆرەتتى، چۈنكى بۇ
ئەسەرلەر خەلقنى ئارمانسىز كۈلدۈرەتتى. بۇ ئەسەرلەر ئۆز يولى-
دا شۇنداقلا كېتىۋەرمەيتتى، بۇلارغا شۇ زاماننىڭ مەشھۇر پەيلا-
سوپلىرى ئۆزلىرىنىڭ مۇھاكىمە نەزىرىيىسىدىن قاراپ باھا بېرەت-
تى، ئۇلار يونان سەنئىتىدىكى تۈرلۈك كەمچىلىكلەرنى تالاش-

مىڭ كىشى سىغىدىغان بىنالار سېلىنغان ئىدى. مانا بۇ ئورۇننى لىق ئىگەللىگەن تاماشىچىلارغا ئۇزلىرىنىڭ پۈتۈن سوز - ھەركەتلىرىنى ئوچۇق ئىپادىلەش ئوچۇن، ئوينىغۇچىلار ئادەم ئاۋازىنى كۈچەيتىدىغان قورالىلارنى، يۈزلەرنى ئاجايىپ كورسىتىدىغان نىقاپ (ماسكا) لارنى ۋە بويىنى ھەممىگە تەڭ كورسىتىش ئۈچۈن ياغاچ پۇتلارنى ئىشلىتەر ئىدى. ئۇلارنىڭ بۇ خۇسۇسىيەتلىرى خەنزۇلارنىڭ چاڭچىلە ئويۇنلىرىنى ئەسلىتەتتى. چۈنكى بۇ ئويۇنلاردىمۇ سەھنىدىكى دىكراتسىيىلەرنىڭ يوتكەلمەسلىگى، بىر ئورۇندا نۇرغۇن ۋەقەلەرنىڭ توگەپ كېتىشى ھەممىگە مەلۇمدۇر.

تىياتىرنىڭ راۋاجلىنىشىدا يازغۇچىلارنىڭ تۇتقان ئورنى

يۇنانىستاندا سەنئەتنىڭ گۈللەنگەن چېغى سۇپرىكىل دەۋرى بولدى. بۇ دەۋردىكى تىياتىرلاردا يالغۇز خەلق ئەپسانىلىرى ئاساسىدىكى ھىكايىلەر ئوينىلىپلا قالماستىن، بەلكى تىياتىرغا باپ مەخسۇس سەھنە كىتاۋى يازغۇچىلارمۇ پەيدا بولدى. ئەسخىل، سافوكىل، ئەۋرىپىت، ئارىستوپانلار ئەنە شۇ چاغدا ئوزىنىڭ يازغۇچىلىق قابىلىيىتى بىلەن ئەڭ زور كامالەتكە ئېرىشكەن ئىدى. ئۇلار ئادەتتە ئوزلىرىدىن بۈيۈك ئىدىيىسىگە ئىگە بولغان قەھرىمانلار ۋە ھادىسىلەرنى يازار ئىدى، بۇلار ھەرقاچان خىيالى بولار ئىدى. ئۇلار تەبىئەت قانۇنىنىڭ سىرلىرىنى بىلگەچكە، ھەرقاچان ئەپسانىلىقتىن موجىزىلەرنى گەۋدىلەندۇرەتتى. ئەسخىلنىڭ ئەڭ ئوبدان تىراگىدىيىسى "زەنجىر بەند پىرومىتى" بولۇپ، بىر - بىرىگە داۋاملىشىپ تۇتاشقان ئۇرۇشنى ئوز ئىچىگە ئالاتتى. ئۇنىڭ قەھرىمانلىرى كىشىلەردىن ئوزلىرىنىڭ نۇرغۇن خىسلەتلىرى بىلەن پەرقلىنىدىغان ئالىجاناپ زاتلار ئىدى. پىرومىتى

يۇناندىكىدەك ئۆز ئەسەرلىرىنى 5 پەردىدە تۈگىتىشنى شەرت قىلاتـ
تى. قەھرىمانلىرىنىمۇ يۇنانلىقلاردەك خىيالىي ئەپسانىلەردىن سايـ
لاپ ئېلىپ، سوزىنى شېئىر شەكلىدە يازاتتى. شۇنداق قىلىپ،
سەھنە ئەسەرلىرىنى شېئىر بىلەن يېزىش ياگزىغا ئايلىنىپ قالغان
ئىدى. لېكىن بۇلارنىڭ ئەسەرلىرى يۇنان يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەر-
لىرىدىن پەرقلىنەتتى؛ بۇ ئاز بولۇشتا، فرانسىيە شەھەر تۇرمۇشى-
نى، ئارىستوكرات بەگزادىلەرنىڭ سەلتەنەتلىرىنى ئىپادىلەشتە كو-
رۇلەتتى. نىمە ئۈچۈن بۇلارنى "ساختا كىلاسسىك" دەپ ئاتى-
غان؟ كىلاسسىك ئەسلىدە لاتىنچە سوز بولۇپ، مەنىسى باشقى-
لارغا نەمۇنە بولغۇچى يازغۇچى دىمەكتۇر. مىلادىدىن ئىككى يۈز
يىل ئىلگىرى يۇناننىڭ مەشھۇر كىشىلىرىدىن بولغان ئارىستارىخ يۇ-
نان ئەدىپ، شائىرلىرىنى تەكشۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنى قىممى-
تىگە قاراپ دەرىجىلەرگە بولگەن. شۇلارنى "كىلاسسىك" دەپ
ئاتىغان. فرانسۇز ساختا كىلاسسىكلىرى ئارىستارىخ بەلگىلىمىسىگە
ئەگىشىپ، ھەربىر نەرسىنى شۇلارغا ئوخشاش قىلىشقا ئۇرۇنغان
ئىدى. ۋاھالەنكى، قەدىمقى يۇنان تۇرمۇشى بىلەن 17 - ئەسىر-
دىكى فرانسىيە تۇرمۇشى ئارىسىدا ئاسمان - زىمىن پەرق بار
ئىدى. لېكىن ئۇلار تەقلىتچىلىك ھەۋىسىگە بېرىلىپ، فرانسۇز
تۇرمۇشىدا يوق نەرسىلەرنى ئارىلاشتۇرۇۋالغان ئىدى. 17 - ئە-
سىر ياۋروپاسى ئۈچۈن بۇ ھال بىھۇدە ئىكەنلىكىنى ئۇلار چۈشەن-
مەيتتى. شۇڭا ئۇلار "ساختا كىلاسسىكلار" دەپ نام ئالغان
ئىدى.

ئويغىنىش دەۋرىدە مەدىنىيەت باشقىدىن مەيدانغا دەسسىدى،
كىلاسسىكلار روھى ئىرىلدى، تىياتىرغا نىسبەتەن ناتوغرا قاراش-
لارغا خاتىمە بېرىلدى. كونا شەكىللەر، قۇرۇق تەقلىتچىلىك، تا-
رىخقا بولغان تەتۈر قاراش، زامانغا سىڭمەي قېتىۋالغان سەنئەت
نەزىرىيىلىرى يىمىرىلدى. مەشھۇر ئەنگلىيە يازغۇچىسى ۋىلىيام

يۇناندىكىدەك ئۇز ئەسەرلىرىنى 5 پەردىدە تۈگىتىشنى شەرت قىلاتـ
تى. قەھرىمانلىرىنىمۇ يۇنانلىقلاردەك خىيالىي ئەپسانىلەردىن سايـ
لاپ ئېلىپ، سوزىنى شېئىر شەكلىدە يازاتتى. شۇنداق قىلىپ،
سەھنە ئەسەرلىرىنى شېئىر بىلەن يېزىش ياگزىغا ئايلىنىپ قالغان
ئىدى. لېكىن بۇلارنىڭ ئەسەرلىرى يۇنان يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەر-
لىرىدىن پەرقلىنەتتى: بۇ ئاز بولۇشتا، فرانسىيە شەھەر تۇرمۇشى-
نى، ئارىستوكرات بەگزادىلەرنىڭ سەلتەنەتلىرىنى ئىپادىلەشتە كو-
رۈلەتتى. نېمە ئۈچۈن بۇلارنى "ساختا كىلاسسىك" دەپ ئاتى-
غان؟ كىلاسسىك ئەسلىدە لاتىنچە سوز بولۇپ، مەنىسى باشقى-
لارغا نەمۇنە بولغۇچى يازغۇچى دېمەكتۇر. مىلادىدىن ئىككى يۈز
يىل ئىلگىرى يۇناننىڭ مەشھۇر كىشىلىرىدىن بولغان ئارىستارىخ يۇ-
نان ئەدىپ، شائىرلىرىنى تەكشۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنى قىممە-
تىگە قاراپ دەرىجىلەرگە بولگەن. شۇلارنى "كىلاسسىك" دەپ
ئاتىغان. فرانسۇز ساختا كىلاسسىكلىرى ئارىستارىخ بەلگىلىمىسىگە
ئەگىشىپ، ھەربىر نەرسىنى شۇلارغا ئوخشاش قىلىشقا ئۇرۇنغان
ئىدى. ۋاھالەنكى، قەدىمقى يۇنان تۇرمۇشى بىلەن 17 - ئەسىر-
دىكى فرانسىيە تۇرمۇشى ئارىسىدا ئاسمان - زېمىن پەرق بار
ئىدى. لېكىن ئۇلار تەقلىتچىلىك ھەۋىسىگە بېرىلىپ، فرانسۇز
تۇرمۇشىدا يوق نەرسىلەرنى ئارىلاشتۇرۇۋالغان ئىدى. 17 - ئە-
سىر ياۋروپاسى ئۈچۈن بۇ ھال بىھۇدە ئىكەنلىكىنى ئۇلار چۈشەن-
مەيتتى. شۇڭا ئۇلار "ساختا كىلاسسىكلار" دەپ نام ئالغان
ئىدى.

ئويغىنىش دەۋرىدە مەدەنىيەت باشقىدىن مەيدانغا دەسسىدى،
كىلاسسىكلار روھى تىرىلدى، تىياتىرغا نىسبەتەن ناتوغرا قاراش-
لارغا خاتىمە بېرىلدى. كونا شەكىللەر، قۇرۇق تەقلىتچىلىك، تا-
رىخقا بولغان تەتۈر قاراش، زامانغا سىڭمەي قېتىۋالغان سەنئەت
نەزىرىيىلىرى يىمىرىلدى. مەشھۇر ئەنگلىيە يازغۇچىسى ۋىليام

تارتىش يولى بىلەن ھەل قىلاتتى. مەسىلەن، ئارىستوتىل سەنـ
ئەتنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى ۋە پوئېزىيە توغرىلىق ئۆزىنىڭ قىممەتـ
لىك پەلسەپىۋى پىكىرلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن. بۇ زور ئەدىبىي
راۋاجلىنىشنى كۆرگەن تىراگېدىيە، كومېدىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان
تىياتىر سەنئىتى تېخىمۇ ئۆستى، راۋاجلاندى، ئۇ باشقا پەنلەرگە
ئوخشاش شۆھرەتكە ئىگە بولۇپ، چەتئەللەرگە تارقالدى ۋە ئۆز
يولىدا بۇزۇلۇپ، تۈزۈلۈپ مۇكەممەللەشتى.

تىياتىرنىڭ بۈگۈنكى كامالەتكە يېتىشى

تىياتىر روما ئىمپېراتورلىقى سەلتەنىتى دەۋرىدە يۇناندىن
رىمغا كۆچتى، ئەمما يۇنانىستاندىكىدەك راۋاجلىنىش ئىمكانىيەـ
تىنى قولغا كەلتۈرەلمىدى، ئۇ چاغدا تىياتىرغا قارىغاندا شۇ زامانـ
نىڭ سىرك ئويۇنى كۆپرەك راۋاجلاندى. ئوتتۇرا ئەسىرگە كەلـ
گەندە، يۇنان ۋە روما تىياتىرلىرىنىڭ ئالغا بېسىش يولى تېخىمۇ
تارايدى. چۈنكى ئۇ چاغلاردا خىرىستىيان كاھىنلىرى تىياتىرنى
ئۆزىنىڭ روھانى تەشۋىقات قورالىغا ئايلاندۇرغان ئىدى، ئۇلار
سەھنە ئەسەرلىرىنى دىنىي روھتا سۇغۇرۇشقا باشلىدى. بۇ دۇنيا
مىقياسىدا ئوسۇپ كېلىۋاتقان تىياتىرنىڭ ئۆز يولىدىن باشقا يولـ
غا بۇرۇلۇش دەۋرى ئىدى. بۇ دەۋردە تىياتىرنىڭ تۈزۈلۈشى، ئوـ
رۇن ۋە سەھنىلەشتۈرۈلۈشى جەھەتتىمۇ نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەر بولدى.

17 ـ ئەسىرگە كەلگەندە يۇنانىستان تىراگېدىيىلىرىنى ئۆزلەشـ
تۈرۈش ۋە ئۇنىڭغا تەقلىت قىلىش ئەۋج ئالدى. بۇ دەۋر تىياتىر
سەنئىتى تەرەققىياتىدا "ساختا كىلاسسىكلار دەۋرى" دەپ ئاتىـ
لىدۇ. بۇ دەۋرنىڭ مەشھۇر ئىجاتكارلىرى فرانسۇز مۇھەررىرلىرىدىن
كورنىل ۋە راسىنلار ئىدى. ئۇلار ئۆز ئەسەرلىرىنى ئەسخىل،
سافوكىل، ئەۋرىپىتلەرگە تەقلىت قىلىپ يازاتتى، ئۇلار خۇددى

鲁特夫拉·穆特里夫文集 （维吾尔文）
中国作家协会新疆维吾尔自治区分会 编

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放路306号）
新疆新华书店发行 新疆新华印刷厂印刷
850×1168毫米 32开本 8.875印张 3插页
1982年10月第1版 1983年8月第1次印刷
印数：1—20,000

书号：M10098·715 定价：（精）1.00元（平0.62元）

شكسپىر دۇنيا مىقياسىدا، تىياتىر ـ تىراگىدىيە ساھەسىدە يېڭى،
قۇدرەتلىك ئېقىمنى باشلىۋەتتى. شكسپىر ئاۋالقى ئەزىربىيلەر ـ
نى بىتچىت قىلدى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى قەدىمقىلاردىن پەردە ـ
كورۇنۇشلىرىنىڭ مۇرەككەپلىكى، سەھنە تۇزۇلۇشى، ۋەقە ۋە ھا ـ
دىسىلەرنىڭ خىلمۇ ـ خىللىغى بىلەن ئايرىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى
ئۆز زامانىسىنى ئىنكاس قىلىدۇ، ئەنگلىيىدە ھوكۇم سۇرگەن ۋاڭ ـ
لار، كارۇللار سۇلالىسىنى تەنقىت قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە
ھوكۇمەت، خۇسۇسى مۇلۇكچىلىك، شەخسىنىڭ جەمىيەتتىكى ئورنى
ۋە ئۆزئارا ھەمكارلىغى، ئىجتىمائى تەڭسىزلىك، ھوقۇق، ئادەم ـ
لەرنىڭ ھايات ـ ماماتلىرى ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. شۇڭا ئۇ ئۆز
تەسىرىنى دۇنيا بويىچە يايىدۇ. شكسپىرنىڭ «ئوتىللۇ»، «رومىيو
ھەم ژولىيتا»،«كارول لىير»، «ماگبىت»، «گاملىت» دىگەن مەش ـ
ھۇر ئەسەرلىرى بار. بۇلار تىياتىرنىڭ گۇللىنىشىدە ۋە راۋاجلە ـ
نىشىدا ئاجايىپ زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولدى. شكسپىر ساختا
كىلاسسىكىزىمنى ۋەيران قىلدى. قەدىمقى سەنئەتكە ئوخشمايدىغان،
ھەممە ئۈچۈن ئەپلىك بولغان يېڭىنى ئىجات قىلدى. شكس ـ
پىر ئۆلگەندىن كېيىن، 18 ـ ئەسىردىن باشلاپ، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى
پۈتۈن دۇنيا مىقياسىدا ئومۇملاشتى؛ ھەربىر دولەتنىڭ ئۆز سەن ـ
ئىتى، تىياتىرى مەيدانغا كەلدى. تىياتىرنىڭ يۈكسەك ۋە ئاجايىپ
زور بىناسى بەرپا ئېتىلدى.

شكسپىر ئاچقان يول بىلەن كېتىۋاتقان سەھنە ئەسەر ـ
لىرى ۋە شۇ ئاساستا يېڭى شەكىللەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھازىر ـ
قى زامان تىياتىرى خەلقنى مەدىنىيەتكە جەلپ قىلىشتا زور
رول ئويناپ، ئۆز يولىدا سالماق راۋاجلىنىپ بارماقتا.